VAZOV

APOSTOLUL ÎN PRIMEJDIE

EDITURA UNIVERS

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

IVAN VAZOV

APOSTOLUL ÎN PRIMEJDIE

POVESTIRI

Traducere de
CONSTANTIN N. VELICHI

București — 1970

EDITURA UNIVERS

Culegere din :

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

В Двадесет тома

Български писател
София 1956

MITROFAN ŞI DORMIDOLSKI

I

Se făcuseră două luni de cînd Mitrofan Daki, zis şi Purcelul, fusese numit judecător de pace în liniştitul orăşel Berkoviţa. De multe ori citise Daki decizia ministerială şi privise la pecetea lucioasă, de ceară roşie, de pe plic; multă vreme se mirase şi chibzuise, dar pînă la urmă ajunsese la concluzia că, dacă a fost numit ca atare, atunci este cu adevărat judecător. După ce soluţionă atît de minunat această grea problemă, Daki se linişti. Importantul eveniment aduse repede mari schimbări în ceea ce priveşte deprinderile şi caracterul său. Nu mai venea acum în cafeneaua lui Donio ca să stea în fiecare seară pînă tîrziu la un „ciocănel" de rachiu, cum zicea el, şi să-l mai sîcîie puţin pe moş Racio Beika.

Şi trebuie să vă spun că această cafenea a lui Donio era locul de întîlnire al tuturor fruntaşilor orăşelului, iar moş Racio Beika era bufonul lor. Dacă n-ar fi fost el, cafeneaua lui Donio şi-ar fi pierdut, fără îndoială, toţi muşteriii. Să vă dau un exemplu. Vine cineva, crapă uşa şi întreabă : e aici Beika ? Dacă i se răspunde : da, atunci intră ; dacă-i spun nu, atunci pleacă, nu fără a strecura printre dinţi o înjurătură scurtă, dar energică. Din fericire însă moş Racio Beika lipsea foarte rar de la postul său. După cum îşi amintesc toţi, doar de două ori s-a întîmplat să nu vină — şi aceasta din motive independente de voinţa lui : prima dată cînd l-a ţinut închis poliţaiul o noapte întreagă în grajdul lui Rankov, alături de bătrînul său măgar, din cauză că Beika, de faţă cu toată lumea, l-a făcut, nu ştiu de ce, „dobitoc", crezînd că n-o

să priceapă acest cuvînt în românește — și a doua oară cînd a alunecat și s-a rostogolit de pe cele optsprezece trepte ale scării de la hanul Vakîfului, fără să pățească cine știe ce. Și-a pierdut doar un dinte din față și cheia de la cămară. Cele două pățanii au făcut mare vîlvă la vremea lor și moș Racio Beika a devenit mult mai prevăzător, jurînd să nu mai aibă niciodată de-a face cu aceste două lucruri înșelătoare : limba românească și scara de la hanul Vakîfului. Numai că degeaba dădea el vina doar pe ele. Cauza nenorocirilor arătate mai sus trebuie căutată undeva mai adînc și anume : în fundul paharelor de la cafeneaua lui Donio. Dar moș Racio Beika nu era capabil să filozofeze și nici nu-i plăcea să se cufunde în adînci cugetări ca să caute cauza cauzelor. Și bine făcea.

Dar, așa cum am spus, Daki nu mai era clientul acestei vestite cafenele. Multe zile la rînd vechii lui tovarăși de cafenea aruncaseră priviri triste spre locul de lîngă fereastra lipită cu hîrtie, pe care lipsa respectabilei figuri a judecătorului îl lăsase gol. Toți știau cauza acestei subite dispariții a lui Daki de pe orizontul cafenelei lui Donio și făceau respectivele comentarii asupra acestui caz.

— Purcelul nu mai dă pe-aici, s-a ajuns, zicea dîndu-și importanță unul, trîntind puternic pe masă paharul, pe care tocmai îl golise.

— Acum e judecător, umblă cu nasul pe sus, răspundea altul, mulțumit că a spus un mare adevăr.

— Ba e un măgar ! bombăni Ivancio Dobrutro [1], care era foarte supărat pe Daki, din cauză că acesta, cînd trecea pe lîngă prăvălia lui, nu se mai oprea și nu mai ședea pe scîndura dintre baniță cu cuie țigănești și copaia cu ceapă, așa cum făcuse înainte de numirea lui în acest post. E un măgar : nici nu-ți mai zice măcar bună dimineața ! Judecător !

— Ia vezi-ți de treaba ta ! Ai ajuns tu să-l judeci !... Poate că ai fi vrut să te aleagă pe tine judecător ? Ehei, frățioare, pentru asta trebuie cap ! Nu-i vorba să știi cum să vinzi mărgele țărăncilor și cum să dai afară muștele cu apărătoarea de hîrtie, ci aici trebuie minte, minte, nu glumă, frățioare ! rosti un altul, care avea o pricină de

[1] Bună dimineața (bulg.).

judecată la Daki ; el își însoți ultimele cuvinte cu o mișcare a mîinilor în jurul capului, ținîndu-le la o bună distanță de urechi, pentru a arăta cam cît de mare trebuie să aibă cineva capul pentru a fi judecător.

În general, de felul acesta erau aprecierile pe care le provocase schimbarea modului de viață a lui Daki în rîndurile clienților cafenelei lui Donio. Numai că Daki se interesa prea puțin de părerea concetățenilor săi, arborînd din zi în zi o ținută și mai distantă și o atitudine și mai solemnă în toate împrejurările. De pildă, atunci cînd mergea pe drum privea drept în fața sa și, numai cînd observa cu coada ochiului că oamenii se pregătesc să se ridice în picioare la trecerea lui, se întorcea cu deosebită demnitate și răspundea la salutul lor, grăbindu-se să adauge și un „mulțumesc", presupunînd că cel ce l-a salutat l-a și întrebat cum o duce cu sănătatea. O schimbare se vedea și în îmbrăcămintea sa. Vechea lui căciulă de blană, lustruită de atîta purtare, fu înlocuită cu una nouă, căreia Daki avea grijă să-i îndese vîrful în fiecare dimineață, deoarece așa era mai nobil ; surtucul său, care avea în spate, ca un blazon, o pată mare de untdelemn, albicioasă și lucioasă, fusese dat unui evreu ca să-l curețe cu gaz, din care cauză răspîndea totdeauna în jurul lui acest neplăcut miros. Daki se obișnuise însă cu el și, dacă cineva se mira și zicea cu scîrbă : „Aici a umblat cineva cu gaz, miroase foarte urît", atunci răspundea liniștit : „N-a umblat nimeni cu nici un fel de gaz... și pe urmă mirosul acesta este foarte sănătos !"

El știa că judecătorul, pentru a fi respectat, trebuie să fie un om cu greutate, un om care să nu arate slăbiciuni în nici o privință. Cînd voia să spună ceva, se gîndea bine, și asta se cunoștea după urechea lui stîngă, care începea să-i tremure ușor. Surîdea foarte rar, dar tocmai de aceea, cînd o făcea (el nu rîdea niciodată), își deschidea gura cu atîta grație și ochii săi căpătau o expresie atît de plăcută, încît ți se părea că-ți spun : „Da, domnule !" De obicei însă fața lui era serioasă și preocupată. De pildă, apare vreun țăran la portița întredeschisă, cu gîsca în mînă și cu ochii iscodind prin curte... Daki, care stă pe bancă și privește gînditor spre bolta de viță, își în-

cruntă îndată sprîncenele, făcînd să-i apară pe frunte două cute mari de jos în sus și strigă :

— Ce cauți, nene Ivane ?... Las-o acolo... băiatului... Și face cu ochiul argatului, care ia gîsca și dispare. Hai, hai încoace, să vedem ce mai e pe la voi prin sat.

Sau dacă îl întreabă vreun prieten :

— Ce mai faci, bai Mitrofane, nu ne-am mai văzut de un car de ani. Ce tot faci, omul lui Dumnezeu ?

Atunci Daki se încruntă, însă în alt chip. De astă dată cutele se întind de-a lungul frunții și, clipind des, ca omul ce se pregătește să strănute, zice :

— Hotărîri de judecată ! Hotărîri ! O mulțime de procese ! Să ferească Dumnezeu !... Și nu-ți rămîne vreme... Pe urmă legile, legile astea noi... Știi... Vrea omul să... Dar ce să-ți mai spun, să te ferească Dumnezeu !

Și Daki deschide din nou ochii, uitîndu-se întrebător la interlocutorul său.

Numai că Daki nu dădea niciodată hotărîri de judecată. Pentru el, legile lui Lukianov [1] erau de neînțeles, ca și inexistente. Cum s-ar zice, procedura de judecată rămăsese aceea de pe vremea caimacamului Nusref-bei de la Vrața, pe lîngă care Daki lucrase vreo douăsprezece luni în calitate de membru în comisia de judecată. Din fericire secretarul îi lăsa lui Daki doar sarcina de a semna hîrtiile.

Trebuie însă să recunoaștem, spre onoarea lui Daki, că omenia lui era tot atît de mare ca ignoranța sa și că se îngălbenea la față atunci cînd secretarul îi arăta vreun articol din Codul penal în care se prevedea o pedeapsă de trei luni de pușcărie, pentru o palmă dată cuiva.

— Nu, nu, eu nu pot !... Legea asta nu este creștinească... Ferească Dumnezeu !

— Dar nu avem alt articol... Asta este pedeapsa, îi zicea secretarul, mișcat de cuvintele judecătorului.

— Nu, nu, asta nu se poate ! Trei luni de închisoare pentru o palmă ! Păi, ce-i o palmă ?... O palmă e nimic... Cît trăiește omul tot trebuie să i se întîmple o dată să primească sau să tragă el o palmă cuiva... Ți-amintești, anul trecut cînd, la nunta lui Pîrvan, doctorul mi-a tras o palmă,

---

[1] **Jurist rus care a întocmit proiectul primei constituții bulgare, constituția de la Tîrnovo.**

pentru că i-am spus că iapa lui e chioară de un ochi, iar el o pusese la loterie și ziarele scriseseră atunci că e de rasă turco-engleză... Pfui... Mincinosul... Eh, l-am dat eu în judecată ?

— Păi, sigur că nu l-ați dat... pentru că asta s-a întîmplat la o nuntă. Lambo Mincev se plînge însă acum și cere să-l pedepsim pe Mitru, așa cum scrie la lege...

— Trei luni !... Pfui ! Păi, omul ăsta n-are și el familie și copii ?... Ce, sîntem turci ?... Nu, asemenea lege nu recunosc !

— Nu avem ce face ! Acum judecata în Bulgaria se face după legile astea, zicea secretarul.

— Nu putem oare să aranjăm altfel treaba ? Ce zici ?

— Cum adică, altfel ?

— Să-l punem, de pildă, și pe Lambo să-i ardă o palmă lui Mitru... Ba chiar două !... Așa făcea odinioară și Ahmed-hogea, cadiul nostru. În felul ăsta și Lambo o să fie mulțumit, și nici visteria statului n-o să cheltuiască cu mîncarea pușcăriașilor.

— Nu se poate ! zicea secretarul, dînd din cap cu înțeles.

— Nu se poate ? Bine, atunci condamnă-l tu ! Eu mă spăl pe mîini.

— Vezi, asta nu se poate.

— Și de ce, mă rog ?

— Eu sînt secretar.

— Iar eu sînt judecător... Adică șeful tău ! Și eu îți dau ordin, eu te împuternicesc pentru acest lucru ! Dac-o zice cineva ceva, eu răspund ! Numai că tu o să dai socoteală în fața lui Dumnezeu ! striga înfierbîntat Daki, îndreptîndu-se spre ușă și privindu-și secretarul în ochi.

Această sensibilitate nu-l împiedica pe Daki cîtuși de puțin să crească în lățime și grosime. Natura îl crease ca să fie judecător. Totul în persoana sa era plin, rotund, neted și liniștit, ca la un om cu inima largă. Se putea spune că avea o statură mică, dar era gros la trup și cînd își mai punea iarna cojocul cel mare și își înfășura gîtul — sau mai bine zis locul dintre cap și trup — cu nesfîrșitul său fular, atunci corpul său alcătuia o masă pătrată ce se mișca cu mare greutate. Avea un cap uimitor de rotund și nasul, care era mic și cîrn, abia se zărea între

obrajii săi bucălați. Ochii îi erau mici și, ca și mustățile tunse scurt, nu dădeau o expresivitate prea mare feței, decît atunci cînd își privea visător bolta de viță; numai urechea lui stîngă dădea viață acestei fizionomii, tremurînd repede atunci cînd Daki cugeta la vreun proces oarecare.

Dar, cu toate că nu avea o statură înaltă, pășea foarte măreț și plin de sine, iar părerea foarte precisă despre importanta lui poziție în societate îl făcea să creadă că e și înalt la trup și de aceea se apleca totdeauna cînd intra pe poarta comisariatului de poliție, deși aceasta era de două ori și jumătate mai mare decît el.

Cu toate că, după firea lui, Daki ar fi trebuit să fie conservator, spre marea uimire a tuturor el se arăta a fi liberal. Nu o făcea însă din convingere sau din rațiune. Nu! Tendința permanentă spre îngrășare îi paralizase orice încercare a minții de a gîndi în afară de cercul restrîns în care i se desfășura existența. Se schimbaseră trei guverne la putere și Daki rămăsese tot liberal. Cel de acum era într-adevăr liberal, dar această împrejurare nu influența întru nimic părerile sale politice. Daki era liberal, uite așa, din întîmplare, cum tot din întîmplare se născuse om, și nu altă făptură.

Circula însă o anecdotă calomnioasă pentru explicarea acestui caz ciudat. Unii afirmau cu toată siguranța că ceea ce voi spune mai jos a ieșit chiar din gura neveste-si. Dar pentru că în această poveste bărbatul ei joacă într-adevăr un rol important, cunoscînd bine dorința de mărire a femeilor, sînt înclinat să cred că dînsa a povestit într-adevăr undeva ceea ce îi spusese soțul cu privire la cauzele acestei puternice convingeri politice pe care o nutrea. Cică atunci cînd fusese la Sofia, se dusese într-o zi în grădina publică a orașului să se plimbe. Și după ce se uitase la pomi, la femei sau la monstrul cu chip de leu de la palatul princiar, se așezase pe o bancă. Își scosese tabachera, își răsucise o țigară și rugase pe domnul cu joben, ce fuma alături de dînsul, să-i permită să și-o aprindă de la a lui. Domnul se întorsese foarte curtenitor, scuturase ușor scrumul țigării sale și, clipind grațios, i-o

oferise. Daki, încîntat de o asemenea amabilitate, voise apoi să afle cine era distinsa persoană. I se spusese că este ministrul X... din partidul liberal.

Şi Daki deveni liberal.

II

Daki avea un prieten credincios. Lumea îi zicea moş Ivan. I se mai spunea şi Cap de cîine. Dar pentru că această remarcabilă persoană va juca un rol important în povestirea mea, trebuie să vi-l descriu în cîteva cuvinte, aşa, în mare. Prietenul lui Daki, cu toate că i se zicea moş, era foarte tînăr, avea 33 de ani. Legenda zicea că fusese primul om care-şi lăsase barbă în acest oraş şi de aceea toată lumea, cu mic cu mare, începuse să-i spună moş Ivan. Curînd faima lui, împreună cu porecla, se răspîndise în tot ţinutul şi omul nu mai era cunoscut decît sub numele de moş Ivan, spre marea deznădejde a gingaşei lui soţii. Adevăratul său nume, Ivan Aspazievici Dormidolski, îi era cunoscut doar lui. Barba lui moş Ivan — care era vinovată de această rapidă celebritate — îi acoperea toată faţa, cu excepţia sprîncenelor, ochilor şi nasului său uriaş. Gura îi era acoperită de mustăţile care se contopeau cu barba. Obrajii îi erau acoperiţi de o întreagă pădure de păr, în care razele soarelui şi dinţii pieptenului nu pătrunseseră niciodată. Dumnezeule, ce mai barbă ! Deasă, lungă, pisloasă, de nepătruns, ea dădea o simetrie plăcută figurii lui. Dar ochii ? Dar nasul, zgrunţuros şi plin de semne de vărsat, semănînd cu un general scăpat din douăzeci de războaie ? Dar urechile lui, acoperite de păr numai pe dinăuntru ? Cînd nevastă-sa l-a văzut pentru prima oară în cea dintîi noapte a lor, i s-a făcut părul măciucă şi au trebuit s-o fugărească pe străzi, ca s-o aducă înapoi. A fost o poveste întreagă. Femeia asta, înainte de a-i fi soţie, fusese turcoaică. Băbuţa care se dusese s-o peţească şi să-i propună ca bărbat pe Ivan

Aspazievici Dormidolski gîndise că era necesar, pentru succesul misiunii sale, să lege personalitatea lui moş Ivan de numele frumosului comisar de poliţie al orăşelului. În aceeaşi noapte Djamilé a fost luată, botezată şi căsătorită, după cum credea ea, cu frumosul poliţai. Ce deziluzie cînd, în locul chipeşului comisar, văzu în faţa sa, în semiobscuritatea camerei nupţiale, un cap cu o claie de păr şi cu un nas mare, îndreptîndu-se spre dînsa ! Se vede că atunci, cînd a fugit, i-a zis ea „cap de cîine", deoarece de a doua zi de dimineaţă tot tîrgul nu-i spunea decît moş Ivan Cap de cîine ! Doamne, Dumnezeule ! Omul care se numise pînă atunci domnul Ivan Aspazievici Dormidolski (ce nume sonor, ce nume nobil !) să fie numit dintr-o dată moş Ivan Cap de cîine !

De meserie, moş Ivan era viticultor, însă se ocupa şi cu avocatura, şi cu politica. Mai întîi fusese liberal, dar necăpătînd slujba, adică postul pe care-l ocupa acum prietenul său, el trecu în lagărul conservator şi se declară duşman de moarte al guvernului liberal.

— Liberalii ? Nişte ticăloşi... zicea el cu indignare. Pe omul care a avut slujbă în Basarabia şi cunoaşte limba rusă, pe omul care a luat parte la războiul sîrbilor cu turcii, care ştie să citească şi să scrie îl lasă în voia soartei !... Şi pe cine pun în slujbă ? Pe Daki, Purcelul ! Pe vita asta !... Iar mie, care am venit în Bulgaria renăscută ca să fiu de folos poporului meu... nu mi se dă nici o atenţie... Ehei, Dormidolski, Dormidolski ! Dacă eşti cinstit, eşti prost !... Fă tu toate sacrificiile... Fii liberal pînă în gît : degeaba, te lasă mai departe să sapi la vie... Ce ticăloşi şi ce nemernici ! zicea el, cu un puternic accent rusesc.

În asemenea clipe de îndreptăţită mînie, moş Ivan era cu adevărat maiestos. Ochii i se dilatau şi sîngele năvălea într-înşii, părul i se făcea vîlvoi, nasul se însufleţea şi de ciudă tremura împreună cu barba.

Pentru lămurirea cititorilor trebuie să spunem însă că prin cuvintele „am avut slujbă în Basarabia" moş Ivan înţelegea timpul în care servise în calitate de vizitiu la casa guvernatorului din Chişinău şi de unde fusese dat

afară, deoarece își comandase niște cărți de vizită, pe care adăugase, sub numele său, și cuvintele : „tovarăș ispravnic“ ; iar prin fraza „am luat parte la războiul sîrbilor cu turcii“ înțelegea timpul în care vînduse mezeluri nemțești și vin de Negotin, bine botezat, într-o cîrciumă de lîngă Kneajevați, arsă pe urmă de către armatele turcești.

Amintirile acestui trecut istoric îi înflăcărau mereu mintea și îi dădeau în permanență dreptul de a se plînge de actuala situație, care nu era de invidiat, și de a-și revărsa indignarea împotriva liberalilor.

Uneori, foarte convins de ascuțimea vorbelor lui, îl provoca pe bunul său prieten Daki :

— Va să zică, tu ești liberal. Nu ? Daki liberal ! Cum vine asta ?

Dar Daki, care nu voia să răspundă viclenei întrebări a tovarășului său, îl interoga la rîndul lui, cu o mutră serioasă :

— Dar tu ce ești ?

— Eu sînt conservator ! Conservatorii sînt oameni cinstiți și onorabili !... Știu să aprecieze pe cei care au venit să fie de folos Bulgariei renăscute... De m-ar face și judecător de pace, tot nu trec la liberali !

— Dacă ești conservator, atunci rămîi conservator.

— Voi fi pînă la moarte ! răspundea pe un ton hotărît moș Ivan, smulgîndu-și cîteva fire de păr din mustața stîngă.

— N-ai decît ! își da cu părerea, liniștit și fără patimă, Daki, privindu-și pîntecele rotund.

Dar moș Ivan, care voia neapărat să se cîrîie puțin cu Daki pe tărîmul politicii, nu se mulțumea cu aceste răspunsuri seci și evazive, ci, lansînd spre cer un nor gros de fum, îi replică îndată, apăsat :

— Dacă ești un om înțelept, atunci trebuie să știi de ce ești liberal, așa cum știu eu de ce sînt conservator... În Bulgaria renăscută sînt două partide... înțelegi ? Tu cu care partid ești ? Dar spune-mi adevărat... Da ? Va să zică, liberal ! Bine... Dar de ce ești liberal ?... Pentru că te-au făcut... Pentru asta ?

Aici Daki se găsea într-o situație foarte delicată, deoarece întrebarea pusă în acest fel de către prietenul său

cerea neapărat un răspuns limpede și orice tăcere sau încercare de a evita un răspuns precis ar fi putut să întărească în mintea lui o oarecare îndoială asupra convingerilor sale politice. De aceea, după ce își compuse cele două cute verticale pe frunte, porni să gîndească adînc, cum se vedea după tremurul urechii stîngi.

Cu o privire ironică și triumfătoare moș Ivan se uita acum în ochii lui Daki, care clipeau tot mai des și se băgau parcă din ce în ce mai adînc în fundul capului. Se desfăta văzîndu-l cum se concentrează și cum își frămîntă creierul ca să găsească răspuns la întrebarea lui, pusă cu atîta dibăcie.

Pînă la urmă două picături de năduşeală se scurseră pe obrajii lui Daki, cutele de pe frunte erau acum mai multe ca de obicei și, deschizînd ochii și apăsîndu-și buricul cu degetul, zise :

— Eu am conștiință !

Și cu aceasta, respiră ușurat.

În fața unui răspuns atît de filozofic, moș Ivan se declară în sinea lui învins și fu silit să întrerupă de astă dată lupta ce urma să se termine atît de defavorabil pentru dînsul.

Această mică diversitate de opinii, ca și diferendele lor în materie de politică nu-i împiedica de loc să nutrească unul pentru altul cele mai frumoase sentimente de prietenie, ce puteau fi date ca pildă. Erau aproape totdeauna împreună și intimitatea lor ducea uneori atît de departe, încît moș Ivan își permitea să-i spună lui Daki, drept în față : „Purcelușule !“, după care nici acesta din urmă nu scăpa prilejul să-l numească și el „spaima copiilor“ sau „*lukankă* nemțească“. Onorabilul judecător făcea aluzie, după cum înțeleg prea bine cititorii, la părul vîlvoi din capul lui moș Ivan sau la nasul său uriaș.

Cu asemenea discuții și efuziuni amicale își petreceau cei doi prieteni timpul liber, trezind invidia multora din oraș.

De altfel, moș Ivan nu-și limita relațiile doar la acelea pe care le avea cu judecătorul. Era o fire sociabilă, dornică de emoții și acțiuni utile. De vedea cumva vreo adunare,

îndată era și el acolo ca să ia parte activă la discuții ; se vorbea undeva de politică, imediat se apuca și el să le arate tuturor din ce motive se afla în partidul conservator ; se băteau doi bețivani, repede se băga între dînșii și le impunea punctul său de vedere ; dacă în acest caz intervenea și polițaiul orașului, atunci moș Ivan protesta strigînd cît îl ținea gura că persoana fiecărui cetățean este, potrivit constituției, inviolabilă și că poliția nu are dreptul să se amestece în treburile cetățenilor ; se întîmpla undeva vreun ospăț, el ridica cel dintîi paharul pentru „Bulgaria renăscută". Avea o adevărată pasiune să ia cuvîntul în asemenea împrejurări. Cu prilejul unei sărbători naționale, era încă pe vremea administrației ruseşti [1], cînd, după cuvîntarea învățătorului, începură, în strigăte de ura, să bea în sănătatea unor capete încoronate, simțindu-și inima fierbînd de emoție și mulțumire, moș Ivan se ridică solemn, cu paharul în mînă, și bău în sănătatea lui Ivan Aspazievici Dormidolski. Lumea socoti că acesta era probabil numele vreunui mare general rus și strigă din toate puterile obișnuitul său „ura", aplaudînd furtunos, în timp ce moș Ivan, cu cea mai mare modestie, roșu ca racul, se înclina în dreapta și în stînga, fericit de cinstea care i se făcea.

Patriotismul său se manifesta într-un fel foarte ciudat — avea mania de a boteza turcoaice și, în afară de nevastă-sa pe care o creștinase, mai botezase trei. Cum auzea că s-ar afla undeva vreo adeptă a lui Mohamed care dorea să treacă la creștinism, îndată își oferea serviciile. Din această cauză devenise popular și printre turci, și printre creștini, și, dacă n-ar fi avut cele două porecle adăugate la numele său, acelea de „moș" și de „cap de cîine", neapărat i s-ar fi zis Ioan Botezătorul. Își serba onomastica de Sfîntul Ioan Cucuzel, deoarece atunci era și ziua numelui său și ziua sa de naștere, chiar dacă întregul orășel găsi mai nimerit să-i facă vizite de Sfîntul Ioan Botezătorul. Asta pentru că și popa Miho zicea că moș Ivan este „botezător", ca și sfîntul Ioan, și la fel de păros ca și acest mare patron al său

[1] În perioada 1877—1879.

III

Era o frumoasă zi de mai (așa încep romanele). Soarele care strălucea vesel, ca fața unui deputat proaspăt ales, se ridicase de două suliițe deasupra orizontului și învăluia cu razele sale de aur toate pădurile și poienile, păsările care cîntau și oamenii care gîndeau. Zic gîndeau, deoarece în acea clipă Daki gîndea. Ședea turcește pe lungul său pat de lemn din curte, cu capul descoperit, cu un picior desculț și cu surtucul aruncat pe umeri, de i se vedea pieptul gol. Ținea în mînă o țigară, trăgea din ea din cînd în cînd cu nesaț și, ridicîndu-și capul rotund, împingea cu zgomot fumul din gură, privind printr-însul la nori. Pe urmă își apleca iarăși fruntea sa adînc gînditoare deasupra unui carnet vechi și unsuros, în care erau scrise grosolan, cu o pană de gîscă, diferite cifre și nume. Acesta era vechiul său carnet în care își însemnase tot ceea ce dăduse el pe veresie odinioară, acum vreo șaisprezece ani, cînd dugheana lui fusese doar o băcănie și nu o cîrciumă ca acum. Răsfoia aceste foi îngălbenite de vreme, concentrat ca un anticar, care a descoperit un pergament de pe vremea lui Nabucodonosor, și cerceta numele datornicilor întîrziați, pe care acest caiet îi scotea acum la iveală, fără pic de milă, împreună cu vechile lor datorii. Intenția lui Daki era să-i cheme în fața judecății și să-i condamne ca în termen de cel mult trei zile să-i plătească banii. Această importantă preocupare îl absorbise cu totul. Pe frunte i se zugrăveau clar toate gîndurile pe care contemplarea acestui monument al trecutului i le trezea. Uneori din încruntarea ei apăreau doar cutele verticale, alteori cele orizontale sau chiar două verticale și una orizontală, formînd astfel litera π. Numărul lor, mai mic sau mai mare, era în directă dependență de cifrele care-i treceau pe dinaintea ochilor. Întorcea fiecare foaie încet și atent, băgînd mereu degetul în gură. Toată această operație o însoțea de un mormăit care abia se auzea și se adresa persoanelor ce-i datorau bani.

— Petăr Draganov... Hm.. nici ăsta n-a plătit : douăzeci și doi și cinci parale pentru ulei și altele. Slugarnicul ăsta ! Davidko Pumpalov : 102 groși,a plătit 41... ăă...

rămîn 61 de groşi, bani buni... Şi ăsta avea de unde, măgarul dracului, că abia s-a întors din România... Moş Raiko Paiagia ! Dumnezeu să-l ierte... ne-a lăsat cu sănătate. Nistor Liga ! Beţivanul ăla ! 120 de groşi. Hu,u,u ! O să-l vedem noi, o să-l vedem noi şi pe dînsul ! Doko Ranghelov, la dracul cu dulăul ăsta !... Abia îi aduce neveste-si de două ori pe ani cîte o torbă de făină... Nikola Stefa... Ehei, frăţioare ! Pe tine n-o să te iert. 32 de groşi, ăştia sînt bani buni. O să-ţi arăt eu să-mi mai spui altă dată „purcel" ! Intri tu la apă ! Petkana lui Neşovici, trei groşi... Alaltăieri a cumpărat o vie de la nişte turci, Hm... Sare de mare, urdă, nişte resturi şi altele, trei groşi... Neno Petkan... ăla cu gîtul strîmb... 13 groşi şi un sfert pentru sare, roşcove, neghină albă şi lumînări. Îl iert : mi-a adus joia trecută un purcel... pe ăsta îl las în pace. Ivan Doro... dorum... doromi... Dormidolski, ăsta-i moş Ivan al nostru, Cap de cîine. Mamă, ce nume de păgîn !... Nu pot să-l sufăr cînd o face pe conservatorul... Grozav mai pricepe el ce-i aceea conservator... Ce-i trebuie chelului tichie de mărgăritar ! Va să zică, Cap de cîine nu şi-a plătit datoria : 72 de groşi ! Dar datoria veche strică prietenia, zicea bietul taică-meu, Dumnezeu să-l ierte. Şterge-l de aici, şi gata !... Dar şi ăsta e un porc ! Conservator !... Nu se tunde cîte un an de zile !

Pe neaşteptate poarta scîrţîi şi cineva o crăpă ca să intre. Daki, trezit din adîncile lui cugetări, îşi ridică repede privirea, se uită într-acolo şi fu gata să strige :

— Hei ! Tu erai ? Dă aia băiatului...

Dar îndată îşi închise gura, cînd văzu că pe portiţă intra Racio Beika.

IV

Racio Beika se apropie de judecător păşind încet şi gînditor. De astă dată, împotriva obiceiului, faţa lui avea o expresie serioasă ; se vedea că-l apasă ceva ; era clar că venea să se plîngă de cineva judecătorului.

Racio Beika nu era beat.

Daki își încruntă repede fruntea.

— Bună dimineața, kir Mitrofane! zise Beika, scoțîndu-și pălăria.

— Să dea Dumnezeu bine, Racio! mormăi Daki, tușind forțat și potrivindu-și surtucul pe umeri. Ce te aduce încoace?

— Nimic, kir Mitrofane, răspunse cuviincios Beika, ridicîndu-și iar pălăria și clipind de trei ori.

— Nu te-o fi bătut nevasta?

— Nu, mulțumesc lui Dumnezeu...

Daki își aținti privirea spre bolta de viță și aruncă spre cer un nouraș albastru de fum.

— Ce mai e nou?... Cum merge treaba? Păzești bine cafeneaua lui Donio ca să n-o fure cineva? întrebă abia zîmbind Daki.

— Păi, se poate altfel? Prietenii nu se părăsesc. O fi el cum o fi Beika, dar fără el nu se poate... și, ca să spun drept, nici eu nu pot fără ei. Dumnezeu a dat dragostea pentru oameni și nu pentru dobitoace.

— Tot mai știi românește?... Ai grijă și ferește-te de polițai, Racio! continuă să glumească Daki.

Fără să vrea ochii îi căzură iarăși asupra carnetului și fața judecătorului deveni din nou furioasă. Își dădu seama că situația lui nu-i permitea să glumească cu unul ca Beika. De aceea își plecă iarăși privirea asupra carnetului și începu să-l răsfoiască cu atenția de mai înainte. Două-trei minute rămase cufundat în citirea celor scrise acolo.

— Kir Mitrofane, rosti Beika.

Daki tăcea.

— Kir Mitrofane, mai zise o dată Beika.

Daki tăcea.

— Kir Mitrofane! repetă mai tare Beika și scuipă.

Daki nu făcu nici cel mai mic gest ca să arate că aude. Doar urechea lui stîngă se mișcă de cîteva ori.

Racio Beika tuși zgomotos. Surprins de astă dată, Daki tresări. Își ridică fruntea încărcată de cute grele și mormăi sever:

— Spune, spune, că eu te ascult. Și iarăși se aplecă asupra carnetului.

— Eu am venit ca să mă plîng. Vreau să dau o jalbă... Kiro Airean, feciorul ăla de cîine, m-a insultat! Eu țin la

onoarea mea... Că omul pentru această cinste trăiește, nu-i așa ?

— Da, sigur, zi-i mai departe !

— Omul ăsta m-a insultat... Și eu nu pot să rabd... N-am dreptate ?

— Hei, și pe urmă ?... Să vedem, zise Daki.

— Tu știi bolta lui de viță ?

— O știu.

— Aia care e în fața curții mele ?

— O știu ! Și ?

— M-a pus în vița aia, ca să mă facă de rîsul lumii !

— Cum adică te-a pus în bolta aia de viță ?... Mi se pare mie că ai fost de dimineață pe la cafeneaua lui Donio.

— Pe Dumnezeul meu ! M-a pus acolo, de m-a făcut de rîsul lumii, ca să sperii păsările... Ce, eu nu sînt om ? Cine trece pe acolo zice : uite-l pe Beika ! M-a făcut, așa cum mă vezi, din niște cîrpe... Ei, ce zici ? Vreau să-ți dau o jalbă. N-am dreptate ?

— Dă o jalbă, zise la repezeală Daki, pregătindu-se iarăși să se apuce de cercetarea carnetului.

Socotea că pusese capăt audienței.

Dar Beika începu iarăși :

— Kir Mitrofane, iartă-mă, te mai întreb ceva, să-mi spui încă două vorbe. Cînd îți intră în curte o fiară sălbatică, ce zice legea, poți s-o omori ?

Această neașteptată întrebare îl puse în încurcătură pe Daki ; nu-și amintea să fi citit undeva așa ceva. Pentru a doua oară de la faimoasa discuție politică cu Ivan Aspazievici Dormidolski, Daki simțea o tulburare puternică. Dacă îți intră în curte vreo fiară, poți s-o omori ? Ce fel de fiară ? Cine s-o omoare ? Cum s-o omoare ? De ce s-o omoare ?... Ce blestemată întrebare ! Dacă i-ar fi pus-o altul, i-ar fi răspuns pe dată și chiar fără să se gîndească... Dar unul ca Beika să întrebe asta !... E ceva la mijloc... Daki utiliză iarăși vechea și vicleana sa stratagemă și, ca un căpitan dibaci, își conduse ușor corabia demnității de judecător printre stîncile care-i barau calea.

În loc să răspundă, întrebă :

— Și ce fel de fiară ?

— O fiară... Oricare ar fi ea.

— Cum oricare, de pildă ?

— Să zicem, urs... răspunse Beika și bătu din picior.

— Cum asta, urs ? Ce, mai sînt la noi urși ?... Te întreb încă o dată : ce fel de fiară ?

— Păi, să zicem... leu ! grăi Beika, clipind de cîteva ori.

— Ce leu ? Visezi ? Prostule ! Zi și tu, lup ! Că lupi sînt la noi cîți vrei. Iarna asta au mîncat două oi și o vacă bolnavă, aia a lui Hagi Petko, moșneagul.

— Da, lup ! Și asta-i fiară... Ei, zi, se poate ?...

Daki își supse colțul mustății sale scurte. Făcu așa încît să-i iasă pe frunte cîteva cute, privi cu atenție în caiet, acolo unde scria de datoria lui Ivan Dormidolski, strecură printre dinți vorbele : „e un porc", și decretă :

— Poți !

— Pot ?... se lumină la față, bucuros, Racio Beika. Atunci stai să-ți spun toată povestea ! Aseară tîrziu... știi și tu că am casa tocmai la margine, vine nevastă-mea speriată, alergînd și strigînd : „Racio ! Racio !" „Ce-i ?" întreb eu. Ea tremură, dar tremură așa, ca o frunză... O întreb : „Ce este ?" Ea îmi spune : „Ursul ! Ursul ! Uite-l colo în grădină ! Mănîncă ceapa și salata !" Eu pun mîna pe topor, și țac ! Îl lovesc drept în cap !... El guiță ca un porc și cade !

— Vai, ursul ?... L-ai ucis, da ?... Dar pielea ? Cît vrei pe ea ?... strigă cuprins de uimire Daki.

— Pielea nu face doi bani, kir Mitrofane !

— Cum nu face ?... Ia s-o vedem !...

— Numai părul e frumos.

— Părul ? De la urs ?... Ce, ești prost ?

— Stai să vezi cum stă treaba : cînd l-am omorît pe blestematul ăsta, mă uit eu bine și ce să vezi, nu era urs, ci porc ! Mă uit... vai, aman ! Porcul lui Kirio Airean. Cine să-l cunoască în întunericul ăla ? L-am omorît, și gata ! Sînt eu vinovat ?

— Nu ești vinovat, dar ești bleg de tot ! Iar o să stai închis în grajdul lui Ranko.

— Păi, sînt eu vinovat ? Spune şi tu.

— Mai întrebi încă ? Eşti vinovat şi răsvinovat.

— Păi, asta-i de bătrîneţe... Dar sufletul mi-e fără păcat !... Pe Dumnezeul meu... Dacă vrei, mă şi jur !

— Pleacă de aici şi fă ce ştii.

— Să dau jalbă ?

— Dă ce vrei !

— Păi, el de ce să mă facă momiie din cîrpe ? Ce, eu n-am cinste ?

— Dă-l în judecată !

— Pentru urs el n-are pic de dreptate. A intrat în curtea mea !

— Ce urs ? O să-i plăteşti porcul ! Da ! Hai, acum du-te şi lasă-mă să termin de citit... legea.

— Păi, n-ai spus că fiara se poate ucide ? Porcul nu e tot fiară ?

— Cum o să fie fiară ? Fiara e fiară, iar porcul e porc, adică animal... Făptura lui Dumnezeu...

— Păi şi ursul, şi lupul n-au şi ei suflet ? De ei de ce zici că se pot ucide ?

— Porcul e altceva... E o făptură a lui Dumnezeu... Animal...

— Ce mi-e animal, ce mi-e fiară ? zise Racio Beika, trezindu-se ditr-o dată tare pe cunoştinţele sale zoologice.

Dar Daki, care avea avantajul cunoştinţelor filologice, replică :

— Fiară... asta înseamnă ceva sălbatic... iar animal, ceva mai mic — un dobitoc, o făptură a lui Dumnezeu... Ce, nu mai ştii bulgăreşte ?...

— Eu o să dau o jalbă, zise în cele din urmă Racio Beika, convins de dovezile filologice de nezdruncinat ale judecătorului.

— Ţi-am spus doar, dă... Şi altădată deschide-ţi bine ochii !... Ursul nu-i totuna cu porcul... Se poate aşa ceva ? Asta e ca şi cum ai spune : Daki şi Beika... E o deosebire de la om la om, zise cu adîncă înţelepciune Daki.

— O să mă duc să-l întreb şi pe ăsta mai mare, adăugă Beika, pregătindu-se să plece.

— De ce mărime vorbeşti ? întrebă tresărind Daki.

— De ăsta care a venit acum de la Sofia.

— Cum îl cheamă ?... L-ai văzut ?... Unde a tras ? întrebă repede Daki, care auzise că trebuie să vină un revizor ca să inspecteze judecătoriile.

— Nu-l ştiu cine este... unul mare, care cercetează.

— E un revizor ?

— Nu mă pricep... dar se vede că e pentru aşa ceva, zise indiferent Beika, nebănuind de loc cît de mult îl interesa acest lucru pe Daki. Cînd a coborît la hanul Vakîfului, eram şi eu acolo, l-a întrebat pe Nikolici, sîrbul : „Are mult de lucru aici judecătorul ?“ şi pe urmă s-a urcat în ceardac... Avea o barbă mare ca aceea a lui moş Ivan, dar nu aşa de stufoasă, şi o pălărie albă ca de cazac, cu stea ; se vede cît de colo că e om mare.

— Aşa zici ?... Îndată ce a coborît a întrebat : are de lucru judecătorul ? repetă Daki, fără să mai încerce să-şi ascundă emoţia. Închise repede carnetul, îşi trase ciorapul şi porni să se încheie la cămaşă, bîlbîind fără să-şi dea seama : A întrebat, da ? Judecătorul, da ? Are, da ? De lucru ?... He ! Cum de n-ai putut să te dai pe lîngă el şi să-l tragi de limbă să vezi dacă nu cumva pleacă mai departe spre alt oraş, dacă nu cumva se grăbeşte ?...

— Nu, ştii doar şi tu, nu mă mai urc pe scara de la hanul Vakîfului, chiar de-aş ucide încă o sută de urşi... M-am jurat doar, zise Racio Beika, oţărîndu-se puţin la Daki, ca să-i arate definitiva şi irevocabila sa hotărîre în această privinţă.

Daki începu să meargă încoace şi încolo, mişcîndu-şi mereu urechea stîngă, fapt care arăta lupta cea mare ce se dădea în mintea lui. Se concentrase cu totul asupra acestui eveniment excepţional : sosirea revizorului. Beika ieşi din curte, dar Daki nu-l văzu. Privea dus undeva spre bolta de viţă, făcîndu-se că dă drumul la un rotogol de fum din ţigara care de mult se stinsese. Deodată o inspiraţie neaşteptată lumină faţa rotundă a lui Daki şi el strigă :

— Stoiko ! Du-te repede şi cheamă-l aici pe moş Ivan. Dar repede ! Auzi ?

Şi, luîndu-şi carnetul, intră în casă.

V

Nu-mi amintesc ce filozof a spus nu ştiu ce despre prietenie.

Şi avea dreptate.

Da, prietenia, această mîngîiere cerească a noastră, este sentimentul ce are puterea de a apropia făpturile omeneşti oricît de îndepărtate ar fi ele, şi pe care natura sau întîmplarea le-a aruncat pe cele mai diferite trepte ierarhice ale societăţii omeneşti, de a le face să trăiască aceeaşi viaţă şi să sufere aceleaşi dureri; prietenia nu ţine seama nici de bogăţie, nici de gradul de cultură, nici de neam, nici de castă, ba nici chiar de politică. Ea dă viaţă şi face să vibreze cele mai gingaşe strune a două suflete, chiar dacă ele aparţin unor trupuri ce se deosebesc prin forma, mărimea sau îmbrăcămintea lor. O, sfîntă prietenie! O, sentiment curat, dezinteresat şi veşnic! Puterea ta este de neînvins! În numele tău, Pilade s-a lăsat jertfit pe altarul din Taurida, în locul scumpului său prieten Oreste; tu l-ai făcut pe Damon să-şi primească cu bucurie moartea, care-l aştepta pe iubitul său amic Phintias; tu înlături gradele şi prejudecăţile, tu faci ca paşa şi argatul să stea de vorbă de la egal la egal şi tot tu îl pui pe ministru să bea un păhărel, cinstindu-se la cîrciumă cu cine ştie ce pierde-vară; în numele tău, atunci cînd rămîn fără bani, scumpii mei prieteni nu mai găsesc strada aceea, cea mai apropiată de ei şi pe care trec eu de obicei, ci ocolesc pe alta — sau dacă mă întîlnesc întîmplător îşi scot batista ca să-şi şteargă nasul, chiar dacă nu sînt răciţi, sau trag vreo scrisoare din buzunar, făcîndu-se că o citesc, chiar dacă o ţin pe dos, ca să poată zice că nu m-au văzut! O prietenie! În numele tău Klit Klitici şi Grigorie Arkadici îmi strîng mîinile atît de puternic; tu mă faci ca de două sute de ori pe zi să răspund la salutările atîtor „prieteni" care şi-aduc aminte de existenţa mea, doar atunci cînd mă văd. Şi se pot oare plînge că nu răspund şi eu cu generozitate la mărturiile prieteniei lor? Borul din faţă al pălăriei mele, îndoit şi înnegrit, e o dovadă cu totul elocventă. Tu-mi serveşti drept unealtă cînd vreau să-mi împing mai adînc fratele

în groapă sau doresc să cadă într-însa ; în numele tău mă entuziasmez de cele mai plate inepții, ba chiar aplaud — Dumnezeu să mă ierte — o conferință fără nici un miez !

Ah ! Cît de multe se pot spune despre influența ta binefăcătoare asupra destinelor omenirii ! Nu degeaba nu știu care filozof a spus nu mai mi-amintesc ce despre tine, prietenie ! De ce nu sînt un poet clasic să te cînt într-o odă ca anticul Pindar, de ce nu știu măcar limba lui Virgiliu, ca să-ți dedic un citat în latinește ? Dar poate fi ceva mai pur, mai mișcător, mai sublim decît prietenia lui Daki cu Ivan Aspazievici Dormidolski ? Două firi atît de opuse, două capete atît de diferite, unul acoperit cu o splendidă podoabă capilară, celălalt cu o cantitate atît de bogată de grăsime, oameni cu păreri politice atît de puternic înrădăcinate și de contrarii — și totuși tu i-ai apropiat, i-ai învins, i-ai contopit, spre uimirea tuturor necredincioșilor !...

Ivan Aspazievici Dormidolski sosi în grabă. Gîfîia încă. Îl găsi pe Daki cufundat pînă la gît în adînci cugetări. O mică paranteză. Moș Ivan nici nu ciocăni la ușă înainte de a intra și nici nu-și scoase pălăria cînd intră în casă. Nu pentru că nu cunoștea eticheta și regulile bunei-cuviințe ! Doamne ferește, trăise doar în Basarabia ! Dar pentru că-l văzuse atît de tulburat pe argatul lui Daki, care îl chemase să vie cît de repede putea, moș Ivan, crezînd că cine știe ce belea grozavă a căzut pe capul prietenului său (prietenia este atentă), n-a mai avut vreme să se gîndească la etichetă, ba nici măcar să se îmbrace cumsecade. Asta se vedea foarte clar din aceea că moș Ivan, în graba sa, în loc de vestă își pusese ilicul turcesc cel scurt și pestriț al neveste-si și în locul pălăriei, pe care o purta în fiecare zi, avea acum scufia cu care dormea noaptea și care, din cauza respectabilei sale vîrste, avea o gaură în vîrf pe unde ieșiseră răzvrătite cîteva fire de păr din capul lui, dornice să respire aer curat.

Nu mai vorbesc de haina lui — amintire din Basarabia — care din șapte nasturi își pierduse șase. Căzuseră încă de acum doi ani, dar pentru că moș Ivan nu găsise în oraș alții la fel, haina se afla pînă astăzi în această stare.

După ce își trase puțin sufletul, moș Ivan își întoarse nasul către Daki și zise :

— Ei, ce-i ?

Daki îi povesti ceea ce aflase de la Racio Beika despre sosirea revizorului la hanul Vakîfului.

Cei doi prieteni se sfătuiră îndelung.

În cele din urmă hotărîră, la propunerea lui moș Ivan, să meargă imediat la hanul Vakîfului și să se prezinte revizorului ce venise.

— Așa trebuie... zise moș Ivan în concluzie. Așa cer împrejurările... Să facem puțină politică... Fără politică nu se face nimic în ziua de azi... Dar el e revizor ! Și el e om, și noi sîntem oameni, totul e în regulă. Ce n-am văzut eu în Basarabia !... De toate felurile, ce vrei și ce nu vrei ! Pînă azi tu n-ai văzut o asemenea lighioană, deci te sperii... Dar ia întreabă-l pe Dormidolski ! Știi... vine revizorul, de pildă, la Komrat, ca să verifice băuturile din cîrciumi, cum s-ar zice pe limba noastră ; mă duc și eu : să trăiți, înălțimea-voastră, am onoarea să mă prezint, Ivan Aspazievici Dormidolski, care am o cîrciumă aici în oraș la Komrat !... Moș Ivan vorbea solemn, în rusește. Și în semn de... învîrtesc frumos lucrul... și pe urmă, nimic !... Dar asta știe s-o facă doar Dormidolski : prin multe locuri am umblat și mai multe am văzut... Știu limba rusă, vorbesc românește, cum se vorbește în Moldova și Muntenia, știu și sîrbește, iar în ungurește țin minte cîteva înjurături — ungurii sînt ticăloși : nu vorbesc, ci doar înjură : kere-mekere ! În Bulgaria renăscută, poporul e fără carte !... Trebuie să învețe... Fiecare e dator să-și ajute poporul... Nu te apreciază acum după cum meriți ? Nu-i nimic... Dormidolski poate să ocupe un serviciu... Nu-i dau ? Dormidolski poate să sape... Tot aia... Ei or să-l roage, el n-are nici... Hăă... El nu se teme... Eu sînt prietenul tău... Ai încredere în mine... O să-l miros eu ce fel de om este revizorul ăsta, ce caută, ce vrea și din ce partid este : conservator sau liberal. Îl simt eu. Dacă te-o întreba cumva tu ce ești — că revizorii întreabă — tu uită-te la mine : dacă-mi mîngîi barba, să zici că ești conservator, dacă mișc din nas, uite așa, atunci ești liberal !

Daki se uita pierdut și uluit la fața lui moș Ivan, care desfășura această nemaivăzută elocvență și perspicacitate.

Asculta cu cuviincioasă atenţie înţeleptele-i îndrumări, începînd să se uite la el nu numai ca la un prieten, ci şi ca la un mîntuitor.

Nu-i văzu nici scufia găurită în fund şi nici ilicul de cadînă

Îşi vedea doar mîntuitorul.

Daki îşi îmbrăcă repede surtucul, îşi puse condurii, îşi netezi părul în faţa icoanei, pe care o luă drept oglindă, şi se închină în faţa dulapului, după care ieşi în urma lui moş Ivan. Acesta deschise repede poarta şi porni pe stradă călcînd cu atitudinea măreaţă a unui general, care-şi conduce armata la asaltul unei cetăţi. Oastea lui, adică Daki, tulburată şi topită de emoţie, mergea pe urmele paşilor lui şi deoarece generalul în înverşunarea sa se grăbea ca să ajungă la cetate, adică la hanul Vakîfului, ea, armata lui, alerga sărind foarte graţios, ca să nu-l piardă ; iar cînd îşi croiră drum prin mulţimea din piaţă, pentru un minut cît oştirea fu despărţită de comandant, singura stea conducătoare îi rămase şuviţa de păr, care flutura ca un steag deasupra scufiei găurite a lui moş Ivan Cap de cîine.

Dintr-o dată moş Ivan zări un grup de ţărani, care priveau rîzînd la un băcan ; acesta ciomăgea un băieţandru care-i furase, ascunzîndu-şi-o la brîu, o piele pentru făcut opinci. Cînd auzi strigătele speriate ale băiatului, moş Ivan fu cuprins pe dată de un nobil sentiment şi, cu barba şi mustăţile răvăşite, îşi deschise drum prin mulţime apărînd în toată păroasa sa măreţie în faţa supăratului băcan.

— Opreşte-te ! strigă el cu un ton solemn şi cu o privire severă.

Luase atitudinea celebrului hidalgo Don Quijote, atunci cînd acesta îl ajunsese în cîmp pe bărbierul care-şi pusese pe cap coiful fermecat al marelui împărat Mambrina.

— Opreşte-te, sălbaticule ! Cum îndrăzneşti ? în Bulgaria renăscută... unde există libertatea cuvîntului !... Cum de îndrăzneşti... Tu !... Constituţia !... Eu care am slujit în Basarabia şi am luat parte la războiul sîrbesc... crezi că pentru tine ne-am sacrificat noi, ca să poţi bate fără teamă nişte oameni cinstiţi în plină stradă ? Şi cine ţi-a dat dreptul ăsta ? Ce, nu mai există judecată ? După care lege îndrăzneşti să faci una ca asta, sălbaticule ?

Daki, care se afla în spatele lui Don Quijote și privea peste umărul lui, fie că se contamină de nobila indignare a tovarășului său, fie că dori să-și rezerve dreptul său de judecător, pe care Ivan Aspazievici Dormidolski i-l uzurpase cu atîta ușurință, apăru în fața băcanului, își frecă fruntea și, arătînd spre sine, zise cu o voce tulbure :

— Cum de îndrăznești ? Ce, nu mai există judecată ? Dar în acest timp mulțimea, al cărei număr se dublase, începu să facă gălăgie și să rîdă cu hohote într-un mod foarte necuviincios. Băcanul, care cu puțin mai înainte se pregătea să se certe cu Ivan Aspazievici Dormidolski, izbucni și el în rîs ; mulțimea hohotea tot mai tare. Acum rîsul era general ! Toți se uitau la scufia lui moș Ivan... Acesta, care se așteptase ca vorbele sale să aibă un efect cu totul contrariu, crezu că rîsul era provocat de cuvintele lui Daki. De aceea, trăgîndu-l repede după el prin mulțime, îi zise încet :

— Dacă nu te pricepi, de ce te bagi ?... Acolo la tine, la judecătorie, fă ce vrei, spune cîte prostii crezi, că acolo nu e de rîs... Dar bagă de seamă, cînd om ajunge la revizor ești mut. Mut de-a binelea !

Găsind cu totul întemeiate cuvintele lui moș Ivan, Daki dădu din cap în semn că a înțeles.

După acest mic episod cei doi tovarăși își continuară drumul.

În cele din urmă, după ce merseră destul pe străzile strîmte, întortocheate și pline de noroi, ajunseră la hanul Vakîfului, care era la marginea orășelului.

Cînd fură chiar la poartă, se opriră un pic să-și tragă sufletul după această obositoare expediție și să cugete asupra modului în care trebuiau să se prezinte în fața revizorului.

Abia atunci zări moș Ivan că avea pe el blestematul acela de ilic, care dorise și el să se prezinte revizorului. Înjură printre dinți și, ca să-l ascundă privirilor, își încheie haina la singurul nasture pe care îl mai avea.

Inima lui Daki bătea puternic. Pentru prim dată se înfățișa înaintea unei mărimi. Într-adevăr, în grădina publică de la Sofia își aprinsese țigara de la aceea a unui ministru, dar asta fusese ceva întîmplător și nici nu bănuise importanța persoanei cu care șezuse pe aceeași bancă.

Oricine își poate închipui emoția care-l cuprinde în mod firesc pe școlarul ce-și vede pentru prima oară pe noul său învățător ; pe omul de serviciu care vine să ceară o slujbă de la un șef de birou ; pe un membru provincial al unui consiliu comunal în fața ministrului Cultelor ; pe un judecător de pace, care nu pricepe nimic, în fața unui revizor, care poartă cocardă pînă și la pălărie.

Pentru ca cititorii mei să fie liniștiți, mă grăbesc să le spun că revizorul, care adusese nori atît de negri pe orizontul lui Daki și insuflase lui moș Ivan sentimentul atît de nepregetat de abnegație față de prietenul său, nu era nici un fel de revizor, ci un biet scriitor de jalbe, care sosise din orașul apropiat cu scopul de a se stabili aici și de a se ocupa cu scrierea acestor plîngeri.

Iată de ce îl auzise Racio Beika întrebînd : „judecătorul de aici are mult de lucru ?"

Să continuăm însă să-l numim revizor, deoarece așa îl credeau prietenii noștri.

VI

Moș Ivan privi spre ceardac.

Îl văzu pe revizor.

Ședea rezemat de balustrada ceardacului și-și fuma țigara.

Era cu spatele spre cei doi prieteni.

Moș Ivan se îndreptă spre scară.

Daki se luă după el.

Moș Ivan începu să urce pe trepte, chinuindu-se să-și încheie haina și la acei nasturi care nu mai existau.

Daki o porni pe urmele lui, după ce-și lăsă bastonul jos în curte.

Moș Ivan își scoase scufia, îndată ce ajunse la cea de a optsprezecea treaptă, adică la cea mai de sus.

Daki și-o scoase pe a sa încă de la a treisprezecea.

Ambii prieteni erau acum cu capetele descoperite.

Capul celui din urmă era rotund, ca un bostan, nasul neîmpiedicîndu-l nicidecum să aibă o formă perfect sferică.

Capul celui dintîi — fără nici o formă, sau mai bine zis făcut tot din două bărbi, pe care un nas uriaş le împiedicase să se unească în partea din faţă.

Moş Ivan mergea înainte. Daki venea după el şi transpira. Dar moş Ivan îşi păstră tot sîngele rece, toată agerimea spiritului şi îşi chemă în ajutor întreaga sa elocvenţă.

Revizorul continua să şadă în poziţia de mai înainte, cu spatele la scară, fără să dea vreo atenţie zgomotului pe care-l auzea în urma sa. Îşi fuma liniştit ţigara şi se gîndea la cariera lui, cum să şi-o aranjeze mai bine în acest orăşel. Îşi făcuse planul ca mai înainte de toate să-l cunoască pe judecătorul de pace şi să facă totul pentru a-i cîştiga bunăvoinţa. Trebuia să mănînce şi el o bucată de pîine ; trebuia să se facă jalbe. Aceasta era şi meseria lui — să le scrie.

Nu bănuia nicidecum că e revizor.

— Să trăiţi, înălţimea-voastră ! Am onoarea să mă prezint în faţa domniei-voastre, Ivan Aspazievici Dormidolski ! răsună un glas tunător în spatele lui.

Am uitat să adaug mai sus, acolo unde v-am făcut descrierea lui moş Ivan, că, printre celelalte calităţi naturale ale sale, fusese dăruit de natură şi cu glasul unui stentor şi în momentele solemne, cînd trebuia să se strige „ur-ra", comisarul, ca să nu-şi piardă slujba, făcea tot ce era cu putinţă ca să-l aşeze in locul unde se simţea nevoia de plămîni puternici. De aceea îl aducea totdeauna ca să formeze avangarda celor ce strigau „ura". Revizorul se întoarse repede şi îşi ridică privirea : se cutremură de spaimă, cînd zări în faţa sa capul înfiorător din care ieşise acest glas tunător.

Dar moş Ivan continuă, arătîndu-l pe Daki :

— Am cinstea să vă prezint pe domnul Mitrofan Dakici, judecător de pace în oraşul X.

Printr-o inspiraţie subită, moş Ivan înnobilă în faţa oaspetelui numele lui Daki.

Revizorul se pierdu şi mai mult cînd văzu că însuşi judecătorul de pace vine la picioarele lui şi i se prezintă

cu atît respect. Se ridică, își scoase cuviincios șapca cu cocardă, își înclină fruntea și dădu mîna cu Daki și cu moș Ivan.

Daki se aplecă și mai mult, făcu apoi un pas spre dreapta și o nouă temenea în fața revizorului.

Acesta era încîntat!

— Ce faceți? Cum o duceți cu sănătatea? Vă rog, luați loc! zise amabil revizorul, arătînd spre locul unde ar fi trebuit să fie niște scaune.

Se adresa mai mult lui Daki.

— Mulțumim, zise acesta.

— Vă mulțumim cu respect! adăugă moș Ivan, sesizînd situația.

Și deoarece făgăduise lui Daki să joace rolul de conducător și de mîntuitor în această importantă întrevedere, luă cuvîntul.

— Ați părăsit de mult Sofia? întrebă moș Ivan.

— Nu! Doar de trei luni. Atunci am plecat, răspunse impasibil revizorul, mirat însă puțin de această întrebare.

— Va să zică înălțimea-voastră ați făcut deja o recunoaștere prin tot principatul și acum faceți această onoare și orașului nostru, în care avem cinstea să vă întîmpinăm?

— Nu cumva mă cunoașteți? întrebă revizorul, mirîndu-se și mai mult.

— Absolut de loc, nu am avut personal această cinste, dar am fost anunțați de vizita dumneavoastră...

— De cine?

— Prin niște comunicări secrete.

— Comunicări secrete pentru mine? zise cuprins de nelămurire revizorul. Socoti că-l iau drept o persoană dubioasă, căutată de autorități, și că aceștia nu sînt nimic altceva decît niște agenți travestiți ai poliției, de altfel foarte politicoși...

— Adică, vreau să spun, din zvonuri... Din scrisorile unor prieteni, răspunse moș Ivan.

Uimirea revizorului creștea. Cine și de ce se interesa atît de modesta lui persoană? Cine își dădea atîta osteneală să-l urmărească și să corespondeze cu acest om politicos, Dormidolski, asupra deplasărilor sale? De i s-ar

fi dat vreme de gîndire un sfert de veac și tot n-ar fi putut să dezlege această taină !

— Probabil că și ziarele au scris despre mine, zise revizorul ironic, dar neliniștit.

Moș Ivan vedea că acum convorbirea ia o direcție nedorită de dînsul. Treburile se încurcau într-un mod fatal : el nu citise ziarele. Își închipui însă că un revizor al judecătorilor din toată țara nu se putea să nu fie cineva sus-pus. Desigur că gazetele trebuiau să scrie de sosirile și plecările sale, care interesau atîta lume. După această înțeleaptă cugetare, el consideră că era posibil să răspundă afirmativ la întrebarea revizorului.

— Ziarele ?... Vai de mine !... Cum să nu scrie ?... Scriu, scriu despre toate persoanele atît de cunoscute ca dumneavoastră...

Daki, care pînă acum se menținuse într-o situație pasivă, mulțumindu-se doar să se uite cînd la fața revizorului, cînd la nasul lui moș Ivan, ca să-l vadă dacă mișcă sau nu (și trebuie să spunem, spre cinstea lui, că aștepta această mișcare din tot sufletul și din toată inima, spre a nu fi silit să-și sacrifice, măcar pentru un minut, din cauza unor implacabile împrejurări, convingerile sale politice), socoti că se cuvenea să spună și el două vorbe. Altfel ce-o să creadă, chiar de la început, revizorul ? „Judecătorul ăsta tace ca un bou !“ De aceea își încordă cît putu mintea, își puse în mișcare urechea stîngă și, dînd de două ori din cap, afirmativ, către revizor, zise cu toată siguranța :

— Da, da !...

Revizorul se sculă de la locul său, își desfăcu mîinile, își băgă capul între umeri și, privind la interlocutorii săi cu o mutră total uluită, bolborosi :

— Nu pricep nimic !

Moș Ivan remarcă neplăcuta impresie pe care o făcea revizorului această convorbire și se găsi într-o situație penibilă ; socoti că pricina acestui insucces ar fi cele două afirmații : „Da, da !“, pe care le făcuse nepricopsitul de Mitrofan ; de aceea se întoarse repede spre dînsul și-i aruncă o privire atît de fioroasă încît Daki, care aștepta să vadă în ce fel îi va face semn moș Ivan, cu barba sau cu

nasul, se sperie, își plecă ochii în jos și începu să numere în cîte cuie era bătută scîndura pe care ședea.

Dar revizorul zise :

— Aveți mult de lucru aici, domnule Diakovici ?

Domnul Diakovici, adică Daki, căruia i se adresa revizorul, zise, fără să mai aștepte vreo învoire de la mîntuitorul său :

— Ne-a dat Dumnezeu, destul... Treabă, cîtă vrei... Hotărîri peste hotărîri ! Ferească Dumnezeu...

— Aveți aici pe cineva care să vă scrie cererile ?

— Înălțimea-voastră vă referiți la judecătorie... adică vreți să vedeți organizația și procedura judecătorească... Da, asta se face în chipul cel mai liberal... interveni moș Ivan, gîndind că Daki nu răspunsese cum trebuie revizorului.

— Mulțumesc... Mai tîrziu... Dar cine scrie aici cererile și jalbele celor care au procese ? întrebă iarăși revizorul, care nu dădu atenție politicoaselor fraze ale lui moș Ivan.

Daki, încîntat că poate spune și el acum ceva pozitiv și sigur, arătă spre prietenul său și zise :

— Domnul... Dodo... Dorm...

— Ivan Aspazievici Dormidolski, sluga dumneavoastră ! se grăbi să precizeze moș Ivan, ca să nu-i dea răgaz lui Daki să-l numească cu necuviincioasa sa poreclă.

— Mă bucur, mă bucur, zise revizorul, înclinîndu-se politicos spre moș Ivan, al cărui coleg se pregătea să devină.

— Cu bine și cu tot respectul ! încuviință moș Ivan și se înclină.

— Cu bine, repetă și Daki, făcînd o temenea.

Audiența luă sfîrșit și cei doi prieteni o porniră spre trepte. De astă dată Daki o luă înainte, deoarece se afla mai aproape de scară, și începu să coboare ținîndu-și pălăria tot la subțioară. Moș Ivan însă, înainte de a-și urma prietenul, se apropie repede de revizor, făcu cu nasul un semn spre Mitrofan care cobora și îi șopti la ureche :

— Un prost, înălțimea-voastră !

După care o porni și el spre scară.

VII

Peste noapte moş Ivan avu un vis bizar. Se făcea că revizorul era acum un balaur uriaş, întocmai ca acela care se află zugrăvit deasupra porţii celei mari a mînăstirii Leaskovo : verde, cu dungi colorate, cu ochi de bivol din care ţîşneau flăcări, cu două creste de ţepi, una pe spinare, alta pe burtă, cu buzele roşii cum e cuptorul lui Neiko Buhala şi cu o gură căscată, atît de mare, încît ar fi putut să-l înghită pe Sf. Gheorghe cu cal cu tot.

Şi balaurul ăsta îl înşfăcase pe Daki !

Cînd se crăpă de ziuă, moş Ivan se sculă din pat şi, învelindu-se apoi cu cerga, începu să cugete şi să chibzuiască asupra semnelor ce i se arătaseră în vis. Multă vreme stătu el aşa în aşternut, cu mîinile încrucişate şi cu privirea în pămînt. Sute de gînduri îi străbăteau mintea, luminîndu-i calea ca un fulger, după care se pierdeau ca fumul în vînt. Capul său adînc cugetător încerca să străbată nepătrunsul, adică viitorul. Mereu vedea în faţa ochilor balaurul cel de foc, care mergea cu Daki în gură şi-l înghiţea cu surtuc cu tot. Ce însemna asta ? Ce arăta balaurul din vis ? Dar Daki ?... Ce păcat că pierduse Cheia Visurilor, aia lipovenească ! Într-o clipă ar fi tălmăcit visul ăsta îngrozitor. Niciodată moş Ivan nu se cufundase atît de adînc în gînduri. Nici măcar cînd trebuia să vorbească de politică. Să-l fi văzut cineva înfăşurat în cerga pestriţă, cu vechea lui scufie pe cap, l-ar fi luat drept un personaj biblic, ar fi crezut că se află în faţa unuia dintre acei preoţi egipteni care tălmăceau visurile faraonului. În cele din urmă, îşi ridică privirea şi frîngîndu-şi mîinile scoase un sunet, un fel de mîrîit, care nu se putea şti de unde vine : din gît, din dinţi sau din nas ? În orice caz acest urlet înăbuşit avu o mare importanţă, deoarece ochii îi scăpărară, barba începu să-i tremure foarte semnificativ şi pe faţă i se aşternu o expresie atît de dulce, atît de luminoasă şi de fericită, încît asperităţile şi urmele lăsate de vărsat pe nasul său zgrunţuros dispărură parcă pentru o clipă.

Visul fusese tălmăcit şi încă într-un mod foarte fericit pentru el.

Moş Ivan îşi strigă soţia :

— Milé ! Milenţe !

Asta era o prescurtare de la Djamilé. Fire poetică, moş Ivan nu găsea destul de ales numele mahomedan al neveste-si şi totdeauna, în clipele mai duioase sau cînd era vesel, îi spunea pe numele ei creştin : Milé ! Milenţe !...

Ah, Dormidolski, păcătosule !

Fire pătimaşă !

Curînd apăru şi nevastă-sa. Rog pe cititorii mei să nu-mi ceară să-i fac portretul... Eu, care am o slăbiciune tot atît de mare ca şi Ivan Aspazievici Dormidolski pentru încîntătoarele frumuseţi ale răsăritului de aur, respect şi apăr cu sfinţenie tainele căminului şi n-aş cuteza niciodată să expun în faţa privirilor răutăcioase ale publicului — şi asta tocmai în sumara ei toaletă de dimineaţă — fiinţa ce reprezenta fericirea conjugală a lui moş Ivan.

— Milé ! (Ah, Dumnezeule, ce nume dulce !) Milé, ştii ceva ?... zise moş Ivan învăluind-o într-o privire galeşă.

— M-ai chemat ?

— Pe Daki l-a mîncat balaurul, zise moş Ivan, făcînd să apară o gaură mare pe faţa sa înconjurată din toate părţile de o pădure deasă de păr negru. Nu era altceva decît gura lui, care se deschisese larg. Voise oare moş Ivan să-i arate cît era de mare gura balaurului sau pur şi simplu căscase ? Sau şi una şi alta ?...

— Ce balaur ? întrebă indiferentă nevastă-sa.

— Pe Daki o să-l dea afară... Pricepi tu ? S-a zis cu Purcelul, gata, acum eu sînt judecător.

— Hăăă ! Adică, te-au şi pus judecător ?

— Nu m-au făcut încă, dar se poate spune că aproape sînt. Tu eşti proastă, nu te pricepi la politică. Adu-mi călimara, condeiul şi o foaie de hîrtie, vezi că sînt acolo pe masă. L-a înghiţit balaurul, da, l-a înghiţit... continuă să vorbească singur moş Ivan, mîngîindu-şi mereu cu mîna barba sa cea lungă.

Dacă ar fi văzut Daki ce bucurie diabolică inundase acum figura prietenului său, s-ar fi cutremurat de indignare în faţa ingratitudinii omeneşti şi l-ar fi dat imediat în judecată pentru cei şaptezeci şi doi de groşi, de care ieri îl iertase cu atîta generozitate.

Nevastă-sa veni şi-i aduse călimara şi hîrtia.

Moş Ivan, care se concentrase în adînci cugetări, luă călimara şi hîrtia fără a se mai uita la soţia sa, le puse pe lada cea mare pe care şi-o adusese cu el din Basarabia şi, sprijinindu-se pe dînsa, începu să scrie.

Trecură două ceasuri şi încă nu terminase.

Nu-şi dădea seama de prezenţa neveste-si care trebăluia şi făcea curat prin casă. Nu simţi nici cînd ea trase aşternutul de sub dînsul ca să aranjeze patul.

Cînd termină totul, îşi răsuci mulţumit mustăţile şi aruncă o privire triumfătoare spre geanta cea veche, adusă tot din Basarabia şi care spînzura acum într-un cui, ruptă şi murdară.

Pe urmă citi din nou cele scrise.

Şi iarăşi răsuflă satisfăcut.

Dar iată ce pusese pe hîrtie :

Către înălţimea-sa, revizorul general şi protectorul tuturor judecătorilor şi dreptăţilor din toată Bulgaria, din partea lui Ivan Aspazievici Dormidolski, născut în oraşul X., care a slujit în Basarabia şi a fost în timpul războiului în Serbia !

Raport!

„Mai jos iscălitul, cu supunere am onoarea să vă aduc la cunoştinţă cele ce urmează ! Domnul Mitrofan Dakici, cunoscut în popor sub numele de Purcelul şi judecător de pace în oraşul X. După numirea ministerului treburilor juridice am onoarea de a vă prezenta cele ce urmează mai jos ! Aşa că cine este judecătorul nepriceput şi face de ruşine Bulgaria renăscută ! Deoarece cei care-l numesc Purcelul au dreptate, pentru că este un om care la judecată, după cum l-au văzut toţi concetăţenii, doarme şi nu face nimic ! După cum arată şi chipul lui ce are înfăţişarea unui purcel ! Scuzaţi pentru exprimare şi regret ! Întîi, Mitrofan Dakici, zis şi Purcelul, în afară de faptele precizate mai sus îşi permite luări ilegale şi condamnabile de gîşte ce sînt împotriva constituţiei şi o ruşine pentru Bulgaria renăscută ! Şi pentru că el este judecător, dar nedemn cu toate că are numirea de judecător, dar sînt oameni ce cunosc rînduielile judecăţilor şi care vorbesc multe limbi şi care sînt destoinici pentru această

slujbă, dar Daki nu ! Al doilea, Mitrofan Dakici la douăzeci și două Aprilie anul curent, care fără nici o stimă și respect față de legi a înjurat în mod nedemn la judecată pe Ivan Garga din satul Boriani, venit la judecată să se judece cu ciorbagi Parvane din oraș pentru că nu i-a plătit pentru două căruțe de bălegar, pe care i le-a cărat la cîmp Garga la fîntînile lui Boiko, căruia eu i-am fost advocat și apărător pentru dreptatea care o avea, dar mai sus-zisul judecător de pace Mitrofan Dakici, călcînd legea și împotriva bunei educații, nu numai că nu a judecat drept, ba încă l-a mai și înjurat pe Garga. Scuzați pentru exprimare și regret ! Pentru care poate da mărturie întregul oraș și anume Niko Petrika și Konu, fiul lui Hagi Dragoș, care au fost acolo de față și însuși mai jos iscălitul care am auzit cu urechile mele ! Al treilea ! Mitrofan Dakici, zis și Purcelul, este împotriva Bulgariei renăscute și a bunei organizări și ordini mîngîietoare a statului, care tainic răscoală poporul împotriva guvernului, după cum atîți oameni care l-au auzit cu urechile lor, și el care se numește liberal să nu credeți de loc aceasta. Și mai jos iscălitul des l-a sfătuit și l-a îndrumat și-i spun : fii liberal. Și el de colo : rămîn ! conservatorii sînt oameni cinstiți. Și eu zic : Niște ticăloși, iar el spune : Nu ! Adică după cum eu însumi pot să mărturisesc. Pentru aceasta, care am cinstea să vi le prezint întocmai și cu dreptate asupra sus-numitului Mitrofan Dakici, vă rog supus să le comunicați neîntîrziat ministerului în orașul de scaun că el nu merită să fie judecător de pace în nici un chip ! Și din toate cele arătate și descrise mai sus vă rog supus să recomandați pentru sus-numita slujbă pe sluga dumneavoastră mai jos iscălită care însuși știe rînduielile judecătorești, după cum v-ați încredințat dumneavoastră despre priceperea mea.

Cu deosebită stimă și doritor de fericire pentru Bulgaria renăscută și voitor de bine al dumneavoastră, prea plecat rob și slujitor.

Recunoscător,

D o r m i d o l s k i."

După ce citi toate acestea pentru a treia oară, cu multă satisfacție, și rosti cu un deosebit ton numele semnat :

„Dormidolski“, moș Ivan îndoi raportul și îl puse pe policioară, unde păstra și alte hîrtii și documente importante.

Se ridică, se spălă și, pentru că nu găsi un prosop ca să se șteargă pe obraz, folosi în acest scop șorțul murdar al neveste-si care tocmai intra pe ușă.

— Iar vine blestematul ăsta de Beika ! zise femeia, încruntîndu-se. Nevasta lui moș Ivan nutrea o ură neîmpăcată față de Racio Beika, deoarece acesta își permitea necuviința să-l numească pe bărbatul ei doar așa : moș Ivan.

— De ce l-ai mai chemat pe derbedeul ăsta ? zise înfuriată respectabila consoartă, uitîndu-se pe fereastră la Beika, cum continua să-l strige pe moș Ivan, făcînd cu ochiul.

— Să-l ia dracu... Vine pentru jalba aia a lui. Dă-i-o, uite-o colo pe policioară, aia care e îndoită în patru, rosti moș Ivan, trăgîndu-și al doilea crac al pantalonilor.

— Hăăă ! Am ajuns acum și servitoarea lui Beika ăsta al tău, trăsni-l-ar Dumnezeu ! bombăni nevasta și aruncă pe fereastră cererea lui Beika.

Dar Ivan Aspazievici Dormidolski, care pretindea de la oricine să respecte regulile politeții, așa cum o dovedise ieri la întîlnirea cu băcanul și cu revizorul, și trecea uneori drept o persoană cu un caracter foarte delicat, se indignă de gestul brutal al nevestei și, numind-o cu numele ei creștin, îi zise supărat :

— De ce-l ocărăști așa urît ? Este și el un om cinstit !

— El este om, iar tu ești moș, zise necăjită doamna Dormidolski, scoțînd limba la bărbatu-său. Secătura asta de Beika ! Ce, e orb de nu-ți știe numele ?

— Nu numele, ci capul, asta face pe om, rosti filozofic moș Ivan arătînd spre podoaba sa capilară. De mi-ar spune și Imrihor pașa, tot nu mi-ar păsa... Păcătoșii !... Dar Dormidolski e unul ! Alt Dormidolski nu există ! Omul contează, nu numele ! Știi tu... că în fiecare oraș este doar un singur Dormidolski !... Cine să le scrie jalbele ? Dormidolski ! Pe cine-l pune comisarul în frunte, atunci cînd trece prințul ? Pe Dormidolski ! Cine a slujit în Basarabia, cine a mers, a văzut și știe tot ? Dormidolski ! E așa sau nu ? Vine revizorul, mă duc la el : să trăiți, înălțimea-voastră ! Vine ăla, îl cheamă pe Dormidolski ; vine ălălalt

— tot pe Dormidolski, continuă moș Ivan să expună cu adevărată mîndrie importanța prezenței sale în acest orășel.

Dar respectabila consoartă încă nu se potolise.

— Cînd o să fii judecător, să-i arestezi pe toți aceia care o să-ți mai spună moș. Ce, numai tu ai barbă ? A-a-ah, să fiu eu judecător, l-aș spînzura pe Beika ăsta în mijlocul pieții, acolo unde l-au spînzurat turcii pe Bojin... Ce, tu ești moș ?

— Nu sînt... Barba asta mă face să mi se spună așa... Dar nu-i nimic, eu sînt tînăr și rămîn tînăr, zicea moș Ivan distrat aprigei lui soții, punîndu-și pălăria ca să plece la revizor și să-i înmîneze distrugătorul său raport împotriva lui Daki.

VIII

Trebuie să vă spun că în această vreme Daki dormea adînc.

Păsărelele deșteptate în zori terminaseră de mult concertul lor în cinstea soarelui ce răsărise. Florile își întorseseră căpșoarele spre răsărit și înghițeau căldura dătătoare de viață a strălucitorului astru. Tot ce era viu se deșteptase și se afla în mișcare ; musculițele zburau ; rîndunelele săgetau văzduhul cu aripile și țipetele lor ; păstorul scosese caprele, ducîndu-le spre apa Klisurei ; văcarul își păștea vacile de mult spre Mătnidol. Cafeneaua lui Donio se umpluse de fumul țigărilor și pretutindeni se auzea sorbitul cafelelor ; Beika se și afla la postul său, pe jumătate beat ; Ivan Djaka, bărbierul, răsese cîteva capete de turci : popa Konu Kangea spovedise două bătrîne ; ofițerul C... își terminase toaleta în fața oglinzii, lăsînd să-i atîrne grațios pe ochi două șuvițe de păr cîrlionțate, ca cele de la tîrtița unui rățoi, așa cum cerea moda ; vîntul bătea, pădurea foșnea, păsările se jucau în văzduh, rîul șopotea vesel, moș Ivan băga intrigi ; totul era în mișcare, în viață.

Numai Daki dormea, dormea adînc.

În cele din urmă, se trezi și el...

Deoarece am asistat la deșteptarea din somn a lui moș Ivan, vă voi povesti cum are loc, în mod obișnuit, și aceea a prietenului său Daki.

De obicei Daki nu se scoală nici devreme, nici tîrziu ; la ce oră anume, nu se știe. Ceasornicul pe care îl ține închis în cinci cutii, băgate una-ntr-alta, nu și-a mai mișcat acele de mulți ani. Dar Daki tot îl poartă prins la jiletcă cu un lanț de modă veche, asigurînd pe toți că de cînd a murit Dudu-Ibraim, turcul aproape orb care i-l repara, nu mai are curajul să-l dea pe mîna unui alt meșter.

— Este o piesă antică, zicea el, nu se cumpără cu bani.

De altfel, Daki nu a simțit niciodată nevoia să-și consulte ceasornicul. Nu avea nimic comun cu orele și cu timpul, după cum și capul îi era străin de orice gînduri și emoții (cu excepția peripețiilor prin care trecea de cînd venise revizorul), creierul său fiind închis în ceva mai multe cutii decît ceasornicul. Ah, fericiți cei care nu se întreabă cît e ceasul ! Îndată ce se trezea din somn, Daki tușea de cîteva ori, își lua surtucul pe umeri și încă din pat se uita pe fereastră să vadă unde e soarele, sau dacă nu era soare, să afle cum era vremea.

Pe urmă striga cu un glas hotărît :

— Hai încoace !

Această chemare era adresată neveste-si, care se sculase de mult, mulsese cele șase capre și dăduse porumb la păsări.

— Hai încoace ! striga Daki. Spre deosebire de moș Ivan, care era un mare admirator al sexului frumos, Daki nu-și permitea să fie amabil cu soția lui și nu o chema niciodată pe nume. I se părea că e ceva nefiresc și care nu se cade. De cînd se căsătorise cu ea, adică de zece ani și două luni, niciodată nu o strigase și pe ea „Petro !“ (numele ei era Petra). Cînd vorbea cu Stoiko despre dînsa, atunci îi înlocuia numele cu pronumele :

— Stoiko ! Spune-i să vie încoace ! Spune-i să nu pună prea multă sare la ciorbă.

Dar în fața lumii, folosea alte expresii :

— Am trimis „copiilor“ să gătească niște pește. Trebuie să plec... E tîrziu, știi, „copiii“ se sperie seara, dacă-i

lași singuri... Doamne ferește !... (Notez că Daki nu avea copii încă.)

Cînd era de față comisarul, atunci se exprima cu și mai mult respect față de soția sa :

— Da, domnule, familia are puțină febră...

La chemarea lui, nevastă-sa apărea îndată în prag.

— Fă cafeaua ! zicea sever Daki.

— Ia dă-mi tabachera și adă-mi un foc ! spune derbedeului ăluia să-mi ducă gheata la cizmar să-mi pună un petec, dacă el nu are timp... Carnea de capră e grasă ?.. Fă-mi azi o mîncare cu arbagic... Usturoi ceva mai mult.. Usturoiul te răcorește... Pentru ăla... fierbe niște urzici... Ulei mai puțin... Urzicile sînt grase anul ăsta... Dimo Terovcenin a venit acum de dimineață ? Cînd o veni, ia ce-o aduce și spune-i să aștepte lîngă grajd !...

Și Daki tușea iar și trăgea cu nesfîrșită plăcere din țigară. Pe urmă se scula din pat și ieșea afară doar în izmene, cu capul și picioarele goale și cu surtucul pe umeri, așezîndu-se pe banca cea mare din curte, să-și bea cafeaua, cu ochii la cer.

Pentru că lui Mitrofan Daki îi plăcea natura.

În dimineața asta însă el își încălcă obiceiurile. Gîndul la revizor nu-i dădea pace. Se enervă și începu să-și miște urechea stîngă, adînc îngîndurat ; se întreba : oare n-a fost un vis ? Revizorul a venit oare cu adevărat ? Am fost eu oare ieri cu moș Ivan la hanul Vakîfului, de ne-am prezentat la dînsul ? Își aminti apoi toate amănuntele : barba, pălăria cu cocardă a revizorului și cu cît și le amintea mai bine cu atît transpira mai mult. Două picături de nădușeală i se scurseră pe frunte. Oh, de ce n-a fost vis ?! Ce-o să-i facă revizorul ? Ce-o să-l întrebe ? Ce-o să răspundă Daki ? Oare o fi rău revizorul ăsta ? Ieri îi zîmbise atît de prietenos... Și cît de dulce spusese : „Domnule Diakovici !“ Ce om bun... Dar dacă o fi cine știe ce blestemat... Dacă-l dă afară din slujbă ? Doamne, ce-o să zică atunci Beika ? O să spună : „Kir Mitrofane, locul tău la cafeneaua lui Donio a rămas tot neocupat, poftește, e tot al tău !“ Și ce secătură mai e și Beika ăsta ! Mai ales cînd se îmbată ! Dar Ivancio Dobrutro ? Cînd o să-i spună : „Domnule Daki, poftiți, odih-

niţi-vă puţin aici... Lîngă ceapa asta... Nu vă grăbiţi atît la judecătorie !...“ Dar datoriile pe care le avea de încasat ? Cum le va da de capăt atunci ? Afară de asta, cum va mai da ochi cu lumea ? Toţi vor spune : „Pe Purcel l-au trimis la păscut !“... Şi cîţi nu-l invidiază acum ! Cufundat în aceste gînduri, uită să-şi termine ţigara şi nici nu mai ieşi afară să-şi bea cafeaua pe bancă. Se spălă la repezeală şi cînd nevastă-sa intră în odaie ca să-i dea cafeaua ce se răcise, el se uită urît la ea şi strigă :

— Lasă-mă în pace !

— Dar bea-ţi cafeaua.

— Dă-mi pace odată, fă ! Ţi-am mai spus-o.

— Păi, cafeaua... O să se răcească... Ce să fac cu ea ? întrebă delicata lui soţie.

— Spală-te pe cap cu ea !

— Eh, şi tu !

— Ţi-am spus să mă laşi în pace ! Numai de cafeaua ta nu-mi arde acum ! A venit un revizor şi ea îi tot dă zor... Daki se opri aici, uitîndu-se la ea ca să vadă ce impresie i-a făcut rima. Pfui ! Lasă-mă ! Stoiko ! Măi, Stoiko !... Ia strigă-l, fă. Pe unde umblă ? se înfurie Daki, din ce în ce mai agitat.

Nevastă-sa se sperie. Figura lui Daki căpăta o expresie tot mai ameninţătoare. Cutele de pe frunte se îngroşau mereu, iar faţa lui, de obicei rotundă ca o lună plină, începuse să se alungească. Aşa fusese doar acum doi ani, cînd o bătuse cu băţul de-ntins aluatul, pentru că dăduse mîna cu Hristea Petrovici, care le venise în vizită. De aceea, ca să evite repetarea oricărei ciocniri între spinarea ei şi muşchii bărbatului, nevastă-sa se retrase strategic în cămară, lăsînd ceaşca de cafea la fereastră, ca s-o bea Stoiko atunci cînd va avea timp.

Şi Stoiko apăru.

— Du-te şi cheamă pe moş Ivan ! Dă fuga ! strigă Daki, trăgîndu-şi cracul drept al pantalonului.

Gîndul că va putea discuta cu Ivan Aspazievici Dormidolski îl mai linişti puţin. Avea cui să-şi împărtăşească temerile şi cui să ceară sfat şi ajutor. Pentru prima oară în viaţa sa, Daki simţi cu adevărat toată măreţia şi binefacerile prieteniei.

Vai ! Tocmai în acest timp, Ivan Aspazievici Dormidolski urca scara de la hanul Vakîfului, purtînd în sîn distrugătorul său raport.

IX

Se auzi trîntindu-se poarta. În locul lui moș Ivan intră însă Racio Beika, cu o hîrtie în mînă.

Daki îl întîmpină încruntat.

— Bună dimineața, kir Mitrofane ! Uite plîngerea mea împotriva lui Kirko Airean, care m-a insultat, zise Beika, clipind des din ochi.

Iarăși era beat.

— Dă-o la judecătorie ! vorbi Daki, luînd totuși cererea. Acolo se citesc hîrtiile astea... Pfui ! Dar lungă jalbă ! Parcă-i viața sfîntului Pantelimon, pe care ne-o citea Kangea. Ba... scrisă pe toate patru părțile... Și asta doar pentru o momîie făcută din zdrențe... Moș Ivan o fi buchisit toată noaptea la ea. Pfui ! Bietul Cap de cîine. Și acum ce mai vrei ? Hai ?

— S-o citești, kir Mitrofane, să mă ierți, sînt puțin cam băut, dar ți-am adus-o s-o citești, să vezi ce scrie în ea, să-mi spui dacă e bine... Știu eu că moș Ivan e om învățat, dar, ca orice făptură a lui Dumnezeu, greșește și el... Regele Solomon, cît era de înțelept, și tot a greșit. Odată cu înțelepciunea lui a amăgit ciuma, a închis-o într-un ulcior și pe urmă a zis : „Doamne, iartă-mă, am greșit !... Am luat-o pe nevasta prorocului Ghedeon, care a zburat pînă într-al șaptelea cer...“ Și era, dragă Doamne, rege... Preaînțeleptul Solomon... Păi, noi să nu greșim ? Iartă-mă că sînt puțin cam beat... Ca orice creștin, deh !...

În timp ce Beika îi reamintea cele scrise în Biblie, Mitrofan citea jalba cu mare atenție, băgîndu-și ochii din ce în ce mai mult în hîrtia asta, care tremura în mîna lui. Curînd începu să-și miște și urechea stîngă și, aruncînd o privire pe semnătură, strigă cu glas de tunet :

— Cine ți-a dat asta ?

— Nevasta lui moș Ivan... Mi-a azvîrlit-o pe fereastră.

Daki privea extaziat la Beika.

— Nevastă-sa mi-a dat-o, kir Mitrofane, repetă acesta blînd și bătu din picior.

— Păi, aici... Dormidolski.

— Cum ?

— Dormidolski a semnat !... Moș Ivan s-a semnat aici. Asta e pentru mine.

— Eh, păi sigur că pentru tine a scris-o... Dacă aș fi știut eu să scriu, aș fi ajuns pînă acum călugăr la mînăstirea Leaskovo... Adică dacă aș fi știut să scriu și dacă n-ar fi fost nevastă-mea...

Daki citi iarăși o parte din raport.

Dintr-o dată se îngălbeni cu totul, părul i se făcu măciucă, mustățile i se zbîrliră și lăsă jos raportul, privind la Beika cu niște ochi atît de fioroși, încît acesta gîndi că Daki îl va striga pe Stoiko ca să-l închidă în grajd, pentru că a ucis porcul lui Kiro Airean.

Teribila descoperire îl distruse pe Daki.

Înțelese îndată trădarea lui moș Ivan.

Acest raport fusese destinat pentru a fi dat revizorului.

Nu degeaba visase Daki astă-noapte că sărise de pe stînca lui Piskiuliev, iar cînd se trezise din zguduitura asta grozavă, văzu că ajunsese cu capul sub laviță.

— Ce măgar ! Trădătorul ! Păgînul ! De asta nu vine niciodată la biserică !... Papistașul, vita asta din Basarabia ! Cap de cîine blestemat ! Satana din Galileia ! Iuda Iscarioteanul ! Ah ! De-aș avea o pușcă ! Nu ! Nu pușcă îmi trebuie !... Dați-mi biciul... Stoiko ! Nu ! Nici biciul ! O să-i smulg barba ! Trădătorul și vrăjmașul omenirii ! Să facă el raport împotriva mea !... Stai tu, Cap de cîine ticălos ! O să vedem noi acuma cine e conservator !

Tot acest potop de vorbe și blesteme (Daki nu știa să înjure, ci doar blestema, fapt pentru care nevastă-sa se supăra grozav pe dînsul, zicîndu-i că nu-i bărbat cu adevărat, căci doar blestemă ca popa Kono Kangea) la început îl uimi pe Racio Beika, care gîndi apoi că Daki îl blestema pe Kirko Airean. În cele din urmă însă i se păru că Daki voia să se arunce asupra lui și să-l strîngă de gît. Ca să scape din această situație neplăcută dar foarte posibilă, Beika o șterse pe poartă, fără să mai aștepte să vadă dacă jalba era bine scrisă sau nu.

Niciodată Daki nu se înfuriase atît de tare. Întreaga lui ființă se revolta numai cînd se gîndea la moș Ivan. Cine ar fi crezut că prietenul său moș Ivan, cu care mersese de atîtea ori la vie, împreună cu familia, cu care se răsturnase o dată cu căruța într-o groapă, de care era aproape nedespărțit, căruia îi iertase atît de generos cei șaptezeci și doi de groși, căruia îi mărturisise cele mai ascunse, cele mai adînci convingeri politice ale lui, ar fi putut să-l reclame revizorului, să-l numească „Purcel", să-l acuze că ia gîște și că încalcă legile la judecată... Și asta mai treacă-meargă, în definitiv se poate înghiți, mai greșește omul... Dar să-l facă pe el „conservator", vezi, asta nu i-o putea ierta. Minciună ! Minciună sfruntată ! Daki, conservator !... Nu. O asemenea josnicie cere răzbunare ! Ce să-i facă ? Să-l dea în judecată pentru raportul ăsta ar fi fost o greșeală. Acolo se pomeneau anumite lucruri despre care, din multe cauze, Daki avea interes să nu se prea vorbească. Să se ducă la revizor și să i se plîngă, nici asta nu mergea, deoarece nu știa rusește, ca tîlharul ăla de Dormidolski ! În orice caz însă moș Ivan nu mai trebuia să trăiască pe lumea asta !... Cum să-l distrugă ?

Multă vreme se gîndi Daki asupra modului în care trebuia să se răzbune pe moș Ivan. Își sprijini capul în palme și stătu așa nemișcat vreun sfert de oră. Nici Newton nu s-a concentrat sufletește atît de puternic cînd a descoperit celebra lege a atracției universale. Nevasta lui Daki, care din cauza strigătelor lui se ascunsese în cămară, se uita moartă de spaimă, printr-o găurică, la poza de învățat pe care și-o luase acum judecătorul.

Stoiko se întoarse aducînd răspuns că moș Ivan plecase de acasă. Dar Daki nu-l auzi. Continua să cugete.

Dintr-o dată o bucurie răutăcioasă îi lumină fața.

— Stoiko ! Adă-mi ghiozdanul ăla care este agățat în perete lîngă ușă.

Stoiko aduse ghiozdanul.

Daki îl deschise, scoase din el multe hîrtii vechi și îngălbenite, despături cîteva dintre acestea, le citi, pe altele nici nu le desfăcu și în cele din urmă mormăi ceva foarte mulțumit și trase o foaie, pe care porni repede s-o cerceteze.

Hîrtia asta conținea lucruri plăcute, deoarece fața i se lumină de o bucurie sălbatică.

Era o plîngere veche împotriva lui Ivan Aspazievici Dormidolski, care tăiase şi băgase pe foc, astă-iarnă, cireşul lui Abdul Nuh. Dar din dragoste pentru moş Ivan, Daki nu o mai dusese la judecătorie, ci o lăsase acasă. Nu făcea să strice o veche prietenie doar pentru un cireş — şi ăla al unui turc.

Acum însă plîngerea asta îi servea lui Daki drept mijloc de răzbunare.

Hotărî ca neîntîrziat, mîine chiar, să deschidă acest proces lui Ivan Aspazievici.

— Este un ucigaş ! îşi zicea Daki. A ucis un cireş... O făptură a lui Dumnezeu... Ceva viu, care a crescut cu trecerea anilor şi s-a făcut mare, întocmai ca un om... Iar Cap de cîine l-a tăiat, l-a distrus, l-a omorît cu totul. Iar legea scrie că acela care ucide pe cineva... Lasă că legea o s-o citim pe urmă... Ehei, Cap de cîine, eşti pierdut, nu mai ai nici o scăpare !

Daki îşi amintea că pe vremea turcilor, dacă ucideai vreun cîine sau tăiai pomul cuiva, îndată te omorau ; şi legea nu-i condamna pe turcii care te pedepseau astfel. Va să zică, legea permitea aplicarea pedepsei cu moartea pentru tăierea unui pom străin, şi mai ales cînd era vorba de un cireş ce dădea roadă bună ; asta însemna că s-a terminat cu Dormidolski ; însemna că...

Şi întorcîndu-se spre nevastă-sa, care tocmai trecea prin curte, îi zise satisfăcut :

— Hei, tu auzi ?... S-a terminat cu el.

Femeia se uită la dînsul cu nedumerire.

— Vorbesc de Cap de cîine, da, de el e vorba ! Mîine o să fie spînzurat în piaţă, acolo, în faţa poliţiei.

— Haaaooo ! strigă simţitoarea soţie a lui Daki. Bietul moş Ivan !... Dar nevastă-sa, săraca, cum o să rămînă ?

Daki, fără să răspundă la filantropica întrebare a neveste-si, împături plîngerea turcului, îşi puse căciula, după ce-i aplecă puţin vîrful, şi ieşi pe poartă.

Se ducea la judecătorie să se sfătuiască cu secretarul său pentru darea în judecată a lui moş Ivan şi pentru neîntîrziata lui condamnare la moarte prin spînzurătoare în piaţa din faţa poliţiei.

X

A doua zi de dimineață Ivan Aspazievici Dormidolski primi următoarea citație de la judecătorie :

„Domn Ivan Dormidolski, zis și Cap de cîine, este chem. Să se prez. la 4 Mai la ora trei ala turca în fața jud. de pace este invinuit de omor și să răspundă 3 Mai 188... oraș B... Judecător de pace Mitrof. Daki“

Citația era scrisă chiar de mîna lui Daki, care, cu toate protestele secretarului, insistase ca vina lui moș Ivan să fie calificată drept ucidere și în acest sens făcuse el însuși hîrtia de chemare.

Peste puțin întregul oraș nu vorbea decît de asta. Pretutindeni nu auzeai decît de cearta lui Daki cu moș Ivan. Vestea, care căzuse ca un trăsnet din cer senin, era comentată în toate felurile în dorința de a se afla cauzele acestui lucru nemaipomenit. Pe cine ucisese moș Ivan ? Toți se întrebau și ridicau din umeri.

Cînd moș Ivan văzu citația, mai întîi nu-și crezu ochilor și socoti că Daki glumește cu dînsul. Pentru că el încă nu-și dăduse seama de groaznica sa greșeală. Nu văzuse că ține în sîn jalba lui Beika și nu distrugătorul raport împotriva lui Daki. (Moș Ivan nu reușise să dea hîrtia revizorului, care în aceeași seară, din cauze necunoscute, părăsise orașul plecînd în altă parte.) Ca urmare moș Ivan nu știa că raportul său se afla acum în mîinile judecătorului. Tocmai de aceea era atît de uluit de această atitudine neprietenească a lui Daki. „Oare n-o fi mirosit ceva ? Nu avea de nicăieri de unde să simtă !“ își zicea el. Aceasta făcea însă ca acuzarea pe care i-o aducea așa, pe neașteptate, să fie și mai gravă. Îl învinuia de omor ? Pe cine ucisese ? Cum îl ucisese ? Ce însemnau toate astea ? Într-adevăr, moș Ivan a avut totdeauna faima unui om viteaz și luase chiar parte la războiul serbo-turc, dar în această privință nu exista nici un omor care să-i apese conștiința, în afară de faptul că tăiase șapte găini și un bou — pe cele dintîi le furase dintr-o curte pustie de la Kneajevaț, iar ultimul fusese luat ca pradă de război. Setea lui de sînge nu mersese mai departe. Da ! E adevărat că se lăudase odată, în cafeneaua lui Donio, că tăiase, pe vremea cînd fugeau

turcii, un pașă arăpesc, înalt de trei arșini, și a cărui sabie o luase ca trofeu ! Dar nimeni nu credea în minciuna asta — și cel mai puțin el însuși. Oare nu cumva pentru asta îl învinuise acum de ucidere ?! Să fi venit niscai turci, să se fi plîns... Dar el poate, fără păcat, să jure de o sută de ori la judecătorie că într-adevăr a mințit ! Își dădu seama că și acum, ca și pe vremuri, în Basarabia, la ispravnicul de Chișinău, era victima neînfrînatei lui lăudăroșenii — singurul lui defect serios.

A doua zi judecătoria era plină de oameni. Toți așteptau cu nerăbdare sosirea lui moș Ivan. Circulau o mulțime de zvonuri. Unii ziceau că el l-ar fi omorît pe Sebah, evreul care fusese găsit acum un an ucis în munți, jefuit și dezbrăcat. Aceasta ar fi dovedit-o prezența în casa lui moș Ivan a unor șalvari evreiești, despre care mulți spuneau că ar fi fost ai mortului Sebah, în ciuda asigurărilor date de Cap de cîine că ar fi și ei tot pradă de război. O altă împrejurare, care confirma presupunerea de mai sus, era marea ură a lui moș Ivan împotriva seminției evreiești contra căreia, la începutul ocupației rusești, pornise o adevărată cruciadă, în scopul de a jefui împreună cu gloatele prăvăliile evreilor. Reușita acestei măreațe acțiuni fiind paralizată de cnuturile unei jumătăți de companii de cazaci, moș Ivan, ca să se răzbune măcar cît de cît, făcea cu creta cruci pe porțile caselor evreiești, atunci cînd avea prilejul. Alții susțineau că ucisese pruncul nou născut pe care Țana Rumenkina, proxeneta aia, îl lăsase cine știe de ce noaptea la ușa lui. Asupra acestei ultime versiuni circulau o mulțime de amănunte nu prea favorabile asupra înțelepciunii și credinței conjugale a lui Ivan Aspazievici Dormidolski... În sfîrșit, alții, mai realiști, dovedeau că toată treaba se reducea nu la o moarte de om, ci la faptul că ucisese porcul lui Kirko Airean, luînd asupra sa răspunderea lui Beika. Se zicea că moș Ivan ar fi făcut-o înadins, ca să aibă cel mai bun prilej de a-și arăta întreaga și strălucita sa măiestrie în arta avocățească. Aceste zvonuri și presupuneri făceau să crească și mai mult curiozitatea mulțimii, al cărei număr sporea pe fiecare minut.

În cele din urmă, apăru și moș Ivan urcînd scările. Se făcu o tăcere generală. Toți ochii se întoarseră spre dînsul. Purta obișnuita sa haină cu care venise din Basarabia. Era

agitat și speriat, dar mulțumită bărbii sale, care acoperea totul, aceste nedemne sentimente nu se zăreau pe fața lui. Doar ochii îi jucau în cap și nasul i se lungise și mai mult, apărînd acum în toată frumusețea și mărimea lui, uimit de această neobișnuită atenție acordată stăpînului său. Aproape în același timp sosi și reclamantul Abdul Nuh. Ușa sălii de judecată se deschise, lăsînd să intre pe cei doi împricinați. Mulțimea dădu năvală după ei.

La o masă lungă, acoperită cu mușama neagră, ședea pe scaun judecătorul de pace. Capul său rotund privea nemișcat și mîndru spre public. Nu aruncă nici o privire lui Ivan Aspazievici Dormidolski. Figura judecătorului era hotărîtă și neînduplecată. Nu închisese ochii toată noaptea și procesul lui Ivan Aspazievici Dormidolski îi dăduse o energie și pasiune extraordinară. Acesta era blîndul Daki, care privea atît de nevinovat în fața lui și răspundea atît de dulce : „Mulțumesc !“ tuturor celor care-l salutau ? Acesta era umilul, rugătorul Mitrofan de ieri, a cărui soartă depinsese de o simplă mișcare a nasului lui moș Ivan ? Și mai zic unii că amorul propriu nu face oameni mari !

În sfîrșit, el își ridică privirea și se uită la moș Ivan.

Era o liniște mormîntală.

Moș Ivan, atît de influent și de bine cu Daki pînă ieri, simțea acum că tremură sub fiorul rece al acestei priviri de judecător.

Urechea stîngă a lui Daki începu să se miște.

— Apropie-te ! zise el.

Moș Ivan făcu vreo doi pași și se înclină.

— Cum te cheamă ? întrebă judecătorul.

— Ivan Aspazievici Dormidolski, sluga dumneavoastră ! răspunse moș Ivan cu glas tremurător.

— Ca nume de familie, Cap de cîine... Bine... Cîți ani ai ?

— Treizeci și doi.

— De ce lege ești ? Și la care biserică mergi ?

— De lege pravoslavnică și de religie creștină, zise moș Ivan foarte la locul său.

— De ce nație ești ?

— Din Bulgaria renăscută, înălțimea-voastră.

— Ce meserie ai ? continuă să întrebe Daki, după instrucțiunile pe care i le dăduse secretarul.

— În prezent, advocat, iar mai înainte am slujit în Basarabia și am luat parte la războiul serbo-turc, răspunse insinuant și mîndru moș Ivan.

— Ai săvîrșit un omor în via lui Abdul Nuh... Iată-l aici de față... Ce-ai de spus ? Răspunde !

— N-am ucis... E o minciună, înălțimea-voastră, răspunse moș Ivan cu multă dibăcie.

— La optsprezece februarie !

— Nu e adevărat, înălțimea-voastră, e o glumă...

— L-ai ucis și l-ai tăiat cu securea.

— În nici un chip, înălțimea-voastră, am spus și eu așa, în glumă.

— Și l-ai cărat peste noapte acasă !

— E o minciună... Se poate așa ceva ? Să-mi sperii nevasta...

— Ca să-l arzi în foc... fără să ai dreptul...

— Minciună, înălțimea-voastră, minciună, clevetire și denunț răuvoitor !... În Bulgaria renăscută, unde există libertatea cuvîntului... Păi, se poate ?...

— Și cine ți-a dat acest drept ?... Te întreb acum, răspunde ! îl întrerupse judecătorul.

— Înălțimea-voastră ! Eu nu l-am ucis... Ci doar m-am lăudat așa, întîmplător... Și cînd am spus de pașa ăla arăpesc... Nu a fost adevărat... Se poate oare să fie un pașă arăpesc și încă unul lung de trei arșini ?... De unde trag concluzia că asta nu e decît o clevetire răuvoitoare asupra mea... din partea unor zavistnici și dușmani ai mei, continuă moș Ivan, înfierbîntat, mai mult în rusește decît în bulgărește. Pentru că eu, zise el, acolo unde am spus-o, a fost tot o glumă ca între prieteni ; și să știți că n-am ucis pînă în ziua de azi nici o muscă, nici o furnică, nici o făptură a Domnului, așa cum pot da dovadă cu martori de bună credință... Și dovada cea mai temeinică, prin care pot să arăt că n-am dorința de a ucide, pot spune pe bună dreptate că și în războiul sîrbilor cu turcii n-am ucis nici pe cerchezul acela care căzuse în praf în apropiere de Kneajevaț. Dimpotrivă, am dat de știre voluntarilor ca s-o facă ei !... Pentru că eu nu vreau să iau păcatul nimănui... Și că am spus că i-am luat sabia, asta a fost așa, ca să rîd, și n-a fost adevărat... Pentru că, înălțimea-voastră, așa cum se poate convinge oricine. sabia aia de care este

vorba n-a văzut-o nimeni pînă în ziua de astăzi în casa mea, deoarece nu există. Și nu am luat-o de la nici un fel de pașă arăpesc. Iar asta arată că sînt cu totul nevinovat și după dreptate trebuie să fiu achitat... Și respectabilul Abdul Nuh, care are cinstea de a mă învinui fără să se întemeieze pe lege, în fața onoratei judecăți, să se jure el pe prorocul Mohamed, care s-a născut la Mecca și la care se roagă toți credincioșii mahomedani de la Mecet — n-am nimic împotriva lor, fiecare e dator să-și păstreze legea lui — dacă el, numitul Abdul Nuh, m-a văzut cînd l-am ucis eu pe pașa ăla arăpesc, care nu e de loc adevărat și e o minciună păgînească, scuzați de expresie și regret. Am spus asta doar așa, în glumă, și n-am silit pe nimeni s-o ia în serios, așa cum am dovedit în fața înălțimii-voastre.

Abdul Nuh se uita mirat la moș Ivan. Înțelegea foarte greu măiastra lui apărare. Dar cînd îl auzi vorbind de nu știu ce pașă arăpesc și despre Mohamed, se înfurie și strigă :

— Ce amesteci aici pe pașa ăla arăpesc ?! Cireșul meu, cireșul meu pe care l-a sădit bunicu-meu, nu l-ai tăiat tu ? Nu l-ai cărat tu cu căruța lui Stoiko, noaptea, acasă la tine ? Și nu l-ai băgat tu pe foc ? Hai ? Ce pașă, și ce tot mormăi acolo ? Este vorba de cireșul meu !...

Asistența, care pînă acum fusese cu totul nelămurită de desfășurarea acestui ciudat proces, și era în admirația elocvenței lui moș Ivan, începu în sfîrșit să vorbească pe șoptite și să rîdă de întorsătura pe care o lua pricina.

— Înălțimea-voastră, reluă iarăși moș Ivan, respectabilul Abdul Nuh, aici de față, care vrea acum să mă învinuaiscă cu alte clevetiri... pe care eu nu le pot primi cu nici un chip... Deoarece, întîi : cireșul său, el nu are martori că i l-am tăiat eu noaptea... deoarece, cum poate el, numitul Abdul Nuh, sau să zicem altă persoană, să mă fi văzut întîmplător că am tăiat cireșul, pe care îl avea la vie, căci a fost întuneric și beznă, de unde reiese că, după rînduiala judecății, el, numitul Abdul Nuh, mă învinovățește în mod cu totul clevetitor, ca și pentru uciderea acelui pașă arăpesc, pentru care nu are nici un fel de martori și minte ca un păgîn... Scuzați-mă pentru expresie și regret... Dar, chiar dacă am presupune, așa întîmplător, că i-aș fi tăiat cireșul acela, lucru care nu e de loc adevărat

și pentru care pot să fac și jurămînt, dați-mi să vă arăt contractul de la Berlin (la aceste cuvinte moș Ivan se înclină), care arată pe dreptatea legii că toate bunurile turcești, mișcătoare și nemișcătoare, aparțin, fără nici un fel de îndoială, locuitorilor de aici... adică Bulgariei renăscute... pentru că, cum ar putea să fie altfel cînd, ca să dau un exemplu, și înălțimea-voastră ardeți de trei luni lemne de ale turcilor, după contractul de la Berlin (la aceste cuvinte moș Ivan se înclină). Și respectabilul Abdul Nuh, care este o vită turcească... scuzați pentru expresie și regret, e pe bună dreptate un ticălos, pentru că nu numai că nu are convingeri liberale, dar mai e încă și conservator și unul care merge împotriva legii !...

La aceste cuvinte Daki se încruntă și fruntea i se umplu de cute.

— Ieși afară ! răcni el.

— Înălțimea-voastră ! Să-mi dați voie... Eu, care am slujit în Basarabia și am luat parte la războiul din Serbia, așa cum am dovedit... începu iar să vorbească moș Ivan, încheindu-se la haină.

— Afară ! Afară ! striga judecătorul arătînd împricinaților ușa.

— Pentru apărarea mea... Înălțimea-voastră, am onoarea să vă spun... zise moș Ivan, descheindu-se la haină.

— Lasă-mă !... Judecata va hotărî !... Judecata știe ! Afară ! Se va da o hotărîre.

Dar moș Ivan, care era un om cu amor propriu, nu voia să fie dat afară în acest mod din judecătorie, pînă ce nu era sigur de o hotărîre în favoarea sa. Aceasta era o chestiune vitală pentru dînsul. Pe de o parte voia să se laude în fața neveste-si că Purcelul n-a putut să spună nici pîs înaintea lui, iar pe de alta să cîștige o și mai mare autoritate în calitatea sa de neîntrecut advocat. Ba, în afară de asta, era o rușine să se lase înfrînt el, Ivan Aspazievici Dormidolski, de un oarecare Nuh, un nebun. El, care vorbise cu atîția revizori și în Basarabia, și în Bulgaria renăscută, care tratase odată, în Serbia, cu vin de Negotin pe Cerneaev și îi arătase drumul ce ducea la nu știu ce sat, care cunoștea atîtea limbi, ba și ungurește, pentru care, în timpul războiului, puțin lipsise

să-l facă tălmaci, dacă un ticălos de evreu marchitan, căruia moș Ivan i se prezentase drept cetățean din Berdicevo, nu l-ar fi vorbit de rău în fața colonelului, zicînd că i-a furat marfa — aici era o poveste întreagă — ce o să spună lumea despre dînsul dacă l-ar osîndi Daki măcar la douăzeci și patru de ore de închisoare, chiar și dacă nu ar face-o în grajd, așa cum făcuse comisarul cu Beika, și încă pentru ce? Pentru un nenorocit de cireș turcesc! Atunci, Dormidolski, unde mai rămîne faima ta? Nu! Aceasta nu trebuia să se întîmple în nici un caz. De aceea, încruntîndu-se insinuant, își duse mîna la piept și zise cu voce înflăcărată:

— Domnule judecător! Fiți atent... Înainte de a-mi încălca onoarea — și onoarea este lucru cel mai scump în viața omului, cum a zis un filozof — gîndiți-vă foarte bine că Dormidolski are cinste... și că Dormidolski deține unele documente secrete, adică unele acte care se referă la persoana dumneavoastră, da...

Și barba lui înțeleaptă tremura de emoție, iar nasul îi deveni alb.

Daki înțelese amenințarea și sări iute de pe scaun.

— Cum îndrăznești!... Tu! Necinstitule! Afară! urlă el și bătu din picior mînios.

Dar moș Ivan făcuse deja primul pas.

Și, luînd o atitudine și mai hotărîtă, aruncă o privire neîncrezătoare spre Abdul Nuh, care ținea mîna pe clanță, gata să fugă la primul semn de primejdie, veni mai aproape de judecător, se încruntă și mai teribil și-i zise lui Mitrofan în rusește, ca să nu-l înțeleagă turcul:

— Voi înainta raportul... chiar în capitală, dacă vei da o hotărîre împotriva mea... pentru că iei gîște și nu faci dreptate după lege... O să duc raportul... îl am aici, în buzunar.

Și moș Ivan puse mîna pe haina sa, acolo unde se afla nimicitorul său raport.

Daki izbucni. Nu mai era acum nici o scăpare pentru Dormidolski. Băgă mîna în sîn, scoase o hîrtie, o despături și cu mîna tremurîndă i-o arătă de departe lui moș Ivan, privindu-l drept în ochi și strigînd:

— Da, da, da? Da, da, da?

Moş Ivan îşi recunoscu îndată raportul. Descifră de departe propria sa iscălitură : „Dormidolski," scrisă cu litere ucigător de mari.

Şi în clipa aceea se făcu alb ca hîrtia.

Atunci Daki izbucni :

— Voi înmîna raportul !... Voi înmîna raportul !... Iar eu o să te trimit la dracu !... Afară !... Papistaşule ! strigă Daki.

Moş Ivan, uluit de această neaşteptată descoperire, era gata să strige : „Înălţimea-voastră ! A fost o glumă prietenească..." dar dintr-o dată limba i se împletici. Nu-şi mai găsi nici nasturele de la haină, care se rupsese. Zadarnic încerca mîna să-l mai încheie ! Ah, nu mai găsea nimic ! Şi trebuia să vorbească ! Dumnezeule, de cîte ori nu atîrnă soarta omului de un biet fir de aţă, care ţine cusut un nasture !

Dar în acelaşi timp uşa se deschise deodată şi o mînă murdară şi crăpată îl apucă de guler şi îl trase brutal afară.

— Scrie ! zise poruncitor judecătorul, adresîndu-se secretarului său.

Acesta îl privea uluit.

— Nu !... Lasă !... Dă-ncoace, o să scriu chiar eu hotărîrea, vorbi după o clipă de gîndire Daki şi se aşeză cu zgomot pe scaunul său de judecător.

Apoi începu să scrie.

Ce tare i se zbătea acum urechea stîngă !

Afară, pe coridor, era şi mai multă lume, deoarece nevasta lui moş Ivan, care aflase de la soţia lui Daki că bărbatu-său avea să fie spînzurat, se speriase atît de tare, încît o luase la fugă pe străzile ce duceau la judecătorie, cu ochii în lacrimi, cu părul despletit, aşa cum era, îmbrăcată în rochia cea roşie cu dungi galbene, făcută din şalvarii ei. Trecătorii care o întîlneau şi o vedeau în halul ăsta se întorceau din drum şi o urmau. Ivancio Dobrutro, mare amator de noutăţi senzaţionale, puse un scaun în uşa prăvăliei şi o porni în fugă spre judecătorie. În cafeneaua lui Donio, Racio Beika povestise deja cu toate amănuntele cum stă treaba, ajungînd la concluzia că moş Ivan este un vrăjitor, deoarece în cerere, alături de numele său, scrisese şi numele nu mai ştiu cărui diavol din Galileia, pen-

tru care chiar Mitrofan fusese gata să-l strîngă de gît, pe el, pe Beika... Dar Nistor Liga, care-și întrerupse jocul de table, îl făcu pe Beika prost, zicîndu-i că nu înțelege nimic, că satana Mordiborska nu există, că asta trebuie să fie Dormidolski — numele românesc al lui moș Ivan Cap de cîine. Beika însă, care locuise cinci ani la Turnu Măgurele, declară că nu există în românește un astfel de nume și că Nistor Liga e un mare dobitoc. Liga era gata să răspundă, cînd deodată văzură pe fereastră o mulțime de oameni care treceau alergînd prin piață. Toți cei care ședeau la mesele din cafeneaua lui Donio se sculară. Beika dădu pe gît și cele cîteva picături de rachiu care-i mai rămăseseră pe fundul paharului. Liga închise tablele cu zgomot, fapt pentru care Nikola Stefa, care urma să cîștige jocul îi răspunse cu o înjurătură zdravănă. Întreaga cafenea dădu năvală în jos pe scară. Toți se îndreptară spre judecătorie...

Locul din fața clădirii fremăta de glasurile și agitația mulțimii. Moș Ivan își liniștea soția, care plîngea și-și ruga bărbatul să nu se lase spînzurat. Aceasta n-o voia nici el, cu nici un chip, deoarece ardea de dorință ca, după proces, înainte de a porni spre capitală, să-i tragă neveste-si opt pumni basarabeni, pentru prostia pe care o făcuse dîndu-i lui Beika raportul în locul jalbei pe care i-o scrisese, și pe care Beika, la rîndul său, i-o dăduse lui Daki. Puțin mai departe se certau cît îi ținea gura Racio Beika și Kirko Airean, pentru porcul pe care în noaptea trecută Beika îl cărase cu ajutorul neveste-si pînă în poarta lui Kirko Airean. Beika nega totul, ba pe deasupra mai susținea că Airean îl insultase. În focul ciorovăielii încercară de două ori să forțeze ușa și să intre la judecător, dar Penko jandarmul respinse în mod eroic acest dublu asalt. Mulțimea fremăta și aștepta nerăbdătoare să se deschidă ușile. Curiozitatea ei creștea pe fiecare clipă, deoarece se aflase de la Abdul Nuh că Ivan Aspazievici Dormidolski se certase pe rusește cu judecătorul, în timpul procesului !

Ușile se deschiseră. Penko jandarmul strigă cu glas răgușit :

— Moș Ivan și Abdul Nuh !... Haide, intrați !

Mulțimea dădu și ea năvală după dînșii.

Daki ședea la masă cu o carte în mînă. Picături mari de năduşeală curgeau pe fața lui cărnoasă și roșie ca racul. Și asta pentru că niciodată nu se gîndise și nu scrisese atît de mult ca acuma. Se certase furcă cu secretarul său, care susținea că moș Ivan nu este ucigaș, că nu omorîse pe nimeni, ci tăiase doar un pom. Daki însă afirma că între un un om care ucide și unul care taie un pom nu este nici o deosebire. Și, ca de obicei, nu cedase cu nimic rămînînd la părerea lui. Acum el privi drept în ochii lui Ivan Aspazievici Dormidolski și tuși ca să-și dreagă glasul.

Se făcu tăcere deplină.

Daki se ridică și începu să citească, dîndu-și importanță :

„Hotărîrea de judecată a judecătorului de pace din orașul B. de la 4 mai 1880, orele patru, după cum urmează :

Ivan Aspazievici Dormidolski, după numele de familie Cap de cîine, care a săvîrșit un omor asupra cireșului lui Abdul Nuh, de lege musulmană, domiciliat în orașul B.

Și deoarece acest cireș nu a fost al lui, ci „străin" ;

Și pentru că l-a ucis cu toporul său ;

Și pentru că uciderea s-a făcut în timpul nopții ;

Și pentru că are o mutră de tîlhar și o barbă nepotrivită unui chip omenesc, ceea ce dovedește că este un om dubios ;

Și pentru că de cinsprezece ani nu-și plătește datoriile și scrie rapoarte mincinoase ;

Și pentru că este bănuit și de uciderea lui Sabah evreul, după cum arată niște șalvari, care sînt dovadă maternă..."

— Materială ! îl îndreptă secretarul.

„Și pentru că legea care vorbește despre omoruri gîndite și săvîrșite în timpul nopții osîndește pe un asemenea la pedeapsa cu moartea, hotărăsc :

Ivan Aspazievici Dormidolski, locuitor al orașului X, după numele de familie Cap de cîine, să fie spînzurat !"

— Jandarm !

Întreaga asistență scoase o exclamație de groază.

— Cum se poate ?... Protestez... În numele Constituției ! Cum ?... Eu, fiu al Bulgariei renăscute !... striga disperat Ivan Aspazievici Dormidolski, dar Penko jandarmul

și ușierul judecătoriei nu-l mai lăsară să zică nimic despre relațiile lui de rudenie cu „Bulgaria renăscută“ și-l traseră de haină afară.

Publicul ieși cu mult zgomot. Se auziră strigăte de spaimă : „O să-l spînzure !“, amestecate cu hohotele de rîs ale medicului județean și cu furtunoasele proteste ale lui Ivan Aspazievici Dormidolski împotriva lui Penko jandarmul, care-l trăgea pe scări...

Plovdiv, 1881

VECINII

I

COMUNITATEA

De sus de pe cer, de peste Stara Planina, soarele dimineții de vară își revărsa potopul său de raze ce străbăteau ferestrele rotunde și zăbrelite ale bisericii, se răsfrîngeau în cristalele candelabrelor atîrnate de boltă și se opreau pe zidul din fața lor, zugrăvind minunate dungi în toate culorile curcubeului. Peste capetele credincioșilor ce umpleau biserica, pluteau ușor nori albăstrii de fum din cădelnița popii Stavri și răsunau unduirile melodioase ale noului axion pe care tocmai îl termina acum de cîntat, cu vocea sa dulce, Hagi Atanas pe glasul al cincilea. La strana mare, conduși de protodascălul Gatiu, o ceată de școlari țineau obișnuitul ison, cu glasurile lor cristaline ; de la cea mică, psaltul Mironovski, ajutorul lui Gatiu, dădea răspunsurile cu vocea sa de bas, bătînd tactul cu piciorul și trăgînd mereu cu ochiul spre cafas, în dosul căruia se aflau femeile. Pe lîngă pangar, unde se auzeau mai multe glasuri, și în strane ședeau gospodarii mai de vază ai orășelului, în anteriele lor lungi, căptușite cu blană, ascultînd cu evlavie vocea sonoră a lui Hagi Atanas și îngînîndu-l încet. Întorceau mereu capul privind la ceilalți credincioși ce intrau pe ușa bisericii și la femeile sulemenite care treceau să aprindă o lumînare la icoana arhanghelului Gavriil sau se înclinau ca să le sărute pe cele din fața altarului. Hagi Dimo încetă o

clipă să mai ţină isonul dascălului, se aplecă spre ciorbagi Petraki şi îi şopti la ureche :

— Ia uite la ghiujul ăla, ce zgîrie-brînză mai e ! Bate mătăniile pînă la pămînt, că astea nu costă bani. Dar lumînare ia de două parale... După care continuă să-l îngîne iarăşi pe dascălul Hagi Atanas.

— Şi încă ce zgîrie-brînză, răspunse ciorbagi Petraki, pornind iarăşi să cînte în surdină.

Şi Kotio Geambaşul, binecunoscutul cămătar, se aplecă spre strana în care şedea Hagi Hristo Moldavul, şoptindu-i supărat :

— Ia uite, Ghina Mahmudka, nevasta ticălosului ăla, aprinde lumînarea... O poartă numai în malacof de geamfez şi în blănuri, dar de trei ani, ba de trei şi jumătate, nu poate să-mi plătească cei opt sute şi şaizeci şi unu de groşi, bani buni... măgarul !...

— E un măgar şi jumătate, răspunse Hagi Hristo.

Din altă strană preacucernicul Hagi Arghir Izmirliul arăta cu o privire ucigătoare spre tinerii ferchezuiţi şi pomădaţi care veneau tîrziu la biserică şi se închinau doar, fără să aprindă vreo lumînare şi să sărute icoanele.

— Te uiţi la ăla, la mascaraua aia — feciorul lui Racio, îl vezi ? Oh, de aş fi eu ţar i-aş trece pe toţi protestanţii ăştia prin ascuţişul săbiei ! Doamne, iartă-mă ! zicea el cu accentul lui grecesc şi se închina smerit.

— Iartă-mă, Doamne, spunea şi cel din strana vecină şi se închina la rîndul lui, deoarece axionul se sfîrşise, şi psaltul Mironovski începuse chinonicul pe glasul al optulea.

Curînd însă slujba se termină şi cînd ultimul „Amin", intonat cu voce plîngăreaţă de popa Stavri, se pierdu în freamătul mulţimii preacucernice, aceasta se înghesui spre pronaos, ca să iasă afară, în curte, printre cele două şiruri lungi de cerşetori, şi să se reverse apoi în uliţă. De aici unii o cotiră spre metohul maicilor, unde mergeau în vizită, căci călugăriţele aveau totdeauna grijă să termine slujba un pic mai devreme. În clipa asta maica Nimfidora îşi aştepta în chilia ei mosafirii ca să-i trateze cu dulceaţă proaspătă de portocale ; maica Evdochia, ca să afle dacă într-adevăr familia Pavlake avea să-şi logodească fata pînă într-o săptămînă ; maica Solomonia, ca să invite pe dascălul Mironovski să vină după masă la

lecția de franceză ; maica Selka, s-o primească pe nevasta lui Nikolaki și pe fiică-sa Elenca, deoarece tot la ea avea să vină, așa ca din întîmplare, și d-l S. să poată vedea fata — și în sfîrșit maica Evghenia Polidora ca să povestească numeroaselor ei neamuri ce tare s-au certat alaltăieri seară Ivan Poleacul [1] cu nevastă-sa ; cum aceasta se făcuse foc că bărbatu-său nu i-a cumpărat și ei o pălărie de la București ca aceea a lui Teofanu, ce vorbe grele îi spusese ea și cum o fugărise soacră-sa prin grădină, s-o ia la bătaie cu furca.

Fruntașii orășelului, care șezuseră în jurul pangarului, în loc să se ia după ceilalți, se îndreptară spre școala de fete (aflată chiar în curtea bisericii), urcară scările și intrară într-o încăpere mare, unde aveau loc de obicei adunările comunității.

Consfătuirea dură mult. Pînă la urmă luă și ea sfîrșit și fruntașii porniră să iasă pe ușă cu mult zgomot și să coboare scările.

Curînd se auzi în tot orașul că epitropii fuseseră aleși și că printre ei se aflau și Varlaam Koprinarka [2] și Ivan Seliamsăzul [3]. Vestea asta îi făcu pe mulți să se minuneze, deoarece toți știau că aceștia doi nu aveau ochi să se vadă din cauza unei vechi răfuieli dintre părinții lor — pe care o continuau și ei — pentru nu știu ce jgheab de scurgere.

De aceea moș Nistor, un bărbier bătrîn, om cu principii severe, după ce trase de cîteva ori din lulea și pufăi de umplu de fum toată cafeneaua, zise cu matură chibzuință :

— Biine, foarte bine ! și Tariliomul [4] și Seliamsăzul sînt oameni învățați și cinstiți, numai că nu se înțeleg între dînșii — și fără înțelegere nu se poate face nimic, totul se duce de rîpă...

— Ba eu zic că dacă se vor împăca acum, apoi se vor înțelege, răspunse Hagi Simon, care ședea pe scaun de cealaltă parte a mesei.

---

[1] Jitarul (bulg.).

[2] Mătăsarul (bulg.)

[3] Cel care nu salută (turcă).

[4] Denumirea unei hore grecești, care se juca pe acea vreme și la Sopot.

— De ce ? întrebă moș Nistor.

Toți își întoarseră privirile spre Hagi Simon.

— Pentru că, începu Hagi Simon scoțîndu-și calevra din piciorul stîng și depănînd repede mătăniile, pentru că atunci cînd doi oameni, fie ei epitropi, fie negustori sau orice-or fi lucrează împreună, înțelegi, atunci nu se poate să nu se împace... Așa e firesc.

Și Hagi Simon își încălță iarăși calevra.

— Cum adică, e firesc să se împace ? Ia pune dumneata, Hagi, la un loc animalele alea ale tale, Katinka și Inghilezul. Măcar că mănîncă de la aceeași masă și recunosc unul și același stăpîn, ai să vezi ce iese : pisica — pfu ! ciinele — mîrrr !

— Eh, aici ai dreptate ! Uite și altăieri, Inghilezul era gata-gata s-o gîtuie pe Katinka, zise Hagi Simon și se așeză turcește.

— Tariliomul e în stare să aștepte și pînă la a doua venire a lui Christos pe pămînt și tot nu o să se împace cu Seliamsăzul, îl știu eu cît de ciinos e la suflet, interveni Ivan Ciușkov, prietenul lui Varlaam.

— Lasă că nici cu Seliamsăzul nu mi-e rușine ! se grăbi să zică Ivan Kapzamalin [1], prietenul Seliamsăzului, învîrtindu-și cu grijă ceașca, ca să bea și drojdia de pe fund. E afurisit pînă în adîncul sufletului : a ridicat spre curtea Tariliomului un gard de scînduri și l-a dat cu smoală, numai așa ca să-i facă în ciudă lui Varlaam și neveste-si.

Hagi Simon își lăsă iarăși piciorul jos, semn că voia să spună ceva. Dar Ivan Buhal [2] i-o luă înainte și strigă :

— Epitropi ! Niște măgari ! Și unul, și celălalt ! De ce i-or mai fi alegînd oare ? Uite, dimineața, cînd veneam la biserică, am trecut pe la Maxim-pescarul ca să cumpăr ceva pentru ziua de astăzi. Erau și ei acolo, amîndoi. Seliamsăzul ceruse niște crap, dar cînd văzu că Tariliomul luase și el, zvîrli peștele cît colo și ceru somn, zicînd: „Afurisit să fie ăl de-o mînca astăzi crap“, ba scuipă chiar în peștele Tariliomului. Ei, spuneți și dumneavoastră, omenie e asta ?

---

[1] Cel ce ia cu japca (turcă).

[2] Bufnița (bulg.).

— Ba e măgărie, zise moș Nistor și aruncă o privire triumfătoare spre Hagi Simon.

— Se știe de cînd lumea — dacă nu e înțelegere, totul se duce de rîpă, mai spuse o dată Hagi Simon cu convingere, după care oftă.

— Ia nu mai vorbi dumneata de înțelegere, Hagi, interveni Stamboliul, nu are nici o însemnătate dacă oamenii se iubesc sau se urăsc — vorba e să-i ducă mintea și să fie în stare să facă ceea ce trebuie.

— Păi, asta zic și eu, întări Hagi Simon din toată inima, îndoindu-și apoi ambele picioare și așezîndu-se turcește, mai bine.

— Sînt în stare, le-ajunge cîtă glagorie au în cap, adăugă Stamboliul. Pe Seliamsăz l-au ales pentru că e om bătrîn și cu multă experiență — nu l-a trimis pe el poporul, pe vremuri, la Țarigrad, cînd s-a judecat pricina aia cu cei din Troian ? Iar Tariliomul e și el un om de înțeles, merge numai la biserica din deal, așa încît nu se va împiedica de școală și de dascăli ; ăilalți epitropi pot zice că nici nu sînt, pentru că nu stau acasă nici două luni pe an. Da ! Nu e vorba aici de înțelegere. Uite și dumneata la Gancio Zaek [1] și la Faciko Popce. Mănîncă amîndoi din același blid, stau împreună la soare, dar nu pot împărți două paie la trei măgari. Nu-i duce mintea.

— Da, da, nu-i duce, întări Hagi Simon. Dovezile Stamboliului susținute atît de puternic și de Hagi Simon, care se învioră iarăși, îi puseră în încurcătură pe adversari. Moș Nistor se fîstîci și începu să-și curețe luleaua, pînă o găsi ceva să le răspundă. Ivan Buhal tuși de cîteva ori și începu să se caute prin toate buzunarele. Ivan Golovrat [2] porni să sufle tare în narghilea, iar Ivan Kapzamalin nu făcu nimic. Tăcerea fu întreruptă de Hagi Simon:

— Așa-i, moș Nistor, așa-i ! Știu oamenii ce fac și pe cine aleg. Înțelegere — înțelegere, dar să-i întrebăm dacă sînt în stare să facă ceva.

Dar pentru că moș Nistor nu răspunse, Hagi Simon se aprinse, își lăsă în jos ambele picioare și zise apăsat:

---

[1] Iepurele (bulg.).

[2] Gît gol (bulg.).

— Și eu am votat pentru ei și am să votez și de aici înainte, pentru că sînt oameni destoinici!

Ivancio Iota, care pînă acum își sorbise cafeaua în tăcere, aruncînd doar priviri vrăjmașe spre Hagi Simon, sări ca ars.

— Ce tot vorbiți! Destoinicie! Nu pot să-și scrie nici măcar numele după cum cere gramatica și altele. Tariliomul se iscălește: Farlam în loc de Varlaam, adică scrie „fert" în loc de „vede" și mănîncă un a... și altele!...

— Eh, ce mi-e Varlaam, ce mi-e Farlam, totuna, ce atîta... asta nu-i nimic, se împotrivi Hagi Simon, care nu se lăsa lesne păcălit.

— Cum adică, totuna? întrebă Ivancio Iota. Poți zice: proroc Farlam și altele? Și zici că nu-i nimic, așa-i? Parcă ar fi totuna să ții în mînă maiul sau pana. Da, da! Înapoi mergem, nu înainte, nu sîntem în stare de un lucru mai subțire...

— Asta așa-i, sigur că nu sîntem în stare, întări Hagi Simon.

Ivancio Iota era furios pentru că, în ciuda așteptărilor, nu fusese ales și el epitrop. Era convins în sinea lui că toată treaba asta o pusese la cale dascălul Gatiu, cu care se certase odată pe o chestie de ortografie.

— Ah, uite-l că trece! strigă unul.

— Cine?

— Tariliomul.

— Se duce acasă cu peștele.

— Ba s-a oprit. Uite-l că dă mîna cu Kone Krilatia[1].

— Dar de ce a pornit-o deodată atît de grăbit, de parcă-l gonește cineva din urmă... și altele?

— Zboară, nu glumă!

— Păi, nu vezi? Din urmă vine Seliamsăzul.

Și toți dădură năvală la fereastră, ca să vadă.

Într-adevăr, din capul uliței se vedea acum venind Seliamsăzul, cu peștele în mînă. Se întîlni însă cu Necio Raicinici și-l opri ca să-i spună ceva, desigur cu cît a cumpărat peștele pe care-l ridică în sus ca să i-l arate mai bine; pe urmă trecu pe lîngă Marin Hagi Țakov și-i dădu probabil bună dimineața, căci se întoarse și privi

[1] Înaripatul (bulg.).

spre soare. Cînd îl zări pe moș Postol, îl ajunse din urmă și începu să-i povestească ceva foarte important, deoarece nici nu-l văzu pe prietenul său Ivan Razop, ca să-i dea bună dimineața cînd trecu pe lîngă el, și nici pe Varlaam Koprinarka — care mergea aproape în pas alergător — ca să-l înjure.

II

VARLAAM KOPRINARKA

Varlaam Koprinarka, poreclit și Tariliomul, se ducea acasă. Era un om de patruzeci și nouă de ani, cu o față prelungă, smeadă, uscățivă, de mucenic, ca a sfîntului Ioan Botezătorul; purta fes roșu de formă cilindrică și niște poturi largi în fund care îi veneau foarte bine; era smerit, înțelept, căsătorit și de meserie găitănar, după cum se vedea după mîinile lui, veșnic pătate de indigo de cea mai bună calitate.

Varlaam Koprinarka nu era de loc un om desfrînat; postea miercurea și vinerea, purta ciorapi de lînă cu dungi colorate împletiți de nevastă-sa, se culca și se scula devreme, din care cauză Ivan Buhal, mucalit cum era, zicea deseori că Varlaam cina cu cerșetorii, se culca cu găinile și se scula o dată cu cocoșii. Nu bea nici vin și nici tutun, era stîngaci, se ducea regulat la biserică, rar la cafenea și niciodată la judecătorie, dacă nu ținem seama de pricina aceea cu vecinul său Ivan Seliamsăzul, pentru jgheabul de care am mai vorbit, pricină cu care se tîrau de mulți ani încoace pe la judecăți și cadii. Dar ce ceartă, sfinte arhidiacone Stefane! Pînă și nevestele lor tușa Varlaamița și tușa Seliamsăzka se urmăreau groaznic una pe alta și ura lor ajunsese pînă acolo, încît cea dintîi nu o mai scotea pe dușmanca sa din „slănină rîncedă“ din cauza petelor galbene pe care le avea pe obrajii veștejiți, după cum și tușa Seliamsăzka îi spunea tușei Varlaamița „ploșniță“, deoarece era mică de statură și setoasă

de sînge. Acum două luni, la fîntîna din mijlocul satului, tuşa Varlaamiţa simţise pe spinarea ei maiul de spălat rufe cu care vecina ei o şi atinsese. De atunci tuşa Seliamsăzka abătea tot mai des pîrîiaşul, sau cum vedea pe gaura din gard că tuşa Varlaamiţa se spăla pe mîini la gura jgheabului, îndată vărsa în apa lui toate zoile din albia în care spăla scutecele copiilor. Iar tuşa Varlaamiţa murea de ciudă. Şi ce dragoste suavă nutrea Varlaam pentru nevastă-sa ! Cu cîtă duioşie vorbea de ea !

— Mi-a făcut azi ciorbă de fasole, numai că i-a pus prea mult oţet, de era acră ca surîsul lui Faciko Zobidrenka [1] ; sau a plecat să ude castraveţii, iar eu nu ştiu ce-o să mă fac fără ea... Numai faţă de prietenul său Hagi Simon îşi permitea el s-o alinte spunîndu-i falimilia, după cum şi în loc de „metodă" a zis, într-o zi cînd era împreună cu Ivancio Iota, „metodia". Degeaba căutase Ivancio Iota, un om foarte arţăgos, să-l convingă că metodă e una, iar metodia alta, şi că gramatica permite să se adauge un i oriunde, numai în cuvîntul metodă nu : Varlaam Koprinarka, care avea şi el o brumă de învăţătură (pe vremuri se pregătise ca să fie diacon la mînăstirea Glojene), se încăpăţînase şi nu voise să pară mai prost decît Ivancio. Din această cauză Ivancio Iota nu era prieten cu Varlaam Koprinarka.

Dar în afară de fesul său roşu, de formă cilindrică, rămas încă din timpul primei perioade a domniei sultanului Abdul Medjid şi care rezistase tuturor schimbărilor modei, Varlaam Koprinarka mai avea încă un semn distinctiv : era un om foarte înţelept şi avea obiceiul să vorbească în parabole şi adînci cugetări, ceea ce îl făcea pe moş Postol să creadă că Varlaam citise cărţile lui Solomon. De pildă, dacă măcelarul Kolio îl întîlnea dis-de-dimineaţă, mergînd cu mînecile suflecate la cişmeaua cea mare ca să se spele pe faţă, şi-i zicea : „Bună dimineaţa, Varlaam", el îi răspundea, de parcă ar fi predicat în biserică :

— Dacă nu e bună, asta e treaba ei, dar aşa s-a obişnuit lumea să zică.

Ceea ce însemna :

---

[1] Cel care mănîncă coarne (bulg.).

— Bună să fie, însă Varlaam știe el ce face.

Iar dacă îi spunea careva pe căldurile alea din iulie :

— Cum de mai poți răbda, Koprinarka, ilicul ăla pe tine ? E o arșiță îndrăcită, vezi să nu cumva să îngheți... Atunci el răspundea :

— Ceea ce arde, frige — ceea ce e rece, e rece, iar cel care s-a fript cu ciorbă suflă și în iaurt.

Voia să spună că acum unsprezece ani, pe la Sfîntul Petru, răcise și zăcuse la pat greu bolnav, din care cauză îi și căzuse părul dintr-o parte a capului, iar chelia lui seamănă acum într-un fel cu pustia Saharei.

Dar deosebit de amabil vorbește Varlaam Koprinarka cu Kono Krilatia, vecinul său de peste pîrîu, care seamănă mai mult a boloboc îmbrăcat decît a pasăre zburătoare. Șed de pildă amîndoi vara în pragul casei, scăldați în lumina lunii, cu capul descoperit, doar în cămașă și izmene, fără ciorapi, cu picioarele goale în încălțări și încep să vorbească în tihnă de una, de alta — să zicem de politică, de găini sau de firele de tort sau despre lună. Și Kono Krilatia (Doamne Dumnezeule, cine l-o fi poreclit așa, că nu se potrivește de loc) pufăie din țigară și, dînd drumul fumului drept spre cer, zice :

— Vezi luna asta, Varlaame, trebuie să fie ceva foarte mare... dar oare nu cumva e ceva viu ? Adică, dacă te uiți bine la fața ei, seamănă a ceva viu... dar cine știe ?...

Varlaam își îndreaptă încet privirea spre bolta cerului și spune :

— Poate-o fi vie, poate-o fi moartă, totul e cum gîndești... Vezi pîrîul ăsta, dacă o furnică ajunge aici la marginea lui o să zică : e o mare ; tu însă spui : e doar un pîrîiaș, iar Farlam îți spune : e mare ! Minunile Domnului sînt de nepătruns.

Iar Kono Krilatia, după ce se gîndește puțin, iar întreabă :

— Dar ce-ar fi să cadă peste noi, așa cum stăm acuma... Hai ? Groaznic ar fi !

Atunci Varlaam răspunde :

— Nu cade.

— Dar spune-mi, tu nu crezi că luna este și ea o stea? Băiatul nostru așa învață la școală, de parcă ar fi protestant și nu pravoslavnic.

— Stea zici ? Steaua e stea, dar prorocii și învățații, și oamenii ăia mari, în cărțile pe care le-au scris, așa i-au spus și așa a rămas din veacul veacului... „Soarele și-a cunoscut apusul său“ cită el din cărțile alea... așa că ce tot aiurezi și tu cu stelele tale !

Kono Krilatia continuă să-și frămînte mintea în adîncile sale cugetări despre lumea astrelor și, cu mutra unui om care se miră încă, intră în casă zicîndu-și încet :

— Mult a mai citit și ăsta, și multe știe.

III

IVAN SELIAMSĂZUL

Era un bărbat de șaizeci de ani, cu o claie de păr cîrlionțat, de statură uriașă, ai fi zis aproape un Goliat, dacă ar fi avut și îmbrăcămintea filisteanului din Biblie. El umbla însă îmbrăcat după moda veche, așa cum o apucase pe vremuri, ca flăcău. Purta o căciulă mare mițoasă, un anteriu lung de șiac căptușit cu blană, un brîu roșu de optsprezece coți, poturi negri cu fundul mic, veșnic descheiați. Și astăzi își săpa singur via și-și îngrijea trandafirii, căci era încă în plină putere. Fața lui plină și roșcovană, plesnind de sănătate, împodobită de sprîncene și mustăți mari și stufoase, acum albe ca neaua, îți atrăgea fără să vrei privirea. Asta o vedea și el — și nu fără plăcere. Iar în fața femeilor mai tinere nu scăpa niciodată prilejul să spună, făcîndu-se cine știe de ce, mai bătrîn decît era :

— Ce-i, femeie ? Ce te uiți așa la moșu-tău ? În postul Crăciunului o să-mi bată la ușă șaptezeci de ani. Ce, nu crezi ? și clipea din ochi șiret.

Iar pe psaltul Mironovski, căruia îi zicea „geansăz“ [1], pentru că era doar piele și os, îl sfătuia să mănînce dimineața pe inima goală usturoi necurățat de coji, iar seara, curățat și să bea o jumătate de oca de vin de Kiseler,

[1] Slab (turcă).

deoarece dădea sînge, iar după ce termină lecţiile cu copiii de la şcoală, să facă o plimbare pînă la via lui, unde se găsca şi pentru el o sapă.

Ceea ce uimea pe toţi aceia care-l vedeau pentru prima oară era porecla asta a lui — Seliamsăz. Sfinte Haralambie ! Ce Seliamsăz ? Omul ăsta care avea paisprezece copii, care făcea cu ochiul şi arunca vorbe de şagă nevestelor mai tinere, care dădea bineţe tuturor — în afară de Varlaam Tariliomul, şi asta nu pentru altceva, decît pentru că se urau — şi nu lăsa pe nimeni să treacă pe lîngă dînsul pînă nu-i zicea bună dimineaţa, bună ziua sau bună seara (uitîndu-se întotdeauna la soare ca să nu le încurce), omul ăsta purta acum porecla de Seliamsăz, după cum şi vecinul său — un bărbat atît de onorabil — pe aceea cu totul neserioasă de Tariliom ! Da, asta nu era pe drept şi bine zicea neuitatul nostru Pişurka, atunci cînd cînta în imnul său ceresc lipsa zeiţei dreptăţii pe pămînt.

Şi cu cîtă bucurie saluta el pe toţi prietenii şi cunoscuţii săi ! Ba mergea vorba despre dînsul că odată, sus la vie, într-un ceas de grea cumpănă, prin care nevastă-sa mai trecuse pînă acum de paisprezece ori, Ivan Seliamsăzul plecase în grabă s-o aducă pe baba Miuhliuzka. Dar pînă să ajungă jos în orăşel, la casa cunoscutei doftoroaie, dăduse bună ziua la cincizeci şi doi de oameni, oprindu-se să discute despre starea timpului, despre scumpirea lemnelor şi a cărnii de oaie şi de alte lucruri importante cu doisprezece dintre aceştia, aşa încît, atunci cînd s-a întors la vie cu baba Miuhliuzka, găsise într-un coşuleţ de la marginea unui tufiş o mică făptură a lui Dumnezeu, care orăcăia de se auzea pînă la ceruri. Fericitul tată îşi numise odrasla Moiseicio, întîi pentru că îi adusese aminte de bătrînul legiuitor al evreilor pe care fata faraonului îl găsise într-un coşuleţ printre trestiile de pe malul Nilului, şi în al doilea rînd — ceea ce era cu mult mai important — pentru că toate numele din neamul său fuseseră date copiilor pe care îi avea şi nu voia să mai caute altele în calendar, aşa cum făcea Ivancio Iota.

De altfel Seliamsăzul era vorbă lungă. De se întîmpla să-l întrebe cineva de unde are cutiuţa lui de tabac — care mirosea nu numai a tabac, ci şi a ceva foarte

vechi — îndată începea să-i povestească pe şart cum că aceasta îi era moştenirea de la taică-său Ivan, căruia îi fusese dată în dar de o cadînă şi anume de Emine hanăm, cadîna lui Arif paşa de la Filibe [1]. Ea o dăruise bunicului său, Hagi Toma, care avea doisprezece uvraţi [2] de trandafiri şi murise dintr-un buboi care i se făcuse în nas, pe cînd era în drum spre bîlciul de la Nevrokop, împreună cu Necio Gulebaliuv. Şi totdeauna cînd povestea ceva, nu scăpa nici cel mai mărunt lucru, de te apuca durerea de cap ascultîndu-l. Îi plăcea îndeosebi să-i înşire pe rînd popii Stavri, pe care-l avea în fiecare duminică la masă (era de altfel singurul din tot orăşelul care-i ştia cum îi cheamă pe numeroşii copii ai Seliamsăzului, de la cel mai mic şi pînă la cel mai mare), îi plăcea, ziceam, să-i explice, pe rînd, ce l-a făcut să-şi boteze pe cei paisprezece copii ai săi cu un nume sau altul.

— Lui Petru i-am zis după moş Petru, bunicul meu ; Ivan după taică-meu Ivan, care a murit în anul ăla cînd a bîntuit ciuma ; pe Krăstio, după unchiul Stavri — căci Krăstio în bulgăreşte înseamnă Stavros pe greceşte, dar după cum ştii eu nu ţin cu patriarhul grec.

— Sîntem adaşi [3], zicea popa Stavri, să ţi-l ţie Dumnezeu şi sfînta cruce.

— Pe Pavel, continua Seliamsăzul, l-am botezat aşa după unchiul Pavel, cumătru lui moş Postol Izmirliul ; pe Parascheva după bunică-mea Parascheva, care a fost de două ori în Rusia după milostenii ; pe Iota — după Hagi Stoian, unchiul meu, care a murit în România ; pe Dancio — după frate-meu Anton ; pe Manole...

— Emanuil, îl corecta sever popa Stavri, citînd din cărţile sfinte : „Şi a născut un fiu şi i-a dat numele Emanuil“...

— Pe Emanuil după văru-meu Manole — Manuil, care s-a însurat cu hagi Ghina, fata lui Hagi Dimuv, care s-a răscălugărit, Dumnezeu s-o ierte...

Şi aşa mai departe.

---

[1] Numele turcesc al oraşului Plovdiv.

[2] Veche măsură de suprafaţă avînd o mărime de 1600 de paşi pătraţi.

[3] Cu acelaşi nume (turcă).

Seliamsăzul era un tată foarte bun și în fiecare seară obișnuia să tragă o bătaie celor mai gălăgioși dintre copii — nu atît pentru că făceau toate năzdrăvăniile, cît pentru a-i da peste nas lui Varlaam, care de doisprezece ani de cînd se însurase nu se învrednicise să aibă decît unul, ba și acela încă pe drum ! Poate că așa era din fire sau poate ca să-i facă în ciudă lui Varlaam, a cărui casă era totdeauna mută, deoarece în afară de pisica lui nimeni nu-i tulbura liniștea curții — Seliamsăzul se arăta a fi un om vesel, căruia îi plăceau cîntecele, petrecerile și zaiafeturile zgomotoase. În fiecare seară numai ce-l vedeai, după ce bea un păhărel mai mult, că-l punea pe unul dintre copii să-i cînte un cîntec. Cel mai mult îi plăcea cîntecul : *De unde să încep, oh, draga mea...* Atunci ascultînd glăsciorul subțire al copilului, i se muia inima, se înduioșa pînă la lacrimi și-i zicea neveste-si, în timp ce asculta :

— Auzi, nevastă, vezi cum se iubeau oamenii pe vremuri ? *Oh, draga mea !* Zi-i înainte, măi, nu te opri !...

Iar dacă începeau să cînte : *Lăsați pe cei nevinovați* [1], cum ajungeau la versurile : „Sînt o biată bulgăroaică și pe toți i-am născut eu“, îndată îl oprea pe cîntăreț și zicea cu mult drag neveste-si :

— Vezi, femeie ? Întotdeauna bulgăroaica a avut copii mulți, a fost binecuvîntată de Dumnezeu ! Cîntă, cîntă mai departe, își îndemna el copilul.

Îi plăcea însă să asculte și cîntece bisericești.

— Doncio, Avrame, ia cîntați *Axionul,* ăla pe care l-ați învățat cu Mironovski.

— *Axionul ?*

— Da, da !

Copiii cîntau, el îi dirija dînd ușor din mînă și-i zicea neveste-si :

— Auzi, nevastă ? Părintele Ieronim, starețul și maica Mirodia, călugărița aia care i-a trimis în dar lui Negeppașa de Filibe douăsprezece perechi de ciorapi și a primit de la el o mie de groși ca să termine iconostasul de la metoh, cînd cîntau ei, Dumnezeu să-i ierte, heruvicul

[1] Cîntec patriotic ce se cînta pe atunci.

ăsta, toţi ciorbagiii începeau să-l îngîne, de se auzea în toată biserica aşa, ca un cîntec molcom... Aşa copii, ziceţi.

Şi începea să mormăie şi el încetişor după ei, iar ochii i se umpleau de lacrimi.

În seara asta, după ce cinară şi cele două căni mari se goliră de vin, Seliamsăzul puse din nou pe copii să-i cînte ceva.

— Ce anume ? întrebară ei.

— Tot *Cuvine-se*... căci astăzi mi s-a cuvenit şi mie să mă aleagă epitrop şi de aceea într-o zi ca asta se cade să-l cîntaţi, măgarilor...

Seliamsăzul aruncă o privire plină de furie spre casa Varlaamilor, se încruntă, scurse şi ultima picătură de pe fundul cănii, după care zise, rînjind răutăcios :

— Ai auzit, nevastă ? Tariliomul, cînd s-a dus azi la biserică, a cumpărat un crap mare — uite-atît de mare, arătă el cu mîna, şi ce crezi, a uitat şi a intrat cu el în biserică.

— Vai de mine, bărbate ! strigă nevastă-sa, închinîndu-se.

— Da ! A intrat în biserică cu crapul... Toţi îşi dădeau coate cînd l-au văzut cum se ducea să aprindă lumînarea. O avea în mîna dreaptă, iar în stînga ţinea peştele.

— Oh, păgînul dracului !

— Şi toţi rîdeau de el. Ia te uită, prostul ! îmi ziceam eu în sinea mea... Deodată şi-a dat seama, s-a întors, boul, în advon, de s-a ascuns acolo printre malacofurile femeilor. Şi Seliamsăzul izbucni într-un rîs zgomotos, iar o dată cu el din alte cincisprezece gîtlejuri răsunară hohote puternice care rupseră tăcerea ce se aşternuse în curte, auzindu-se pînă departe, în vecini.

Seliamsăzul minţea. Căci nu ajunsese să mai apuce slujba, deoarece se nimerise să întîlnească pe drum pe Nencio Divliak, Huno Saşov pandurul, Pencio Penev şi pe baba Ripsimia, care se întorcea de la biserică după ce ieşise preotul cu sfintele daruri. Ba se mai văzuse şi cu Arghir Monov, cu care stătuse mult de vorbă. Cînd s-ajungă şi el la biserică, poporenii începuseră să se îndrepte

către casele lor. Așa că Seliamsăzul mințea, cu toate că hohotul lui de rîs era sincer.

Un strigăt puternic fu răspunsul dinspre casa lui Varlaam. Erau blestemele tușei Varlaamița și glasul sonor al bărbatului ei.

Cînd copiii începură să cînte *Cuvine-se,* doi ochi rotunzi luciră deodată la fereastră și un alt glas, tainic, straniu se alătură corului.

— Tsst! se oțărî Seliamsăzul la pisica lui Varlaam. Dar aceasta continuă să miaune. Copiii tăcură.

— Du-te, du-te acasă, mîță, că stăpînu-tău a cumpărat crap. Du-te de-i mănîncă și tu capul, strigă cu glasul ei subțire nevasta Seliamsăzului și rîse ea cea dintîi de vorba ei de duh.

Și o dată cu ea hohotiră toți ceilalți.

Seliamsăzul își aruncă la o parte șervetul, sări repede de pe scaun, mormăi ceva printre dinți, ieși pe ușă și, ocolind casa, prinse pisica de la fereastră; apoi o luă prin curte, trecu peste zidul lui Varlaam și o muie de trei ori în boia neagră.

Cînd îi dădu drumul, bietul animal, pînă atunci alb ca zăpada, se pierdu fără urmă în noapte, deoarece acum era mai negru decît bezna ei.

După isprava asta, Seliamsăzul se întoarse iarăși în casă, se culcă mulțumit și sforăi pînă dimineața.

IV

HAGI SIMON

Hagi Simon se îmbrăcase tocmai cu hainele lui frîncești și își fuma tacticos țigara. Cu greu s-ar fi găsit o fizionomie care să respire mai multă bunătate decît aceea a lui. Avea o figură prelungă care se lățea puțin în dreptul urechilor, o față uscățivă, o privire liniștită, blîndă, neghioabă și veșnic zîmbitoare. Era un om de vreo 45 de ani, purta pantaloni de șiac, scurți pînă la genunchi, o

cămașă de tîrg, fără cravată, calevre scurte, un fes mare și adînc ce-i acoperea fruntea pînă la sprîncene și o vestă de șiac cenușiu, care în spate era de două culori. Jumătatea ei dreaptă bătea în negru, iar cea din stînga era albicioasă, curiozitate pe care Hagi Simon o explica tuturor celor ce-l întrebau într-un mod foarte simplu.

— Așa-i moda în America, zicea el.

Și Hagi Simon o spunea fără cea mai mică intenție de a minți pe cineva. Vorbea în chipul cel mai firesc și cu toată convingerea. Pentru el „american" însemna tot ceea ce ieșea din comun, fie printr-o calitate aparte, fie prin faptul că era ceva excentric. Nu vrem să spunem că lui Hagi Simon nu-i plăcea să mintă, dimpotrivă. Dar și cînd mințea o făcea tot așa de firesc și, ca un om curat la suflet ce era, credea el însuși, cel dintîi, în minciuna pe care o spusese. Dacă însă discuția se aprindea și se vedea că se va ajunge la harță, Hagi Simon ceda îndată, deoarece era foarte pașnic din fire și nimeni nu-și amintește — de cînd s-a întors el din Moldova (vremea petrecută acolo au fost zilele cele mai bune din viața lui) — să se fi certat cu cineva sau măcar să se fi contrazis. Bineînțeles, în afară de Lilko Altăparmak [1], și asta pe o chestiune de politică (căci lui Hagi Simon îi plăcea grozav să discute lucruri de-astea) și anume despre moartea lui Maximilian în Mexic ; Hagi Simon susținea că a fost decapitat de călău, iar Altăparmak dovedea într-un mod neruşinat că fusese spînzurat de un dud. Ca să-și doboare adversarul, Hagi Simon zisese și el, așa la întîmplare, că în America nici nu ar crește măcar duzi. Și cearta lor ar fi luat proporții nebănuite dacă Ivancio Iota nu ar fi adus din prăvălia lui o litografie nou-nouță, care înfățișa împușcarea lui Maximilian ; discuția încetă dintr-o dată și Hagi Simon părăsi cafeneaua mirîndu-se de încăpățînarea lui Altăparmak, care vorbise așa, fără să fi văzut lucrul cu ochii lui, fapt pentru care Ivancio Iota îi făcuse pe amîndoi dobitoci. Oricum ar fi, aceasta fusese o întîmplare în care Hagi Simon se aruncase așa, fără să gîndească mai binișor, în vîrtejul unui război de vorbe din care nu mai știuse cum să iasă. De aceea evita orice

[1] Cel cu șase degete (turcă).

dispută — nici el nu mai contrazicea pe nimeni și nici nu voia ca alții să-i întoarcă vorba. Se învățase bine minte și principiul ăsta îi deveni un obicei statornic ; urmărea aproape mecanic gîndirea celui cu care sta de vorbă, în toate întorsăturile ei, și răspundea cum trebuie. Dacă, de pildă, Nencio Oreșkov, vecinul său, îi zicea :

— Astăzi, Hagi, este foarte frumos, el răspundea :

— Da, Nencio, e o vreme minunată.

— Dar ce văd ? Vin niște nori de la munte și tare mi-e că-s de ploaie.

— Da, da, vin nori de ploaie, Nencio.

— O să plouă și o să strice armanele.

— Sigur că o să plouă, Nencio, și încă ce ploaie.

— Dumnezeu știe ce-o mai fi, căci uite și tu : bate vîntul ăsta de apus. Să știi că o să alunge ploaia, rostea Nencio cu ochii tot la nori.

— Și eu zic la fel, Nencio, o să alunge ploaia.

— Da, n-o să plouă, își termina vorba Nencio, care o pornea spre arman căscînd.

— Nici n-o să bureze măcar, Nencio, îi întărea Hagi Simon spusa și se îndrepta și el spre cafenea.

Și mai semnificativă a fost convorbirea lui cu un student venit de la Moscova, despre Siberia.

— Și zici că e aproape Siberia de Moscova ? întrebase Hagi Simon, căci era tot atît de curios ca și Kono Krilatia.

— La vreo cîteva mii de verste.

— Înțeleg, înțeleg. Dar cu trenul sau cu vaporul ?

— Vai de mine, numai cu căruța.

— Da, da, la fel ca în Moldova ; și eu mergeam totdeauna cu brișca de la Botoșani la Neamțu, cu toate că erau vreo patru, cinci poște. Dar iarna cum e pe acolo, e frig ?

— E prăpăd, să-l ia dracu !

— Și zăpada ține așa, tot anul ?

— E groaznic !

— Da, știu, zăpada l-a îngropat acolo pe Bonaparte : ninge grozav. În 53 și în Moldova a fost o zăpadă mare, erau nămeții de vreo cinci picioare. Dar acolo, cît de mare e zăpada ?

— În Siberia ? Păi, dracu mai știe, îți spun doar atît că iarna acolo e cumplită.

— Iarnă siberiană, cum i-a rămas numele.

— Da.

Hagi Simon tăcu vreo cîteva clipe, după care întrebă iarăși ceva mai încet :

— Dar ce zici ? Rusia se pregătește de război ?

— Cu cine ?

— Cu ăsta.

— Cu care ăsta ?

— Cu ai noștri, deh, cu ăștia cu turbane.

— Asta nu se știe, zise după o mică șovăială studentul.

— Cum adică, nu se știe ? Dimpotrivă, se știe foarte bine.

— Pe ce vă întemeiați cînd spuneți vorbele astea ?

— Eu ?

— Da.

Hagi Simon rămase cu ochii holbați.

— Adică dumneavoastră vreți să spuneți că nu se știe?

— Da, cel puțin în ce mă privește, zise studentul.

— Aș putea spune că și eu gîndesc la fel. Ai dreptate, politica asta rusească are multe taine, nu-i așa ? Gorceakov... ?

Dar pentru că în clipa asta apăru onbașiul, el schimbă dintr-o dată vorba :

— Și ziceți că vă plac roșcovele ?

— Nu, de loc.

— Dar să știți că sînt foarte hrănitoare.

— Cum așa ? Roșcovele ?

— Roșcovele.

— Și cum vine asta ? Nu strică dinții ?

— Da, da, ai dreptate, strică dinții. Pe vremuri mi-au căzut trei dinți, asta de mult, eram flăcăiandru, dar nu numai din cauza roșcovelor, ci pentru că spărgeam alune în dinți. Ai fost vreodată după alune, la munte ?

— Nu, dar dumneavoastră ?

— Niciodată. Dar dacă le-ați vedea numai cum cresc tufele astea de alun, ca o pădure ! Și Hagi Simon se înclină și făcu drum onbașiului care trecu mai departe.

V

VIZITĂ

Hagi Simon își termină de fumat țigara, aruncă o privire în oglindă, își apăsă puțin fesul pe frunte și plecă să-l vadă pe Mironcio, cu care era prieten vechi încă de pe vremea cînd fuseseră amîndoi în Moldova. Ba erau și ceva rubedenii, însă de departe și de aceea Hagi Simon îi zicea *haloolu* [1].

Cînd intră Hagi Simon în curtea acestuia, îi văzu de departe pe banca din grădină atît pe Mironcio, cît și pe Micio Beizadeaua. Cel dintîi era în halat și papuci, ba își pusese și vestita lui scufie de noapte, care exprima concepția filozofico-epicureană a lui Mironcio despre viață. Cum spunea chiar el însuși, această scufie avea diferite semnificații după locul în care atîrna ciucurele : dacă acesta era lăsat pe spate, însemna „lume mincinoasă", dacă era într-o parte voia să spună : „N-are nici un rost să mă supăr", iar în față : „N-am grijă de nimeni" [2]. Acum ciucurele arăta : „Lume mincinoasă". Și într-adevăr Mironcio era din fire un om foarte nepăsător și vesel, nu dădea doi bani pe nimeni și nici măcar pe Karaghiozoolu, care era un ciorbagiu foarte influent. Cînd era nuntaș, Mironcio — căci îl chemau totdeauna la nunți și la toate petrecerile de la Selistra Iolu [3] — punea înadins toboșarii să bată tobele sub ferestrele ciorbagiului, ca să-i facă în ciudă ; iar acum doi ani, la nunta lui Nikola Geamgiul, vărsase mangalul, care mai avea încă cenușă fierbinte, în capul lui Țociko ciorbagi, pentru că îl jignise în onoarea lui. Ciorbagiul îl dădu în judecată și-l pîrî turcilor că ar complota împotriva lor, dar nu putu să-i facă nimic, deoarece Mironcio își scoase repede un pașaport rusesc. Din ziua aceea, rămasă de pomină, faima acestui îndrăzneț crescu, încît nimeni nu mai cuteza să-l atace pe

[1] Verișor (turcă).

[2] În original în românește.

[3] Loc umbros la marginea orășelului, unde se făceau de obicei petreceri.

față, iar Ivancio Iota zicea cu o invidie pe care abia și-o putea ascunde :

— Ehei, dacă aș avea și eu o patalama ca aia a lui, ați vedea voi atunci cine este Iota ! Aș face aici o adevărată republică !...

Și ce frumos știa Mironcio să cînte la flaut ! Seara, de pildă, ieșea în cerdac și cînta de răsuna văzduhul pînă la cer, încît toți ziceau : „Ia, auzi-l pe Mironcio !"

Avea pe atunci 44 de ani, era un bărbat frumos, holtei, neîntrecut cîntăreț și avea și el două pasiuni : tobele și problema orientală.

Hagi Simon se apropie încet și zîmbitor de Mironcio ; acesta își desfăcuse flautul, îl curăța cu o pană lungă de gîscă și asculta fără prea multă atenție la cele ce vorbea Micio Beizadeaua, ciorbagiu și mare admirator al Rusiei. Acesta din urmă îi spunea ceva foarte important despre Rusia, după cît se vede, ținînd un ziar în mînă.

— Bună dimineața, scumpul meu domn, zise Hagi Simon.

— Poftim, iubite și dragă amice, ia loc.

Aceste amabilități fură schimbate în românește, limbă în care decurgea de obicei convorbirea dintre cei doi prieteni.

Micio Beizadeaua îi făcu loc pe bancă lui Hagi Simon, înclină ușor din cap în semn de salut și își continuă vorba :

— Și cum îți spuneam, Mironcio, politica, așa cum merge astăzi, o să adeverească prorocirea aia... L-am întrebat eu și pe dascălul Kalist, dar el n-a putut s-o înțeleagă... Numai răposatul popa Stancio a priceput-o și, după cum văd eu, politica într-acolo bate...

Îndată ce văzu despre ce se vorbește, Hagi Simon deveni serios și-i luă vorba din gură lui bai Micio :

— Politica, lua-o-ar dracu, azi ce politică se face ? Eu pe vremuri, în Moldova... Dar ce, asta e politică ?... Cînd Mencikov s-a dus în 52 la Țarigrad, i-a spus sultanului în două cuvinte : vrei sau nu vrei ? Cînd am auzit asta, toți ne-am zis : ah ! și așa s-a și întîmplat, a și început războiul.

Bai Micio se uită nemulțumit la Hagi Simon, ca la un om care se bagă în discuție, fără să știe măcar despre

ce este vorba. Pe urmă continuă, luîndu-şi o figură misterioasă :

— Aici e o chestie încurcată... Nu e lucru simplu... Austria trebuia să fi făcut ea o alianţă cu Rusia. Se mai teme ea de unguri, cu toate că sprijină Turcia. Beist este un diplomat mare şi merge mînă în mînă cu Gorceakov. Iar Franţa şi Anglia nici nu îndrăznesc să mişte. Prusia zice şi ea : stai ! Oricum ar fi, iţele politicii se încurcă.

Hagi Simon îl întrerupse iar, scoţîndu-şi calevra.

— Drept e, uite, chestiunea bisericească încă nu s-a rezolvat !... De atîţia ani ne luptăm, eu pot să vă spun că ieri l-am convins pe Hagi Atanas să se lepede de patriarh, ba i-am spus-o verde în faţă : dacă eşti bulgar, fii bulgar, domnule, dacă eşti grec, atunci... Ce, n-am dreptate ? Omul să-şi păstreze legea lui !...

— Ia mai dă-o-ncolo de chestie bisericească !... Nişte comedii de ale popilor şi călugărilor. Problema orientală, asta-i totul ! strigă supărat Mironcio, potrivindu-şi la loc flautul.

— Păi şi eu asta voiam să spun, chestia orientală, căci toate celelalte sînt apă de ploaie, îşi dădu cu părerea, confidenţial, şi Hagi Simon.

Bai Micio îşi scoase ochelarii de pe nas, îi puse în cutia lor şi adăugă, pregătindu-se să plece :

— Ţine minte vorba mea, Mironcio, că toţi haiducii ăştia care sînt în munţi, căpitanii lor nu sînt altceva decît generali ruşi. Toţi, pînă la unu. Nu te uita tu la ce scriu ziarele... Socoteala e simplă, doi şi cu doi fac patru : aici e mîna Rusiei, adică, după cum ţi-am spus eu, chestiunea orientală acum se ridică. Prorocirea aia nu minte... „La indicton zece... Se va ridica război mare dinspre miazănoapte... şi vărsare de sînge şi foc şi sărăcie mare va fi pe tot pămîntul... Şi va pieri neamul ăsta blestemat al izmailitenilor !“ „Vai de tine, o fiică a Babilonului“ — asta e pentru Ţarigrad, iar război mare — asta înseamnă Rusia, mai observă bai Micio Beizadeaua, dîndu-şi importanţă, după care se ridică să plece.

VI

CE SPUNE O SCUFIE DE NOAPTE

Mironcio se ridică puțin, întinse mîna oaspetelui său și, cînd acesta ieși din grădină, se întoarse spre Hagi Simon întrebîndu-l amabil, de astă dată în bulgărește :

— Ce noutăți mai ai, dragul meu prieten ?

Hagi Simon răspunse și el, tot în bulgărește :

— Am să-ți spun lucruri importante, noutăți mari : Filip taie, taie „verzele" alea sus în munți... După cîte cred eu o să scăpăm, o să fim liberi. Dar parcă sînt numai turcii ?... La dracu ! Și afurisita asta de chestie bisericească ne strînge și ne gîtuie ca o curea. Încurcată treabă... Nu se mai termină odată...

Mironcio se încruntă și strigă, amenințînd cu flautul :

— Tu, Hagi, o să-ți spargi capul cu chestia asta bisericească a ta. Mai dă-o-ncolo... Ciorbagiilor de la Filibe le trebuie vlădică... Ce vlădică ? Libertate, libertate, asta dă-mi. Las-că vin ei rușii cu sabia și-i dau de capăt... Ia citește *Drumețul codrului* [1]. L-ai citit ?

Hagi Simon rămase puțin încurcat, după care răspunse hotărît :

— Așa e ! Ai dreptate ! Cînd o fi asta nu știu, dar Rusia o să ia Țarigradul. Bai Micio nu greșește, căci și Martin Zadek zice tot așa : „La indicton zece" o să fie, iar acum sîntem, să zicem, în anul 1868 și nu am nici o îndoială că prorocirea asta o să se împlinească. Generalii ruși sînt de neînvins... Cum or trece Dunărea, eu sînt gata, căci cunosc potecile peste munți. De douăzeci de ani i-am trecut pe la Karnar. Strașnică împărăție și Rusia asta... Și pînă unde se întinde ! Mă gîndeam eu încă înainte de a-mi spune Ghiociko cum e cu Siberia asta, dar dacă chibzuiești așa puțin te-apucă groaza : împărăție e asta, pămînt nesfîrșit, sau ce ? Și bine zici... că mi-am adus aminte... Vezi tu politica, adică și în politică... nu prea știu cum să-ți spun... Prusia și Austria s-au bătut la Sadova. S-au bătut pînă n-au mai putut ! Și de ce ?

---

[1] Cel mai de seamă poem al revoluționarului bulgar G. S. Rakovski (1821—1867), apărut la Novi Sad în anul 1857.

Pentru pămînt... Pentru că un împărat, ca să fie el împărat în toată puterea cuvîntului, trebuie să aibă pămînt destul în împărăția lui, sau, ca să vorbim mai simplu, și un bărbat, ca să fie bărbat adevărat, trebuie, înțelegi tu... trebuie să-și ia o femeie, să aibă o familie... Adică vreau să spun, deh, e timpul, uite, îți vorbesc tocmai ca unui prieten, ți-a cam venit vremea.

Mironcio se uită la el uimit.

Hagi Simon îi făcu cu ochiul, prietenește.

— Să mă însor ? Brr... Nu-i rău să se însoare omul.

— Nu-i rău, nu-i rău, zise Hagi Simon.

Mironcio căzu iar pe gînduri.

— Adică tu, iubitul meu prieten, zise el încruntat, lăsîndu-și flautul pe genunchi, zici să-mi bag gîtul de bună voie la jugul unei femei ?

— Ferească Dumnezeu !

— Să aibă cine să mă ducă de nas ?

— Auzi la el !

— Să ajung chiar acum sclavul mai știu eu cărei fuste ?

— Nu, nu, nu ! începu să strige tot mai tare Hagi Simon, care se căia acum că politica îl tîrîse, fără voia lui, într-o chestiune atît de delicată.

— Îl crezi tu pe Mironcio chiar atît de prost ?

— Cine zice asta ?

— Mironcio n-are nevoie de nevastă, dragă prietene. Ce-mi lipsește ? Ia uite ce nevastă cu glas dulce am. Cu ea înveselesc și lumea, și pe mine. La voi se aude ?

— În fiecare seară șed așa, cu nevasta, și te ascultăm cum cînți la flaut... Cel mai mult îi place ei melodia aia, românească ; dar să nu dea Dumnezeu...

— Cum adică, să nu dea ?

— Trebuie să te gîndești și la bătrînețe, dragul meu prieten, da, la asta trebuie să te gîndești, zise părintește Hagi Simon.

— E ?

— E bine să aibă omul copii.

— De asta, va să zică ? Eh, bravo, iubitul meu prieten, bravo, dragul meu. Păi, și-așa abia mă țin pe mine, dar cînd o trebui să dau de mîncare la o liotă de copii ! Nu, dragul meu ! Unde scrie asta ? Eu nu sînt Seliamsăzul.

— Cum adică, unde scrie asta? Scrie în legea noastră, creştinească, răspunse cu curaj Hagi Simon.

— Ia mai lasă-mă cu de-astea! Legea mea e scrisă aici, în scufia asta; lume mincinoasă şi deşertăciunea deşertăciunilor! Totul e fum.

— Bine, asta se ştie că totul e praf şi pulbere, zise convins Hagi Simon.

— Însurat neînsurat, tot mori! Aşa-i sau nu?

— Păi, şi eu tot asta voiam să-ţi spun.

— Ascultă, dragul şi iubitul meu prieten, care este filozofia mea, căci ştii şi tu că sînt un filozof.

— Da! Eşti!

— Şi am ceva aici, înăuntru (şi el îşi duse degetul la frunte).

— Ai, sigur că ai.

— Fericirea omului în lumea asta nu i-o dă nici femeia, nici argintul, ci ştii cine?

— Ştiu.

— Libertatea!

— Ai vorbit ca un american!

— Şi altceva nu-ţi mai trebuie nimic.

După ce spuse aceste vorbe, Mironcio se aplecă atent asupra flautului, muncindu-se să-i întărească mai bine o clapă...

— Da, şi altceva nu-ţi mai trebuie...

Hagi Simon văzu iarăşi că trebuie să dea înapoi şi că, în faţa acestor dovezi de nezdruncinat aduse de filozof, bătălia era pierdută. Cu toate acestea îşi adună gîndurile şi se încumetă să mai facă o ultimă şi nobilă încercare de a-şi apăra poziţiile, ca barem, dacă pînă la urmă o ceda, să fie cu cugetul împăcat. De aceea o porni cu curaj:

— Dar vezi, *haloolu*, cînd omul este la căminul lui, liniştit... Şi cine-ţi aduce liniştea în casă? Tot femeia. Uită-te, de pildă, la mine. Sînt căsătorit de opt ani cu Ghinka mea şi nu am grijă de nimic... Dar ştii, aşa, nici o grijă... Nici un pic măcar, înţelegi? Iar dacă nu ai liniştea asta, cum vrei să fii mulţumit?

Mironcio rămase tot aşa, aplecat asupra flautului, şi nu-i răspunse nimic.

Hagi Simon se îndîrji.

— Mă rog, să zicem că nu te căsătorești ! Bi-i-ine... Dar știi la noi cum sînt oamenii... și pe urmă zi și tu, gura lumii poți oare s-o astupi ? Orice-ai face, oamenii vorbesc... Uite, de pildă, tu te duci în vizită la călugărițe, să zicem fără nici o intenție, cu totul nevinovat, dar lumea, știi ?... Nu stă frumos, înțelegi... așa, fără familie. Nu, nu, nu-i bine și nici nu se cade așa... pînă la urmă, ce-or să zică oamenii ?

Mironcio se îmbufnă și își scutură o dată capul cu atîta putere, încît ciucurele scufiei îi atîrna acum pe piept.

— Știi ce înseamnă asta ? îl arătă el cu ochii. „Nu-mi pasă de nimic !"

În fața acestui argument de nezdruncinat, Hagi Simon rămase puțin nedumerit, după care spuse, fără să vrea :

— Scufia ta are dreptate. Și ea e un filozof.

— Femeia ? Vrei să-ți spun eu ce e femeia ? E un șarpe pe care-l pui în sîn cînd te duci să te culci.

— Ai dreptate, ai dreptate, și eu cîteodată, cînd mă supără nevasta, îmi spun în sinea mea : oh, fir-ar al dracului, de ce nu sînt eu acuma în locul lui Mironcio ?

— Eh, ai văzut ? Dacă și tu...

— Păi, cum să nu văd ?

— Va să zică vezi, dar vii aici și-mi spui : însoară-te, dragă prietene ! Iar tu singur știi că...

— Nu de asta, eu am vrut doar așa, ca prieten... Dar tu faci mai bine, tu ești filozof.

VII

CELE DOUĂ BATERII

Hagi Simon își luă rămas bun de la prietenul său și se îndreptă rîzînd spre casa lui. Cînd o coti pe ulița Seliamsăzului zări o mulțime de curioși care se înghesuiau pe la porțile lui Koprinarka și ale vecinului său, sorbind cu nesaț toate vorbele de ocară pe care și le spuneau una

alteia cele două femei ce se aflau de o parte și de alta a gardului.

Curînd Hagi Simon, curios cum era, află că Varlaam, aseară după cină, cînd auzise hohotele alea răutăcioase de rîs ale Seliamsăzului și ale lioťei lui de copii, se făcuse foc de mînie. Nemaiputînd de ciudă, ieșise în uliță și agățase sus, de poarta vecinului său, șira spinării de la peștele ăl mare pe care-l mîncase. Și asta chiar în clipa în care Seliamsăzul îi vopsea pisica cu vopseaua ce se afla în chiup. A doua zi de dimineață, cînd Seliamsăzul își găsi toți copiii stînd cu ochii holbați la șira aia de pește spînzurată de gard, iar Varlaam și nevastă-sa, cînd văzură și ei că pisica se tăvălise prin toate lucrurile lor, murdărindu-le pînă și pernele, ba și rochia de mătase care fusese pusă aseară pe ladă, înțeleseră pe dată cum stătea treaba — și între cele două vecine, îndîrjite una împotriva celeilalte, începu cea mai înverșunată ceartă de pe lume.

— Slănină rîncedă ce ești ! Dar-ar Dumnezeu să te împuțești de tot ! striga, urcată sus în păr, Varlaamița.

— Crăpare-ai pînă mîine, ploșnița dracului, că nu te mai saturi de sînge, îi răspundea de pe acoperiș, ținîndu-se de coșul casei, nevasta Seliamsăzului.

— Trăsni-te-ar Dumnezeu !

— Lua-te-ar ciuma !

— Crăpare-ai pînă mîine !

— Vedea-te-aș strigoaică !

— Arde-te-ar focul și pe tine, și pe copiii tăi.

— Dar-ar boala în voi amîndoi, să dea !

— Ah, scroafă, cu doisprezece porci !

— Taci din gură, stearpa dracului !

— Vedea-ți-aș bărbatul în ștreang și pe tine la picioarele lui legănîndu-i-le !

— Și eu pe bărbatu-tău tras în țeapă și cu ielele jucînd hora în jurul lui.

— Usca-s-ar mîinile alea care ne-au vopsit pisica, vedea-le-aș și pe ele negre, ca sufletul tău, țiganca dracului !

— Stați-ar în gît să-ți stea șira aia de pește care mi-ai pus-o în poartă ! Ba la amîndoi să vă stea și să vă înecați cu ea ! Ploșniță nenorocită ce ești !

Seliamsăzul şedea pe cea de-a şasea treaptă a scării lui, cu capul gol, năduşit, roşu-vînăt la faţă de supărat ce era. Mustăţile răsucite cu vîrfurile în sus cătau a bătaie. Nu striga, ci dădea doar din cap mulţumit atunci cînd nevastă-sa izbutea să arunce vecină-si o vorbă mai otrăvită, mormăind ceva din cînd în cînd.

Semăna cu un general care şi-a aşezat bateria pe o înălţime din apropiere şi observă acum felul în care decurge tragerea. Se vedea bine că o tactică similară era urmată şi de celălalt general, a cărui baterie vărsa foc şi moarte de pe poziţia ei strategică. Salvele erau din ce în ce mai dese şi mai distrugătoare. La proiectilele brizante ce se rupeau în mii de schije ucigătoare, trimise de tunurile generalului Varlaam, obuzierele generalului Seliamsăz răspundeau cu bombe şi şrapnele de blesteme, de se cutremurau văzduhul şi olanele de pe casă. Pînă la urmă bateria generalului Varlaam începu să dea vădite semne de oboseală, fapt care fu observat imediat de bătăiosul Seliamsăz. După o scurtă consfătuire cu nevastă-sa, se hotărî să sloboadă imediat cîteva înjurături anadolene, asemenea unor ghiulele, pentru ca prin acest foc încrucişat să dea lovitura de graţie adversarului. Şi cu acest gînd îşi scoase din buzunar cutiuţa de tabac şi trase bine pe nas, aşa cum făcuse la Austerlitz cunoscutul conducător de oşti al francezilor.

Dar, Sfinte Trifoane, ce coincidenţă !

Chiar în clipa aia, făcîndu-şi loc prin mulţime, se ivi în faţa lui Ivancio Iota.

VIII

IVANCIO IOTA

Pentru a doua oară cititorii se întîlnesc cu Ivancio Iota.

Dar ce înseamnă asta Ivancio Iota ?

Ivancio Iota nu este „ceva“, ci „cineva“. E un omuleţ mărunt, cu ochii verzi, cu părul şi mustăţile stufoase, cu un nas uriaş şi cu o ambiţie şi mai mare.

Cînd fusese mai tînăr se ocupase de studii literare, iar după moartea bunicului său începu să vadă de băcănia acestuia. Mînecile pline de unsoare ale ilicului său de șiac verde și cracii murdari și necălcați ai pantalonilor (de fiecare zi) dovedeau cu prisosință munca lui neobosită.

După cum v-am spus Ivancio Iota e un om foarte ambițios, nu permite nimănui să-l calce pe coadă, se teme de turci și umblă numai cu oameni învățați. Ia parte la dezbaterea tuturor problemelor importante ce se discută în cafeneaua lui Geakov și-i poate ține piept cu succes dascălului Gatiu în chestiuni de filologie sau lui Hagi Atanas, care-l mai recuncaște încă pe patriarhul grec, în problema bisericească. Ba e în stare să discute politică externă cu Hagi Simon și chiar cu oameni mai învățați decît acesta.

Cu alte cuvinte, lui Ivancio Iota îi plăcea cartea și se socotea un om învățat. Acum cîtăva vreme, de pildă, spusese domnului Fratiu, cu privire la scrierea corectă a limbii bulgare :

— A sosit timpul ca noi, vreau să zic oamenii ăștia învățați, să stăm cu toții de vorbă și să ne înțelegem... Trebuie odată să punem la punct limba și celelalte.

Vorbea totdeauna mușteriilor cu cuvinte cît mai căutate, zicîndu-le, de pildă :

— Mi-au adus ieri niște măsline din cel mai înalt grad și cu un preț foarte capabil.

Pînă acum cîțiva ani Ivancio mai citea încă în biserică din Damaschine și din *Viețile sfinților* ; ba o dată a ales o bucată din *Viața Sf. Alexe, omul lui Dumnezeu*, încît toate babele au plîns. Scrisese el însuși trei cuvîntări : *Despre Sfînta Duminică, Despre Martirul Sf. Gheorghe Nou* și *Despre căderea în păcat a lui Adam*. Astea ca și *Viețile Sfinților*, erau scrise de mîna lui cu litere slave-bisericești — negre și roșii, cu desene și cu chipuri, toate foarte frumoase și semănînd atît de bine cu cele ieșite din tipariță, încît bietul popa Stancio, Dumnezeu să-l ierte, degeaba își pusese amîndouă perechile de ochelari ca să vadă dacă sînt tipărite sau nu, căci tot nu a putut să-și dea seama. Din nefericire acest tezaur neprețuit a căzut pradă focului și de aceea deseori, cînd Ivancio povestea în cafe-

nea despre aceste mari creații, încheia cu inima zdrobită de durere :

— Mai bine aș fi ars eu decît lucrările mele. Ce mare pierdere pentru popor !

De aceea de multe ori o punea pe fie-sa Andronichia — sau Învingătoarea bărbaților, cum îi zicea, traducîndu-i în bulgărește numele, dascălul Atanas cel priceput la muzică și literatură — să-i cînte cunoscutul imn patriotic :

Unde-s cărțile noastre frumoase ?
Și-ai noștri vestiți scriitori ?

O asculta așa, dus pe gînduri, și repetînd mereu deznădăjduit :

— Ce mare pierdere pentru popor.

Dar și astăzi lui Ivancio Iota nu-i suflă nimeni în ciorbă cînd este vorba de discutarea unei probleme cărturărești. Este un vajnic apărător al literei i (iota) pe care dascălul Gatiu a exclus-o cu răutate din alfabetul pe care-l predă elevilor în clasă. Ivancio Iota mai scrie încă și astăzi în condica lui de băcănie, cu litere mari bisericești, întrebuințînd numai iota în loc de ije [1].

În afară de asta Ivancio Iota era tare flecar, încurcălume, bătăios și mînca de dulce în postul Crăciunului — pe ascuns ca să nu-l vadă nevastă-sa — dar asta nu-l împiedica de loc să-l urască de moarte pe patriarhul grec de la Constantinopol și să nu rabde în fața lui niște inculți, de felul lui Varlaam.

IX

UN SOL AL PĂCII

— Și acum spune-mi, cum ați ajuns la toată comedia asta, din ce v-ați luat, pentru ce și așa mai departe ? zise Ivancio, după ce printr-o mulțime de gesturi, semnale și

[1] Alt semn pentru litera i din alfabetul cirilic.

înjurături generalul Seliamsăz reușise să-și reducă la tăcere bateria.

Spre marea lor mirare aceeași liniște se așternu și în curtea vecină.

— Ce comedie ? izbucni disperat Seliamsăzul. Nici o comedie, și nici altceva. De cînd mă știu pe lumea asta și o pot spune de șaptezeci — aproape optzeci de ani... n-am văzut așa ceva. Spune și tu, Ivancio : să-și bată joc de casa mea cîinele ăsta rîios... Ce i-a făcut poarta mea ticălosului ăsta, măgarului ăsta ? Să mă batjocorească el pe unul ca mine, om cu nevastă și paisprezece copii care plătesc nouă sute nouăzeci și unul de groși, bani buni, dajdie la stat, pe mine, om bătrîn — și pentru ce, mă rog ? Întreabă-l și tu, pentru ce ?... Nu, asta n-o las așa ! Afurisit să fie Seliamsăzul dac-o lăsa-o așa !...

Ivancio ascultă pînă la o vreme cu toată răbdarea, după care îl întrerupse :

— Și așa mai departe... Dar acum, bai Ivane, hai să venim la tărășenia de față.

— Ce tărășenie, ce netărășenie ! Asta e treaba : mi-a atîrnat de poartă șira aia de pește, blestematul dracului, ca să treacă lumea, s-o vadă și să-și rîdă toți de mine și de poarta cinstitei mele case.

Și Seliamsăzul scuipă cu convingere.

— Și atunci tu ? Atunci i-ai băgat pisica în vopsea și așa mai departe !

— Ce pisică, ce vopsea ?... Vreau să-ți spun că de cînd mă știu pe lumea asta, și sînt și eu om de optzeci și cinci de ani, n-am apucat să văd un lucru atît de rușinos, pe care un creștin să-l facă altui creștin. Numai că Tariliomul, cîinele ăsta, nu e creștin, ci țînțar. Bunicu-său a venit de pe la Voscopoli, din părțile Albaniei cu traista în spate, de vindea floricele și halva !

— Și de ce a făcut Varlaam batjocura asta cu tine ?

— Cine ? Tariliomul ? Păi, ți-am spus doar, Ivancio, că o asemenea faptă de păgîn nici n-am mai văzut și nici n-am mai auzit vreodată să se fi făcut undeva... Sînt om bătrîn, după cum vezi și tu, dar vorba aia, ferească Dumnezeu de... Da ce să-ți mai spun ! Parcă acum se ceartă lumea întîia oară ! Oameni sîntem și noi, din carne și oase sîntem făcuți, nu din lemn necuvîntător. Uite, na, copiii

mei, că-s doar copii — și ei se ceartă și se bat, de-am ajuns în fiecare seară s-o fac aici pe cadiul și să-i pun la locul lor pe fiecare... Ba alaltă seară era să-l rup în bătaie pe Manole. Știu eu lucrurile astea, că doar nu-s copil... Mi-aduc aminte, pe vremuri, cînd s-au certat tot pentru un pîrîiaș abătut Hagi Petko și Hagi Papurko, de au umblat tot la cadii și pe la muftii, ba și-au aprins unul altuia și snopii. Și asta cu toate că erau neamuri ; Hagi Petko o ținea pe Ripsimia, o nepoată a lui Hagi Papurko ; iar ăsta din urmă, Hagi Papurko, era feciorul cel mai mare al lui moș Bencio, din neamul lui Siuliumenov, dacă îl mai știi, și avea o casă, dar ce casă... parcă era conacul beiului... Și cînd s-au luat ăștia la harță și la bătaie... Era pe la lăsata secului și să știi că nu-i minciună... Au ajuns pînă acolo, de au pus mîna pe săbii și le-au scos din teacă...

— Și așa mai departe... Știu... acum însă ascultă, îl întrerupse Ivancio. Hai să vorbim așa, cinstit... Ești și tu tată de copii și așa mai departe... Ei ? Atunci ? Te-ai mîniat peste poate și i-ai băgat mîța în boiaua aia. Iar ea, animal, ce vrei, a făcut toată pacostea, de a murdărit lucrurile lui Varlaam și ale neveste-si, pe cînd ei dormeau, fără să aibă habar de ce se petrece...

Seliamsăzul aruncă o privire sălbatică lui Ivancio și zise supărat :

— Eh, bine, eu i-am muiat pisica în boia, eu i-am botezat-o. Și eu i-am dat drumul de s-a dus să se tăvălească prin toate bulendrele lor... Ei, și ce-i cu asta ? se înfurie, înfigîndu-se și mai amenințător în fața lui Ivancio.

Acesta dădu doar din cap.

Seliamsăzul își scoase pălăria, își șterse cu ea năduşeala de pe frunte și continuă :

— Ce atîta tărăboi pentru o pisică și un Tariliom ? Fleacuri ! Pisica se linge și se curăță, iar rufele se spală. Dar ticăloșia aia a lui, pata care mi-a făcut-o pe poartă și pe obrazul meu, aia numai cu sînge se spală ! Da, numai cu sînge ! Asta s-o știi de la mine, Ivancio !

— Nu, nu, ia nu mai vorbi așa și împăcați-vă. Uită-te și tu cum stau oamenii la porțile voastre și rîd de voi în gura mare. Asta nu se cade. Hai, dați-vă mîna, împăcați-vă și așa mai departe.

— Cu Tariliomul ? Eu ? Păi, ăsta nu merită nici măcar să-i dai bună dimineața.

— Amîndoi ! Știu că ai toată dreptatea. Varlaam este un păgîn și un căpcăun anadolean ! Nici nu știe să se iscălească și s-a și văzut epitrop. Rușine pentru poporul bulgar !

Și de ciudă Ivancio bătu cu piciorul în pămînt.

— Am dreptate ?

— Ai. Împăcați-vă.

— Dacă ție ți-ar fi atîrnat în poartă șira aia de crap, lungă de un cot, tu ce ai fi făcut ?

— Cine să mi-o atîrne ?

— Oricine.

— Șira de pește, zici ?

— Ba și de bivol dacă vrei.

Ivancio se îmbufnă și nu răspunse.

— Hai, spune, stărui cu ciudă Seliamsăzul.

— Crezi că ar îndrăzni cineva s-o facă ?

— Să zicem că da. De pildă, Tariliomul.

Ivancio aruncă o privire fioroasă Seliamsăzului, făcu un semn energic cu mîna, de parcă ar fi retezat ceva, și zise apoi încet, dar grav :

— N-ar mai apuca să vadă a doua zi lumina soarelui. L-aș ucide.

Tare mîndru om mai era și Ivancio ăsta !

X

PUTEREA DE CONVINGERE A UNUI OM CU VORBA DULCE

Pe de altă parte, în curtea vecină, Hagi Simon căuta să-l îmbuneze pe Varlaam Koprinarka.

Bateria lui încă nu-și revenise din agitația provocată de puterea focului pe care-l vărsase. Coborîse de pe poziția ei de la înălțime, adică de pe acoperiș, și acum sta pe gînduri, dar fumegînd încă, lîngă pîrîiaș, cu privirea ațintită spre streașina casei. Acolo atîrna, legănîndu-se melancolic, rochia ce fusese spălată și pusă la uscat.

Generalul Varlaam, verde-galben la față, cu spume la gură, cu mustățile răsucite a bătaie, cu chelia expusă în plin soare, de lucea orbitor în razele amiezii, așa cum strălucesc nisipurile Saharei, își măsura curtea cu pași repezi, mișcîndu-se încoace și încolo. Hagi Simon se ținea după dînsul, așteptînd să-i mai treacă puțin mînia, ca să nu-și piardă vremea certîndu-se fără rost.

— Acum spune și tu, ce-ar merita turbatul și ticălosul ăsta ? întrebă dintr-o dată Varlaam, întorcîndu-se brusc.

— Seliamsăzul ?

— Dar Varlaam, care nu voia niciodată să pronunțe măcar numele vecinului său, adăugă înfuriat :

— Ăstuia, deh, cum îi zice...

— Ascultă, Varlaame, împăcați-vă. Îți vorbesc ca unui prieten.

— Farlam ?

— E bine să vă împăcați, pentru numele lui Dumnezeu, e bine să trăiți ca frații, creștinește, zicea cu voce blîndă Hagi Simon, căutînd să-i îmbuneze pe amîndoi cu vorba lui dulce.

Varlaam se uită încruntat la Hagi Simon :

— Nu mă așteptam să capăt asemenea sfaturi tocmai de la dumneata.

— Eu așa, ca prieten, bîigui Hagi Simon nehotărît, deoarece se temea ca Varlaam să nu se ia la harță și cu dînsul.

— Cum ? Ăla ? Frate cu mine ? Creștin ?

— Pentru numele lui Dumnezeu, Varlaame, iartă-l... Uite și el se roagă să-l ierți. (Hagiul mințea.)

— Cine ? El ?

— Da, el, uite, chiar acum vin de la ei... L-am convins și e gata s-o facă. El singur vrea să vă împăcați, să vă sărutați.

— Să mă sărut cu Iuda ? Să mă ferească Dumnezeu ! Niciodată ! Nici cînd m-or duce la groapă...

— Dar ascultă, Varlaame !

— Farlam nu ascultă.

— Stai să-ți spun și eu măcar o vorbă...

— Nimic !

Și Varlaam începu iarăși să măsoare curtea încoace și încolo cu privirea în pămînt și cu mîinile la spate !

— Varlaame ! strigă iarăși Hagi Simon.

— Vorbește.

— Ți-am mai spus-o și altădată !... Zi și tu, nevastă, n-am dreptate ?

Nevasta lui Varlaam nu răspunse nimic. Femeia nu-și putea desprinde privirea de la rochia pe care se vedeau încă două urme mari, ca niște nori, desenați de pisica buclucașă, cu cel mai minunat indigo.

Varlaam se uită și el la rochie, se înfipse în fața lui Hagi Simon și strigă la el furios :

— O întrebi pe nevastă-mea dacă ai dreptate, nu-i așa ? Dar ce-i în inima ei, asta nu știi...

— Ba știu, știu foarte bine, dar ea are suflet bun și milostiv.

— Ia întreabă-l pe Farlam cum îl roade aici înăuntru, zise bărbatul, arătînd cu mîna spre stomac.

— Te cred, sigur că te cred, dacă aș fi fost eu în locul tău, pe legea mea...

— Ai fi putut oare răbda toată nenorocirea asta care s-a abătut asupra casei mele ?

— N-aș fi putut.

— Te-ai fi împăcat tu cu un ticălos ca ăsta, cu un nemernic și cu un ucigaș ?

— Eu ?

— Tu, cine altul ?

— Aș fi murit !

— Păi, și eu zic așa. Numai tu singur îți știi durerea mai bine decît oricare altul. Ceilalți stau și se uită, dar nu simt ce arde în sufletul tău. Căci vorba aia, cămașa e mai aproape de trup decît haina... Că plîngi, că rîzi — cine te-ntreabă ? Fiecare zice doar că e mai bine să rîzi decît să plîngi. Ce să-i faci, așa-i lumea. Cui îi pasă de Farlam ?

— Da, așa e ! Nimănui nu-i pasă de Varlaam, repetă mașinal Hagi Simon uitîndu-se și el atît la nefericita rochie, ca și la pisica ce sta la soare și se spăla.

— Să vină cineva să arunce pe Inghilizul tău nu boia albastră, ci doar lături și apoi să-i spună : acum du-te

de te tăvăleşte pe rochia aia galbenă de geamfez a hagicăi dumitale, ţi-ar conveni ?

— Desigur că nu.

— Şi atunci vrei ca Farlam s-o lase aşa ?

— Ai dreptate, nu poţi nici tu, aşa încît fii bărbat şi ţine-te tare.

— Oare asta n-ar însemna să-mi reneg onoarea familiei mele ? Ucigaşul ăsta mi-a necinstit casa !

— Ai dreptate, omul trăieşte cu obrazul ! zise Hagi Simon.

Varlaam stătu puţin pe gînduri, după care se aplecă spre Hagi Simon şi-i şopti la ureche.

— Ştii ce ?

— Ştiu, dacă mi-i spune. Ce ?

— Dar să nu sufli o vorbă nimănui.

— N-ai nici o grijă.

— Să-mi dai... aia...

Hagi Simon avu o tresărire.

— Aia, zici ?...

— Da, să-mi dai... aia care aduce moartea...

— Puşca ?

— Da.

— Ce vrei să faci cu ea ?

— Să mi-o dai.

— E încărcată.

— Aşa o vreau şi eu.

Hagi Simon se uită în jurul lui, speriat.

— Taci din gură, să nu ne audă careva.

— Ascultă...

— Vezi cum îşi bagă dracul coada !

— Tu dă puşca lui Farlam şi n-ai nici o grijă.

— Asta nu !

— Ascultă ce-ţi spun. N-o să trag în el, n-o să fac moarte de om.

— Atunci ce vrei să faci cu ea ?

— Lasă că-ţi spune el, Farlam.

Hagi Simon dădu din cap în semn că nu vrea să audă.

Varlaam însă se aplecă spre dînsul şi vorbi în şoaptă :

— Hagi, Seliamsăzul ăsta e un mare ticălos...

— Aşa e, ştiu !

— Închipuie-ți că azi noapte a sărit peste zid în curtea mea...

— Cred.

— Te pomenești că într-o noapte mai vine o dată și se năpustește asupra familiei mele.

— Da, da. Anul trecut Ghereviţa, aia care săpa la trandafirii lui, nu l-a reclamat la primărie ?... Păzește-ți onoarea casei, Varlaame.

— Atunci dă-mi pușca !

— Să mă ferească Dumnezeu.

— N-am de gînd să-l omor, vreau doar să-l sperii. Ce dracu, nu-mi ești prieten ?

— Nu, nu, apără-ți onoarea, dar cu pușca nu te juca, Varlaame.

Și Hagi Simon ieși repede pe poartă.

Nu făcu prea mulți pași pe uliță cînd îi ajunseră iarăși la urechi strigăte puternice, ridicîndu-se pînă la cer.

Armistițiul luase sfîrșit. Lupta decisivă între cei doi generali începea din nou și bateriile erau pregătite.

XI

HAGI SIMON ȘI IVANCIO IOTA

Dus pe gînduri, Hagi Simon intră domol în cafenea. Înăuntru, la mese, se aflau destui clienți, dintre care pe unii i-am și cunoscut. Ivancio se aprinsese foarte și le povestea acum tuturor întîmplarea de azi-dimineață, de care vorbea întregul orășel. Hagi Simon se așeză și el pe un scaun și ascultă.

— Nu voia, nu voia în ruptul capului !... continuă Ivancio. Atunci n-am mai avut răbdare și i-am spus : „Ascultă, măi omule, dă-ți seama că ești și tu tată, că ai paisprezece copii și așa mai departe... ce exemplu le dai tu ? Gîndește-te, ești tată !“

— Seliamsăzului i-ai spus asta ? interveni Hagi Simon pe care nu-l răbda inima să nu se laude și el cu ge-

neroasa faptă pe care o săvîrşise azi de dimineaţă. La fel i-am spus şi eu lui Varlaam. Ca să vezi, parcă ne-am fi vorbit, nu alta.

Ivancio îl privi cam îmbufnat, după care adăugă :

— Îi spun eu asta, mă uit la el nimic... „Eu, începe el iarăşi, aşa şi pe dincolo !“ „Nu, i-am zis eu atunci. Dumneata, stimate domn, eşti membru al comitetului şcolar. Crezi că în calitatea asta n-ai nici o datorie ?“

Hagi Simon interveni iarăşi, pregătindu-se să-şi scoată calevra din piciorul stîng.

— Şi eu i-am spus la fel lui Varlaam : „Ia ascultă-mă puţin şi pe mine — te-au ales epitrop la şcoală, am votat şi eu pentru tine... şi acum ne faci de rîs ? Ar trebui să-ţi fie ruşine, pentru Dumnezeu !“

Ivancio făcu un semn cu mîna spre Hagi Simon, îi aruncă o privire acră şi continuă :

— Atunci Seliamsăzul s-a mai domolit puţin... Am văzut eu că vorbele mele l-au atins acolo unde trebuia. Şi mi-a spus : „Ai dreptate, Ivancio !“...

— Nici Varlaam nu voia la început, dar pînă la urmă mi-a spus : „Ai dreptate !“... Va să zică, la fel ! şi Hagi Simon aruncă o privire triumfătoare tuturor celor din cafenea.

Lui Ivancio îi venea să-l sfîşie pe Hagi Simon. După ce văzu că şi-a scos calevra şi vrea să continue, îi luă vorba din gură :

— Şi, cum spun, l-am convins pînă la capăt. Dar dintr-o dată iar a început : „Şira aia de peşte ! Eu nu pot s-o las aşa, nu pot să îngădui păgînului ăstuia anadolean să-mi batjocorească mie poarta casei...“

— La fel şi Varlaam. Eu, zice, să mă împac cu ucigaşul, cu Iuda Iscarioteanul, care mi-a batjocorit familia ?

— Ia mai taci din gură, mă prostule ! Epitropi ! Ruşine pentru poporul bulgar ! strigă Ivancio scos din pepeni.

Cîţiva inşi izbucniră în hohote de rîs.

Hagi Simon se uită supărat la Ivancio şi-i zise cu o voce fermă :

— Te rog, domnule, să te porţi ca un american, nobil.

După o clipă însă îi trecu furia și primi cu dragă inimă propunerea lui Ivancio ca să facă împreună o concină...

— Dar cinstit și fără price, adăugă Ivancio.

— Ca niște americani, grăi Hagi Simon, așezîndu-se mai bine.

Se făcură de cîteva ori cărțile, dar jucătorii tăceau. Cel care rupse primul tăcerea fu Hagi Simon.

— Ți-aduci aminte, întrebă el, cum îl chema pe cadiul, nu ăla de anul trecut, ci de acum doi ani ?

— Cinci și cu trei fac opt și cu unu, nouă... Pe cine ?

— Pe-ăl de acum doi ani... patru și patru opt... E rîndul tău !

— De Hagi Iunuz vorbești ?... Dă cartea, ce mai aștepți ?

— Cartea mică ! Ai cu ce să iei ? strigă Hagi Simon.

— Fir-ar al dracului, m-am ars ! Mi-ai mîncat sufletul, și așa mai departe... Na ! Satură-te !

— Cinci, doi... trei... zece !

— Cartea mare ! Oh ! sări Ivancio speriat... Nu, stai, stai ! Face nouă... De unde zece ? Jos, jos, lasă cartea mare jos.

— Oh, mînca-o-ar cîinii !... Am încurcat-o, credeam că sînt zece ochi... Na, ia-ți-o, zise Hagi Simon înfuriat, trîntind cartea mare pe masă.

— Te rog foarte mult să joci cinstit și corect... îl preveni Ivancio, făcînd din nou cărțile și avînd grijă să-și rețină și cartea mare și cartea mică.

Hagi Simon tăie cărțile îmbufnat. Mai începură un joc.

— Uite și tu, acum, Hagi Simone, eu joc frumos, corect, înțelegi ?... Stai, fir-ar al dracului, nu-mi vine nici o carte... Să fi avut acum un nouă !... Stai, stai să văd și eu, ce iei ? Doi și cu trei cinci și cu patru nouă — și așa mai departe, da, bine, ia.

— Păi, tu n-ai încredere în om, îl mustră Hagi Simon, trăgînd pe sub genunchiul său trei cărți dintr-ale lui Ivancio... Oh, nu vin spatiile astea, lua-le-ar dracu... Hei, stai, cu ce-ai luat fantele ?

— Tot cu un fante, răspunse cu conștiința curată Ivancio.

— Mi s-a părut că a fost o rigă... parcă văzusem că are coroană, zise Hagi Simon, luînd dama cu un as și amestecînd repede cărțile ca să nu se observe.

Dar Ivancio, fără să mai ție seamă de asigurările lui Hagi Simon, ceru să-i arate cărțile luate, ca să vadă cîte dame are.

— Are dreptate, are dreptate, întăriră cîțiva chibiți.

În aceeași clipă Hagi Simon își amestecă toate cărțile lui cu acelea ale lui Ivancio și zise supărat :

— Dacă-i vorba pe așa, nu mai joc !

— Ia stai, domnule ! Cum vine asta ? O să-mi pun cinci puncte și ai de plătit cafelele și așa mai departe ; de ce ai amestecat cărțile ? Ce, ne crezi proști ?

— Cine te-a făcut prost, bre ? Dar eu nu admit să fiu controlat — joacă așa, ca americanii.

— N-ai furat ?

— Cine ?

— Nu te-am prins eu de două ori ?

— Minți ! strigă Hagi Simon.

— Ba minți tu, ca un țigan de-ăia bărboși, strigă Ivancio, după care îi aruncă disprețuitor cărțile în față, lovind fără să-și dea seama pe cafegiul care aducea cafelele, de se vărsară pe umărul lui Hagi Simon.

Nu se știe ce ar fi făcut Hagi Simon în clipa asta, dacă ar fi fost încălțat. Ivancio se retrase repede în celălalt colț al cafenelei și îl întrebă pe Mironcio, șoptindu-i la ureche :

— Ia spune-mi, Mironcio, care batjocură e mai mare ? Eu cred că aia cu șira de pește.

Mironcio nu răspunse nimic.

— După tine, care din ele este mai greu de îndurat ? stărui Ivancio.

Mironcio îl privi indiferent.

— Aia cu șira de pește ? întrebă Ivancio roșu de ciudă.

Mironcio continua să tacă.

— Sau ailaltă, adică aia cu pisica ? adăugă și mai apăsat Ivancio. Pe urmă, schimbîndu-și glasul, îl întrebă așa, ca între ei : Ai citit satira ?

Mironcio îl străpunse cu privirea.

— Strașnic și-au mai bătut joc de Varlaam și așa mai departe... Ai citit-o ?

Dar Mironcio, care nu avea ochi să-i vadă nasul lui Iota, nu-i răspunse și începu să fie atent la o altă discuție.

Ivancio, roșu ca racul de furie, se întoarse spre perete și mormăi printre dinți :

— Vrea el să fie mai mîndru decît Darius, dar o să-i destup urechile astea de măgar. Trebuie însă să mai am răbdare !

Ivancio nu îndrăzni să-l atace direct, deoarece ținea bine minte întîmplarea cu mangalul. De aceea se hotărî să-l bage într-o discuție încurcată și să-l ațîțe puțin. O asemenea convorbire mai aprinsă putea fi, de pildă, cea referitoare la felul cum trebuie să se scrie corect în limba bulgară. De altfel, despre aceasta este vorba chiar acum într-un alt colț al cafenelei.

XII

VOLTAIRIENI ȘI ELENIȘTI

Ivancio Iota se apropie și își găsi neobservat un loc alături de cei care începuseră discuția : convorbirea, care pornise de la calul lui Ivan Bolășăk, ajunsese acum la ortografie și spiritele erau foarte agitate. Dascălul Gatiu, cunoscut voltairian, pronunță o filipică distrugătoare împotriva cîtorva litere, moștenite din trecutul pios al scrierilor slave bisericești.

Aliații săi erau : Mironcio, Ivan Buhal, un vechi stîlp al cafenelei ; moș Nistor, care era puțin băut și care, chiar dacă era analfabet, se afla întotdeauna în primele rînduri ale luptei ; domnul Fratiu, cunoscut orator și patriot, și cafegiul.

Printre aliații dascălului Hagi Atanas, care preda muzica și literatura, psalt cu glas dulce și elenist, figurau moș Iosi învățatul, elenist și vraci, care recomanda renu-

mita lui doctorie cu nume ciudat pentru toate bolile de stomac, popa Stavri, vajnic păstrător al tradiţiilor şcolii lui Gărba (părintele mai întrebuinţa încă, atunci cînd scria, oxii şi varii [1]), alţi doi care nu scoteau nici un cuvînt, dar arătau că se pricep, deoarece dădeau mereu din cap aprobînd sau dezaprobînd pe vorbitorii celor două tabere şi pe Ivan Kapzamalin, muşteriul lui Ivancio şi cuscrul lui popa Stavri.

Fireşte, Ivancio Iota se alipise lagărului eleniştilor. Dacă văzu aşa, Hagi Simon trecu în tabăra voltairienilor.

Mironovski, ajutorul de învăţător, era neutru.

Discuţia era aprigă şi înfocată, căci, cu toată înverşunarea voltairienilor, eleniştii nu cedau nici o iotă; dimpotrivă, ridicară pretenţii şi mai mari. Hagi Atanas, dascălul de muzică şi literatură, cerea ca şi literele ξ şi ѹ să-şi ocupe neapărat locul lor de cinste pe care îl avuseseră de totdeauna în alfabet. Petko Miraz era ceva mai moderat şi insista doar pentru semnele ы şi θ; popa Stavri era neînduplecat şi poruncea să se introducă la loc titlele [2]; pînă la urmă însă cedă şi ajunseră cu toţii la concluzia că acestea trebuiau păstrate doar deasupra cuvintelor Dumnezeu şi înger; Ivan Kapzamalin şi cei doi care ascultau fără să scoată vreo vorbă susţinură aceste păreri dînd încurajator din cap. În schimb moş Iosi, preaînvăţatul doctor şi elenist, recomanda pur şi simplu să se scrie în greceşte.

Hagi Simon, care mai tremura încă de furie, se uita mereu peste umăr, cu vrăjmăşie spre Iota, care-şi ştergea într-una năduşeala de pe frunte. Dar răutăcios cum era şi vrînd să se bucure cît mai repede de răzbunarea sa, Hagi Simon se grăbi şi îi dădu uşor cu cotul dascălului Gatiu, care tocmai acum dobora cu înflăcărare argumentele eleniştilor. Ultimul se întoarse spre Hagi Simon şi-l privi întrebător.

— Dar cu iota cum rămîne? întrebă Hagi Simon rîzînd batjocoritor spre Ivancio, de care nu-i mai era acum teamă, deoarece avea de partea sa, în afară de dascăl, pe moş Nistor, care nu-l suferea pe Iota pentru că mînca de dulce în postul Crăciunului şi-l fugărea cu ciubucul în

[1], [2] Semne grafice utilizate în vechiul alfabet cirilic.

mînă totdeauna cînd îl hulea pe patriarhul grec de la Ţarigrad ; pe Mironcio, care-l dispreţuia pe Ivancio numindu-l uneori „Ivan Iotovici Neînsemnatul“, şi pe cafegiu, care din firea lui nu putea suferi nici muştele, şi nici iota.

Ivancio se făcu roşu pînă-n vîrful urechilor. Dascălul Gatiu rîse şi se uită compătimitor la dînsul.

— Hei, bai Ivancio, dar cu iota dumneavoastră cum rămîne ?

Această atitudine faţă de „iota“, în acelaşi timp glumeaţă, dar şi batjocoritoare îl irită pe Ivancio. Cu o privire ce arunca văpăi, se uită întîi la Hagi Simon, care rînjea ca un trădător, iar apoi răspunse cu o voce aspră :

— Ce mă-ntrebi pe mine ? spune tu, că de aceea eşti dascăl !

— Eu cred, începu învăţătorul dîndu-şi importanţă, că şi acestor litere ca şi zdrenţelor lui moş popa trebuie să le spunem : „Veşnica pomenire“.

— Ăsta-i voltairian pînă-n pînzele albe, şopti popa Stavri.

— Ba să mă ierţi, să mă ierţi, te rog, zise Ivancio furios, nu este acelaşi lucru. Iota este cu totul altceva, aşa că palavrele astea poţi să i le spui lui popa Stavri, nu lui Ivancio... Căci cu el nu merge chiar aşa !

Popa Stavri aruncă o privire vrăjmaşă supărăciosului său aliat. În jurul celor doi adversari se adunară o mulţime de curioşi din cafenea.

— Nu te lăsa, Ivancio ! îl încurajă din tabăra eleniştilor Hagi Atanas.

— Bravo ! strigă fără să vrea Hagi Simon din cea a voltairienilor.

Aceste exclamaţii îi dădură curaj lui Ivancio şi-l făcură să tresară puţin pe voinicosul dascăl Gatiu, care îşi dădu seama că victoria nu avea să fie cîştigată atît de uşor. De aceea începu cu toată îndîrjirea să-l atace pe Iota. Acesta însă îi dădea replici bine cugetate ameninţîndu-l că, dacă ar vrea, l-ar încuia foarte repede cu dovezile pe care le-ar aduce.

— Să le vedem ! strigă mînios dascălul Gatiu.

— Da, să le auzim ! se grăbi să adauge şi Hagi Simon.

— Hai, dă-i drumul să te vedem, bombăni și moș Nistor trăgînd cu nesaț din ciubuc.

Ivancio se pregăti puțin ca să-și ia avînt cu toate forțele, după care începu cu multă seriozitate :

— Mai întîi iota trebuie, pentru că...

— Ba nu trebuie de loc ! îl întrerupse nerăbdător învățătorul.

— Nimeni pe lumea asta nu are nevoie de iota ! se repezi și Mironcio.

— Ba trebuie ! strigă Ivancio cu încăpățînare.

— Ba nu !

— Trebuie mai mult decît ije !

— Ba nu trebuie de loc ! strigă cu înverșunare Hagi Simon... Păi, ce ? N-am văzut eu în Moldova ? Nici acolo nu au decît un singur fel de i. Așa că de iota nu e nevoie.

— Altul e alfabetul în Moldova și altul e al nostru, cel pravoslavnic, observă popa Stavri.

— Este deosebire între o limbă și altă limbă, adăugă cu competență moș Iosi.

— Mai întîi, continuă Ivancio aruncînd o privire amenințătoare spre Hagi Simon, mai întîi pentru că iota există în cărțile bisericești, după tradiția sfinților părinți și așa mai departe. Se cuvine oare să ne lepădăm de vechile și vestitele noastre cărți ?

Aceste vorbe îi plăcură foarte mult lui popa Stavri și de aceea interveni cu glasul lui puternic :

— Nu se cuvine !

— E împotriva legii, nu se poate fără iota, se auzi de undeva glasul melodios al dascălului Hagi Atanas.

— Ha, Hipocrat... mai e vorbă ? Nu se poate, adăugă moș Iosi cu un zîmbet care voia să arate că știa mai mult decît spunea.

— Bravo ! Ivancio Iotovici ! strigă Mironcio căruia de la o vreme încoace i se părea că Ivancio, așa cum se oglindea în geamul ferestrei, cu trupul, gîtul și capul său, semăna întocmai cu litera i, avînd pînă și punctul pus deasupra.

Ivancio îl înjură în sinea lui și continuă :

— În al doidea rînd, iota nu trebuie să fie scos din alfabet, deoarece aș vrea să-mi spui matale, domnișorule, cum ai să scrii, de pildă, cuvintele : „zidirea lumii“ ?

Această iscusită întrebare îl cuceri cu totul pe popa Stavri, care se adresă cu glas răutăcios învățătorului :

— Așa, da, zidirea lumii... dar ce mai vorbim noi, Doamne, Doamne ! Păi ce, voltairienii ăștia mai cred oare în facerea lumii ?

— Al treilea, continuă Ivancio care se aprindea din ce în ce mai tare, în al treilea rînd, mai zise el, iota este o podoabă a gramaticii, așa cum se vede atît de bine, de pildă, din...

Dascălul Gatiu izbucni în rîs.

— O podoabă a gramaticii, ai zis ? Eh, bravo ! S-o vedem și pe asta.

— De pildă, își reluă Ivancio firul expunerii, uitîndu-se în jurul său, scrie dumneata, să zicem, Hagi Atanas, cu „ije“. E frumos ? Vă place ? Dar scrie-l cu iota și să vezi ce bine vine, de parcă totdeauna a fost așa !

Hagi Atanas, dascălul de muzică și literatură, se roși pînă-n vîrful urechilor de bucurie că numele său a ajuns să fie dat drept exemplu ce nu putea fi doborît.

— Fără iota nu se poate, ce tot lungiți vorba, zise el, renunț dacă vreți și la ξ și la θ , dar la iota nici în ruptul capului... Am zis.

— Și eu îl pot lăsa la o parte pe ы, dar iota trebuie să rămînă, zise Poșteanka [1].

— Și eu dau la o parte titlele lui Gărba, dar la iota nu renunț, anatema să fie cine l-o mișca din alfabet, căci o dată cu el se duce și credința noastră, strigă popa Stavri cu vocea lui puternică, cucerit de liberalismul aliaților săi.

— Degeaba, nu pricepeți nimic, răspunse deznădăjduit moș Iosi.

Ivancio triumfa. Se bucurase de sprijinul aliaților lui în momentul cînd dascălul Gatiu obosi — și asta destul de repede — deoarece nu fusese susținut cum trebuie de ai săi. Era un general fără armată. Ba moș Nistor îl trădă

[1] Pofticiosul (bulg.).

chiar, deoarece nu-l ajută cu nimic; trăgea doar din ciubuc și dădea din cap aprobînd tot ceea ce spunea popa Stavri. Mironcio nu era prea atent, deoarece în afară de problema orientală pe el nu-l interesa aproape nimic; cafegiul trecuse la o masă ca să facă o partidă de table cu Ivan Kapzamalin — și asta tocmai în toiul luptei, iar domnul Fratiu se tot strîmba în oglindă încercînd să vadă ce are după urechi. În sfîrșit ultimul aliat, căruia îi ziceau Gît gol, rămăsese cu ochii la dungile albe trase cu creta pe ușă și cînd dascălul Gatiu se întoarse spre dînsul și-i ceru din ochi o confirmare a celor ce spunea, el îi răspunse cu toată seriozitatea:

— Șaptezeci și opt de cafele, astea-s toate.

Îi mai rămînea doar un singur aliat credincios — Hagi Simon, care din nefericire nu se pricepea de loc la gramatică — altfel ar fi stat lucrurile dacă ar fi fost vorba, să zicem, de o chestie politică. În ceea ce îl privește pe Mironovski, acesta își menținea poziția sa neutră.

Dar în culmea triumfului, lui Ivancio îi dădu prin cap să strige victorios:

— Jos cu Voltaire! Jos cu patriarhul grec!

— Gura! răcni la el înfuriat peste poate moș Nistor, punînd mîna pe ciubuc și amenințînd să-l arunce spre dînsul.

Această neașteptată invocare a numelui lui Voltaire îl trezi din nou pe dascăl.

— Trăiască Voltaire! Jos cu iota! strigă el cu înflăcărare și îl amenință că îl va aranja într-o corespondență, pentru că împachetase într-un ziar al școlii niște piper roșu.

— Jos cu antichristul ăsta! mai strigă și moș Nestor, amenințîndu-l supărat cu ciubucul pe Ivancio; pe urmă se întoarse spre Hagi Atanas și popa Stavri, zicîndu-le supărat:

— Ce să priceapă capetele astea seci! Eu stric, că stau să ascult la toate neghiobiile pe care le spun!

— Nu mai e învățătura de pe vremuri, s-a dus, ce mai încolo-încoace, zise Hagi Atanas deschizînd ușa să plece.

— Degeaba, degeaba, bombăni moș Iosi ieșind din cafenea, mîhnit peste măsură.

XIII

PLIMBAREA

După prînz prietenii noştri se strînseră iarăşi şi cu excepţia a doi voltairieni şi a mai multor elenişti, o porniră spre mînăstire, ca să facă o plimbare în afara oraşului. Cînd trecură pe lîngă cîrciuma lui Avramcio Răspopitul se abătură să bea un pahar de vin de Kiseler, vin care era foarte vestit, deoarece şi dascălii cumpărau tot dintr-însul. De acolo se îndreptară spre fîntîna lui Karagiov, unde întreaga ceată se prinse în horă. În fruntea ei se afla Mironcio, care o conduse dibaci, ocolind-o de două ori. De acolo Mironcio îi duse spre Kapan şi, fără să le spună nimic, intră nepoftit în curte, trăgîndu-i pe toţi după el. Gazda avea tocmai atunci o mulţime de oaspeţi care umpluseră cele două odăi stînd jos, turceşte, pe lîngă pereţi. Prietenii noştri dădură ziua bună ciorbagiului şi celor ai casei, găsindu-şi loc fiecare pe unde putu. Mironcio se înfipse de-a dreptul într-un colţ, călcînd peste picioarele lui ciorbagi Tociko, murdărindu-i ciorapul cu pantoful său ; Ivancio, mic de statură şi desculţ cum era, se cuibări mai uşor între doi genunchi ce aparţineau unor gospodari diferiţi ; Hagi Atanas, ca şi ceilalţi, îşi aflară loc printre femei. Numai Hagi Simon, în ciorapi şi el, se trezi singur în mijlocul odăii uitîndu-se zîmbind în jurul lui. Cum îl zări însă pe Mironcio, în colţul în care acesta se aşezase, se îndreptă spre dînsul şi se instală în braţele lui ciorbagi Tociko, fără să se sinchisească.

Se pare că pelinul lui Kapan nu era cu nimic mai prejos decît vinul lui Avramcio, deoarece, îndată ce grupul ieşi din nou în uliţă, Mironcio începu să umble în pas milităresc şi toţi îl imitară, numărînd încetişor : unu, doi, trei ! unu, doi, trei ! Numai Hagi Simon, care auzise comenzile ruseşti la Bucureşti, în 1848, cînd Ţara Românească fusese condusă de Kiseleff [1], controla pasul micii unităţi dînd ordine severe : „Stai drept, Ivancio ! Ţine alinierea dascăle ! Hai, moş Hagiule, ţine pasul, ca ruşii.“

[1] Vazov confundă anii, gîndindu-se probabil la perioada 1829—34.

Și toți repetau : unu, doi, trei ! unu, doi, trei !

Femeile care ședeau pe la porți se speriară de acest marș militar, dar cele mai tinere izbucniră în hohote de rîs cînd îl văzură pe Mironcio, care conducea întreaga ceată, mergînd cu capul puțin plecat și comandînd : unu, doi, trei ! unu, doi, trei ! Și toți repetau după dînsul aceeași comandă.

În urma lor venea un roi de copii, făcînd-o și ei pe soldații și strigînd : unu, doi, trei ! Unu, doi, trei !

Dar tot spiritul războinic al cetei se topi ca prin minune cînd după colțul uliței din față apăru fesul roșu al onbașiului. Hagi Simon îl întîmpină curajos pe turc, îl salută zîmbind și îl întrebă ceva despre sănătate și despre vreme.

— De ce vă speriați ? întrebă el, după ce omul autorității trecuse. Și el e om ca toți ceilalți.

— Agareanul nu e om, lua-l-ar dracu, bombăni Hagi Atanas.

— Bineînțeles că nu e, asta se știe, am zis doar așa... răspunse înțepat Hagi Simon.

În sfîrșit ceata ajunse, vorbind și glumind, în poiana cea verde din fața mînăstirii unde se așeză pe iarbă. Mironcio continua să-i povestească lui Hagi Simon și încă unui găitănar nu știu ce istorie nostimă de prin Moldova ; Ivan Stamboliul și cel căruia îi ziceau Gît gol vorbeau despre prețul tortului răsucit în trei fire ; dascălul Gatiu și Ivancio Iota începuseră iar să discute din ce în ce mai aprins despre felul în care trebuia să se scrie corect, dar domnul Fratiu interveni spunînd ceva pe franțuzește dascălului. De fapt el rosti primele rînduri din *Telemah : „Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse“* și așa mai departe... ca s-o facă pe grozavul față de găitănari. Aceasta îl supără foarte mult pe Ivancio căruia nu-i plăcea nici înfumurarea lui Mironcio, și nici limba română ; Hagi Atanas îl lămurea pe Ciono Poșteanka ca să recunoască Patriarhia de la Constantinopol, deoarece aceasta dădea sfîntul mir. Numai Miro-

novski păşea foarte gînditor, cugetînd la numele său care la început fusese Milcev (la Loveci), Mirovici (la Teteven), Mironov (la Ştip) şi în sfîrşit Mironovski (de fapt, aşa îi zisese Seliamsăzul).

Pînă la urmă cerură lui Mironcio să le cînte ceva. Aceasta îl duru puţin pe Hagi Atanas, vestit şi el pentru glasul său dulce cu care cînta la biserică.

— Ce vreţi ? întrebă Mironcio.

— „*Unde eşti, porumbiţo* ?“ răspunse Poşteanka.

Mironcio nu se împotrivi, se încruntă puţin, îşi scoase solemn fesul şi, clipind către Hagi Simon, zise repede :

— Hagi, acompaniază-mă.

— O s-o facem cu toţii, propuse Hagi Atanas.

Mironcio îşi îndreptă ochii spre cer şi începu să cînte :

Unde eşti, fetiţo ?
Te-a ascuns vreun nor ?
Vino, porumbiţo,
Altfel o să mor !

Cîntăreţul lua foarte bine notele înalte, îşi modela glasul, îl unduia, cobora spre note grave, cîntînd cu multă pasiune şi toţi repetau după el ultimul vers al strofei. Zefirul preluă această plăcută armonie, o transportă în frunzişul sălciilor şi nucilor, o amestecă cu ropotul rîului, făcînd-o să răsune pînă sub ferestrele stareţului, tulburîndu-i somnul de după amiază.

După Mironcio mai cîntară cîţiva, iar cînd îi veni rîndul, Hagi Atanas intonă şi el un nou Heruvic.

Dascălul Gatiu se urcase pe o stîncă mare, căreia toţi îi ziceau „Boul“.

— Ia ţine-ne o cuvîntare, dascăle, de acolo de unde eşti, strigă Ivan Buhal.

— Despre ce ?

— Despre ce vrei, se amestecă în vorbă cel căruia îi ziceau Gît gol.

— Despre păcatul lui Adam şi Eva, zise Mironcio rîzînd.

— Despre Nichifor cel înfrînt [1], se auzi glasul lui Hagi Simon care aruncă o privire batjocoritoare lui Iota. (Hagi Simon se credea un competent cunoscător al istoriei Bulgariei despre care ştia numai atît cît îi spunea cîntecul — *Dorit-a mîndrul Nichifor.*)

— Despre postul cel mic, ăsta care vine acum, zise prudent Hagi Atanas, deoarece se temea de cîntecele astea care puteau să-i aducă multe belele pe cap.

— Despre libertate, strigă domnul Fratiu, dînd brînci învăţătorului şi cocoţîndu-se el pe stîncă.

— Despre libertate, despre libertate ! strigară cu toţii entuziaşti, deoarece domnul Fratiu trecea drept un orator de prima mînă.

Cu multă însufleţire, domnul Fratiu îşi îndreptă mîinile şi ochii spre cer, îşi luă o poză teatrală şi începu cu tonul solemn şi vibrant atît de des folosit în vremea aceea :

— Fraţilor ! Se zguduie văzduhul ! Munţii se cutremură şi văile răsună de strigătul leului balcanic înlănţuit. *Liberté ! Oh, Liberté !* [2] Va veni vremea să domneşti şi tu pe aceste minunate meleaguri, unde flutură infernala semilună a tiranului şi duşmanului nostru de cinci veacuri ! Curînd pe măreţele vîrfuri ale acestei bătrîne mame (la aceste cuvinte el arătă spre munţii Stara Planina), unde secole de-a rîndul s-a vărsat sîngele poporului bulgar, va flutura mîndru steagul eroilor noştri, nepoţi ai glorioşilor Krum, Asen şi Simeon. Prima salvă de arme în numele libertăţii noastre a fost trasă. Şi ştiţi ce spune tunetul ei ? La arme, viteji bulgari ! Nu v-aţi săturat de atîta robie şi tiranie ? Tremură văzduhul, fraţilor !...

— Trăiască Bulgaria ! strigă entuziasmat dascălul Gatiu.

— Te rog să poftești la conac cu mine, dascăle, că te cheamă beiul ! se auzi de undeva, în turcește, o voce aspră. Toţi se întoarseră îngroziţi spre poliţaiul care se strecurase printre dînşii.

---

[1] Este vorba de împăratul bizantin Nicefor I (802—811) înfrînt de hanul bulgar Krum (802—814).

[2] În franţuzeşte în original.

XIV

TREMURĂ VĂZDUHUL

Oratorul rămase tot acolo, pe stîncă, nemişcat, încremenit, împietrit ca Galatea din antichitate. Hagi Simon se piti după trunchiul gros al nucului; Hagi Atanas se dădu după Mironcio, al cărui „bravo" îi îngheţă pe buze; ceilalţi rămaseră cu gurile căscate.

Poliţaiul repetă ordinul.

Dascălul Gatiu îşi reveni puţin din prima buimăceală, se îmbrăcă, şopti lui Mironcio: „Ascunde totul" şi zise cu voce tare şi fermă:

— Să mergem, Hasan aga. Şi plecară.

Încetul cu încetul ceata cea speriată îşi veni în fire; ajutorul învăţătorului, Mironovski, o luă printre vii şi se făcu nevăzut. Ceilalţi se strînseră la un loc şi începură să se sfătuiască.

— De ce l-o fi chemat oare pe dascăl? întrebă Ivan Kapzamalin cu nasul galben ca de ceară.

— Cum de ce? Ce, ai fost surd? Eu v-am spus să ne vorbească ceva despre postul care vine... Uite unde v-a dus „văzduhul tremură" şi „Trăiască Bulgaria!" zise posomorît Hagi Atanas.

— Nu cred că e în legătură cu cuvîntarea, zise Mironcio.

— Eh, asta-i!

— Ca să poată auzi beiul cuvîntarea dascălului, tocmai de la conacul său, ar trebui să aibă urechi ceva mai lungi decît cele de măgar, iar Hasan aga ar trebui să fie un fel de vrăjitor ca să zboare atît de repede pînă aici. Ba l-ar fi luat şi pe Fratiu.

— Altceva e, cine ştie în ce afacere e amestecat dascălul nostru, vorbi în şoaptă, dîndu-şi importanţă, Poşteanka... Pe omul ăsta l-au luat de pe drum, fără să-l întrebe cine e şi de unde vine şi l-au şi făcut învăţător... O să aibă de tras orăşelul. Urîtă treabă.

— Nu vă temeţi, fraţilor, curaj! zise domnul Fratiu, uitîndu-se în jurul său speriat.

— Dar Hagi Simon unde-i ? întrebă unul dintre dînșii.

Toți se uitară în jurul lor.

— A fugit undeva.

— Iată-l !

Hagi Simon se arătă de după trunchiul nucului, cu capul gol și palid la față.

— S-au dus ? întrebă el, iar după ce se uită în jurul său adăugă : Acum ce facem ?

— Spuneți ! vorbi Mironcio, cu un aer serios.

— Eu unul fug, vorbi Hagi Simon.

— Fugi ?

— N-am de ce să fug ; cine ne-a băgat în beleaua asta el singur să răspundă, zise Hagi Atanas cu o voce tăioasă.

— Eu nu mă simt vinovat cu nimic, politica nu mă interesează, zise cu un ton smerit Ivan Kapzamalin.

— Și eu la fel, grăi Ivan Buhal, făcînd-o pe nepăsătorul.

— Politica mea e scrisă pe scufia mea de noapte, dacă vrea beiul n-are decît să vie, s-o citească și o va îmbrățișa și el, *sacramento dio !* zise Mironcio.

Ivancio nu spuse nimic ; domnul Fratiu însă declară :

— N-aveți grijă, fraților, libertatea cere jertfe...

— Ce cauți acolo, hagi ? întrebă Mironcio.

— Fesul.

— La asta te gîndești acum ? Hai încoace !

— De ce ?

— Să ne sfătuim ce-avem de făcut.

— Eu fug.

— Fugi ?

— Fug.

— Ești nebun.

— Ba nu sînt de loc !

— Păi, noi toți rămînem.

— Eu fug.

— Singur ?

— Nu, cu fesul meu, zise el, căutînd.

— Cum așa ? Dar nevasta și copiii ? întrebă Hagi Atanas.

Hagi Simon îl privi speriat .

— Ce nevastă şi ce copii ?

— Ai tăi !

— Ai mei ? Aşa că bine zici ! Nu fug nicăieri ; unde i-o spînzura pe dînşii acolo o să atîrn şi eu în ştreang. Dar unde mi-e fesul ? Fir-ar al dracului ! şi Hagi Simon începu să se uite pe rînd la capetele prietenilor săi, după care zise : Să ştii că l-a furat ăla.

— Da, dascălul l-a luat, răspunse cel căruia îi spuneau Gît gol.

— Dar al lui ?

— Uite-l colo pe craca aia... Ia-l, Hagi, şi hai să mergem, zise Mironcio.

— Eu ? Ferească Dumnezeu !

— Ia-l, tot fes este.

— Dar ce, sînt nebun ? Să iau eu fesul unui răsculat ! Oh ! şi Hagi Simon se apucă cu mîinile de cap.

— Ce te vaiţi aşa ? întrebă Mironcio, văzîndu-l cît este de palid la faţă.

— Sînt pierdut !... Închipuie-ţi că el se află acum în faţa beiului, dar poartă fesul meu.

— Curaj, Hagi, libertatea se obţine cu greu, vorbi cobind domnul Fratiu.

Hagi Simon îl privi speriat şi întrebă cu teamă :

— Dar dacă ne prind ?

— Dacă ne prind, o să ne lege, răspunse acru Mironcio.

— Or să ne lege ?

— Da, şi pe urmă or să ne pună laţul de gît.

— Şi ?

— Şi pe urmă or să tragă de el, şi gata — s-a terminat.

— Bineînţeles.

— Eu fug.

— Încotro ?

— În munţi, pe vîrfurile lor, la haiduci, la voivodul Totiu şi la Hagi Dimităr, ca să mă bat şi eu.

Cu toată seriozitatea situaţiei, toţi izbucniră în rîs în faţa neaşteptatei vitejii a lui Hagi Simon. Dar Ivan Stamboliul îi linişti :

— Nu cred să ne spînzure, ce am făcut ca să ne pună ştreangul de gît ? S-ar putea doar să dormim vreo două, trei nopţi la răcoare pînă se lămureşte treaba.

— Şi eu cred că nu-i nimic, zise Hagi Simon cu ceva mai multă inimă, slavă Domnului, n-am făcut nici un rău. Nu vă temeţi, să mergem acasă şi ce-o da Dumnezeu...

Dintr-o dată se opri şi se întoarse spre Iota :

— Ivancio !

— Ce e ?

— Hai să schimbăm fesurile între noi, ăsta e mai mărişor şi-ţi vine mai bine.

— Nu vreau, răspunse prudent Iota.

— Crede-mă, îţi vine mult mai bine. Dar Ivancio îşi puse amîndouă mîinile şi-şi apăsă fesul pe cap, ca să scape de Hagi Simon care voia să i-l ia.

— Să ţi-l dau ţie, Hagi Atanas.

— Ia, mă rog, mă rog ! Cum asta ? Eu, om bătrîn, cu un asemenea fes ?

— Păi, nici mie nu-mi vine, zise Hagi Simon şi se uită cu o privire rapace spre Ivancio, după care adăugă : Ascultă, măi omule, fii înţelegător. Ai ajuns să te temi de un fes ?

Printre tufişuri se auziră venind nişte oameni.

— Jandarmii ! strigară cîţiva.

— *Sacramento dio !* zise Mironcio, luîndu-şi o înfăţişare serioasă. Agarenii ăştia sînt mari ticăloşi. Să ştii că ne iau şi ne cară pe la judecăţi, de nu se mai alege nimic de noi ! Grele vremuri ! Şi atunci du-te de stai de vorbă cu ciorbagi Ţociko.

— Tu vorbeşti ? Tu care ai patalamaua rusească ? Întreabă-ne pe noi ce facem, se văicări Hagi Atanas... Ah, „tremură văzduhul“, unde sînt ei acum, să-i văd pe unde scot cămaşa, zise el căutînd cu ochii pe dascălul Gatiu şi pe domnul Fratiu.

Pe faţa lui Mironcio apăru îndată o expresie hotărîtă. Puţin palid la faţă, declară :

— Dacă vin să ne aresteze, mergem cu toţii şi ne închidem în mînăstire, în timp ce căuta să străpungă tufişurile cu ochii ca să vadă cine venea.

Toţi îl priviră ca scoşi din minţi.

— Da, ne închidem în mînăstire şi ne apărăm, urmă el, turnurile au metereze, iar părintele stareţ a îngrămădit acolo muniţii pentru o armată întreagă... E un adevărat Sevastopol! Să încerce numai măgarii ăştia... că-i ucidem ca pe nişte cîini. Iar după aceea luăm calea codrului... Expresia de pe figura lui Mironcio devenise fioroasă. Toţi îl priviră îngroziţi.

— Unde e Fratiu? întrebă el ca să-i afle părerea.

Dar domnul Fratiu nu era nicăieri. Se pierduse ca o dîră de fum din mijlocul lor. Abia peste cîteva minute apucară să-i zărească ciucurele fesului, care apărea din cînd în cînd, pierind iarăşi pe undeva prin grădinile din depărtare.

— Fuge! strigară toţi cu ciudă.

— „Tremură văzduhul!" Unde-i acum să-l văd şi eu? strigă roşu de mînie Hagi Atanas.

XV

DOMNUL FRATIU

Şi, într-adevăr, domnul Fratiu zbura prin grădini, peste ţarini şi livezi ca un vînt năprasnic, ca o vijelie ce se stîrneşte aşa, dintr-o dată, vara pe cîmp, lăsînd în urma sa doar zgomotul copacilor ce freamătă. Nici nu simţi măcar cînd sări peste vadurile largi ale celor două mori şi peste cîteva rînduri de uluci înalte ce îngrădeau nişte grădini cu ceapă; trecu din două salturi peste Movila cea lungă, nu văzu nici nucul uriaş al lui Karaciomakov, ale cărui ramuri joase îi loviră obrajii, şi se apropie de orăşel. Se opri puţin şi se uită înspăimîntat în jurul său, neştiind încotro s-o apuce. Peste cîteva clipe îi dădu ceva în gînd şi o porni iarăşi la goană. Pulpanele hainei sale lungi fluturau în vînt ca nişte steaguri, iar ciucurele fesului, săltînd mereu, părea că vrea să zboare la cer. Cînd trecu pe lîngă staulul lui ciorbagi Ţociko îi sperie turma, din care cauză cîţiva cîini mari ciobăneşti se repeziră la el. Dar domnul Fratiu le lăsă drept pradă o bucată din

pulpana hainei şi-şi continuă goana. Cînd ajunse gîfîind la marginea orăşelului, domnul Fratiu părăsi drumul mare, coti şi se strecură prin grădina lui ciorbagi Ţacio, luînd cu asalt cele două ziduri mari. De aici sări în grădina de trandafiri a lui Hagi Dimov şi intră în curtea lui Saşov, după o luptă aprigă cu gardul cel gros de spini, care-i spintecă surtucul în mai multe locuri. Se urcă apoi pe acoperişul scund al casei lui moş Postol şi trecu de aici într-o ulicioară strîmtă, care se înfunda în poarta casei lui Bator. Doar curtea acestuia îl mai despărţea de casa lui. Bator şi Batorka erau însă nişte oameni ciudaţi şi nu se avea bine cu ei. De aceea cînd îl văzură în curtea lor îl puseră pe goană, Bator cu pistolul, iar Batorka cu furca, cu cîinii şi cu gîştele. Domnul Fratiu se căţără repede pe scara ce era rezemată de bolta lui de viţă, sări pe olanele casei, care protestară sub picioarele lui, lăsîndu-se apoi în curtea sa pe una din ramurile cireşului lui Bator. Aceasta însă, cînd se ridică înapoi, luă cu sine şi ciucurele fesului zburător, drept taxă de transport. De aici urcă repede scările, trecu prin tinda cerdacului în aceeaşi goană nebună, intră în odaia cea nouă, deschise lada unde se aflau pistoalele tatălui său, cu mînere de argint, nedescărcate de doi ani de zile. Cînd maică-sa îl văzu umblînd la ele se sperie şi dădu un ţipăt. Domnul Fratiu nu se ocupă însă de arme, ci scoase dintr-un colţ o carte cu o scoarţă veche, cenuşie, pe care scria cu litere mari *Gorski pătnik* [1], mai trase o broşură verde intitulată *Iancio haiducul*, apoi două numere aproape zdrenţuite de atîta citire din ziarul *Băduşnost* [2], apoi *Glasul unui bulgar* [3], după aceea *Raina Kneaghina* [4], un exemplar şi cîteva foi din ziarul *Narodnost* [5], tabloul ce

---

[1] *Gorski pătnik, (Drumeţul Codrului).*

[2] *Băduşnost (Viitorul)* — ziarul româno-bulgar scos de G. S. Rakovski la Bucureşti în anul 1864, la care a colaborat şi B. P. Haşdeu.

[3] Broşură tipărită de Rakovski la Zemun, în 1860, în chestiunea autodeterminării bisericii bulgare.

[4] Dramatizare de D. Voinikov după lucrarea cu acelaşi nume a lui A. Veltman.

[5] *Narodnost (Naţiunea)* — ziar bulgar care a apărut la Bucureşti în anii 1867—68. La început organ al Comitetului Central secret bulgar din Bucureşti, apoi tribună liberă a emigraţiei liberal-democratice din România.

înfățișa Bulgaria înlănțuită a lui Mutevski și în sfîrșit cîntece revoluționare scrise de mînă printre care și *Dorit-a mîndrul Nichifor,* ba dădu jos din perete și portretul răposatului Hagi Noncio, deoarece, după cum ziceau mulți, semăna foarte bine cu Totiu. Luă toate acestea, le mototoli, le îndoi, le rupse și le aruncă în focul de sub cazanul în care fierbeau niște coji de nucă pentru vopsit fire. Cînd acest autodafe luă sfîrșit, domnul Fratiu se urcă și se ascunse în șira de paie, cerînd bătrînei slugi, printr-o gaură care și-o lăsase ca să răsufle, să iasă pînă la fîntînă și să vadă ce se simte pe afară. Dacă întreba cineva de el trebuia să spună că a plecat din oraș undeva, să zicem la băi.

XVI

VARLAAM RĂSPÎNDEȘTE PROCLAMAȚII

În poienița din fața mînăstirii ceata stătea în așteptarea unei hotărîri.

În locul jandarmilor, apăru însă Dimo Kazak.

— Kazak ! Kazak ! strigară toți, ieșindu-i în întîmpinare.

— Murdărie, zise el gîfîind.

Toți se priviră speriați.

Kazak își trase sufletul și adăugă :

— Tariliomul a murdărit-o !... Ticălosul !

— Ha, asta e pentru șira aia de pește, nu-i așa ? întrebă repede Hagi Atanas.

Kazak îl privi furios :

— Pentru ea, sigur, s-a apucat de și-a băgat-o pe gît și s-a înecat, adăugă el supărat.

— Nu cred s-o fi făcut cu dinadinsul, remarcă Hagi Simon.

— Dar de ce l-au chemat pe dascăl ? întrebă Ivancio Iota.

— L-au legat ? se interesă repede Hagi Simon.

— Şi de ce să-l lege pe dascăl ? strigă la ei Kazak. Beiul l-a chemat pentru altceva...

— Ştiu, ştiu, îl întrerupse Hagi Simon, care prinse repede firul şi se linişti, vrea probabil să-i citească vreun document vechi, că nici el nu se prea pricepe la carte, cum nu mă pricep nici eu.

— Ce documente vechi ? se înfurie de-a binelea Dimo Kazak. Ce documente ? O proclamaţie ! O proclamaţie a Comitetului de la Bucureşti !

Încremeniră cu toţii.

Dimo Kazak începu să le povestească agitat că astăzi după amiază Varlaam lipise pe poarta lui, afară la drum, o proclamaţie, avînd pe ea şi chipul voivodului Totiu. După cum ziceau alţii, Seliamsăzul, văzînd mulţimea adunată acolo ca s-o citească, şi-a făcut loc cu coatele, i-a dat pe toţi la o parte, a luat proclamaţia şi a dus-o cît a putut de repede la bei. Toţi rămaseră foarte miraţi, deoarece niciodată nu le-ar fi trecut prin gînd că Varlaam, fiinţa asta atît de smerită ar putea fi un om atît de primejdios ; cel mai mult însă se sperie Hagi Simon, care îşi aduse aminte că astăzi chiar fusese la Varlaam şi acesta îi ceruse puşca, fapt pe care-l povestise şi prietenilor săi. Mironcio începu să strige şi-l înjură pe „trădătorul" Seliamsăz, jurîndu-se că mai curînd sau mai tîrziu îl va spînzura de poarta lui ca pe şira aia de peşte a lui Varlaam. Şi Ivancio îşi exprimă nemulţumirea sa pentru „trădarea naţională" de care se făcuse vinovat Seliamsăzul, înjurînd în acelaşi timp şi pe ignorantul ăla de Varlaam, care nu era născut să fie revoluţionar. Se potoli îndată, ba chiar se pierdu cu firea, cînd Dimo îi spuse că şi pe dînsul îl căutase onbaşiul, deoarece în odăiţa lui de deasupra băcăniei arsese lumînarea toată noaptea, pînă-n zori ; fapt care trezise anumite bănuieli. Toţi ceilalţi începură să şoptească între dînşii privind cu neîncredere la cei doi vinovaţi, ce tremurau de teamă ca nişte frunze în bătaia vîntului.

După o scurtă consfătuire, ceata îşi schimbă planul şi hotărî să se întoarcă în oraş.

— Faceţi ce-oţi face şi nu mai daţi pe acasă, pînă ce nu s-or lămuri lucrurile. Cu bine, le zise Mironcio celor

doi bănuiți, făcîndu-le semn cu capul spre culmile munților Stara Planina.

Cei doi prieteni rămaseră cîtva timp total abătuți, uitîndu-se unul la altul fără să poată scoate o vorbă. Hagi Simon, cu fesul dascălului Gatiu pe cap, uluit, speriat, aproape distrus, aruncă în cele din urmă o privire în direcția unde dispăruseră tovarășii săi, după care își plecă iarăși capul, și mai deznădăjduit. Ivancio Iota fu cel dintîi care rupse tăcerea :

— Învață-mă ce să fac, Hagi.

Hagi Simon îl privi țintă.

— Ce sfat vrei să-ți dau ? întrebă el pierdut.

— Unde să ne ascundem ?

— Cu tine ? S-o pățesc și eu ?

— Ascultă, dragă prietene, zise de astă dată, cu totul supus, Ivancio.

— Ce prieten și de unde pînă unde dragă ? Nu te cunosc.

— Ascultă, frățioare, nu te teme de mine.

— Să nu mă tem, zici. Dar astă-noapte ce-ai scris ?

— Nu proclamații, frate dragă.

— Drept cine mă iei ? Du-te și cată-ți de treabă !

— Stai puțin, frățioare, nu mă lua așa, lasă-mă să-ți explic.

Hagi Simon îl privi de sus și cu multă neîncredere.

— Fără multă vorbă, spune-mi, ești amestecat cu ceva în chestia cu proclamația aia ?

— Nici n-am auzit de ea, ascultă ce-ți spun, șopti Ivancio.

— Nu ești de-ai lui Varlaam ?

— Nu, frate dragă, îngînă pierdut Ivancio.

Hagi Simon se gîndi puțin.

— Jură-te că nu știi absolut nimic.

— Uite, na, mă jur ! și Ivancio se închină.

— Jură-te așa cum se jură.

— Cum adică ?

— Zi : să-mi plesnească ochii dacă știu ceva !

Ivancio se jură, după care întrebă și el la rîndul lui, cu o voce tainică :

— Dar, ia spune-mi, tu nu știi chiar nimic ?...

— Habar n-am... Ce crezi că ar trebui să fac ?

— Să fugim, frățioare, să fugim!

— Așa zici?

— Da, să fugim în munți, repetă Ivancio speriat.

— Bine, să luăm calea codrului, dacă zici. Dar nevestele? Nu, nu cred că e bine, pentru că atunci vor zice că sîntem cu adevărat revoluționari... Și dacă ne prinde Filip Totiu? Ferească Dumnezeu, atunci o să trebuiască să ne batem cu turcii?

— Ei și? Nu te teme de mine, frățioare.

Hagi Simon voi să spună ceva, dar dintr-o dată se răzgîndi și începu iar:

— Mai jură-te o dată.

Ivancio se jură din nou.

— Acum hai să ne ascundem amîndoi. Știi locul ăla, sus la munte, căruia îi zice Gaura? De acolo putem vedea totul. Dar dacă o să pățesc ceva din cauza ta...

Și o porniră repede, prin fîneațe, spre Malul alb.

XVII

NU NUMAI INGINERII FAC PODURI ȘUBREDE

Spre apus de fîneațe, peste albia plină de pietre a rîului se ridica un mal înalt, ros de viiturile apelor, mîncat de timp și căruia toți îi ziceau, din cauza pămîntului său albicios, Malul alb. La capătul său cel mai înalt, acolo de unde începeau munții Stara Planina, se vedea o gaură, mare cît un cap de om, dacă o priveai dinspre fîneațe. Fusese făcută de sapele femeilor mai sărace din orășel, care găsiseră aici cel mai bun lut, cărat cu greu, pentru a-și lipi cu el casele în ajunul unor sărbători mai mari. Spre acest adăpost izolat, dar potrivit, grăbeau acum cei doi prieteni ce se simțeau vinovați.

Rîul venise destul de mare, și apele lui se zbăteau înspumate și tulburi printre pietrele cărate pînă aici de torenți din văile abrupte ale muntelui. Undele adînci tre-

ceau zgomotos printre stînci, tăind calea celor doi fugari, care se opriră neştiind ce să facă.

Cîţiva bolovani mari, aşezaţi la distanţe egale unul de celălalt şi pe care apa îi acoperea aproape, formau un fel de pod întîmplător şi primejdios, pe care Hagi Simon şi Ivancio ar fi putut trece pe celălalt mal.

— Treci, Ivancio ! zise Hagi Simon, uitîndu-se cu teamă la apele ce spumegau.

Ivancio îşi cam pierduse curajul şi nu ştia ce să facă.

— Uite, pune piciorul întîi pe piatra asta, îl învăţa Hagi Simon, pe urmă pe aia de colo, la care nu ajunge apa, sări apoi pe cea ascuţită, treci dincolo pe cealaltă, lată şi albăstruie, care e puţin strîmbă, iar de acolo — hop, pe mal. Dacă vezi că vreuna din ele se mişcă, atunci să strigi. Ehei, ce rîu mare am trecut eu aşa cînd eram în Moldova...

Ivancio însă nu mai aşteptă să-l înveţe Hagi Simon ce avea de făcut. Îşi luă inima în dinţi, păşi pe prima piatră, apoi pe a doua, în timp ce Hagi Simon îl îndemna şi-l încuraja, chiar dacă din cauza vuietului apei abia de putea auzi ce îi spunea. Ajuns pe a patra piatră, Ivancio rămase o clipă nemişcat privind la apa ce o izbea puternic şi care-i uda acum încălţămintea. Avu o şovăire, dar auzi din spate glasul încurajator al prietenului său, îşi făcu vînt şi sări pe piatra cea ascuţită, pe care abia găsi loc pentru ambele picioare. Numai aici îşi dădu seama de marea primejdie în care se afla. Ar fi trebuit să aibă statura uriaşă a lui Krali Marko pentru a putea sări peste apele tulburi ce treceau învolburate printre cele două stînci. Vuietul sălbatic al rîului îl făcu să-şi piardă firea. Parcă şi el, şi piatra pe care stătea o porniseră în sus înotînd împotriva curentului. O clipă doar îi veni în gînd să se întoarcă, dar înţelese îndată că era prea tîrziu. Începu să se legene, de parcă ar fi fost beat, i se păru că Hagi Simon îi trăgea bolovanul ăsta de sub picioare, nu mai socoti nimic şi sări pe cealaltă piatră, pe aia lată şi albăstruie. Căzu însă în apă şi undele începură să-l ducă la vale. În timpul ăsta Hagi Simon făcea şi el sforţări uriaşe că să-l ajute pe bietul său prieten : striga, dădea din mîini, sărea deznădăjduit încoace şi-ncolo, iar pînă la

urmă își scoase fesul din cap și-l aruncă lui Ivancio ca să se apuce de el, înjurînd mereu pe cei care făcuseră podul ăsta nenorocit.

Cu chiu cu vai, Ivancio ieși la mal ud leoarcă, desculț și fără fes. De pe cracii pantalonilor și de pe mîneci i se scurgeau șiroaie de apă tulbure. Ca să nu facă și el o asemenea baie, Hagi Simon socoti că ar fi mai înțelept să caute un vad de trecere și o porni pe rîu în jos. Degeaba îi făcu Ivancio semn cu mîna, îndemnîndu-l să treacă pe aceleași pietre, căci Hagi Simon găsi un pod mai lesnicios, ajunse cu bine de partea cealaltă și, apropiindu-se de Ivancio, îi zise :

— Bine că ai scăpat ; aș fi trecut și eu după tine, dar dacă nu m-ai lăsat...

— Cum așa ? Eu ? izbucni Ivancio supărat.

— Păi, nu mi-ai făcut tu semn cu mîna ca să-mi arăți că nu se poate trece ? Și unde ți-e fesul ? Ptiu ! S-a dus și al meu ! strigă Hagi Simon, luîndu-se cu mîinile de cap.

În timpul ăsta Ivancio își storcea hainele de apă, înjurînd mînios.

— Bine că ți-am dat eu curaj. Ehei, ce rîuri mari am trecut eu în Moldova, ferească Dumnezeu ! Ăsta e un fleac... Dar ia gîndește-te la oamenii care călătoresc pe mare și se înecă, zise cu compătimire Hagi Simon ca să-și mîngîie prietenul, pe cînd începuseră amîndoi să urce malul cel înalt. Ivancio gîfîia doar, suflînd din greu, căci hainele lui ude îl împiedicau să pășească mai cu spor. Hagi Simon întorcea mereu capul să vadă dacă nu se uită cineva după ei, așa cum mergeau grăbiți, apucîndu-se de lăstari și de iarbă ca să se ajute la urcuș. Cînd trecură un piept mai greu și alunecară, amîndoi întinseră repede mîinile să se agațe de vreo rădăcină. Hagi Simon găsi cel dintîi de ce să se prindă, dar deodată dădu înapoi îngrozit, dîndu-și seama că apucase coada unui șarpe. Cînd văzu fața atît de schimbată a prietenului său, amuțit de spaimă, Ivancio se apropie, luă o piatră și zdrobi capul șarpelui ce ședea încolăcit mai departe. Trupul acestuia se zvîrcoli de cîteva ori după care înțepeni ; doar

coada mai mișca. Îndată se descălță și Hagi Simon și, punînd mîna pe calevră, zdrobi neînfricat coada aceea, care se mai zbătea încă. Pe urmă aruncă o privire triumfătoare spre prietenul său, zicîndu-i :

— L-am ucis !... Bine că nu te-ai apucat tu de coada lui, că te-ai fi speriat groaznic.

În sfîrșit se tîrîră cum putură pînă la intrarea văgăunei care le oferea adăpost. Din gura ei lată de doi coți se putea vedea înăuntru. Părea o mică peșteră boltită, unde după cum observară ușor se adăpostiseră de curînd și cîteva capre. Cei doi fugari se strecurară repede și se așezară jos ca să-și tragă puțin sufletul după marșul atît de greu și primejdios pe care-l făcuseră.

XVIII

PALATUL LUI MUNCIO

Hagi Simon își alese un locșor mai în fund, iar Ivancio rămase chiar la intrare ca să-și mai usuce puțin îmbrăcămintea în bătaia razelor piezișe ale soarelui care apunea. De acolo de unde se afla, Hagi Simon îl tot învăța pe Ivancio încotro să cerceteze cu privirea, întrebîndu-l mereu dacă nu vine cineva sau mai ales dacă nu-l zărește cumva pe onbașiu.

Ivancio răspundea de fiecare dată că nu vede nimic. Părea posomorît.

— Spune drept, Ivancio, tu ai scris proclamația aia ?

— N-ai nici o teamă, frățioare !

— Crezi că n-o să pățim ceva ?

— Absolut nimic.

— Păi, atunci de ce-am fugit și ne-am ascuns aici ? îl întrebă Hagi Simon.

Ivancio se uită la prietenul său cu o privire plină de tristețe.

— Sîntem martiri ai poporului și suferim pentru el, răspunse încet.

Hagi Simon cătă mirat spre prietenul său.

— Și zici că dormim aici ?

— Păi, eu cred că da, făcu Ivancio.

— Dar dacă-or da peste noi niscai fiare sălbatice ?

— Nu sînt pe-aici, își dădu cu părerea Ivancio.

Pe urmă, cîtăva vreme tăcură amîndoi.

— Da, nu sînt fiare, s-ar putea să vină urșii, dar numai noaptea... Dacă aș fi unul din cei care au alcătuit proclamația, așa ca tine, mormăia printre dinți fără să-și dea bine seama Hagi Simon, cu ochii ațintiți la bolta văgăunii, aș începe să scriu povestea asta... Sîntem și noi acum cum era odată Genoveva și fiul ei în peșteră, știi ?...

Ivancio nu răspunse, deoarece era numai urechi.

— Ce tot asculți acolo ?

Ivancio îi făcu semn cu mîna să tacă din gură, ca să audă și el.

Cei doi prieteni își ținură răsuflarea.

Se auzea un zgomot surd, de parcă ar fi fost un mal de nisip care se surpa ușor. Probabil era cineva care se chinuia să se cațăre pe marginea rîpei, venind spre văgăuna lor. Din ce în ce foșnetul se auzea tot mai aproape. Cine era oare ? Cei doi fugari nu îndrăzniră să se uite ; inimile lor băteau tot mai tare și nici unul dintre ei nu-și mai lua ochii de la gura văgăunii. Un muget sălbatic, de fiară parcă, le făcu părul măciucă ; acum nisipul și lutul se surpau și se prăvăleau la vale cu zgomot mare, tîrînd totodată și pietrișul mai mărunt. Cauza nu putea fi alta decît tot pașii aceia nevăzuți. Se auzi din nou un sunet nedeslușit, ca un muget surd de vită ce stă închisă sau de fiară ce umblă prin pădure, după care nisipul uscat și pietrișul se prăvăliră din nou la vale pe malul rîpei.

— Vin ! șopti Hagi Simon.

Mugetul de pînă acum se schimbă într-un fel de geamăt ce venea parcă de sub pămînt și apoi într-un sforăit zgomotos.

— E o fiară ! strigă Hagi Simon și se ascunse repede în spatele prietenului său.

Dintr-o dată Ivancio avu o idee grozavă. Singurul lucru ce era de făcut era să sperie animalul : își lăți gura,

își holbă cît putu ochii, își încruntă chinuitor fruntea, își strîmbă înfiorător maxilarul de jos și scoase un strigăt îngrozitor, care nu mai avea în el nimic omenesc. Era ceva care semăna cu mormăitul ursului, cu zbierătul măgarului și cu urletul lupului, toate la un loc.

Văgăuna răsună, și după ea tot pustiul din jur.

Hagi Simon era mort de frică. Zadarnic îi făcea tot felul de semne lui Ivancio, degeaba îl ciupea de brațe și-l înghiontea în spate ca să înceteze odată, să nu-l audă cumva onbașiul. Ivancio îi dădea înainte urlînd mereu, ochii i se bulbucaseră în cap și fața lui nu mai semăna cu aceea a unui om... Văile Balcanilor răsunau.

Hagi Simon era la pămînt.

Dintr-o dată ceva ce semăna cu un cap apăru în gura văgăunii și se uită înăuntru. Era chiar figura unui om, dar a unuia neînchipuit de fioros. Fața lui de jivină pe care luceau doi ochi tulburi de nebunie, ce se roteau și se holbau sălbatic, se termina cu un maxilar strîmb, care mesteca ceva și lăsa să-i curgă balele, ca la rumegătoare. Părul vîlvoi, încîlcit îi atîrna în lațe mari răsucite, slinoase și cenușii, pe gît și pe față. Parcă era ciuma, așa cum e înfățișată în cărțile pentru copii.

Teribilă spaimă ! Omul acesta cu chip de fiară rînji la Ivancio.

— Nebunul ! strigă el.

— Muncio ! răcni și Hagi Simon.

Da, era Muncio nebunul : stătea acum în gura văgăunii și rînjea la oaspeții care nu știuseră că aceasta era locul ce-i servea de cîtăva vreme drept adăpost omului ăsta tîmp. În fiecare după amiază Muncio pleca de la mînăstire și venea aici ca să doarmă la răcoare.

— Fir-ai al dracului, Muncio, ce cauți aici ? zise rîzînd cam acru Hagi Simon, deoarece i se întîmplase, fără să vrea, un lucru care în ruptul capului nu trebuia să-l afle Ivancio Iota.

Că avea și ăsta o gură, cum nu mai era alta !

— O să mă bată ! urlă Muncio, strecurîndu-se înăuntru.

Ivancio se uită speriat la Muncio.

— Nu te teme de dînsul, e o făptură nevinovată...

— Dar dacă se duce şi ne trădează ? întrebă el.

— Bine zici, s-ar putea să fie spion, vorbi căzînd pe gînduri Hagi Simon.

Dar Muncio nu se sinchisi de loc. Pătrunse cu făptura lui mătăhăloasă în palatul său, chiar dacă străinii ăştia, de altfel, prieteni, i-l luaseră aşa. Această familiaritate a lui Muncio cîştigă din nou încrederea celor doi fugari.

— N-o să ne trădeze, e un om nevinovat, zise Hagi Simon uitîndu-se curios la Muncio, care cu ochii holbaţi îşi frîngea mîinile şi-şi rotea mereu capul.

— Lua-te-ar dracu, Muncio, ce era să faci ! zise Hagi Simon în gîndul lui, rîzînd cam acru.

Şi Ivancio Iota se linişti. Ba începu chiar să-l cerceteze curios pe Muncio, fiara asta care-l făcuse să scoată urletul ăla înfiorător, cu un glas pe care nu şi-l bănuise pînă acum şi de care se mira şi el singur.

Acum Muncio şedea şi el şi-i privea prietenos. Mesteca ceva într-una, îşi rotea ochii şi rînjea la oaspeţii săi. Se bucura că i-au făcut cinstea asta.

Dintr-o dată lui Ivancio îi veni ideea să-l repeadă pe Muncio cu o scrisoare la părintele stareţ şi să-l roage să le trimită încălţăminte, ceva de pus pe cap, de-ale mîncării, precum şi să-i vestească pe cei de acasă, în mod tainic, despre dînşii. Propuse acest lucru lui Hagi Simon, care-l acceptă.

— O să mă bată ! urlă Muncio cînd auzi numele stareţului Ambrozie.

— Las' că nu te bate, Muncio, zise Hagi Simon, întinzîndu-i lui Ivancio o bucată de hîrtie şi un vîrf de creion.

— Scrie tu, că eu sînt murdar din cap pînă-n picioare, ptiu, fir-ar ea să fie de viaţă ! vorbi Ivancio cu o expresie jalnică pe obraz.

— Nu, nu, scrie tu, cu slove de-alea bisericeşti, că părintele Ambrozie e rus şi ştie să citească numai cu litere ruseşti. Ah, cîţi ruşi am auzit eu în Moldova vorbind, dar ruseşte nu ştiu să scriu, mărturisi Hagi Simon.

Ivancio dădu din cap afirmativ, ba chiar mîndru, și scrise cu litere slave bisericești, într-o limbă asemănătoare celei din astfel de cărți, după care citi cu voce tare, cerînd cu privirea aprobarea prietenului său.

— Foarte bine, zise Hagi Simon. El observă însă că, dacă pune mîna cineva pe scrisoarea asta, scrisă și în rusește, e și mai rău. Se iscăli totuși și el sub semnătura lui Ivancio (numele întreg al lui Hagi Simon era : Hagi Simon Kunin Kondracioglu, dar el obișnuia să semneze pe scurt : H. Simon K.).

Iată cuprinsul și limba scrisorii, scrisă după modelul cărților bisericești și în care semnul iota era folosit din abundență :

Preacinstite părinte Ambrozie, binecuvîntează !

Din pricina asupririi agarenilor și altele, ne-am ascuns în văgăuna de la Malul alb (ce se află în locul cunoscut de sfinția-ta) și vă rugăm din toată inima să faceți ceva pentru mîntuirea noastră și să ne trimiteți, prin Muncio, omul cel plăcut lui Dumnezeu (care este venit aici), să ne aducă diseară, pe întuneric, o pereche de încălțări, adică iminei și pîine, și două fesuri (dacă nu aveți trimiteți două pălării sau două căciuli) și să dați de veste la casele noastre că sîntem bine sănătoși și să nu se teamă, deoarece sîntem nevinovați și așa mai departe.

Și să știți că am trecut prin mare primejdie de înec și de șarpe blestemat, și prin altă năpastă, dar cu ajutorul rugăciunilor sfinției-tale o vom scoate la capăt.

Binecuvîntați :

Fiii supuși ai sfinției-tale

Ioan Iotov,
H. Simon K.
(Secret)

Cînd totul fu gata cei doi prieteni se întoarseră spre Muncio ca să-l trimită cu această importantă misiune.

— O să mă bată ! gemu el, holbînd ochii și rotindu-și privirea asupra scrisorii.

În cele din urmă îl siliră s-o ducă, asigurîndu-l că i-au scris părintelui stareţ să nu cumva să-l bată.

Nebunul îşi părăsi palatul.

Cei doi fugari rămaseră iarăşi singuri în aşteptarea veştilor.

XIX

MIRONOVSKI, AJUTORUL DASCĂLULUI

Mironovski, sau cum i se mai zicea pe greceşte, din cauza postului său, „podidascal", nu avea mai mult de douăzeci şi cinci de ani. Era un om liniştit, uscăţiv şi foarte ruşinos. Unii ziceau că se cam pierdea cu firea în faţa femeilor mai tinere şi mai ales cînd trecea pe la poarta casei lui ciorbagi Ieronim, unde toată ziua stăteau căscînd gura fetele lui cele răzgîiate. O dată însă învăţătorul schimbase cîteva vorbe cu cea mai mare dintre ele şi iată cum se petrecuseră lucrurile : trecînd prin faţa casei lor, ea îl salutase, cea dintîi, foarte respectuos :

— Bună ziua, domnule Mironovski !

— Bună ziua, doamnă ! răspunsese el, roşind pînă-n vîrful urechilor şi grăbind pasul.

Dar cu toate că era aşa ruşinos, Mironovski se dichisea foarte mult şi în fiecare sîmbătă seara îşi călca fesul pe calapod. Se bărbierea totdeauna duminica dimineaţa, înainte de biserică, ca să aibă obrazul proaspăt, purta în zilele de sărbătoare nişte pantaloni noi, de şiac, cu dungile bine călcate (toată săptămîna pantalonii şedeau întinşi sub o ladă mare şi grea), îşi dădea cu vax de cu seară pe încălţări, bea multă bragă, ca să aibă sînge, şi făcea regulat vizite fruntaşilor orăşelului, ca să fie bine cu ei. Dintre toţi, Mironovski îl respecta cel mai mult pe Karaghiozoolu.

— Cum o duci cu sănătatea, dascăle ? întreba binevoitor ciorbagiul.

— Foarte bine, mulţumesc, răspundea surîzînd supus învăţătorul.

— Ce vă mai fac copiii ? Vă ascultă ?

— Foarte bine, mulţumesc.

— Dar ştrengarul ăla al meu, Gocio, citeşte ? E ceva de capul lui ?

— Foarte bine, mulţumesc !

În ajunul marilor sărbători, învăţătorul ducea copiii pe la casele fruntaşilor ca să-i felicite şi să le ureze sănătate cu acest prilej. Se oprea în mijlocul curţii şi începea să cînte cu glasul său puternic, împreună cu copiii, cîntecul pe care el însuşi îl compunea pentru fiecare sărbătoare. Ciorbagiii îl iubeau foarte mult, atît datorită acestui fapt, cît şi pentru altceva. Totdeauna se ridica în picioare în faţa lor, iar dacă fuma îşi ascundea îndată ţigara în buzunar.

Învăţătorul era un om tăcut, ştia să păstreze o taină şi de aceea dascălul Gatiu îi încredinţa doar lui scrisorile şi ziarele revoluţionare care-i veneau de la Bucureşti. Învăţătorul nu le citea nimănui în afară de maica Solomonia, dar şi ei în taină, după cum şi ea, tot în taină, spunea totul maicii Eulampia, iar aceasta din urmă le comunica în şi mai mare taină maicii Evghenia Polidora, care în chip cu totul şi cu totul confidenţial împărtăşea aceste veşti la toate rudele ei din lumea laică, care la rîndul lor spuneau ciorbagiilor că protodascălul Gatiu trebuie ţinut la loc de cinste, deoarece avea legături tainice cu Comitetul de la Bucureşti.

Îndată ce ajunse la şcoală, Mironovski se grăbi să ascundă hîrtiile ce prezentau vreun pericol. Le luă de pe poliţă şi le mută în dulăpaşul de jos, de acolo sub saltea, dar deoarece tot nu se simţea în siguranţă le scoase şi le vîrî undeva sub scări, ca să le ducă pe urmă în bălăriile din grădină şi în sfîrşit de acolo plecă cu ele la cimitir, ascunzîndu-le sub iconostasul de la mormîntul lui ciorbagi Armenko. Din această pricină Mironcio avea să susţină mai tîrziu, pe drept cuvînt şi cu mult haz, că ciorbagi Armenko trădase pe patrioţi atîta timp cît trăise, dîndu-le însă adăpost şi ascunzîndu-i după moartea sa.

Tocmai se întorcea de la cimitir cînd în faţa lui se ivi taica părintele Stavri.

XX

PĂRINTELE STAVRI

Avea dreptate baba Ripsimia, hagiika, să nu-l creadă pe bătrînul dascăl Kalist, atunci cînd acesta spunea că popii sînt adevărații apostoli ai lui Christos pe pămînt.

Privea lung de cîte ori venea la biserică la cei doisprezece apostoli zugrăviți în altar, uitîndu-se la ei cum pluteau acolo deasupra norilor și zadarnic căuta cea mai mică asemănare între chipurile lor blînde și palide ca turta de ceară, între bărbiile frumos rotunjite și anteriele lor de aur și porfir și fața de haiduc cu nasul vînăt, barba încîlcită și rasa pătată și cîrpită cu ață albă a popii Stavri. Și pe urmă, în afară de aceasta, cum ar fi putut popa Stavri să plutească pe un nor diafan, cînd era atît de mătăhălos, încît măgarul se încovoia sub dînsul și abia mai mergea cînd îl ducea la vie, chiar dacă popa îl împungea mînios cu vîrful foarfecelor. Cînd taica popa Stavri venea la ele să sfințească apa sau să stropească cu aghiazmă o lovea atît de tare cu feștocul de busuioc pe frunte, încît îi uda toată fața, de nu mai putea să vadă nici măcar ca să-i sărute mîna. Și cînd era poftit să bea o cafea, nici atunci nu vorbea niciodată de cele sfinte, ci tot de cele lumești — ba că preoteasa o să mai aibă ceva, dacă o vrea Dumnezeu, ba că vinul de anul trecut i s-a cam acrit, sau că părintele Partenie a pus deoparte din banii de la spovedanii ce trebuiau să fie dați pe din două, sau că alaltăieri Seliamsăzul iarăși a trecut din fiert tescovina și nu i-a pus destul anason, așa încît nu se mai albește cînd pui într-însa puțină apă.

Taica popa Stavri, înainte de a fi preot, făcuse și vînduse samare, iar pe urmă fusese armurier. Era acum un om care mergea pe șaizeci de ani. Avea o droaie de copii, mustăți de haiduc și o voce minunată, mai ales de sărbătorile mari cînd se întîmpla să vină ziua numelui mai știu eu cărui ciorbagiu; atunci, în cinstea lui, citea evanghelia atît de dulce și de înduioșător, încît pînă la urmă cam scăpa caii și o aducea în așa fel, de semăna puțin cu melodia aia *Ah, maica-mea, ce vis am visat,* pe

care o cînta de obicei cu Seliamsăzul în grădină. De fapt taica popa Stavri avea mare respect faţă de ciorbagii şi cînd îi ducea la groapă îşi punea pe el cele mai frumoase odăjdii şi cînta toate rugăciunile de înmormîntare cu glasul lui tărăgănat. Poate de aceea Hagi Ahil, isteţ cum era, avea obiceiul să spună că „atunci cînd moare un om sărac, tot ce se cîntă preoţii citesc, iar cînd moare un bogătaş, şi ceea ce ar trebui să se citească ei cîntă".

Taica popa Stavri era un preot foarte sever, îl întrerupea fără să se sinchisească cîtuşi de puţin pe Hagi Atanas, atunci cînd acesta lungea prea mult Heruvicul, cădelniţa pînă în cele mai înfundate colţuri ale bisericii, dînd la o parte poporenii şi zicînd cu voce aspră, îndată ce vedea pe careva că nu se înclină la trecerea lui :

— Pleacă-ţi capul, măgarule !

De aceea ura groaznic pe „voltairieni", despre care Hagi Atanas îi spusese lucruri foarte urîte ; ura de asemenea şi pe protestanţii nou sosiţi în orăşel, ca şi evanghelia tradusă de ei, pe care o socotea de provenienţă voltairiană. Într-o bună zi, după ce ieşise în faţa altarului cu obişnuitul *Cu frica lui Dumnezeu...* strigă chiar de la porţile împărăteşti :

— Fraţi creştini ! Să vă spun eu ceva şi cine are urechi de auzit să audă : anatema să fie cel ce merge la închinătorii de idoli şi citeşte evanghelia lor. Scriptura ortodoxă se citeşte în fiecare duminică, în slavoneşte, în acest lăcaş al lui Dumnezeu : în limba asta şi Domnul a vorbit. Amin.

Astăzi, taica popa Stavri fusese în vizită la moş Nistor şi de aceea nasul lui era ceva mai roşu ca de obicei. Cînd îl zări pe dascăl că vine dinspre cimitir, îi ieşi înainte, mustrîndu-l cu glasul său tunător :

— Ce-ai căutat acolo, la cimitir, dascăle ? N-oi fi băut şi tu oţetul din ulcioare, ca feciorul ăla nelegiuit al lui Piştikov, arde-l-ar focul ! Cică oţetul ar ajuta la voce... Mi-amintesc eu de dascălul Atanas... dar el bea ouă crude înainte de a merge la biserică ; frumos glas mai avea, afurisitul, iar vocea frumoasă e darul lui Dumnezeu, numai că a murit şi s-a făcut strigoi... Doamne, iartă-mă ! Ha, ha, ha ! Seliamsăzul, ucigă-l antichristul, o să fac plîngere împotriva lui, ştii de ce ? Mi-a luat meseria : o

botează pe pisica cea albă a Tariliomului, i-a pus numele Arapka... Dar ia spune, ai văzut portretul Tariliomului ? L-au aruncat în cafeneaua lui Karastapov !... Porci mai sînt și ai noștri, d-apăi și Tariliomul e la fel cu ei... Hai, vino să mă ajuți să fac vecernia... Are moș Nistor un rachiu de arde ca focul, ca un sărut de țigancă, cum zice o vorbă, iar după asta du-te de mai fă vecernia ; hai, vino și mă ajută puțin. Voltairianul ăla al tău unde e ? Ce ești așa galben la față ? Te scutură frigurile ? Bea pelin, ia din ăla de la Avramov, trage mai zdravăn diseară și dacă nu ți-o trece, atunci să vii la moș popa să-ți citească... Să știi că te-a deocheat cineva...

Mironovski însă nu mai auzi ultimele cuvinte ale părintelui Stavri ; rămăsese cu ochii la Iusuf jandarmul, care apăru în poartă.

— Unde-i dascălul cel mare ? întrebă Iusuf gîfîind.

— Nu-i aici, răspunse popa Stavri, ăsta e ajutorul lui.

— E dascăl ? Haide, domnule, la conac, zise jandarmul, ducînd la vale spre portiță pe bietul dascăl ce tremura.

Iusuf, care mirosise că aveau să spînzure pe cineva, socotise că era bine ca în orice caz să nu se întoarcă la conac fără un învățător.

— Altă treabă a voltairienilor ăstora, mormăi în barbă popa Stavri, punîndu-și patrafirul și începînd să cînte în biserică cu glasul său puternic.

XXI

MICIO BEIZADEAUA

Pentru doi oameni din lumea asta avea ciorbagi Micio Beizadeaua cel mai mare respect : pentru Mironcio, care-i vorbea despre problema orientală, și pentru stimatul învățător Kliment, care-i prezenta în cuvinte înflăcărate măreția Rusiei. Și asta pentru că bai Micio era un mare admirator al Rusiei și vedea influența și amestecul ei în toate evenimentele politice ale lumii : de la

revoluția din Mexic, care făcea parte din nu știu ce plan gigantic al lui Gorceakov pentru cucerirea Constantinopolului, și pînă la ceata lui Hagi Dimităr, care era un fel de avangardă pentru niște generali ruși trimiși de la Petersburg să cerceteze drumul spre Constantinopol. Iar o carte de prevestiri numită *Prorocirile slăvitului Martin Zadek,* tipărită în rusește în secolul trecut și care-i căzuse în mînă pe căi tainice, confirmase convingerea pe care o avea demult despre iminenta cădere a Turciei. Bai Micio o știa pe dinafară, din scoarță în scoarță, și cita pasaje dintr-însa în cafeneaua lui Geakov, ca să-și întărească afirmațiile pe care le făcea în legătură cu inevitabila izgonire a turcilor de către marea Rusie. Într-un rînd, beiul văzuse la el în casă, pe perete, portretul împăratului Nicolae și întrebase cine era.

— Moș Ivan „moștenitorul", efendi, răspunsese bai Micio.

Bineînțeles, bai Micio credea că Rusia este invincibilă și toți își aduc aminte cum în urmă cu doi ani, la un examen, a mustrat foarte aspru un elev căruia îi fusese dat să răspundă despre Războiul Crimeii. Școlarul începuse să povestească desfășurarea lui și parcă ar fi vrut să spună că Rusia a fost înfrîntă.

— Greșești, fiule, greșești ! Du-te și cere-i banii înapoi dascălului care te-a învățat : Rusia n-a fost niciodată înfrîntă !... Dar pe urmă, cînd s-au retras în cancelarie, învățătorul jignit i-a dovedit cu cartea de istorie în mînă că Rusia a fost învinsă la Sevastopol. De atunci el căzu mult în ochii lui ciorbagi Micio ; acesta din urmă făcu în așa fel încît să fie ales epitrop al școlii și îndată după aceea învățătorul n-a mai ocupat niciodată un loc de frunte printre ceilalți.

Pînă cînd a predat la școală dascălul Kliment (care absolvise seminarul în Rusia, însă în momentul de față fusese înlăturat din cauza neînțelegerilor dintre ciorbagii), ciorbagi Micio își lua deseori cîțiva prieteni și se ducea cu ei la școală. Se oprea cu dînșii în fața hărții Europei și le spunea :

— Minko, asta galbenă este Franța, iar cealaltă albastră Inglitera, cea verde de aici, Austria.

— Dar Rusia unde este ? întreba bai Minko.

— Iar asta e Danemarca, continua bai Micio, făcînd înadins pe surdul.

— Dar Rusia ? întreba altul.

Bai Micio privea triumfător, schiţa un zîmbet şi se adresa într-un anume fel descălului Kliment, care tocmai venea ca să-l salute :

— Dascăle, dascăle, vino şi ne arată unde este Rusia !

Iar învăţătorul îşi arunca încă de la uşă o privire de vultur asupra hărţii, se apropia şi descria pe dînsa, cu mîna, un cerc foarte larg.

— Extraordinar ! exclamau toţi.

Bai Micio le făcea cu ochiul, semnificativ.

— Cîte milioane de locuitori are Rusia, dascăle ? întreba bai Micio pentru a suta oară, atunci cînd, poftiţi de învăţător, mergeau să bea o cafea.

— În 1872 avea şaptezeci şi două de milioane, răspundea acesta.

— Acum trebuie să fi crescut pînă la o sută de milioane, remarca bai Micio.

— Dar Petersburgul e oraş mare ?

— E una din primele capitale ale Europei.

— Dar Ţarskoe Selo ?... Acolo locuieşte ţarul ?

— Da, în timpul verii.

— Ce sat, zicem noi, ăla trebuie să fie un palat nemaivăzut ! îşi dădu bai Petăr cu părerea.

— Şi cîtă armată are ? întrebă iar bai Micio în dulcea aşteptare a răspunsului.

— În timp de război se poate ridica la un milion de soldaţi viteji !

— Mare putere ! se minuna bai Minko.

— Te înşeli, Rusia poate trimite cinci milioane de ostaşi împotriva Turciei ! replica bai Micio, înflăcărat.

— Întregul popor rus se poate răscula, ca în 1812 împotriva marelui Napoleon Bonaparte şi a Europei ! zicea cu însufleţire dascălul Kliment. (De obicei flegmatic, dascălul se înflăcăra atunci cînd vorbea despre Rusia, pornind îndată să recite ode din Derjavin sau Lomonosov).

— Turcia nu-i poate rezista nici măcar o zi ! afirma sentenţios bai Micio.

— Rusia e predestinată să cucerească Țarigradul! adăuga palid de emoție învățătorul, începînd să declame versuri din Homiakov:

O, vultur slav din miazănoapte,
Plutești pe cerul de smarald,
Ai cuibul printre nori, departe,
Și-aripi deschise-n zbor înalt.

— Prorocirea asta a făcut-o și Martin Zadek: „Constantinopolul, capitala sultanului turcesc, va fi cucerit fără cea mai mică vărsare de sînge. Statul Otoman odată distrus, foametea și moartea vor încheia aceste nenorociri, ei înșiși prin ei vor pieri în chipul cel mai jalnic!", cita repede și cu multă însuflețire bai Micio, bătînd cu degetul în masă.

Atunci învățătorul ridica mîna spre cer și declama:

Și-aștept o zi de sărbătoare,
Cînd lanțuri vei zdrobi din zbor,
Cînd aripa ta protectoare
Va apăra și soarta lor!

Bai Micio continua, sculîndu-se în picioare:

— ...„O Gdansk! Oraș atît de lăudat, care-l cinstești pe Dumnezeu și te supui cu credință Domnului tău! Toți vor auzi de tine și întreaga Europă va rămîne în uimire. Iar voi, nefericiților turci! Părăsiți de bunăvoie Ungaria! Lăsați Alba grecească și ascundeți-vă pentru cîtăva vreme de privirile întregii lumi. Geamiile voastre, idolii voștri, Alcoranul, totul va fi nimicit. Iar tu, Mahomet, tu, anticrist oriental, află că vremea ta a trecut, că mormîntul ți-e ars și oasele tale vor fi cenușă... Crinul, adică vreau să spun Franța..."

O, vultur falnic, nu-i uita,
Trimite-le chemarea ta!

continua cu ton tragic dascălul Kliment...

În acest fel dialogul în versuri și proză între cei doi înflăcărați patrioți, spre marele entuziasm al celor de față, dura pînă cînd clopoțelul anunța că a sosit ora de intrare în clasă.

Astăzi bai Micio era puțin cam necăjit, deoarece oaspetele său, ciorbagi Nikolaki, mare turcofil, îl contrazicea și ridica în slavă Anglia. Zadarnic se înverșuna bai Micio și striga cu înflăcărare, căci ciorbagi Nikolaki continua să-și fumeze impasibil ciubucul și îl asigura cu o voce vicleană că armata turcească o depășea din toate punctele de vedere pe cea rusească, fiind instruită numai după sistemul prusac. La aceasta bai Micio îi răspunse îndîrjit că Turciei îi ajungeau doar cetașii lui Hagi Dimităr ca să-i facă praf și să-i izgonească armata, cu toate sistemele ei prusace, pînă la Meca; se enervă și mai mult atunci cînd Nikolaki remarcă, fără milă și cu destul dispreț, că acești cetași erau niște mucoși care la simpla vedere a două companii de turci s-ar fi risipit ca puii de potîrniche. Atunci bai Micio își ieși din sărite și începu să strige că acești mucoși erau conduși de niște generali ruși și că...

Se deschise poarta. Intră Mihal pandurul și îl pofti pe bai Micio să vină la conac, unde beiul chemase și pe ceilalți ciorbagii ca să-l judece pe Varlaam pentru legăturile lui cu revoluționarii. Cînd pandurul plecă, ciorbagi Nikolaki observă cu răutate: „Uite cine s-a găsit să doboare Turcia, împărăția asta care durează de cinci sute de ani! Niște neisprăviți ca Varlaam și alții ca dînsul! Și-au pierdut mințile!"

— Nikolaki! strigă verde de furie bai Micio. O să te ia toți dracii. Odinioară Domnul a ales pescari și păstori ca să schimbe lumea și nu niște măgari ca tine, care o fac pe filozofii!

Și cu aceste cuvinte ieși repede pe poartă, lăsîndu-și oaspetele nedumerit și oarecum speriat.

XXII

STĂPÎNUL MEXICANULUI

În chioșcul de la conac, lîngă cișmea, ședeau la rînd pe împletiturile de pai așezate pe mindire fruntași și ciorbagii chemați aci de aga (așa se numea principalul repre-

zentant al sultanului în acest orăşel) pentru procesul deosebit de important şi de grav, în care fusese implicat Varlaam Koprinarka, zis şi Tariliomul, prins că răspîndeşte proclamaţii revoluţionare.

Aga (care era un bei), cu trabucul său lung de chihlimbar, şedea pe o saltea moale, la locul de cinste, alături de nelipsita sa ladă de nuc, pe care se aflau o călimară rotundă de fosfor, condeie turceşti de trestie şi hîrtie.

Beiul era bătrîn şi prăpădit din cauza abuzului de alcool şi opium ; era un om mic de statură, slab la trup, cu un cap mare şi o barbă albă ca neaua ; faţa lui de asiatic, prelungă, uscăţivă, gălbuie, era brăzdată de cute adînci şi mîncată de vărsat ; ochii mici de un cenuşiu-tulbure abia se mai zăreau de sub pleoapele umflate ; nasul coroiat, foarte mare, atîrna deasupra gurii cu două nări largi înnegrite de tabacul care-i îngălbenise şi mustăţile.

Cînd beiul nu era beat sau se plictisea, îi plăcea să iasă de la conac, fără haină, doar în cămaşe şi vestă, şi să se plimbe prin piaţă, întrebînd cîte ceva pe fiecare băcan (obiceiul ăsta, pe care îl socotea nobil, îl văzuse el la nu ştiu care vizir) sau şedea pe scăunaşul împletit, în faţa frizeriei lui Hagi Ahil, care înjura cît îl ţinea gura şi pe agă, şi pe prorocul lui, bineînţeles pe bulgăreşte, iar beiul rîdea şi mai tare de glumele lui Hagi Ahil, din care nu înţelegea nimic.

Cu toate că era bei, cum am arătat mai sus, avea obiceiuri foarte simple şi de cîte ori îl întîlnea pe Dosio nebunul pe uliţă, îl oprea, stătea cu el de vorbă, îl întreba cu blîndeţe despre una, despre alta şi îi dădea o monedă de cinci groşi. De cele mai multe ori îi zicea : „Fiule !“ Aceeaşi slăbiciune o avea însă şi pentru cîinii care se ţineau după el formînd o adevărată haită : aga îi ducea la măcelărie şi, fără să-l mai întrebe ceva pe stăpînul prăvăliei, tăia cea mai bună bucată de la gîtul berbecului şi le-o arunca (avînd grijă s-o împartă în multe bucăţi, ca să nu se bată între ei) cu vorbele : „Mîncaţi, copii !“

De aceea, răposatul popa Nichifor zicea înduioşat : „Beiul, chiar dacă e păgîn, e cu mult mai milostiv faţă de aproapele său decît un bulgar“. Din această cauză aga era foarte popular, şi copiii se apropiau de el fără nici

o teamă, uitîndu-se la trabucul său de chihlimbar, pe care-l avea mereu în gură. Beiului îi plăcea să-i vadă și le zicea părintește : „Aferim, copii !“ Ba se lăsa chiar pe mîna ciorbagiilor să-l scalde așa îmbrăcat cum era, de ziua Sfîntului Ioan Botezătorul, la fîntîna din mijlocul orășelului, rîzînd de frig și de plăcere. După aceea se făcea un chef mare în cinstea lui ; iar cînd onbașiul său i-a atras respectuos atenția că nu-și ține rangul, beiul s-a supărat și l-a certat spunîndu-i : „Ia mai taci din gură, cîine, asta se face în sănătatea mea !“ Iar odată l-a bătut măr pe Emeksiz-aga, turcul ăla bogat, pentru că a trecut înarmat prin mahalalele bulgărești. Îi plăcea și curățenia, însă numai într-un anumit chip, pentru că pe toate maidanele se vedeau grămezi de gunoaie și șanțurile șoselei erau pline de murdării, fără ca aceasta să-l supere. Vara însă, cînd vedea cîte o coajă de pepene, se supăra grozav și punea îndată pe cine îi ieșea în cale — fie ciorbagiu, fie popă, dascăl, turc sau oricare altul — s-o ridice și s-o arunce undeva la marginea orășelului, la duzii lui Bazait. Într-o bună zi, l-a pus să facă acest lucru pe moș Iosi, cel care se ținea a fi tare învățat și înțelept, fapt pentru care de atunci moșul devenise un aprig dușman al sultanului ! Totuși porunca lui era îndată împlinită, pentru că altfel bastonul lui de palmier, pe care îl adusese de la Meca (din care cauză Hagi Simon îi zicea „mexicanul“), intra în funcțiune, ciomăgind fără milă pe neascultători. Ura foarte mult pe toți aceia care umblau beți noaptea și-i pedepsea necruțător cu mexicanul său, fapt pentru care toți subalternii lui erau foarte severi în această privință. Într-o noapte, jandarmii care făceau de strajă găsiseră într-o uliță înfundată un beți-van căzut la marginea șanțului. Îl loviseră brutal cu picioarele, silindu-l să se ridice, și recunoscură abia atunci, cu mare groază, că în fața lor se afla chiar beiul ! De atunci Boicio Znainikov îl poreclise „Harun al Rașid, cel nou“. Sălbatic era însă acest Harun al Rașid atunci cînd se îmbăta și se trezea tocmai a treia zi. Aducea în curtea conacului pe toți aceia care mai aveau de plătit cît de puțin din dările datorate împărăției și poruncea să le dea cîte douăzeci și cinci de toiege la tălpi, deoarece

se trezea mai repede din mahmureală la strigătele acestor nenorociți. Pe cei pe care îi prindea noaptea în aventuri amoroase îi obliga să se căsătorească în douăzeci și patru de ore, iar dacă nu voiau, îndată se punea la muiat în jgheabul cișmelii un snop de nuiele. Și știți ce s-a întîmplat odată? Un străin, trecînd prin oraș, s-a văzut silit să se căsătorească cu o fată bătrînă din porunca însăși a beiului. Curînd se află însă că omul ăsta avea nevastă, femeie în putere, la locul ei și cu patru copii. Beiul făcuse mult haz de treaba asta, dar poruncise repede să-i despartă, dăruind „miresei" douăzeci și cinci de coți de pînză.

Era un judecător foarte drept și atunci cînd se încurca prea mult în cine știe ce proces mai greu, odată punea mîna pe mexicanul său și îi lua la goană pe impricinați. Se înfuria peste măsură dacă se găsea cineva care să-i amintească de vreun articol din legea care se afla întotdeauna pe lada lui de nuc; atunci se ridica în picioare, îl invita pe împricinat să vină și să șadă în locul lui, spunîndu-i:

— Poftește, domnule! Dacă te pricepi mai bine decît mine, atunci poftește!

Dar pentru că împricinatul nu se încumeta să facă acest lucru, beiul striga: „Afară, ticălosule!"

Niciodată însă pînă astăzi, nici cînd fusese zabit la Mosul, nici cînd fusese la Kărk Klisia, nici cînd fusese la Trebinia, nu i se întîmplase să aibă de judecat un proces de natură politică. De aceea fu foarte intrigat cînd în după-amiaza aceea Seliamsăzul venise gîfîind și-i adusese proclamația lui Varlaam Koprinarka. Adăugase că o dezlipise de pe poarta acestuia, unde, chipurile, Varlaam însuși o lipise, ca să răscoale norodul. Iar cînd onbașiul îi mai spusese în legătură cu aceasta că a mirosit că s-ar afla niscai cetași și în acest oraș — și că veniseră probabil de la București — beiul se înfurie și porunci îndată să fie chemați toți fruntașii, să fie adus sub strajă cel care răspîndise proclamațiile și să fie aruncat în închisoare.

Iar onbașiul, care citise proclamația, spunea pretutindeni că în ea scria ceva și de voivodul Totiu.

XXIII

CHIOŞCUL

În chioşcul conacului, unde şedeau acum la rînd toţi fruntaşii orăşelului, era o tăcere deplină.

Chiar alături de bei se afla ciorbagi Karaghiozoolu cu statura sa uriaşă, acela care atunci cînd mergea făcea impresia unui munte care se mişcă.

Lîngă el şedea moş Matei, uscat şi înalt ca o prăjină, „robul cel viclean" cum îi ziceau toţi. Aproape totdeauna cînd mergea pe uliţă cînta cîntece bisericeşti. Dăduse de două ori faliment.

Alături de ciorbagi Matei era Koicio ciorbagi. Fusese dat afară de mult din slujba de primar, dar era încă ciorbagiu şi toată ziua îi pica mucul la conac.

— Nu pot să iau nici o dulceaţă măcar dacă n-am dat pe la conac, zicea el. Era un om burduhănos, veşnic năduşit şi care ştia să joace minunat *„kiucek-oiunu"* [1].

Venea la rînd ciorbagi Micio Beizadeaua, cu ochelari şi cu şalvari largi.

Mai încoace şedea ciorbagi Gherdan, un om slab cu mustăţi lungi. Purta pantaloni şi era un călăreţ de primă clasă, din care cauză mirosea întotdeauna a cal. Holba nişte ochi cît toate zilele cînd vorbea şi te privea atît de fioros încît parcă-ţi spunea : pune capul jos, să ţi-l retez!

Alături de dînsul erau nişte şalvari fără sfîrşit. Omuleţul mic şi slăbuţ îngropat în ei purta numele de moş Dimo Lisiţa, adică Vulpea ; privea foarte galeş la cer şi trăgea din ciubuc frămîntat de gînduri adînci. Cînta în strană la biserică. Gurile rele ziceau că pe vremuri jefuise sărăcimea şi se îmbogăţise din sudoarea ei. Asta însă nu scria atît de limpede pe faţa lui, ca pe aceea a lui ciorbagi Koicio.

Chiar la capăt şedea Dimităr Tekerlek sau, cum îi ziceau cu toţii mai simplu, Miteto. Era nou între ciorbagii, totdeauna surîzător, îşi freca mereu mîinile şi îndată ce

[1] Dans turcesc.

vedea că beiul se uita la el, dădea repede din cap și zicea : *„Evet, efendim“* [1].

În fața acestora se afla alt rînd de ciorbagii. Printre ei erau :

Tacio Kurte, cu fața veștedă și buhăită, cu fesul ros de molii și slinos. La sîmbăta morților aduna de pe la toți pîinișoare și franzelețe de-și hrănea copiii cu ele, după cum le cumpăra și de la măcelărie doar mațe pe care lumea credea că le ia ca să le dea la pisici. Avea pus deoparte numai un milion.

Ciorbagi Fratiu (nu domnul Fratiu) la care acum șaisprezece ani venise în vizită pașa de la Filibe, în trecere prin orășel. Și astăzi ciorbagi Fratiu mai trăia cu amintirea acestui trecut glorios și de la această dată memorabilă socotea el anii, după cum îi număram noi de la nașterea lui Christos.

— Iapa aia roaibă am cumpărat-o cu un an înainte de a veni Djemal-pașa.

— Nikolcio s-a născut cu două luni și trei zile după venirea lui Djemal-pașa.

— Cizmele astea le-am pingelit cînd ne pregăteam să-l întîmpinăm pe Djemal-pașa. Au ținut foarte mult.

Pavlaki, care aștepta ca beiul să întoarcă puțin capul ca să-i poată spune vecinului o vorbă-două, după care iar se ascundea după umărul lui ciorbagi Fratiu, avea o față grăsulie, un trabuc de chihlimbar și o noțiune foarte confuză despre ceea ce însemna cuvîntul conștiință.

— Păcat de bietul dascăl Kalist. Învățat om, cinstit, dar n-are săracul conștiință, zicea el despre bătrînul învățător, voind să spună de fapt că acesta nu avea nici un fel de avere.

Hagi Ivan Karaburun, cel dintîi dintre ciorbagii, al cărui suman verzui și cam îngălbenit de vreme văzuse de două ori sfîntul mormînt de la Ierusalim și de cinci sute de ori judecătoria. De aceea pe cadiul de acum doi ani îl apucau căldurile cînd vedea un om cu suman verde. Dar dreptatea ne cere să spunem că nu jurase niciodată strîmb la judecătorie, cu o singură excepție — asta se întîmplase doar o dată și pentru o nimica toată, pentru o traistă de cal.

[1] Da, domnule (turcă).

Hagi Enciu ales mereu epitrop al școlii, care avea un glas de Polifem, dar nu se pricepea de loc la retorică. Asta nu-l împiedica să contribuie din plin la faima școlii. Într-o zi a asistat și el la lecția de retorică. Feciorul său Neciko, pus în situația de a da ca exemplu o frază contradictorie, se uită în jurul lui, se gîndi puțin și zise :

— Școala asta ori va înflori și mai mult, ori va decădea cu totul.

— Minți, măgarule ! strigă furios taică-său, uitîndu-se la pereții clasei. Cît oi mai trăi eu, n-or să se dărîme ! În fiecare an cheltuim cîte două mii de groși pentru reparații !

Hagi Țolio Piskun, epitrop al bisericii, mare mîncău, care trecea în fiecare zi pe la măcelărie. Fura din banii bisericii și semăna cu un butoi, din care cauză pe drept cuvînt zicea popa Stavri că nu crede că Hagi Țolio ar putea trece prin porțile strîmte ale raiului.

Varlaam ședea în mijloc, în ciorapi și fără brîu ; fusese ridicat pe neașteptate de acasă, tocmai cînd pusese și el capul jos după masa de prînz.

În spatele său, aproape de ușă, se afla Seliamsăzul.

În urma lor, în fund, erau o mulțime de curioși : jandarmi și oameni din oraș.

Beiul, foarte solemn, își lăsă trabucul de chihlimbar pe lada cea lucioasă de nuc, își puse ochelarii și desfăcu o foaie mare de hîrtie pe care era scris ceva.

Tăcere de mormînt.

O întinse ciorbagiului de lîngă dînsul :

— Citește, ciorbagi !

Karaghiozoolu, care pînă atunci șezuse doar într-un genunchi, îl puse și pe al doilea în pămînt, făcu o plecăciune cît putu de mare și zise, încrucișîndu-și brațele pe piept :

— Iertați-mă, *bei efendim,* dar nu pot.

Beiul dădu hîrtia celui de-al doilea ciorbagiu.

Dar moș Matei își strînse și mai tare pulpana cojocului, își lăsă ochii în jos smerit și zise :

— Iertați-mă, *bei efendim,* ochii mei nu pot să vadă așa ceva. Nu pot.

— Ciorbagi Gherdan ! se adresă beiul acestui om uscățiv și cu o privire isteață. Ia vezi, ce scrie aici !

Ciorbagi Gherdan îngenunche supus, făcu şi el o plecăciune şi zise :

— *Bei efendim,* asemenea hîrtii ard mîinile omului, aşa încît nu pot. Şi mai făcu o temenea.

Cînd fu invitat la rîndul său, Micio Beizadeaua se scuză, motivînd că şi-a uitat acasă ochelarii.

— Păi, atunci cine vreţi să-mi citească porcăria asta ? strigă beiul, dar zărind în faţa sa pe ciorbagi Fratiu, care tocmai îşi punea ochelarii, adăugă : Poftim, ciorbagi !

Ciorbagi Fratiu îşi scoase ochelarii, îi aşeză în cutia lor şi cu plecăciunea obişnuită răspunse :

— *Bei efendim,* am doi copii mici ; dacă m-ar întreba cineva : de ce i-ai lăsat orbi ? i-aş spune : ca să nu poată citi niciodată o asemenea rătăcire. Nu pot !

— Ia-o tu, zise beiul zărind pe ciorbagi Pavlaki cum se ascundea după umărul lui ciorbagi Ţaciko, dar şi Pavlaki refuză.

Beiul se îmbufnă şi deveni furios.

Karaghiozoolu luă iarăşi o ţinută respectuoasă şi răspunse :

— *Bei efendim,* s-o citească acela căruia i-a trebuit.

Beiul îşi aţinti privirea spre Varlaam.

Acesta însă stătea ca o stană de piatră, privind la nasul stăpînului său.

Ciorbagi Ţaciko şopti ceva lui Pavlaki, acesta se aplecă la urechea lui ciorbagi Fratiu, care dădu din cap bucuros şi se adresă beiului :

— *Bei efendim,* n-ar fi mai bine să-l chemăm aici pe dascăl ? Astea sînt treburi de-ale lui.

— Dascălul Gatiu ! Să vină dascălul Gatiu ! strigară cu toţii în cor.

Karaghiozoolu aşteptă ca beiul să aprobe, după care dădu porunca :

— Hasan aga ! Du-te şi adă-l aici pe dascălul Gatiu.

Beiul împături bine proclamaţia, o puse sub tabachera sa şi se adresă cu o privire mirată lui Varlaam :

— Cum îţi zice, ciorbagi ?

— Farlam !

— Koprinarka, observă Karaghiozoolu.

— Tariliomul, spune-ţi numele întreg, mormăi Seliamsăzul.

— Unde-ai găsit hîrtia asta, fiule ?

Varlaam tăcea.

Karaghiozoolu făcu o temenea și zise cu glas domol :

— Îmi dați voie ?

Beiul dădu din cap.

— *Bei efendim,* dumnealui vorbește cam greu turcește... Îngăduiți slugii voastre să-i pună cîteva întrebări?

Beiul aruncă o privire furioasă spre Varlaam :

— Nu știe turcește ? Păi, secătura asta e din România !...

— Nu, *bei efendim,* a locuit aici, în împărăție.

— În împărăția noastră ? întrebă beiul nedumerit, după care adăugă liniștit : Păi așa e, cine este împotriva împăratului e și împotriva limbii lui. Pezevenghi !

— *Evet,* șopti ciorbagi Țaciko, punîndu-și ochelarii fără să-și dea seama ce face.

Karaghiozoolu oftă din greu, își plecă ușor capul, se gîndi și începu cu un ton foarte solemn :

— Varlaame, beiul te întreabă ce haiduc anume ți-a dat această proclamație ?

Varlaam își reveni puțin din spaima prin care trecuse și, cînd văzu că acela care-l întreba era un bulgar, își trase puțin pantalonii cu mîinile lui murdare de vopsea și răspunse tulburat :

— Ce să spun, ciorbagi ? E o vorbă din bătrîni : mai bine să-ți intre șarpele în sîn, decît răul în casă... Eh, ce-o să spui acum ? Dacă-ți vine cineva, dar cine ? Unul așa, unul pe care nici nu știi cine e, hodoronc-tronc, îți cere ceva, fără să te-ntrebe dacă vrei sau nu... de unde să știi tu ce zace în-trînsul ? Asta se înțelege de la sine, după ce-ți cere omul. Numai că, vezi dumneata, sînt oameni și oameni : unul e rău, altul e bun. Dar un proverb zice : bunătatea e pe ici, pe colo, răutatea e în orice casă. Uite așa stă treaba și cu necazul ăsta al lui Farlam.

Și Varlaam își șterse cu mîna nădușeala de pe frunte.

Beiul se uită întrebător la Karaghiozoolu.

Acesta îl privi nelămurit și întrebă iarăși :

— Altceva vrem să știm noi ; de la cine ai primit această proclamație ?

— Spune mai limpede, Varlaame, interveni Micio Beizadeaua.

Varlaam îi privi pe toţi destul de nepăsător şi începu :

— Cine mi-a dat-o ? Bine că m-ai întrebat. Acela care mi-a dat-o nu mi-a spus cine este... Cică l-au întrebat pe diavol : cum îţi zice ? Dracu, a zis el. Cum îţi zice ? Dracu, a zis el. Cum te-au botezat ? Tot dracu. Dar cine te-a botezat ? Satana !

Moş Matei se încruntă, îşi suflă nasul cu zgomot şi zise cu glas sever :

— Înţelege odată, omule ! Altceva eşti întrebat : nu ştii cine ţi-a dat hîrtia asta ?

— Păi, de unde vrei să ştiu ? Cînd ţi-aruncă cineva din drum în grădina ta o hîrtie ca asta, sau să zicem ceva ca să-ţi facă farmece, iar pe urmă alţii te întreabă : cum îl cheamă pe-ăla ? Tu ce le răspunzi ? Nu ştiu.

— Ba ştii, ştii foarte bine ! mormăi Seliamsăzul.

Beiul se uită la Karaghiozoolu, dar acesta ridică din umeri.

— Vrei să spui, reluă Karaghiozoolu, că ţi-au aruncat hîrtia asta în curte sau că ţi-au băgat-o în buzunar fără să-ţi dai seama cînd ?

— Da, da, tocmai aşa, mi-au aruncat-o în curte... Dar cine ? Asta nu ştiu. Cînd ?... Astăzi, pe la prînz.

Karaghiozoolu explică beiului răspunsul pozitiv al lui Varlaam.

— Ştii, ştii, ştii foarte bine, mîrii ca o fiară Seliamsăzul.

— Ia lasă vorba, Seliamsăzule, se răsti la el Karaghiozoolu.

— Taci din gură ! Să vorbeşti atunci cînd vei fi întrebat, adăugă Mite.

Karaghiozoolu se întoarse iarăşi spre acuzat.

— Bineee ! Şi dacă ai găsit-o în curte, ai citit-o ? Ai înţeles ce scrie într-însa ?

— Adică, ai desfăcut-o ? adăugă şi moş Matei.

— Întrebaţi chiupul meu ce înţelege Farlam de aici şi el o să vă spună.

— Cum adică, nu înţelegi ? Tu nu înţelegi ? Trădătorule ! N-ai lipit tu hîrtia pe poarta ta ? strigă Seliamsăzul, nemaiputînd răbda să vadă că judecata nu se grăbeşte să-l spînzure pe Tariliom de bolta de viţă.

— Taci din gură, Seliamsăzule, strigă cu răutate Tekerlek.

Karaghiozoolu își continuă interogatoriul :

— Bine, n-ai înțeles. Hai să zicem că n-ai priceput nimica. Dar atunci de ce ai lipit hîrtia pe poarta ta ?

Varlaam îi privi mirat și zise :

— Și la această întrebare Farlam va răspunde. Se întoarse apoi spre Seliamsăz, îi aruncă o privire disprețuitoare și rosti : De unde să știu eu că asta e o proclamație? Eu am cunoscut un chip de pe dînsa și asta m-a făcut s-o lipesc pe poartă. Dacă am greșit cu ceva spuneți-mi și dovediți-mi.

— Da, chipul lui Totiu, șopti ciorbagi Fratiu lui Pavlaki.

— *Evet,* al voivodului Totiu, adăugă Pavlaki.

Karaghiozoolu urmă, după ce-și frecă unul din obraji cu palma și-l încreți pe celălalt :

— Și știi al cui e chipul ăsta ?

Varlaam se uită mirat întîi la Karaghiozoolu, după aceea la Seliamsăz și răspunse :

— Întreabă călugărul, cunoaște el fața diavolului ? Sigur că-l cunosc.

— Asta vrea să ne încurce pe toți, șopti ciorbagi Fratiu.

— E un om pierdut, răspunse Pavlaki.

Karaghiozoolu se aplecă spre bei și îi șopti ceva la ureche :

— *Zavala ghiaur* [1], zise acesta și surîse ironic și compătimitor spre Varlaam.

Îndată ce ciorbagiii se uitară la fața beiului, socotiră de datoria lor să zîmbească și ei.

— Varlaame, tu spui că îl cunoști pe acela al cărui chip e pe hîrtie. Așa este ? Am înțeles bine ? întrebă Karaghiozoolu, căruia nu-i venea să creadă că poate fi cineva atît de prost.

Varlaam se întoarse iarăși cu privirea către Seliamsăz.

— Ce te uiți la mine ? Răspunde la ce ești întrebat ! strigă acesta.

---

[1] Bietul necredincios (turcă).

— Stai la locul tău, Seliamsăzule. Ia zi, Varlaame, de cînd îl cunoşti ?

— De cînd eram copil, ucide-l-ar Cel-de-sus.

— De cînd erai copil ?

— Bineînţeles. Dintr-o mie de ţigani pun mîna pe ticălosul ăsta cu ochii închişi.

La această vorbă toţi îşi muşcară buzele.

— S-a dus pe copcă, săracul, păcat de nevastă-sa, vorbi încet ciorbagi Fratiu.

Pavlaki dădu din cap afirmativ.

Karaghiozoolu se sfătui îndelung cu beiul.

— A tras vreo noapte la dumneata ?

— Asta ? întrebă Varlaam, aruncînd o privire ucigătoare către Seliamsăz.

— Ce te uiţi aşa la el ? Cine te întreabă de Seliamsăz? strigă moş Matei.

— Tariliomul ? Stai că-i arăt eu lui ! strigă Seliamsăzul şi se aruncă spre dînsul, dar jandarmii îl traseră înapoi.

Atunci ciorbagi Fratiu luă cuvîntul :

— Ce înseamnă asta, Varlaame ? Te-ai încurcat de tot : una te întreabă oamenii, alta răspunzi tu.

— Numai la mine se uită cu ochii ăia de motan, vorbi iar Seliamsăzul.

— Acum ascultă încă o dată ceea ce te întrebăm, se băgă şi ciorbagi Ţaciko. Să răspunzi numai la întrebarea noastră. Bagă-ţi odată minţile în cap, că sîntem şi noi oameni, nu dobitoace ! Te întrebăm : cînd l-ai cunoscut pe ăla... chipul ăluia... adică...

Ciorbagi Ţaciko se încurcă şi tăcu, deoarece nu voia să pronunţe numele voivodului Totiu.

— Păi, cum să nu-l cunosc ? strigă cu glas deznădăjduit Varlaam. Îl cunoaştem cu toţii ! Şi tu, şi eu, cine nu-l cunoaşte pe ucigaşul ăsta ? zise el arătînd spre Seliamsăz.

Acesta din urmă îl înjură cumplit pe Varlaam, începu să strige înfuriat spunînd tuturor cîţi groşi plăteşte el dajdie împărăţiei şi cîte guri are de hrănit. În încheiere, ceru ca Tariliomul să fie spînzurat cît mai repede, obligîndu-se să plătească el frînghia.

În timpul ăsta Karaghiozoolu îi explica încet și surîzînd beiului că Seliamsăzul s-a supărat, deoarece Varlaam l-a asemuit cu voivodul Totiu, care e desenat pe proclamație. Beiul rîse, luă proclamația și se uită încă o dată cu multă atenție la chipul vestitului căpitan de haiduci.

XXIV

O SCENĂ ÎN CARE ULTIMUL ROL ÎL JOACĂ MEXICANUL

Mulțimea se dădu la o parte, lăsînd drum deschis dascălului Gatiu.

— Ia citește, dascăle, hîrtia asta, zise beiul cu un surîs răutăcios, întinzîndu-i proclamația.

Îndată se făcu liniște. Fața învățătorului, ce părea umflată din cauza fesului adînc al lui Hagi Simon, din palidă deveni albă ca hîrtia. În timp ce venea spre conac, avusese destulă vreme să-și dea seama că beiul nu putea să-l cheme pentru cuvîntarea pe care o ținuse. Socotea că se descoperise probabil ceva cu mult mai primejdios. Spaima sa crescu atunci cînd auzi cuvintele beiului și-l văzu pe Mironovski, pe care îl aduceau jandarmii. Ajutorul său era foarte speriat. Gatiu luă hîrtia, care tremura în mîinile lui. Se uită lung la ea și parcă nu-i venea să-și creadă ochilor. În cele din urmă, chipul îi luă o expresie mai liniștită, ba chiar un zîmbet ușor jucă pe buzele lui palide.

Toți îl priviră cu inimile ușurate.

Beiul holbase niște ochi cît cepele.

Dascălul Gatiu își ridică privirea și se uită la toți cei de față. Cînd pe neașteptate îl zări pe Seliamsăz începu să rîdă.

— Ia uite, și ăsta cată la mine, de parcă ar vrea să mă mănînce ! mormăi Seliamsăzul deznădăjduit.

Toți își pironiră ochii pe el și începură să rîdă, așa fără motiv. Acesta porni să se uite mirat în jurul lui, ca să

vadă dacă nu cumva rîdeau de altcineva. Hohotele se înteţiră. Beiul, uluit, începu şi el să rîdă. Acum era o veselie generală şi dintre toţi Varlaam, cu glasul său de cîntăreţ de biserică, rîdea cel mai tare.

— Hai, dascăle, spune ce scrie acolo şi al cui e chipul ăla, întrebă Karaghiozoolu, cînd hohotele de rîs se liniştiră.

— E chipul lui bai Ivan Seliamsăzul, răspunse învăţătorul, rîzînd spre acela căruia îi pronunţase numele.

— Hei, ce vă spunea el, Farlam ? strigă bucuros Koprinarka.

Seliamsăzul începu să strige ca scos din minţi, acuzîndu-l pe Varlaam că are legături cu revoluţionarii şi că a vrut să-l nenorocească pe el şi casa lui, desenîndu-l în această „proclamaţie".

— Ce proclamaţie ? Asta e o satiră, zise mirat învăţătorul.

Cuvîntul acesta era foarte cunoscut pe acea vreme, deoarece deseori se răspîndeau asemenea caraghioslîcuri, care se numeau „satire". Dar Seliamsăzul izbucni iarăşi dezlănţuindu-se ca o furtună, şi întregul conac răsuna la strigătele lui. Cerea morţiş ca Varlaam să fie spînzurat. În timpul ăsta toţi ciorbagiii se ridicaseră de la locurile lor, strîngîndu-se în jurul beiului, ca să se uite şi ei la această satiră, unde printre rîndurile din text era desenată o caricatură înfăţişînd pe Seliamsăz călare pe o gîscă şi avînd următoarea inscripţie : „Seliamsăzul, epitrop şcolar, la mulţi ani !"

— *Bei efendim,* strigă iarăşi Seliamsăzul, eu am venit aici să mi se facă dreptate !... Tariliomul ăsta şi-a bătut joc de mine şi m-a desenat călare pe o gîscă. Eu ţin nouăsprezece guri şi opt cai voinici au obosit sub mine. În viaţa mea n-am încălecat un măgar, darmite o gîscă !... Na, uite cum rîde de mine ! Ce înseamnă asta ? L-au adus aici ca să rîdă sau ca să-l atîrne în ştreang ?

Karaghiozoolu îi făcu semn cu mîna să tacă.

— Înţelege, Seliamsăzule, n-a desenat Varlaam toate astea.

— Cum n-a desenat ? Nu-i el ? Atunci cine-i ?

— Ia uite și tu, aici pe partea astălaltă l-au desenat și pe dînsul călare pe un mai de bătut rufele... Na, ascultă ce i-au scris și lui : „Tariliomul, epitrop școlar, Dumnezeu să-l ierte !“

— Cum ? Scrie și asta ? strigă rîzînd cu gura pînă la urechi Seliamsăzul, holbîndu-și ochii asupra satirei. Ah, Tariliomul este ! Ia uită-te la botul lui, parcă e o capră moartă.

Varlaam se recunoscu în satiră, aruncă o privire ucigașă Seliamsăzului și se pierdu în mulțime.

Acesta din urmă dădea acum mîna cu fiecare ciorbagiu în parte, rîdea din toată inima și curtea răsuna de hohotele lui. Pînă la urmă beiul se sătură de comedia asta și-l luă la goană cu mexicanul său. Abia atunci înțelese Seliamsăzul că procesul s-a terminat și se grăbi să iasă cît mai repede pe porțile conacului.

Dar abia trecuse de cîrciuma lui Mirko, dînd bună ziua doar la vreo opt inși, cînd îl ajunse din urmă un jandarm, spunîndu-i că din porunca beiului în noaptea asta va trebui să stea la închisoare.

Lui Varlaam îi cerură doar să fie luat pe garanție că va fi credincios împărăției.

Satira fusese scrisă de băiatul de prăvălie de la băcănia lui Ivancio Iota. Acesta din urmă desenase doar figurile și dictase textul. Dintr-o simplă întîmplare chipul Seliamsăzului avea aici o foarte mare asemănare cu acela al voivodului Totiu, așa cum era el înfățișat în gravurile revoluționare care pătrunseseră în orășel.

EPILOG

A doua zi de dimineață cafeneaua lui Geakov era plină de clienții săi obișnuiți care comentau zgomotos evenimentele atît de palpitante petrecute în ajun și care făcuseră vîlvă în întregul orășel. Ivancio Iota, acum liniștit, își sor-

bea victorios cafeaua și povestea tuturor fuga lui cu Hagi Simon, trecînd însă sub tăcere anumite amănunte, cum a fost baia pe care o făcuse în rîu și spaima pe care le-a tras-o Muncio. La altă masă, Hagi Simon dădea din cap confirmînd vorbele lui Ivancio. O neînțelegere avu loc doar în chestiunea șarpelui : Ivancio afirma că fusese lung de un cot și ceva ; Hagi Simon zicea însă că fusese cît furtunul de la narghileaua lui moș Nistor. Cearta deveni serioasă atunci cînd se puse problema următoare : cine merita faima învingătorului. Hagi Simon socotea că dînsul.

— Și o babă știe să-l ucidă cu piatra ! Să-l apuci însă cu mîna, așa cum l-am apucat eu, asta ai curaj ? întrebă el pe Ivancio. Și, întorcîndu-se către Ivan Kapzamalin, îi șopti la ureche : Iota nu vrea să recunoască baia pe care a făcut-o în rîu, ieșind ud ca un șoarece. Las' că-ți spun eu pe urmă... Nu mai putea de frică. Pe urmă, aplecîndu-se puțin și începînd să-și numere mătăniile, își zise, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva : Lua-te-ar dracu să te ia, Muncio !

— Dar tu de ce ai fugit ? îl întrebă Ivan Kapzamalin mirat.

Hagi Simon se tulbură puțin, dar răspunse :

— Eu, dacă n-ar fi fost fesul ăla, crezi că aș fi fugit ? Și nici n-am făcut-o, m-am dus și eu așa, la munte, eu sînt american, știi doar. Însă fricosul ăla de Iota, să te ferească Dumnezeu !... Și Hagi Simon aruncă din nou o privire compătimitoare spre Ivancio.

În acest timp cafegiul și cîțiva clienți vorbeau despre „satire" întrebîndu-se cine ar fi putut fi autorul lor. Moș Nistor înjură cumplit.

— O porcărie ! zise sever, dar cu voce domoală popa Stavri.

— O măgărie bulgărească ! adăugă și Hagi Hristo Moldavul, pe care cafegiul, care era și bărbier, îl săpunea.

Dar Ivancio Iota nu auzi aceste aprecieri jignitoare față de opera sa, după cum nu află nici cuvintele șoptite în taină de un trădător ca Hagi Simon ; era frămîntat de

gînduri adînci în legătură cu aventurile de ieri, pe care ar fi vrut să le descrie în mod amănunțit într-o lucrare separată, fiind acum în căutarea titlului.

Ciorbagi Nikolaki, care tăcuse pînă atunci, trăgînd liniștit din ciubuc în celălalt colț al cafenelei și privind atent la cei de față, începu deodată să-și curețe luleaua și să spună lui Micio Beizadeaua :

— Nu ți-am spus eu ieri, Micio, că dacă ne lăsăm pe de-alde Varlaam o să fie vai de capul nostru ? ! O să ajungem de rîsul lumii !

— Epitropi ! O rușine pentru poporul bulgar ! zise Iota.

Micio Beizadeaua, care era încă de ieri supărat pe ciorbagi Nikolaki, izbucni. Numele lui Varlaam dezlănțui lupta de opinii asupra chestiunii orientale.

Corbagi Nikolaki lăuda forța împărăției turcești și nu voia să cedeze. Bai Micio îl contrazicea înfocat, iar glasul lui Mironcio se auzea pînă-n uliță. Tot atît de dîrz și de bătăios era și Hagi Simon, care îi văzuse pe ruși în anul 1848 la București. Ba chiar și cafegiul lăsă obrazul săpunit al lui Hagi Hristo și veni să înjure și el împărăția turcească. Numai că și ciorbagi Nikolaki avea aliați puternici, dintre care cel mai înverșunat era Ivan Stamboliu, care vizitase arsenalul de la Țarigrad. De asemenea și Hagi Atanas, care, din dragoste pentru psaltichia grecească, nu putea să-l sufere pe Mironcio pentru felul în care aborda problema orientală. Dar curînd își dădu seama că o astfel de convorbire ar putea face iarăși „să tremure văzduhul“ și de aceea socoti mai înțelept să încerce o împăciuire. Fu însă zadarnic. Bai Micio Beizadeaua își ieșise din pepeni și în învălmășeala discuției se aprinse atît de tare încît acum, în mijlocul tumultului general, arunca vorbe distrugătoare la adresa Turciei și a lui ciorbagi Nikolaki, fără să observe în cumplita sa înflăcărare că ușa se deschisese lăsînd să intre onbașiul de la conac. Turcul se așeză pe un scaun, și toți cei din cafenea amuțiră și îi făcură cîte o plecăciune. Doar bai Micio rămase în picioare gîfîind în fața onbașiului și uitîndu-se la el cu o privire ce arunca flăcări.

— Îţi spun eu, Micio, strigă şi mai tare Hagi Atanas în liniştea ce se aşternuse, ascultă vorba mea că aşa este: pînă la postul Sf. Petru au rămas tocmai trei săptămîni. Mă prind cu tine pe orice vrei, aşa încît nu te mai certa degeaba.

— Da, da, afirmă Hagi Simon, care înţelese îndată situaţia. Şi scoţîndu-şi calevra din piciorul stîng aruncă o privire dulce onbaşiului.

20 august 1884, Sopot

MOȘ NISTOR

Moș Nistor nu era cu totul și cu totul mulțumit de Bulgaria eliberată.

Nu că ar fi tînjit ca cine știe ce ciorbagiu ruginit, după timpurile alea în care aceștia puteau să jăcmănească în voie sărăcimea, laolaltă cu turcii ; nu că n-ar fi răsuflat și el ușurat atunci cînd a întîmpinat, pentru prima oară, lîngă Stara Zagora, avangarda armatelor lui Gurko, sau că l-ar fi ros pe dinăuntru cine știe ce griji sau nevoi, de nu se putea bucura în pace de libertatea patriei. Dimpotrivă ! Moș Nistor era liniștit acum la bătrînețe și fericit la casa lui. Baba Nistorița, voinică și întinerită acum, îi dăruise patru feciori, patru șoimi, toți cu slujbe bune și care nu-l lăsau să ducă lipsă de ceva. Dumnezeu îi dăduse sănătate, oamenii îl cinsteau, așa încît ce și-ar mai fi putut dori moș Nistor ? De aceea mulțumea Domnului și binecuvînta numele țarului eliberator.

Spuneam însă că moș Nistor nu era pe deplin mulțumit în noile împrejurări. Răsturnarea asta mare adusese după sine adînci schimbări. Orașul lui trecuse prin foc și sabie, lăsîndu-i inima pustie. Căci o dată cu pieirea casei lui se prăpădiseră o mulțime de prieteni vechi, de cunoscuți de-o vîrstă cu el, de care se mai simțea încă atît de strîns legat. Oamenii ăstia noi și ciudați, care veniseră de te miri de unde, îi erau străini, iar rînduielile astea noi, ce le înlocuiseră pe cele vechi, păreau ciudate. El, om al trecutului, se simțea străin în această Bulgarie nouă, care luase ființă în urma războiului. Parc-ar fi fost aruncat de furtună pe un țărm necunoscut. Greu se obișnuiește omul

la bătrînețe cu ceea ce-i nou ! Nu-i plăcea aici la V., unde locuia acum, în casa feciorului său cel mai mare, prefect al județului, departe de vatra părintească din care rămăsese doar cenușa, departe de amintirile lui, de largile cîmpii înverzite și vechile lui tabieturi... Îi părea rău că grădina, cu migdalii sădiți în tinerețe de mîna lui, zăcea acum năpădită de bălării ; părăsită era și curtea cu ulucile dărîmate și cu grămezile de moloz prin care mișunau broaște și șerpi, și toate astea îl dureau. Cum mai răsunaseră aici, pe vremuri, strigătele vesele ale copiilor și cîtă fericire domnise în cuibul ăsta stricat de furtună și din care păsările fugiseră, răspîndindu-se în cele patru zări ale lumii.

— Am crescut atîția copii și acum nici nu-i pot vedea măcar. Ca și cum nu i-am avea... ei parc-ar fi orfani, iar noi lipsiți de bucuria de a-i simți lîngă bătrînețile noastre. Ce folos că am scăpat de turci ! Pe vremea lor simțea omul că are copii... Acum parc-am fi amîndoi niște cuci fără cuib, zicea el cu amărăciune neveste-si, înainte de a fi chemați să stea la feciorul cel mare.

Pe urmă lui Moș Nistor nu-i plăceau moravurile astea democratice care se înscăunaseră îndată după izgonirea turcilor. Acum, gîndea el, nu mai poți cunoaște care-i stăpîn și care-i slugă. Nikola al nostru, care, dragă Doamne, e mai sus decît caimacamul de odinioară, merge de se cinstește în cîrciuma lui Kostov cu toți grădinarii, ba la nunta lui Stoiancio a jucat și răceniță !... Crede că e tot feciorul rachierului Nistor !... Se cade oare așa ceva ? Unde-i mai e rangul ? Cum rămîne cu respectul ce i se cuvine unui om al împărăției ? Eh, vezi dumneata, turcii bătu-i-ar focul, știau să-și ție rangul și să-și arate puterea. Pe cînd la noi... dă chelului tichie de mărgăritar !

La aceste pricini care-l făceau să nu fie mulțumit de noua rînduială se mai adăugau și altele, tot atît de importante. Nu știu cum, dar lui Moș Nistor i se părea că nu mai era acum nici un fel de îngăduință. Legile astea noi erau tare aspre, și oamenii parcă se înrăiseră și ei. Pentru un lucru de nimica, zicea el, îndată te înhață, te dau în judecată, ajungi pe mîna avocaților și... dă, Doamne, bine. Nici nu se mai uită la tine, oricît te-ai ruga... Nu l-au nenorocit

așa pe Todorcio Kocev, casierul, pentru un fleac de lipsă din casă ? L-au lăsat pe drumuri, om cu șase copii ! Parcă s-ar fi prăpădit țara fără alea douăzeci de lire care i-au lipsit... Era rău pe vremea turcilor, nici vorbă, dar cînd erai la aman, dădeai ceva pe sub mînă și găseai cine să te înțeleagă și să-ți treacă greșeala cu vederea, chiar de ai fi făcut și moarte de om. Nu, nu ! Era un pic de omenie pe vremea aia. Băteau ei turcii, dar și iertau... Era miloasă lumea. Pe cînd noi am ajuns niște fiare, Doamne, iartă-mă!

Ba moș Nistor găsea că nu mai e nici dreptate. Niște mucoși, care nici nu știu încă ce-i viața și n-au trecut prin nimica, niște ăia care n-au nici pic de stare s-au cocoțat dintr-o dată sus de tot, au ajuns oameni mari și miniștri, iar pe bătrîni i-au dat pe ușă afară... Au venit ăștia, care n-au tras nimic de la turci, să ia totul de-a gata și să ne poruncească !... Ce, pentru asta s-au bătut rușii ?

Și cînd ajungea aici, respectabilul bătrîn mai vedea și multe alte lucruri nepotrivite și care nu se puteau împăca ușor cu noțiunea atît de tulbure și de nedefinită pe care o avea el despre libertate. La fiecare pas se izbea de rînduieli care se băteau cap în cap cu viața pe care o dusese el și cu obiceiurile adînc înrădăcinate într-însul. Pustiul pe care-l simțea în jurul lui și povara anilor îl întărîtau și-l făceau și mai vrăjmaș acestei lumi noi, pe care nu o înțelegea și în care nu-și putea găsi locul. Viața îl apăsa.

— Nu ! Trebuie să mă duc să-mi văd de casă și de pămîntul meu. Aici n-am ce căuta, își zicea el oftînd după ogoarele și fînețele lui verzi de la poalele munților Sredna Gora.

Și se mai afla încă un cap de acuzare în rechizitoriul pe care-l făcea bătrînul Bulgariei noi. Găsea moșul că petrecerile dispăruseră de pe lumea asta. Că nu mai vezi nicăieri oameni veseli. Toți au mereu treabă, au o mulțime de griji pe capul lor și-s totdeauna grăbiți. Pînă și copiii și-au lăsat la o parte jucăriile și-au început să cadă pe gînduri, ca ăi bătrîni... Aproape c-a ajuns să dorească să mai vadă un om beat... că odinioară aveau timp și de muncă, și de odihnă, și de petrecere. Acuma însă politica nu mai lasă pe nimeni să doarmă și otrăvește viața și celor tineri, și celor bătrîni... Asta le e libertatea ?

*

Numai că moș Nistor se ferea de orice discuție în legătură cu politica și nu lega vorba cu nimeni. După părerea lui numai funcționarii și ăia care umblau după ciolan se ocupau de politică și voiau să îndrepte lumea. Oamenii cumsecade își căutau de treaba lor... Dar cîți erau ăștia?

Fecioru-său îl încerca de multe ori, la masă:

— Tată, tu cu care partid ții?

— Cu nici unul, fiule; cînd mi s-o face de ciolan o să văd eu care-i partidul meu.

— Eh, lasă, nu te mai ascunde. Ai și tu convingerile tale.

— Ba nu am nici una, bombănea bătrînul.

— Cum așa? Stai la o parte? Asta nu-i bine... rîdea prefectul, umplîndu-i paharul cu vin.

— Nu-mi găsesc locul aici. Lasă-mă să mă duc să-mi văd de pămîntul meu, că dacă mai stau așa mă-mbolnăvesc.

— Asta nu se poate.

— Și maică-ta vrea să plece. N-o lași să țeasă la război...

— Sîntem patru inși și cîștigăm destul: odihniți-vă și voi acum la bătrînețe.

Moș Nistor dădea din cap, nemulțumit.

— Atunci să-ți găsim ceva de lucru, să ai și tu cu ce să-ți treci timpul.

— Ce lucru?

— Să te fac membru al consiliului comunal, de pildă, zise prefectul după ce se gîndi puțin.

— Și ce-am de făcut?

— Păi, aproape nimic. Mai mult stai.

Moș Nistor se încruntă.

— Mi s-a acrit să tot stau așa, degeaba. Ba e și păcat de Dumnezeu... Mai bine fă ce-i face și la primăvară du-ne pînă la Stara Zagora, fă-ne acolo o căsuță, cum o fi, ca să nu mai stea curtea aia pustie: eu o să-mi văd de pămînt, iar tu o să-ți cauți de slujba ta de aici.

Alteori însă discuția dintre tată și fecior devenea ceva mai vie și ajungea pînă la ceartă. Nikola era și el destul de dur din fire și neînduplecat cînd era vorba de îndeplini-

rea obligaţiilor de serviciu. Bătrînul se supăra şi se îmbufna atunci cînd nu rămînea pe-a lui.

Deseori îi veneau cunoscuţi şi prieteni, rugîndu-l să intervină pe lîngă prefectul atît de sever. Moş Nistor, inimă milostivă, îi asculta şi le făgăduia totul. Nu-i venea să lase pe nimeni să plece nemîngîiat şi deznădăjduit. De aici multe neînţelegeri cu fecioru-său care-i satisfăcea doar una din zece cereri.

O dată venise la bătrîn baba Pavleviţa şi începuse să plîngă şi să se tînguiască de fecioru-său, care fugise din armată, îl prinseseră şi acuma prefectul urma să-i facă acte de dare în judecată ca dezertor. Avea s-o pată rău flăcăul.

— Înduplecă-l, Nistore, să-mi ierte băiatul şi Dumnezeu să-ţi dea sănătate şi ţie, şi lui fecioru-tău. Dacă-mi nenorocesc copilul, nici eu nu mai trăiesc.

Şi biata mamă plîngea cu hohote.

Moş Nistor o ascultă cu ochii în pămînt şi, cînd şi-i ridică, erau umezi de lacrimi.

— N-ai grijă, babă Pavleviţo, o să-l iertăm pe fecioru-tău. A făcut şi el o prostie... Hai, du-te cu Dumnezeu şi n-avea grijă de băiat.

Băbuţa ieşi din casă cu obrajii încă uzi, binecuvîntîndu-l.

Moş Nistor trecu la fiu-său.

— Nikola, a venit la mine baba Pavleviţa.

— Pentru fecioru-său ? întrebă supărat prefectul.

— Plîngea, săraca, de ţi se frîngea inima...

Faţa cea mare şi oacheşă a prefectului se posomorî.

— Se roagă pentru fecioru-său ? E dezertor şi trebuie aspru pedepsit, ca să fie pildă pentru ceilalţi soldaţi, răspunse el sever şi iar îşi muie condeiul în călimară ca să scrie ceva.

— Eu te rog, Nikola, să-l ierţi şi să nu-l dai în judecată... e păcat de tinereţea lui. Pe urmă, baba Pavleviţa se poate prăpădi de inimă rea. Vrei s-o avem pe suflet ? Dă-i drumul, Nikola !

— Datoria mea e să-l înaintez autorităţilor militare, replică hotărît prefectul, dorind să închidă discuţia.

— Ba eu îți spun că ești dator să-i dai drumul, pentru că i-am făgăduit maică-si că o să cer să fie iertat, vorbi moș Nistor înfierbîntat.

— Iar ai făgăduit ?

— Ce era să fac ? Să dau femeia afară din casă ?

— De îndatoririle mele să ascult, tată, sau de tine ?

— Bineînțeles că de taică-tău ! răspunse moș Nistor, adînc tulburat.

Prefectul oftă și bătu cu ambele palme în birou. Bătrînul aștepta cu ochii pironiți la dînsul.

— Tată, nu te amesteca în treburile mele, zise feciorul încet și aproape rugător.

— Păi, eu pentru ce sînt aici ? Cînd aprind o lumînare în fața unui sfînt știu că îmi va duce ruga în fața lui Dumnezeu... Așa și cu femeia asta... Ascultă, fiule, dă drumul flăcăului.

— Dar tu de ce făgăduiești oamenilor înainte de a mă întreba dacă pot sau nu să le satisfac dorința ?... Te pui și tu și mă pui și pe mine într-o situație grea. Dacă-i dau drumul, pot să fiu dat în judecată. Legea e severă.

— Legea e atît de aspră sau de blîndă cum o faceți voi... La orice se poate găsi o portiță. Așa că, de hatîrul meu, fă binele ăsta. Fii milostiv și Dumnezeu va fi și el cu tine.

Nikola rămase pe gînduri... Tatăl se liniști : feciorul părea că va ceda.

— Nu ! O să-l predau autorităților militare ! zise tăios prefectul și se ridică de la birou.

Moș Nistor rămase ca trăsnit.

— Adică, nu vrei să asculți de rugămintea tatălui tău ?

— Dacă m-ai ruga nu pentru feciorul Pavleviței, ci pentru frate-meu, tot n-aș putea face nimic.

— Cum adică, vrei să zici că dacă ajuți un orfan și nu frîngi inima unei văduve, dacă n-o ucizi pe maică-sa, se duce țara de rîpă ? Vezi și tu doar cîtă dreptate e astăzi la noi !

Bătrînul tremura de ciudă.

— Nu pot !

— Mîine plec la Stara Zagora, izbucni moșul mînios și ieși trîntind ușa după dînsul.

Coborî repede pe scări strigînd atît de tare, încît se auzea și în odaia feciorului său :

— Dreptate ! Milă ! Unde sînt astea, aici în Bulgaria? Niște fiare, niște tigri sălbatici !...

Pînă la urmă însă tatăl și feciorul se împăcară și cel dintîi se învoi să rămînă pînă la primăvară în casa lui Nikola. Scrise însă chiar acum unei rubedenii de la Stara Zagora să nu dea în arendă ogoarele și fînețele lui.

*

Veni primăvara și natura reîntineri. Dealurile din fața casei se îmbrăcară cu iarbă verde, pîraiele susurau vesele prin văi, unde mieii zburdau behăind în jurul oilor. Pomii din oraș erau plini de flori albe și roz. În aer plutea miros de tei. Rîndunelele, zglobiile prietene ale primăverii, treceau pe jos ca niște săgeți, ciripind pe la cuiburile de sub streșini. Moș Nistor, cu capul gol și cu luleaua în mînă, privea de pe balcon în grădina înflorită și ofta după fînețele lui... Cît de năvalnic trebuie să fi dat iarba și acolo și cît de mare o fi crescut ! Trăgea cu sete în piept aerul proaspăt al dimineții și i se părea că simte adierea dulce a fînului nou din pajiștea lui.

În clipa aceea auzi gălăgie în odaia lui Nikola ce avea o ușă care dădea spre balcon și acum era deschisă. Trase cu urechea. După vocile dinăuntru se vedea că fecioru-său discuta cu niște țărani ; pesemne că înțelese despre ce e vorba, deoarece fața lui luă o expresie de mirare, după care se posomorî. Curînd țăranii plecară, și atunci părăsi și el balconul.

— Iar vii să mă judeci, tată ? zise fecioru-său cu un zîmbet, observînd supărarea bătrînului.

— Nikola, e rușine ce faci ! Am auzit totul, vorbi moș Nistor.

— Ce vrei ? Alegerile bat la ușă...

— De ce îi sfătuiești pe primari să aleagă ca deputați niște netrebnici de teapa lui Nacio Lazov ?

— Lazov, ca și alții pe care-i recomand ca să fie aleși deputați, sînt membri ai partidului liberal, din care fac parte și eu... Dar tu nu te ocupi cu politica și toate astea nu te pot interesa.

— Cum ? Lazov ? Păi, eu l-am auzit alaltăieri cum îţi înjura ministrul în plină stradă.

— Lazov are dreptate şi de aceea doresc să intre în *Sobranie*.

Moş Nistor îl privi uluit.

— Cum adică ? Lucrezi împotriva stăpînului tău ? Tu eşti robul necredincios de care vorbeşte Evanghelia ?

— Ministrul nu mi-e stăpîn şi nici eu nu-i sînt slugă, tată. Şi el, şi eu slujim statul. Asta e tot.

— Mă rog, aşa să fie ; dar ce ţi-a făcut omul, de-i sapi groapa ? Ţi-a luat pîinea sau îţi faci de cap ? Ori, cum zice vorba, porcul varsă copaia după ce s-a săturat ?

Nikola izbucni :

— Tu, tată, te gîndeşti numai la pîine, şi gata... Omul mai are şi convingeri la care ţine mai mult ca la orice.

— Asta-i altă treabă... Tu răspunde-mi la ce te întreb eu : ce ţi-a făcut ministrul ?

— Este împotriva Constituţiei.

— Cum adică, împotriva ei ?

— Vrea îngrădirea ei, cum să-ţi spun eu... vrea să micşoreze drepturile poporului.

— Vrea să-ţi micşoreze şi leafa ?

— Nu, dar asta nu înseamnă nimic... Constituţia, asta-i totul... Dar chestiile astea nu te interesează pe tine, aşa că mă mir la ce mă mai întrebi.

— Bine, să zicem atunci că o să restrîngă Constituţia asta. Ce-o să fie ? O să se întoarcă turcii ?

— Oh, asta nu se mai poate, dar poporul îşi pierde dreptul de a se conduce singur. Ia-i puterea de a-şi alege deputaţi şi poţi spune că i-ai legat mîinile şi i-ai astupat gura... O nouă robie.

— Şi Lazov o să-l scape, vrei să zici ? Aşa ? Ştii ce-aş face eu dacă ţi-aş fi ministru ? Te-aş băga îndată la puşcărie... Nikola, dragul tatii, te-am crezut mai deştept. Ia spune-mi, nu cumva şi ceilalţi trei judecă la fel ? Ar avea haz !

— Da ! Toţi cei trei fraţi ai mei sînt şi ei liberali.

— Ba sînteţi nişte măgari !

Nikola se ridică de pe scaun, palid la faţă :

— Tu, tată, să nu te mai amesteci, că nu-i treaba ta, şi nu mai striga degeaba. Fiecare om are temeiurile lui

pentru care luptă ; acuma văd că le ai și tu pe ale tale, numai că sînt puțin cam ruginite.

Bătrînul îl privi indignat.

— Va să zică, taică-tău e fier ruginit, iar Lazov al vostru e aur curat ! Cam așa iese, nu ? Ei bine, află că eu mîine plec la Stara Zagora.

În timpul acesta intră un om de serviciu și întinse prefectului o scrisoare închisă, după care ieși. Prefectul desfăcu nerăbdător plicul pe care, înaintea adresei oficiale „Înaltului prefect al județului..." se afla numele lui : Domnului Nikola N. Braboikov. Se îngălbeni la față și aruncă scrisoarea pe birou.

— Uite de ce neruşinare este în stare amabilul tău ministru ! strigă prefectul.

— Anume ?

— M-a dat afară.

Moș Nistor rămase cu gura căscată.

— M-a dat afară, reluă prefectul, recitind iarăși scrisoarea, „pentru disidență și acțiuni fracționiste". Se vede că m-a aranjat vreun intrigant... Da ! Acțiuni fracționiste, numai că asta îmi dezleagă mîinile și-o să-i arăt eu ce-nseamnă aia disidență. O să vezi tu cum o să mă răzbun eu pe astfel de oameni... Ridic în picioare tot județul ! Îi strivesc ca pe niște viermi ! Ăstora nu le trebuie oameni cu păreri proprii, oameni devotați unor principii generoase și nu unor idoli idioți, ca dumnealor, miniștrii... Le-arăt eu lor ! Primul răspuns o să-l aibă mîine, cînd o să fac un miting care-o să cadă ca trăsnetul din cer senin !

Moș Nistor ieși din odaie fără să crîcnească.

„Parc-a-nnebunit lumea asta, își zise în sinea lui, coborînd scările. Slavă Domnului că plec mai repede de-aici să-mi văd de fînețele și țarinele mele... Grîul trebuie să-mi ajungă pînă la genunchi acum, ba se apropie și vremea de coasă..."

Și închipuirea lui începu să plutească deasupra încîntătoarelor cîmpii de la Stara Zagora cu holdele lor verzi, cu fînețele mătăsoase, acolo unde se înălțau nucii uriași, unde fremătau frasinii și migdalii cei stufoși, iar în grădini rîdeau leandrii.

*

Într-adevăr, a doua zi, care se nimerise o sărbătoare, tot orașul fremăta. Spiritele, de mult agitate de ziare și de agenții electorali, erau în plină fierbere. Nemulțumirea împotriva guvernului creștea. Mulțimea e totdeauna de partea celor care sînt împotriva guvernului. Căci toate guvernele au un cusur — acela de a fi la putere. Mulțimii îi place să aplaude o prăbușire, să calce în picioare un idol sfărîmat... Așa își dă seama că are și ea un cuvînt de spus. De aceea demagogia este la loc de cinste astăzi... Destituirea prefectului, a acestui om energic și inimos, dar înfocat liberal, îndîrji și mai mult opoziția, turnînd gaz peste foc. Încă din ajun, așa cum hotărîse, Braboikov convocase împreună cu prietenii săi întrunirea. Pe ușile cafenelelor și pe multe din zidurile caselor de pe străzile mai mari se vedeau afișe scrise de mînă, care chemau lumea. Mulțimea citea cu nesaț aceste apeluri împotriva guvernului și aștepta cu nerăbdare mitingul, care trebuia să aibă loc la școala din mahalaua de sus a orașului, după ce se va termina slujba la biserica „Sf. Maria". Încă de dimineață se strînseseră numeroși oameni sub ferestrele clădirii. În acest oraș, destul de izolat de restul țării, mitingul însemna un adevărat eveniment.

Partizanii guvernului, bineînțeles mai puțini la număr, erau îngrijorați și nu știau ce să facă pentru a împiedica această întrunire a adversarilor. Porniră polițaii să rupă afișele, dar măsura era inutilă și caraghioasă. Chiar și copiii cei mai mici aflaseră că se va face un miting. Pînă la urmă partidul de la putere avu o inspirație de moment: hotărî să convoace un contramiting la școala din mahalaua de jos a orașului, la aceeași oră, adică îndată după ce se termină slujba la biserica „Sf. Nicolae". În mod întîmplător partea de nord și cea mai mare a orașului era formată din enoriașii bisericii „Sf. Maria" și se afla mai toată în opoziție. Cei din partea de sud a orașului, adică cei din parohia „Sf. Nicolae", țineau cu guvernul. Dar ambele tabere făcuseră strașnice pregătiri pentru a aduna la mitingul lor un număr cît mai mare de oameni. Cei din mahalaua de jos utilizaseră poliția, care trimisese agenți să strîngă pe toți partizanii politici, pe cînd cei din maha-

laua de sus puseseră pe preot să cheme de pe treptele altarului poporenii la adunarea din dimineața asta, unde se vor înfiera „barbariile“ guvernului.

Poporul se revărsa ca un torent năvalnic spre școală. În cîteva minute mulțimea o umplu, oamenii trecură și pe balconul din față, alții se urcară pe balustrade, ba și pe ferestre.

Moș Nistor ieși din biserică, se uită cu dispreț la gloata de oameni, scuipă cu scîrbă și porni mai departe. Era supărat de ieri pe fecioru-său ; nu putea să înțeleagă încăpățînarea lui, nici lipsa de recunoștință, datorită căreia își pierduse slujba, și nici ceea ce făcea mulțimea asta, printre care văzu și oameni cu frica lui Dumnezeu, să strige, să urle și să încurce lucrurile... „Parc-a-nnebunit lumea“, își zicea el mergînd la întîmplare pe străzi, numai ca să scape de gălăgia asta. Aseară, înainte de a se culca, scrisese trei scrisori identice, ca un fel de circulară către feciorii săi, sfătuindu-i să-și respecte superiorii și să nu se amestece în politică. „Iar ca deputați, adăuga el scrupulos, căutați să alegeți oameni cinstiți, de nădejde, și nu delibași, de felul lui Lazov...“ Bătrînul nu-și dădea seama că se contrazicea !... Își aduse aminte că trebuia să expedieze aceste scrisori și se îndreptă spre poștă, care se afla în partea de sud a orașului. La întoarcere zări în fața școlii din mahalaua de jos o mulțime de cetățeni. Vorbeau foarte agitați, cu gesturi oarecum forțate — semn că erau alarmați de ceva. Bătrînul se abătu la una din cafenelele apropiate ca să-și ia cafeaua de dimineață. Mulțimea de pe stradă creștea, și moș Nistor observă că cei care o compuneau erau parcă ceva mai serioși și mai bine îmbrăcați, fapt care-i cîștigă bunăvoința. Cîțiva intrară și în cafenea și, după ce șușotiră ceva între dînșii, se adresară celor care ședeau la mese : „Haideți, domnilor, la adunare. E timpul să mergem... Hai, domnule Nistor, veniți și dumneavoastră... Toți oamenii cinstiți sînt datori să contribuie la sprijinirea guvernului, căci altfel vom fi călcați în picioare de toți vagabonzii și opincarii ăștia...“

Aceste cuvinte îi plăcură bătrînului... Tocmai așa scrisese și el feciorilor săi : să nu se amestece în politică și să-și ajute superiorii. De aceea se ridică și ieși de bunăvoie, împreună cu ceilalți, ca să vadă ce se va întîmpla.

Mulţimea din jurul şcolii crescuse şi mai mult, dar nu atît cît ar fi fost necesar pentru un miting impunător. Adepţii guvernului veneau agale, unul cîte unul, şi parcă nu cu toată inima. Ceea ce era aici nu se putea compara cu înflăcărarea celor din mahalaua de sus. De altfel mai era ceva care dusese la această situaţie. Hagi Nedelko, ciorbagiul, îşi căsătorea astăzi feciorul şi cei mai mulţi dintre enoriaşii bisericii „Sf. Nicolae" se duseseră la nuntă. Neamul cel mare al ciorbagiului şi multiplele lui relaţii explicau în parte numărul mic al celor ce veniseră la miting. De aceea organizatorii îşi frîngeau mîinile de ciudă pentru această nefericită coincidenţă.

— Tîlharii ăia din mahalaua de sus or să aducă la mitingul lor pînă şi măgarii celor care taie lemne în pădure, pe cînd ai noştri, după cum vezi, unii sînt la nuntă, alţii au plecat în vizită, alţii stau ascunşi în casă... aşa încît fă treabă, dacă ai cu cine !

Nu era însă nimic de făcut. Cu mulţi, cu puţini, mitingul trebuia ţinut, dacă nu voiau să ajungă de rîsul adversarilor. Şi pînă la urmă cine i-ar fi oprit ca, în rezoluţia pe care aveau s-o voteze, să pună la numărul participanţilor şase sute în loc de şasezeci ? Oricum ar fi fost, era însă neplăcut. Cineva făcu propunerea să intre cu toţii într-una din sălile de clasă ale şcolii. Dar chiar în clipa aceea se auzi fanfara. Alaiul nupţial apăru pe strada din faţa şcolii. În frunte păşeau muzicanţii, după care urma o coloană lungă şi deasă de nuntaşi, care umpleau uliţa îngustă şi al cărei capăt nu se vedea. Acest şir de oameni se tîra ca o omidă uriaşă spre piaţa în care se afla şcoala. Erau vreo cîteva sute de bărbaţi şi femei. Cei veniţi la miting se uitau cu ciudă şi invidie la nunta asta care, din nefericire, le dăduse peste cap adunarea. Ba se temeau că va mai atrage şi pe unii dintre dînşii şi de aceea intrară repede în şcoală. Se întîmplă însă tocmai pe dos : destui nuntaşi începură să se desprindă din alai şi să vină la miting. Era clar că şi în rîndul lor se făcea o propagandă serioasă, căci numărul dezertorilor creştea pe fiecare clipă şi coloana se subţia mereu, devenind transparentă. Curînd oamenii porniră s-o părăsească în grupuri întregi, aşa încît torentul acela grandios ce se revărsase la început cu atîta putere semăna acum cu un batalion decimat în luptă,

care-şi pierduse şi centrul, şi flancurile, şi din care rămăseseră la datorie doar muzicanţii, femeile şi tinerii căsătoriţi. Printre ei vedeai ici-colo cîţiva bătrîni — generalii acestei armate care se evaporase parcă pe nesimţite...

Mulţumită acestei neaşteptate forţe, numărul celor veniţi la miting crescu cu vreo trei sute de inşi — cifră pe care, în rezoluţie, un neînsemnat zero adăugat la urmă avea s-o ridice la trei mii. Cu aceasta, celor din mahalaua de jos le veni inima la loc; căpătară curaj şi încredere.

— Au venit toţi ! E gata ! Să alegem biroul ! strigară unii.

— Mai întîi un preşedinte, adăugară alţii.

— Atunci propuneţi ! Haide, pe cine ?

Urmă un moment în care vorbiră toţi cu glas domol, dîndu-şi părerea, apoi se auziră strigăte :

— Pe Dancio Pîrvov !

— Păi, nu e aici !

— Atunci pe cine ?

— Pe cel mai bătrîn, ca să nu pierdem vremea.

— Da ! Pe cel mai bătrîn şi mai neutru, domnilor, se auzi o voce care le domină pe toate celelalte. Propun pe domnul Nistor Braboikov, care a dorit în mod special să ne cinstească adunarea.

— Ura ! Bravo ! Foarte bine ! Se admite !...

Voci aprobative şi unanime străpunseră încăperea.

Pînă să-şi dea seama, moş Nistor se şi trezi pe scaunul preşedintelui unde-l traseră şi-l aşezară cîteva braţe puternice. Se cam pierduse cu firea şi se uita în jurul lui foarte speriat. I se părea că visează. Toate privirile se aţintiră spre dînsul cu vădită simpatie. Faptul că primise să fie preşedintele mitingului avea o anumită importanţă : se mina autoritatea celuilalt miting, convocat de feciorul-său. Adunarea îl aplaudă furtunos pe preşedinte. Se auziră cuvinte bune şi laude la adresa lui : „Iată un om cinstit şi care ţinea la convingerile lui“, „Iată adevăratul patriot care condamnă în mod public atitudinea feciorului său şi aprobă sancţionarea lui !“ „Dacă am avea mai mulţi oameni atît de oneşti ca dînsul, Bulgaria n-ar zăcea în mocirla asta a radicalilor“, ziceau alţii.

— Trăiască judecata sănătoasă a bulgarului !

— Jos nihiliştii !

Și în același timp, la mitingul din mahalaua de sus, era ales ca președinte prefectul ce fusese destituit.

— Iubiți concetățeni, deschidem mitingul nostru. Oratorii se pot înscrie la cuvînt, anunță secretarul care avea sarcina să conducă de fapt mitingul și pe președintele lui.

Moș Nistor păstra de la înălțimea locului său de președinte o tăcere olimpică, uitîndu-se la publicul din sală cu un respect cuviincios. Doar din cînd în cînd făcea un semn cu capul arătînd că aprobă cuvintele vorbitorilor care își întorceau mereu privirea spre el. Se vedea bine că îi plăcea situația în care se afla și care-i măgulea amorul propriu. Deveni ceva mai activ și aplaudă și el, atunci cînd sala făcea același lucru.

— Iată un patriot adevărat, șopteau unii.

Mitingul se termină cu bine. Rezoluția votată ajunse la minister și la redacțiile ziarelor din capitală chiar în aceeași seară, o dată cu rezoluția mitingului din cealaltă mahala. Cea dintîi era semnată Nistor N. Braboikov ; cea de-a doua purta iscălitura feciorului său, Nikola.

Acest lucru era atît de greu de crezut, încît la Sofia îl socotiră drept o mistificare pînă ce nu primiră confirmarea.

A doua zi Nikola nu-și mai reținu tatăl.

Bătrînul plecă la Stara Zagora.

*

Două săptămîni mai tîrziu moș Nistor cu prietenul său de-o vîrstă, moș Nanio, plecară călare la cîmp ca să-și vadă fînețele și ogoarele. Era dimineață și soarele, după furtuna din noaptea trecută, strălucea vesel pe cerul de azur. Bedecika, cu apele sale cristaline, venea alergînd din văile răcoroase ale munților Sredna Gora și susura veselă prin deasa pădure de nuci de la Ceadărmoghila. La orizont, nesfîrșita cîmpie se întindea ca o mare verde. Fînețele întinse și ogoarele ce unduiau îți luau ochii cu verdele lor proaspăt și strălucitor. Văzduhul răsuna de glasul păsărilor, pieptul ți se îmbăta de miresmele și adierile dulci ale primăverii. Moș Nistor, cu ciubucul în mînă, cu o figură mulțumită și întinerită parcă, vorbea vesel cu moș Nanio, tovarășul său. Convorbirea lor, care începuse cu

păreri asupra roadelor pe care avea să le dea pămîntul în acest an, trecuse pe nesimțite la politică. Moș Nistor îi povestea cu dovezi din cele mai convingătoare despre încăpățînarea feciorului său Nikola, care-l făcuse pînă la urmă să părăsească orașul V. Și acuma se înfuria cînd își aducea aminte de atitudinea potrivnică față de șefii săi, de care se făcuse vinovat Nikola, ca și de faptul că acesta se băgase în politică.

— S-a supărat ca văcarul pe sat! Da, întocmai ca văcarul pe sat, bombănea el lovind mînios cu călcîiele căluțul care-l ducea.

— Dar și tu! Om bătrîn, să te-apuci acum de mitinguri. Ba încă și președinte! Ți-a luat Dumnezeu mințile tocmai acum!... se mira moș Nanio.

Moș Nistor rîse pe sub mustăți și tăcu chitic.

1888

(Portret)
O EPOCĂ CE NAȘTE OAMENI MARI

Kurudimov termină lectura romanului său ; se vedea clar că era stăpînit de o puternică emoţie. Sîngele i se urcase la cap și obrajii îi ardeau ; în ochi îi jucau flăcările unui foc aprig, și șuviţe din părul blond și mătăsos îi căzuseră pe fruntea albă, acum încruntată, trădînd clocotul gîndirii creatoare.

— Bine, zise prietenul său, tînăr și el, cu o expresie liniștită și flegmatică.

— Și nu e simplă născocire, frăţioare, și nici o imitaţie, totul e luat din viaţă, rod al observaţiilor mele personale. Cunosc foarte bine eroii. Ce zici ? Minunat ! Și cînd te gîndești că sînt doar la prima mea lucrare... Și titlul se potrivește foarte bine : *Stînca sau victimele nefericite ale dragostei !* Ce spui ? Kurudimov se uită cu un aer inspirat la amicul său.

— Da, bine, repetă sec Spasov, luînd în mînă manuscrisul voluminos. Dar asta ce-i ? Ţi-ai schimbat numele ?

— Da, puţin, Gorolomov. Kurudimov sună vulgar, iar numele înseamnă... Știi, Voltaire s-a numit mai întîi Arouet ? De azi înainte voi semna Gorolomov.

Spasov zîmbi.

— De ce nu încerci și tu, Spasov ?

— Ce anume ?

— Ceea ce am făcut eu : fă-te și tu scriitor !

Spasov rîse.

— Scriitor ? Asta nu-i de nasul meu.

— Degeaba te subapreciezi, încearcă-ţi şi tu talentul. Pe ce drum vrei să mergi ? Ce vrei să faci ?

— Ţi-am mai spus-o : dăscălie.

Gorolomov (aşa îl vom numi de aici înainte) îşi privi prietenul cu compătimire.

— Dascăl ? Să te tîmpeşti cu nişte lecţii idioate, să ajungi o maşină care îndrugă douăzeci de ani unul şi acelaşi lucru, în aşteptarea pensiei ?... Gîndeşte-te la profesorul nostru de matematici ! Ce-a ajuns ? Un om mucegăit, un tip nesociabil. Cum de-ai luat hotărîrea asta ?

— Vezi tu, Panaiote, eu privesc altfel această înaltă chemare. E drept, pentru un om dornic de faimă, profesoratul nu prezintă un teren vast de acţiune... Eu însă nu jinduiesc după celebritate... După mine, problema...

Gorolomov îl întrerupse.

— Ştiu, ştiu ce vrei să-mi spui ! Dar te asigur, frăţioare, că asemenea gînduri modeste n-or să te ducă prea departe... Aceluia căruia îi e ruşine să devină om mare, vrea să rămînă o nulitate. Şi fără tine Bulgaria are mii de dascăli, dar nu are scriitori mari. Şi puţine talente crezi tu că se pierd în mulţime sau stau ascunse prin cine ştie ce văgăune ? Ca să vezi, ce prostie era să fac şi eu ! Am intrat întîi la o şcoală de agricultură. Mă pregăteam să apăs coarnele plugului, în timp ce chemarea mea era cu totul alta — condeiul ! Ce prostie ! Nu-i aşa ?

— De ce ? Şi agricultura e un lucru frumos. Cu plugul ştii cu adevărat că eşti folositor.

— Munca grea, frăţioare, e pentru oamenii simpli, din popor, după cum şi dăscălia e pentru cei obişnuiţi. Eu urmăresc un scop mai nobil, înţelegi ? Ascultă vorba mea ! Încearcă şi tu ! Ia pildă de la mine.

— Nu vreau neapărat să ajung o celebritate ; prefer să fiu un profesor bun, altceva nu doresc, răspunse Spasov.

— Halal ideal ! Te compătimesc pentru umilinţa ta. Ia pildă de la mine ! Ai crezut vreodată că acest cap al meu ar fi în stare să creeze aşa ceva ? zise Gorolomov gesticulînd cu mîna în care-şi ţinea mîndru manuscrisul.

— Cînd vrei să trimiţi romanul ? întrebă Spasov, ca să evite răspunsul.

— Chiar acum !

Și Gorolomov începu cu înflăcărare să-și împacheteze manuscrisul. Pe urmă scrise pe el adresa unei reviste literare.

Acești doi tineri erau prieteni, elevi în ultima clasă de liceu. Terminau școala în anul acela. Dar, așa cum se vede din convorbirea de mai sus, erau două firi cu totul diferite. Gorolomov, fire zvăpăiată, curajoasă și încrezătoare, cu o imaginație aprinsă, deștept, sclipitor chiar, deși nu adîncea lucrurile, se deosebea net de prietenul său, un tînăr modest, liniștit, pe a cărui figură seriozitatea se întipărise poate prea de timpuriu. Mai întîi, după dorința tatălui său, Gorolomov intrase la școala de agricultură de la Sadovo. Curînd însă spiritul său agitat găsi prea seacă această știință gospodărească, se căi de alegerea sa, instigă la nesupunere pe elevi, bătu un profesor și părăsi școala de la Sadovo trecînd la liceu. Dar nici aici nu se potoli. Lua note rele și de aceea considera drept necorespunzător, ba chiar dezgustător sistemul de predare ; ordinea era o tiranie, profesorii, la adresa cărora făcea epigrame răutăcioase, niște idioți. Dar aceste satire plăceau colegilor lui care-l considerară curînd un literat. Succesul făcu să-i încolțească în suflet dorința de a ajunge scriitor de mare faimă. Această carieră i se părea a fi cea mai ușoară și romanul pe care-l scrisese trebuia să-i aducă gloria. De aceea se străduise să-și găsească un nume mai sonor, mai plin de tîlc... Lectura pasionată a biografiilor marilor scriitori și unilaterala lor înțelegere trezi în sufletul lui dorința neînfrîntă de a-i ajunge. Această lectură avu pentru el ceva din influența pe care romanele cavalerești o exercitaseră asupra lui Don Quijote. În mintea lui Gorolomov își făcură loc doar numele răsunătoare ale marilor scriitori și se obișnui să se creadă a fi și el unul dintr-înșii. Defectele și slăbiciunile, ba chiar și viciile lor fură considerate drept elementul principal al geniului acestora. Imitînd și dezvoltînd aceste laturi negative, gîndea că va deveni și el genial. Astfel, deoarece atîția scriitori nu fuseseră elevi străluciți atunci cînd urmaseră liceul își neglijă și el lecțiile. Nu știa prea bine ce scrisese Musset, dar își amintea că avusese un vers neglijent, că fusese bețiv, iar Shakespeare — un cinic ; știa că Byron a dus o viață zvăpăiată, că Dumas nu ștergea nimic cînd

scria, că Molière a luat din autorii străini, iar Rousseau — din buzunarele străine — în copilăria lui, că Marlowe fusese un desfrînat, Voltaire o fire speculativă etc. Cu asemenea bagaj în cap, şi doar cu o vanitate răscolită în loc de talent, Gorolomov se avîntă în literatură.

Nu întîmplător grandomania îl făcuse să se oprească la aceasta din urmă : pentru a atinge celebritatea orice altceva cerea cunoştinţe serioase, muncă perseverentă, voinţă neînfrîntă şi merite. Literatura i-o dădea fără toate astea : *poeta nascitur* [1].

Dacă ar fi fost mai perspicace ar fi preferat politica.

Romanul său cuprindea povestea unei tinere fete seduse şi apoi părăsită de iubitul ei şi care, pradă deznădejdii, se aruncase de pe o stîncă şi murise în clipa în care pocăitul amant alerga generos s-o salveze şi s-o ia în căsătorie. El ajunse însă prea tîrziu. De aceea se aruncă şi el eroic de pe aceeaşi stîncă, găsindu-şi moartea lîngă adorata sa.

Imitînd pe Byron, Gorolomov se zugrăvise pe el însuşi ca personaj principal al romanului ; eroina era o fată pe care la o întîlnire tainică o ameţise cu cloroform pentru a abuza de ea. Din fericire numai prima jumătate a acestui roman avea o bază reală : finalul tragic era doar rodul fanteziei lui ; aceasta deoarece Mariika Nedelkova nu se sinucisese încă, iar Gorolomov nu se gîndea de loc să facă un astfel de gest, ci, dimpotrivă, avea intenţia să ajungă un om celebru.

Romanul era conceput greşit şi scris cu stîngăcie. Multe nopţi Gorolomov nu închise ochii. Răspunsul redacţiei întîrzia, neliniştindu-l şi chinuindu-l. Cînd se înfuria pe el însuşi că se înjosise să cerşească bunăvoinţa unor idioţi şi invidioşi (aşa îi numea el pe cei de la redacţie), cînd îşi făcea visuri, sperînd să-şi vadă romanul tipărit în primele pagini ale revistei, însoţit de răsunătorul său nume şi de aprecierile măgulitoare ale redacţiei. În clipele acelea inima îi bătea puternic, plină de mîndrie. Vedea cum gloria îi deschide ambele uşi şi numele Gorolomov apare înconjurat de o aureolă strălucitoare... Această febrilă aş-

[1] Te naşti poet (lat.).

teptare ţinu trei săptămîni. În sfîrşit, Spasov aduse noul număr al revistei.

— Este ? strigă sau mai bine zis urlă Gorolomov.

— Da, e ceva.

Gorolomov, cu sufletul la gură şi cu mîna tremurîndă, răsfoi revista, dar nu găsi nimic. Doar pe ultima pagină, pe coperta roşie, citi înfrigurat următoarele cuvinte ale redacţiei :

„D-lui G....ov, din P. Romanul (?) dumneavoastră nu se poate tipări. Totul e o inepţie, pînă şi numele autorului. Nu vă grăbiţi, mai aveţi de învăţat."

— Ticăloşii ! Nemernicii ! Idioţii ! strigă Gorolomov, ieşindu-şi din fire. Am fost un prost că m-am adresat acestor capete seci şi invidioase. Trebuia să mă aştept la asta. Toţi scriitorii geniali au dus la început o luptă grea cu aceşti redactori ignoranţi şi lipsiţi de orice talent... Schiller a bătut la o sută de porţi, rugînd să i se tipărească *Hoţii* pe hîrtie de băcănie... Dar lordul Byron ? Cum i-au primit întîia sa lucrare nişte invidioşi ca şi ăştia ? Nu şi-au bătut joc de el, ba chiar şi de numele lui ? Dar i-au stins oare flacăra creatoare ? Nu. Dimpotrivă, au aţîţat şi mai tare focul geniului său... Şi i-a distrus apoi prin satira sa. nici eu nu o să-i las nepedepsiţi pe aceşti josnici redactori care mă persecută. Da, Gorolomov e Gorolomov, şi gata ! O să le arăt eu lor, o să-i distrug, o să mă răzbun pentru această jignire a creaţiei mele, care n-are decît un singur cusur : acela că n-a ieşit de sub condeiul lor lipsit de har... Ba nu ! Stai să-i învăţ eu minte chiar acum.

Şi aşezîndu-se, adresă redacţiei următoarea scrisoare :

„Domnilor filozofi cu urechi blegi !

Am vrut să văd cît sînteţi de josnici şi m-am convins. Dumneavoastră credeţi că geniul sălăşluieşte doar în capetele dumneavoastră pentru că au bărbi ? Sau mi-aţi luat vîrsta ca măsură a talentului ? Ştiţi dumneavoastră, ignoranţi domni, că Schiller era cu trei ani mai tînăr decît mine cînd şi-a scris cea mai vestită lucrare a sa ? Şi atunci nişte măgari ca voi s-au mirat, dar au căzut în bezna nimicniciei... Sau credeţi că scriitorii talentaţi au ajuns unde au ajuns din cauza învăţăturii ? Cei mai mulţi nici nu şi-au terminat şcoala ! Oare divinul Homer a avut vreo

diplomă ? Terfeloagele astea sînt necesare doar unor idioţi ca dumneavoastră ! Sînteţi nişte proşti, domnilor, dacă socotiţi că veţi înăbuşi şi veţi ucide talentul meu. Slavă Domnului, sînt destule tipografii în Bulgaria — nu numai revista voastră idioată. Sînt încîntat că v-aţi purtat ca nişte lichele. Refuzul dumneavoastră e o mîndrie pentru mine. E cea dintîi cunună pe care mi-o puneţi pe frunte, fără să vă daţi seama. Cu dispreţul meu profund,

Gorolomov"

Aceste rînduri, în ciuda înjurăturilor şi laudelor copilăreşti, fuseseră scrise cu inspiraţie. Deseori amorul propriu rănit este elocvent în indignarea lui. Spasov însuşi îl aplaudă, fără să-şi dea seama de unde pornise acest inexplicabil entuziasm.

— Sfatul meu, Panaiote, este să adaugi şi această scrisoare romanului, dacă-l vei tipări... Poţi fi sigur că cel puţin aceasta va fi citită de toţi şi îi va asigura succesul, zise el vioi, fără să vadă că lauda lui pe de o parte măgulea, iar pe de alta rănea amorul propriu al lui Gorolomov — deoarece Spasov îl compătimea sincer pe acest prieten al său pe care-l credea talentat.

Din această zi Gorolomov declară război redacţiei şi îl duse cu succes. O fiţuică umoristică primi şi tipări cu dragă inimă grosolanele lui atacuri împotriva revistei şi a redactorilor ei. Acestea făcură plăcere multor nemulţumiţi, care i le publicară. „Criticile" lui Gorolomov fură găsite „minunate", iar unul dintre profesorii lui (ei începuseră să se teamă de dînsul) îl numi, servil, „Bielinski al Bulgariei". Succesul îl ameţi pe Gorolomov ; ajunsese dintr-o dată un om cunoscut, o autoritate în critica literară şi asta doar cu cîteva articolaşe ! Ce va fi cînd va vedea şi romanul lumina tiparului ? Ce viitor strălucit !

Se întîmplă însă ceva care puse capăt strălucitelor lui succese în domeniul literaturii şi îi schimbă cu totul destinul. Povestea de dragoste cu Mariika, dacă nu şi-a găsit loc în paginile revistei, a fost continuată în viaţă. Cu toate că Gorolomov o aruncase de pe stîncă şi uitase aproape de existenţa ei, Mariika trăia şi purta într-însa rodul faptei lui „cavalereşti". Cînd biata fată îşi dădu seama de situaţia în care se afla, îi scrise în taină lui Gorolomov, pe

care îl iubea încă pătimaş, arătîndu-i că, dacă nu va voi s-o ia în căsătorie, va fi dezonorată pentru totdeauna şi în acest caz nu-i va rămîne nimic altceva de făcut decît să se omoare. Pe de o parte scrisoarea îl alarmă, pe de alta îl linişti. Va să zică, dacă Mariika îşi punea capăt zilelor, totul se rezolva. Aceasta chiar îi măgulea vanitatea : o fată care se omoară din dragoste pentru dînsul ! Acelaşi lucru îl făcuse şi pentru Byron o femeie, la Veneţia ! El nu-i răspunse nimic pentru a o face să sufere mai mult şi a o determina să meargă cu paşi cît mai repezi spre disperata ei soluţie... Dar a doua scrisoare a fetei îi risipi toate speranţele. Mariika îi declara că dacă nu-i va răspunde, va spune totul tatălui său. Gorolomov se alarmă. El cercetă Codul penal şi părul i se făcu măciucă cînd văzu pedeapsa cu care se sancţiona delictul a cărui victimă fusese Mariika. Pe urmă Gorolomov îl cunoştea şi pe tatăl fetei ; era un om aprig şi hotărît, care luptase ca voluntar în războiul de eliberare. Dacă nu-l dădea în judecată, era în stare să spele cu sînge această dezonoare, ca să-i răzbune fata. Şi acest lucru era cel mai probabil... Gorolomov se văzu strîns cu uşa şi răspunse Mariikăi că o iubeşte cu aceeaşi pasiune, jurînd că se va logodi cu dînsa îndată ce-şi va termina examenele. Biata fată se linişti, aşteptînd această zi cu nerăbdare. Cînd examenele se încheiară, ea îi scrise din nou, amintindu-i de promisiunea făcută, dar scrisoarea ei nu-l mai găsi.

Se afla acum în Rusia.

Neaşteptata plecare a lui Gorolomov, chiar a doua zi după examen, semăna cu o fugă. Profitînd de termenul pe care i-l acordase Mariika, el se rugă de taică-său să-l trmită la studii în Rusia — şi asta cît mai repede, ca să se pregătească acolo în timpul vacanţei de vară pentru a putea intra toamna la universitate. Nu dorise nimic mai mult în viaţa lui decît să studieze. Acesta fusese visul vieţii lui şi s-ar fi omorît dacă taică-său nu i-ar fi satisfăcut dorinţa ! Bietul bătrîn nu mai avu ce face : nu era în stare să-şi ţină băiatul la studii, dar îl iubea ca pe lumina ochilor. Adresă o înduioşătoare cerere guvernului pentru a obţine o bursă. Din fericire cererea sa fu aprobată şi bursa i se acordă — singura care mai rămăsese, la medicină.

Ca atare, fără voia lui, Gorolomov intră la Facultatea de medicină.

Bineînțeles aceasta îi displăcea. Nici firea nu i se potrivea cu astfel de preocupări serioase.

— Nu-s făcut eu să fiu doctor și nici nu pot să fiu măcelar, să căsăpesc trupurile oamenilor, își zise el. Adevărata mea chemare e literatura. Blestemata asta de facultate nu mă va abate însă de la drumul pe care mi l-a trasat providența. Oare puțini dintre marii scriitori au greșit atunci cînd au trebuit să-și aleagă profesia? Goethe, ca și mine, s-a înscris la medicină, dar pe urmă a trecut la poezie; la fel și Schiller, pe care l-au dat afară...

Și se închise în casă, apucîndu-se să scrie poezii, drame și nuvele. Nici nu se mai ducea pe la cursuri. Colegii lui bulgari veneau des pe la dînsul, dar îl găseau cufundat în lucru, înconjurat de o mulțime de caiete și de manuscrise. La mirarea lor, el răspundea îngîmfat:

— Împotriva firii nu pot să merg!

— Păi, atunci de ce nu te-ai înscris la Facultatea de filologie?

— M-am înșelat! Acuma văd că voi fi o nulitate ca medic, ca scriitor însă voi ajunge departe.

Prietenii săi îi dădeau dreptate, căci tinerii sînt totdeauna generoși.

— Las' să scrie, zise Kiterov, nu e mare pagubă dacă Bulgaria va avea un doctor prost mai puțin. Fiecare dintre noi are cîte un manuscris ascuns prin fundul vreunei lădițe, dar Gorolomov nu-și ascunde înclinațiile și crede în steaua lui. Asta-i foarte bine. Poate că are într-adevăr talent.

Gorolomov continua să scrie neobosit și cu o rară însuflețire. Nimic nu-l tulbura. Își luase adio de la medicină, și ea de la dînsul. Scrisese lui taică-său o singură dată. Răspunsul venise mai repede decît s-ar fi așteptat. Bătrînul îl certa aspru pentru noul nume pe care și l-a luat, de parcă ar fi fost cine știe ce om mare. Aceasta îl înfurie pe Gorolomov, care rupse scrisoarea, mormăind:

— O să vezi tu cine sînt eu!

Nutrea o puternică dorință să-și uimească colegii cu talentul său. Dat fiind că se bucura acum de simpatia lor, chemă într-o seară de iarnă cîțiva prieteni ca să le

citească *Stînca sau victimele nefericite ale dragostei*, roman despre care le vorbise de multe ori cu atîta entuziasm. Mai întîi însă le povesti cu înflăcărare despre revoltătorul refuz al redacției, pe care o acoperi iarăși de insulte și înjurături. Lectura romanului se desfășură în mijlocul unei tăceri depline. La început studenții ciuliră urechile cu multă atenție ; pe urmă începură să se uite unii la alții, nedumeriți, după care căscară pe furiș. Spre miezul nopții Gorolomov termină de citit. Fața îi strălucea de mîndrie cînd privi întrebător spre colegii săi.

Domnea aceeași tăcere, întreruptă doar de cîteva exclamații forțate : „da“, „da“. Unii tușeau semnificativ :

— Bun, adăugară alții văzînd că n-au încotro.

Kiterov își dădu însă părerea cu mult curaj.

— Vă rog să mă scuzați, domnule Gorolomov, dacă vă voi spune părerea mea obiectivă. Romanul dumneavoastră nu este reușit. Nu e într-însul nici un pic de adevăr, nici o fărîmă de creație artistică. Cred că redacția care a refuzat tipărirea v-a făcut un serviciu...

Gorolomov îl privi stupefiat.

— Iertați-mă, bai Kiterov, dar dumneavoastră n-ați înțeles bine. Este ceva real... răspunse surd Gorolomov, vorbind de parcă l-ar fi strîns cineva de gît. Broboane de sudoare îi apăruseră pe frunte.

Kiterov adăugă și mai apăsat :

— Nu știu ce este real, dar romanul pare fals de la prima și pînă la ultima pagină. Nu există nici o logică în acțiune, nici un pic de adevăr în descrierea caracterelor. Iar manifestările sufletești ale eroilor contravin total oricăror legi ale psihologiei... Cît despre Gheroldev, eroul dumneavoastră, acesta nu e o ființă vie, ci un fel de amestec, un fel de monstru lipsit de omenesc... Zadarnic vreți să-l faceți să pară simpatic și chiar cu o atitudine cavalerească... Miroase de la o poștă a escroc și, chiar dacă ne asigurați că întîmplarea este adevărată, nimeni n-o să vă creadă că acesta s-a aruncat de pe stîncă. Acest salt mortal, pe care nu-l explicați prin nimic, nu poate fi făcut de un șarlatan ca dînsul. Viața nu cunoaște asemenea melodrame fără sens... În ceea ce privește forma lucrării dumneavoastră, ea trădează o totală lipsă de experiență și se situează sub orice critică. Nu vreau să vă spun mai mult...

Nu vă grăbiţi, domnule Gorolomov. Citiţi-i mai atent pe clasicii ruşi. Veţi găsi la ei un adevărat tezaur, o colecţie de tipuri de o rară perfecţiune artistică. Aceasta vă va ajuta să vă formaţi un adevărat gust literar... Iar la corifeii literaturii contemporane veţi găsi adevărate lecţii de felul cum trebuie redate în literatură cele ce se întîmplă în viaţă... Iertaţi-mă pentru aceste observaţii, pe care vi le fac din simpatie faţă de nobila dumneavoastră aspiraţie.

Cînd Kiterov termină, el întîmpină privirile aprobatoare ale colegilor lui... Ele spuneau că tălmăcise în modul cel mai elocvent şi gîndurile lor. Tăcerea se lăsă din nou.

Gorolomov rămăsese ca trăsnit. Ascultase uluit crudele adevăruri care i se spuseseră cu atîta sinceritate şi energie. Nu mai era în stare să scoată nici un cuvînt. Kiterov ăsta îl speriase. Cînd îi vorbise de eroul romanului, Gorolomov evitase fără să vrea privirea lui ascuţită, de teamă să nu-i pătrundă pînă în adîncul sufletului său murdar. Se temuse chiar ca nu cumva criticul său să-i fi ghicit taina, căci fiecare cuvînt cu privire la Gheroldev îl plesnise ca un bici peste obraz.

După ce îşi conduse oaspeţii, Gorolomov se trînti disperat pe canapeaua murdară. Această părere sinceră, deşi îmbrăcată în cuvinte politicoase, despre romanul său, în care-şi pusese cele mai mari speranţe, dădu o lovitură de moarte iluziilor lui. Cu alte cuvinte asta însemna : „Gorolomov, ai plecat nepregătit spre literatură, renunţă cît mai e vreme la această dragoste". Era o sentinţă teribil de aspră, pe care însă nu avea dreptul s-o considere părtinitoare : ştia cît de mult îl simpatiza Kiterov şi nici privirile celorlalţi studenţi nu îndreptăţeau o asemenea bănuială. Ceea ce era mai îngrozitor este că şi lui i se luă un văl de pe ochi ! Kiterov îşi cîştigă dreptul la cea mai înverşunată ură.

În noaptea asta visurile în legătură cu faima sa de scriitor se topiră — nu fără o luptă cruntă cu sine însuşi. Dis-de-dimineaţă îşi aruncă îngrozit manuscrisele sub pat.

Poarta ce ducea spre literatură se trînti în urma lui.

*

Curînd cunoscu un alt student, un evreu din Rusia, care dădu o nouă direcţie gîndurilor lui. O altă uşă se

deschise în fața ambiției lui Gorolomov. Se apucă să citească cu sete o mulțime de cărți ale anarhiștilor, pe care i le aducea noul său prieten. Parcurse în scurtă vreme lucrările lui Bakunin, Herțen, proclamațiile prințului Kropotkin și edițiile apărute la Geneva, din care traduse cîteva. Ele îi zguduiră puternic creierul bolnav, aruncînd peste dînsul un văl întunecat. Hotărî să devină luptător pentru libertatea omenirii, intră prin mijlocirea evreului în legătură cu niște societăți nihiliste secrete și se gîndi ca mai tîrziu să ducă și în Bulgaria noua sa religie. Gîndul de a deveni un Bakunin sau un Kropotkin al Bulgariei îi surîdea. Noi aripi crescură sufletului său dornic de mărire. Se simți ca renăscut în atmosfera proaspătă a negativismului, în care se cufundă pînă la gît. Pisarev îl consolă ușor de naufragiul său în literatură. Pentru el Byron, Pușkin, Schiller și alți scriitori de aceeași valoare nu făceau toți la un loc cît o broșurică tipărită în cine știe ce tipografie clandestină. Nihilismul era acum tot și toate : orice altceva nu era decît prostie și josnicie !... Își ului prietenii cu proiectele și planurile lui uriașe.

„Dar Bulgaria nu e terenul în care poate rodi o asemenea doctrină“, îi spuseră ei.

— Vă înșelați. Atîta timp cît în Bulgaria mai există încă biserici și popi, autorități și Dumnezeu, cît timp mai sînt bogați și săraci și prejudecăți seculare, toporul nihilismului va avea de lucru aici.

— Și tu vei propovădui această distrugere ?

— Da, domnilor, nihilismul înseamnă distrugere, dar din ruine va răsări o dreptate ideală, aceea a lumii noi !...

Gorolomov spunea toate astea cu înflăcărare. Colegii săi, chiar dacă nu împărtășeau asemenea concepții extremiste, se lăsau încîntați de aceste fraze nebuloase, dar răsunătoare. Gorolomov crescu în ochii lor și ajunse un erou ! Entuziasmul captivează chiar în persoana unui escroc care știe să joace teatru !

El socotea însă că pentru realizarea acestei înalte misiuni în patrie trebuia să nu aibă nimic de suferit și din această cauză era necesar să fie la adăpost de orice fel de bănuială. Reuși să cîștige bunăvoința conducerii facultății și curînd izbuti să ajungă omul de încredere al rectorului prin mici și „nevinovate“ denunțuri împotriva

colegilor săi, care nu-şi ascundeau de dînsul concepţiile lor liberale. De altfel, dintre toţi nu avu de suferit mai serios decît Kiterov. Scopul înalt ce trebuia realizat scuza însă aceste mici josnicii, le găsise chiar şi în viaţa unor oameni mari. Pe lîngă asta, protecţia rectorului îl scutea de obligaţia de a frecventa cursurile la Facultatea de medicină, ştiinţă care constituia pentru dînsul hieroglife din ce în ce mai indescifrabile.

O nouă întîmplare îi îndreptă însă în altă direcţie aspiraţiile. Prezentat incidental unei familii aristocratice, începe să frecventeze această casă. Inteligenţa lui vie, înflăcărarea şi idealismul său atraseră atenţia nobilei domnişoare, o fată entuziastă şi dispusă spre romantism. Ea crezu că vede în Gorolomov un nou Insarov. Pentru a se ridica şi mai mult în ochii ei, Gorolomov se prezentă ca făcînd parte dintr-o familie aristocratică şi bogată, din spiţa ţarilor bulgari. Această nevinovată minciună fu crezută şi el trebui să joace mai departe noul său rol. Nu scăpa nici un prilej ca să întărească această afirmaţie şi, ca s-o impresioneze în mod cu totul deosebit îi dărui de ziua ei onomastică un condei cu briliante, safire şi topaze mari ce luceau orbitor. Fata fu entuziasmată şi el se întoarse vrăjit de ea. Planuri luminoase îşi făcură loc în capul lui. Se gîndi chiar să scrie tatălui său despre marile speranţe pe care le nutrea, dar se abţinu. Se mulţumi doar să facă unele aluzii cîtorva dintre prietenii săi despre legătura pe care o avea cu tînăra nobilă... Trebuia să-şi reverse într-un fel preaplinul bucuriei sale sufleteşti. Bineînţeles nu scoase un cuvînt în legătură cu mica sa minciună în ceea ce priveşte originea sa nobilă, minciună cu care cîştigase încrederea fetei. Prietenii săi observară şi ei schimbările în modul său de viaţă şi în concepţiile lui. Dintr-un sceptic întunecat şi mizantrop, Gorolomov se transformase într-un dandi modern. Nu mai auzeai de la dînsul nimic despre principii, despre libertatea omenirii, despre luptă, idei şi altele. Într-un rînd, fu văzut chiar la teatru în loja acestei familii, cu un binoclu de email la ochi. La saluturile colegilor de la parter nu răspunse : se prefăcea că nu-i vede.

Fireşte că această nouă pasiune, inspirată tot de grandomanie, o stinse cu totul pe aceea pe care o avusese pen-

tru nihilism, iar frecventarea cursurilor fu aproape întreruptă. Într-o zi, cînd venise și el, de ochii lumii, în amfiteatru, intră rectorul cu cîțiva profesori, însoțiți de un străin ce părea a fi negustor. Rectorul se întoarse spre acesta din urmă și zise sever :

— Vă rog, domnule, uitați-vă și în amfiteatrul ăsta și spuneți-mi dacă recunoașteți persoana !

Negustorul trecu pe lîngă studenții uluiți, cercetă fața fiecăruia cu multă atenție și, cînd ajunse la Gorolomov, se opri și îl arătă :

— Acesta este !

Toți își ațintiră privirile spre Gorolomov.

El sta în picioare, alb ca foaia de hîrtie, mai mult mort decît viu.

— Acesta e ! repetă negustorul. Mi-l amintesc foarte bine. Întrebați-l, să vedem dacă îndrăznește să nege.

Dar fizionomia lui Gorolomov era o mărturisire mai elocventă decît oricare alta.

— Panaiot Petrovici, urmați-mă, vorbi rectorul cu asprime. Gorolomov, profesorii și negustorul ieșiră. Studenții se uitau unii la alții stupefiați.

În cabinetul rectorului, Panaiot își recunoscu furtul. Cunoscutul condei cu briliante îl sustrăsese în magazinul negustorului dintre multe altele pe care acesta i le pusese în față, ca să aleagă. Condeiul fu cerut și luat înapoi, într-un mod foarte politicos, de la tînăra nobilă, care rămase uluită !

Gorolomov făcu două luni de închisoare. Dar conducerea universității, din indulgență față de nația lui și pentru a nu păta prestigiul instituției, mușamaliză afacerea. Gorolomov a fost doar exclus din universitate și expulzat peste graniță.

Cînd ajunse la Ungheni, orașul de frontieră cu România, respiră ușurat. Se gîndi pe ce drum să apuce. Procesul cu cloroformul îl aștepta ca un cerber întărîtat la porțile Bulgariei.

Atunci se răzgîndi și plecă în Elveția.

Orașul Zürich este așezat într-o vale minunată. Casele lui albe și zvelte se înșiră pitoresc de-a lungul lacului cristalin. Culmile gigantice acoperite cu zăpezi veșnice străjuiesc de jur împrejur acest colț încîntător al naturii

alpine. Vara, orașul cu minunata lui verdeață, răcoare, liniște și cu frumusețea măreață a munților atrage turiști din toată Europa.

Dar Zürich — oraș al republicii libere — oferă adăpost și altor oaspeți mai permanenți : unor studenți străini veniți să învețe, unor emigranți politici, unor vagabonzi fără casă, unor refugiați din cauza revoluțiilor sau de pe urma altor naufragii ale vieții. Unul dintre aceștia era și cunoscutul nostru, Gorolomov.

Trecuse anul de cînd locuia aici, la Zürich. Fusese întîmpinat cu căldură de cătrei ceilalți emigranți ruși, ca un om care suferise pentru înaltele sale principii, ca o nouă victimă a tiraniei țariste. Toți știau că fusese prins în momentul cînd propaga învățătura nihilistă într-un sat din Rusia și că evadase ca prin minune din închisoare în momentul cînd se pregăteau să-l trimită la muncă silnică în Sahalin. Organele de presă ale anarhiștilor dezlănțuiră o nouă filipică împotriva barbariei țarismului, ridicînd în slăvi sacrificiile lui Gorolomov. Ca urmare, el primi numeroase scrisori de simpatie din partea multor confrați, de idei și de soartă. Această ieftină tămîiere îl ameți cu totul. Pentru prima dată se afla în centrul atenției. Gîndul de a ajunge principalul apostol al nihilismului în Bulgaria îl cuprinse și mai puternic. Abia acum își găsise adevărata chemare, care avea să-l ducă pe drumul celebrității... Audia din cînd în cînd cursurile Facultății de drept : dar tot timpul său era înghițit de citirea literaturii socialiste. Odăița sa mică și afumată era pur și simplu ticsită de broșuri și ziare anarhiste, de tot felul de lucrări, de foi revoluționare, de scrisori și manuscrise și toată această mană o înghițea cu lăcomie. Biblioteca lui își mărea numărul cărților din zi în zi. Pe pereți erau chipurile noilor sale divinități : Herzen, Vera Zasulici — eroina, Bakunin — prorocul și chiar acela al nihilistului-sfînt, care aruncase bomba ce l-a ucis pe țarul Alexandru al II-lea.

Trăia acum pe banii tatălui său ; nu cutezase să se adreseze guvernului bulgar pentru a-și prelungi bursa. Aceasta ar fi dus la descoperirea afacerii cu condeiul împodobit cu briliante. Pierdu și o altă bursă pe care o obținuse cu destulă abilitate de la Societatea slavă de binefacere. Tatăl său, fire slabă, aproape ruinat bănește, dar

cu o minte înțeleaptă și dornic să-și vadă feciorul învățat, își luă sarcina de a-l întreține. Scrisorile prin care băiatul îi cerea bani deveneau tot mai dese. Panaiot cheltuia fără nici o milă, cumpărînd într-una cărți socialiste sau călătorind prin diverse regiuni ale Elveției ca să-și vadă confrații. Dar mai ales viața asta de trîntor putea fi dusă numai cu bani mulți... Tatăl său ajunse curînd la capul puterilor, dar fericirea feciorului său era mai scumpă decît orice ; în afară de aceasta, era și singura speranță a bătrîneților sale... Începu să facă datorii, să amaneteze și să vîndă ce putea din mica sa gospodărie pentru a face față cheltuielilor mereu crescînde ale lui Panaiot. La plîngerile lui, la scrisorile prin care îi arăta că este ruinat și la îndemnurile sale de a face economie, Gorolomov îi răspundea cu cereri din ce în ce mai insistente, care pînă la urmă semănau cu niște ordine... Și ca să-l convingă și mai puternic pe bătrîn, el adăuga scrisorilor sale tăieturi din ziare în care apăruseră articole despre socialism semnate de dînsul. Rugămințile bătrînului nu-l mișcară ; asemenea emoții meschine nu-și găsiseră loc în sufletul său preocupat de planuri din ce în ce mai uriașe pentru reforma societății. Mai mult chiar, se mînie pe această zgîrcenie josnică a bătrînului care-i punea piedici în drumul său spre marele țel pe care-l urmărea.

— Într-adevăr, omul ăsta vrea să rămîn pentru totdeauna un biet Kurudimov, și nimic mai mult ! bombănea el supărat.

Dar într-o bună zi tatăl său apăru pe neașteptate în ușa acestui cuib nihilist.

Semăna cu o nouă apariție a Comandorului.

Gorolomov, uluit, rămase ca o stană de piatră.

— Fiul meu, fură primele cuvinte ale bătrînului, care tremura de mînie și suferință, scrii prin ziare și vrei să eliberezi popoarele de tiranie... Scapă-mă mai întîi pe mine de tirania ta !... Ți-e milă de întreaga lume, îndură-te întîi de bietul tău tată ! M-ai ruinat și o să rămîn pe drumuri la bătrînețe !... Oare nu e păcat ? De ce-ai plecat din Rusia ? Te-au izgonit ?

Gorolomov, care se temuse ca nu cumva taică-său să fi aflat adevărata cauză a acestei plecări, își reveni puțin și răspunse :

— Păi, nu ţi-am scris ? Nu eram făcut pentru medicină... De aceea am venit aici, ca să studiez dreptul... Cu facultatea asta o să-mi fac un viitor mai bun.

— Abia acum ai văzut asta ? De ce nu mi-ai spus şi mie, de m-am frămîntat atîta ? De ce n-ai făcut o cerere ca să capeţi o bursă de la stat ?

— Nu vreau să mă rog de măgarii ăia.

Taică-său se uită mirat la dînsul.

— Să fi rămas barem în Rusia, să fi urmat acolo dreptul... Ai fi putut beneficia de ajutorul Comitetului Slav...

— Lasă, tată ! Nu pot să-i sufăr pe barbarii ăia ! Despotismul lor mă înăbuşea, zise supărat Gorolomov.

— Cum ? Tu îi faci pe ruşi barbari ? strigă taică-său furios. De cînd ai început să-i urăşti atîta ? Erau buni cînd ne-au eliberat ! Iar acum sînt barbari, te înăbuşă şi nu-i poţi suferi ! De cînd te-ai făcut atît de deştept ? De cînd ai ajuns atît de mare ? Unii sînt barbari, alţii — măgari !... Tu în fond ce eşti ? Ce-ai făcut pînă acum ? Nimic altceva decît ai renunţat la numele tatălui tău pe care-l ruinezi cu totul la bătrîneţe !

— Ia mai slăbeşte-mă, tată ! strigă Gorolomov, supărat. Nu mai trimite nimic ! Nu-ţi mai cer nici un ban ! N-am nevoie de mila ta.

— N-ai nevoie ?... Şi din ce vrei să trăieşti ? Atunci întoarce-te în Bulgaria...

— Acasă nu vreau să mă întorc.

— Şi încotro vrei s-o apuci ?

— O să plec acolo unde nu mă vei putea vedea niciodată.

— Unde anume ?

— O să mă duc la Tonkin. Mă înscriu în legiunea străină şi n-am decît să mor acolo.

Oricît ar fi fost de mîniat, bătrînul îl iubea pe Panaiot ca pe lumina ochilor. Această hotărîre disperată îi muie inima... Dori să mai stea de vorbă cu fecioru-său.

În aceeaşi clipă, uşa care da în odaia alăturată se deschise, şi în cameră intră o fată, ca la ea acasă. Era neglijent îmbrăcată, purta părul scurt şi ochelari. Avea o expresie vie şi inteligentă ; mişcările ei erau foarte fireşti. Nu se sfii de loc de prezenţa necunoscutului şi se adresă rîzînd lui Panaiot :

— Bună ziua, Panaiot Petrovici, dă-mi te rog, porumbelule, numărul pe aprilie din *Kolokol*.

— Zinaida Matveevna, îţi prezint pe tatăl meu, zise Gorolomov încurcat.

Fata se înclină uşor, roşi puţin şi dispăru în camera ei.

— Cine este femeia asta cu părul tăiat ? întrebă mirat bătrînul.

— *Mademoiselle* Berendeeva, o rusoaică, studentă...

— Şi cum intră la tine, aşa, ca la ea acasă ?

Şi taică-său privi abia acum cu atenţie la teancurile de cărţi risipite într-o groaznică dezordine prin odaie, la portretele de pe pereţi alături de care se vedea atîrnată într-un cui o rochie.

— Ce-i cu toate cărţile astea ?... Ce fel de cărţi sînt ?... Dar fata asta cine e ? repetă el, pironindu-şi ochii întrebători pe faţa roşie ca focul a feciorului său, care se cam zăpăcise.

— Este vecina mea şi îmi dă lecţii de engleză...

— Mai bine recunoaşte că trăiţi împreună, zise taică-său, privind la uşa pe care ieşise studenta şi care rămăsese întredeschisă. Pe urmă adăugă trist, dînd din cap : Acum înţeleg de ce-mi ceri mereu bani... Eu şi maică-ta ne rupem de la gură ca să duci tu o asemenea viaţă !... Astea-s studiile tale !

— Tată, Zinaida Matveevna este o fată cuminte ! strigă indignat Gorolomov.

Taică-său se ridică să plece.

— Iartă-mă, fiule, dar de aici înainte n-ai decît să faci ce ştii... De la mine nu mai vezi o para chioară... Du-te nu numai la Tonkin, dar chiar şi în India dacă vrei !

Gorolomov îngălbeni, stătu puţin pe gînduri, ca şi cum ar fi luat o ultimă hotărîre, după care întrebă cu răutate :

— Va să zică, nu vrei să-mi mai trimiţi bani ?

— Nici un sfanţ ! Şi taică-său porni spre uşă.

— Dacă e vorba pe aşa, uite că fiul tău n-o să moară de foame ! strigă el, luînd repede revolverul de pe masă, punîndu-şi-l în piept şi apăsînd pe trăgaci, înainte ca bătrînul să fi apucat să-l vadă.

Cînd fumul se risipi, Gorolomov stătea rezemat de perete, nemișcat ca o statuie. Zinaida Matveevna dădu un țipăt din camera sa, bătrînul se repezi spre dînsul.

— Panaiot, băiatul meu, ce ai făcut ? și bătrînul luă revolverul.

Glontele trecuse pe sub brațul lui și se înfipsese în perete.

— Nu ești rănit ? întrebă taică-său, cu o expresie deznădăjduită pe față.

— Nu vreau să mai trăiesc o asemenea viață.

Pe obrajii bătrînului curgeau două șiroaie de lacrimi. Își îmbrățișă feciorul. Inima i se frînse de milă... O jumătate de oră mai tîrziu, Panaiot își conduse tatăl pînă în stradă.

*

Se întoarse apoi chicotind în camera studentei. Aceasta îl privea uluită.

— Te-ai speriat, Zinaida Matveevna ? o întrebă el rîzînd cu hohote.

Era rîsul acela blestemat, rîsul lui Don Juan în spatele tatălui său, din piesa lui Molière.

— Cum ? Nu ți-ai dat seama că a fost o simplă înscenare ? Ce era să fac ? continuă el. Trebuia să-l sperii puțin pe zgîrcitul ăsta. Săracul, a crezut cu adevărat că am vrut să mă sinucid. Ehei, draga mea ! Oameni ca mine mor doar pentru idealuri ! În orice caz acum sîntem siguri, Zinaida Matveevna, de patru sutare de franci pe lună, în mod regulat și fără să scriu un rînd... Dacă nu, iar pun mîna pe revolver... mai zise el rîzînd cinic.

Fata îl privi mustrător.

— N-a fost frumos din partea ta, Panaiot Petrovici.

— La așa cap, așa căciulă.

— Oricum ar fi, îți este tată.

— În ceea ce mă privește n-am asemenea prejudecăți, Zinaida Matveevna ; pentru mine toți oamenii sînt absolut egali ; nu există nici rudenie, nici sex, nici vîrstă... Mă mir cum mai putem trăi cu asemenea concepții răsuflate.

— Dacă nu ca tată, atunci măcar ca om și tot îi datorezi respect... El te-a crescut, el te-a dat la școli... zise fata ceva mai aspru.

— Bravo, bravo, Zinaida Matveevna ! Îmi faci și morală... Mersi, n-am nevoie... Știi foarte bine principiul meu : mă închin doar ideii și nu recunosc nici un fel de sentimentalisme. Nu sînt demne de o judecată sănătoasă... Glasul acesta al sentimentelor, ba și al moralei, e o pură convenție, de aceea trebuie să tacă, atunci cînd este vorba de triumful sfintelor noastre idealuri. Și trebuie să recunoști că tata, refuzînd să mă întrețină, se punea de-a curmezișul acestor idealuri... N-aș mai fi avut posibilitatea să-mi îndeplinesc misiunea în Bulgaria, deoarece n-aș fi putut să mă pregătesc pentru ea.

— După cum văd, ești o ființă total lipsită de inimă, zise glumind studenta, privindu-l cu un surîs fermecător.

— Am inimă doar pentru tine, Zina, răspunse el uitîndu-se drăgăstos la ea. Tu ești tovarășa mea nedespărțită de viață, îngerul meu păzitor... Și să știi că i-ai făcut o impresie foarte bună tatii !

— Crezi ? strigă fata, roșindu-se.

— Ba eram gata să-i cer și binecuvîntarea, dacă nu ne-am fi certat pentru amărîții ăștia de bani..

— Pentru Dumnezeu, nu-i spune nimic... Cînd vom fi în Bulgaria, atunci...

— Mă supun, Zinaida Matveevna.

Gorolomov mințea, și minciunile nu-l făceau cîtuși de puțin să roșească. Le spunea cu aceeași ușurință cu care uita tot noianul de ticăloșii pe care le săvîrșise. Nu auzea nici un fel de glas al conștiinței. Toate sentimentele nobile, proprii tinereții, muriseră în sufletul lui. Numai setea de glorie domina acolo, atotputernică și nestăvilită. Inima lui, de mult împietrită, nu mai era capabilă de nici un sentiment generos, dacă acesta n-ar fi fost legat de dorințele lui egoiste : natura i-l ucisese, deoarece îi luase darul splendid al dragostei, care renaște și înnobilează sufletele. Dar și mai hidos era faptul că săvîrșea aceste josnicii cu deplină siguranță și cu cunoștiința propriei sale demnități. Era în stare chiar să exprime impresionanta indignare de care dă dovadă pudoarea jignită a unei prostituate și privirea nobilă a unui escroc ce nu a fost încă dat în vileag. Această mască îl prindea foarte bine și el își dădea seama de puterea ei.

Zinaida Matveevna îi cunoştea doar această înfăţişare şi era captivată de Gorolomov. I se prezentase ca un martir al libertăţii : îi descrisese în culori impresionante cei doi ani de suferinţe din închisoare. Îi vorbea înflăcărat de marea idee căreia îşi consacrase viaţa... În aceste clipe ochii săi priveau ca aceia ai unui poet inspirat... Ea văzu într-însul pe eroul visurilor sale şi căzu în laţul întins, aşa cum se prinsese şi cealaltă tînără din aristocraţia rusă. Acceptă curtea lui şi de doi ani trăiau împreună. El îi dăduse cuvîntul că o va duce în Bulgaria în calitate de soţie legitimă, fără cununie, unde vor scoate ziarul socialist *Uraganul*, în jurul căruia se vor strînge toate forţele tinere ale ţării. Era cu totul orbită. Ba chiar revoltătoarea înscenare pe care o pusese la cale Gorolomov în ziua aceea îl făcu să crească în ochii ei. Cuvintele prin care îşi explicase cinismul, le-ar fi socotit la oricare altul ca pe nişte pure sofisme ; în gura lui Gorolomov însă îi apăreau ca justificarea cea mai firească a unui suflet stăpînit de entuziasmul unor idealuri înalte.

— Panaşa ! rosti ea extaziată. Îmi plac aceste paradoxuri ale tale, care te situează mult deasupra tuturor. Cu asemenea farmece, şi criminal dacă ai fi, tot ai fi interesant, canalie... Şi îl lovi alintător peste obraz.

— Idealurile înainte de orice, Zinaida Matveevna.

— Cum aşa, şi la voi poporul e asuprit ?

— Da, este un despotism îngrozitor...

— Spune-mi, te rog, la voi există o mişcare agrară ? O problemă muncitorească ? întrebă studenta.

— Nu există, dar trebuie să-i trezim pe toţi... Poporul e rob la ciocoi, la popi, la jandarmi...

— Ia spune-mi, Panaiot Petrovici, îl întrerupse studenta, dacă-ţi vor propune o slujbă cînd om pleca în Bulgaria ?

Gorolomov o privi jignit.

— Cum îţi trece prin cap, Zina, să pui o asemenea întrebare ? Pot fi eu un parazit pe spinarea poporului ? Nu sînt atît de josnic, încît să mă duc în Bulgaria ca să cer favoruri şi slujbe. Îmi voi ridica glasul pentru drepturile încălcate ale poporului, voi trezi energiile şi forţele lui adormite şi voi conduce acea nouă şi măreaţă revoluţie care-i va aduce adevărata sa eliberare. Căci e o minciună că

astăzi e liber ; e tot rob şi eu îl voi rechema la o viaţă nouă ! Ceea ce nu a izbutit cu milioanele lui de baionete Alexandru al II-lea al vostru, Gorolomov o va face cu forţa unui singur cuvînt, prin irezistibilul ziar *Uraganul*, care-i va fascina pe toţi.

Rostind aceste cuvinte, prin care îşi punea pe aceeaşi treaptă numele său cu acela al ţarului eliberator, privirea i se aprinse şi chipul său deveni şi mai frumos, luminat de flăcările acestor ideaţuri înalte. Le spusese stînd în picioare, încruntat şi măreţ, în faţa rusoaicei ce căzuse în extaz, şi atitudinea sa avea ceva din poza lui Napoleon.

*

Veni şi ziua de şase septembrie.

Multora li se părea că aceasta va fi un butoi de dinamită aşezat sub viitorul Bulgariei.

Dar proclamarea unirii Rumeliei orientale cu Bulgaria fu întîmpinată pretutindeni cu entuziasm.

Gorolomov o primi cu ură.

Nu prevăzuse această revoluţie, care l-ar fi ridicat dintr-o dată sus de tot în faţa lumii... Citi cu invidie numele altor oameni, care se încununaseră de glorie în această neuitată zi ! Şi să nu-l vestească şi pe el !

— Ticăloşii ! Au monopolizat revoluţia !

Dar nu-l mai răbdă inima să stea locului. Hotărî să plece cît mai repede acolo, unde evenimentele puteau să-i dea şi lui posibilitate să devină cineva. Un singur lucru îl reţinea : teama de voluntarul Nedelkov, tatăl Mariikăi. Din fericire ziarele îi aduseră la cunoştinţă amănunte plăcute. Revoluţia fusese făcută de partidul din opoziţie — cel care căzuse de la putere era distrus şi nimicit. Din acest ultim partid făcuse parte şi voluntarul, şi taică-său, ba chiar şi el însuşi — pînă în momentul cînd redacţia îi refuzase publicarea romanului. Ca urmare, nu mai aşteptă nici un minut. Nu trebuia să mai întîrzie. Îşi trimise fotografia ca să apară într-o revistă ilustrată, dîndu-se drept membru al Comitetului revoluţionar de la Plovdiv, îşi luă rămas bun de la fermecătoarea Zinaida Matveevna, pe care o lăsă înlăcrimată, îşi puse în geamantan Istoria Revoluţiei franceze şi

plecă în grabă spre Bulgaria. Crima pe care o făcuse îi închisese porţile ţării, acum revoluţia i le deschidea.

Într-adevăr, la Plovdiv găsi, în primele zile ale revoluţiei, o situaţie admirabilă. Anarhia era deplină. Tribunalele erau închise, închisorile deschise, partidul ce triumfase era pe culmile gloriei, iar cel căzut — răstignit pe cruce. Nu mai erau „unionişti" şi unionişti[1], ci doar învingători şi învinşi ! În mintea înfierbîntată a lui Gorolomov se treziră imaginile revoluţiei franceze cu marile ei figuri. Cea de la Plovdiv trebuia să meargă pe urmele celei din Franţa, scoţînd la iveală oameni ca Robespierre şi Danton. Gorolomov se înregimentă într-un grup de „patrioţi", pe care-l transformă dîndu-i numele de „Legiunea iacobină". Din această legiune făceau parte eroii cîrciumilor şi închisorilor, tot felul de vagabonzi şi trîntori, veniţi din toate părţile, elevi daţi afară din şcoli şi oameni fără căpătîi, într-un cuvînt, drojdia societăţii. Pe lîngă ei erau şi unii idealişti. Toată această mulţime pestriţă se transformă în salvatoarea patriei, se îmbrăcă în cămăşi roşii, se încinse cu săbii, îşi puse în cap nişte pălării uriaşe cu fundul roşu şi cu o insignă de metal în faţă, reprezentînd vechea stemă a leului bulgar. Alţii se îmbrăcară ca la teatru, dar mulţi găsiră că-i de ajuns să aibă ca semn distinctiv o bîtă zdravănă. Gorolomov, conducătorul legiunii, se distingea printr-o uriaşă pană albă pe care şi-o pusese la bonetă. Misiunea acestei legiuni, după modelul iacobinilor francezi, nu consta în lupta împotriva duşmanilor dinafara ţării, ci în reprimarea celor dinăuntrul ei. Deoarece aceştia nu existau, locul regaliştilor şi girondinilor îl luă partidul căzut de la putere, cu toate că întîmpinase cu toată inima unirea. Clubul legiunii iacobine, îşi avea sediul într-o cîrciumă de lîngă grădina publică a oraşului, ţinută de nişte macedoneni şi purtînd firma „Krali Marko". Acolo aveau loc zgomotoasele consfătuiri ale membrilor, acolo se ţineau cuvîntări înflăcărate împotriva „trădătorilor", lăsaţi la bunul plac al iacobinilor. Cîrciuma mai sus amintită era un fel de *Comité du Salut Publique*, unde se luau

[1] Pînă la unificarea Bulgariei (1885) ambele partide politice din Rumelia arborau ca principală lozincă în alegeri unificarea ţării, de care însă se preocupau mai puţin odată veniţi la putere.

hotărîri — cui să-i zdrobească oasele în noaptea asta și cui să-i spargă magazinul... Bineînțeles prima pedeapsă corespundea ghilotinei, iar cea de-a doua — confiscărilor care se făcuseră în timpul revoluției franceze, iar în parte era aplicarea comunismului.

Existența acestei cete este reală din punct de vedere istoric, după cum adevărat este și ceea ce voi spune mai departe în legătură cu dînsa. Numai că istoria nu o va înregistra în paginile ei, așa cum nu scrie în aceleași pagini despre boala ce macină o oștire în marș sau despre norul de corbi ce se lasă pe cadavrele rămase pe cîmpul de luptă. În revoluțiile de natura celei de la Plovdiv sînt firești asemenea lucruri. Ele sînt ca o mare înfuriată, care aruncă la țărm și perle, și rămășițele intrate în putrefacție în urma unui naufragiu, și mîlul de pe fundul ei. Ele scot la lumină și trezesc toate păsările nopții, tot ce stă ascuns în gunoiul și zdrențele societății ; hoția și cinstea merg împreună sub faldurile aceluiași steag nobil ; sub dînsul se află și cei cu sufletul curat și ticăloșii, care astfel devin egali cu cei dintîi. Criminalul îndrăzneț, stigmatizat de severitatea legii, și șarlatanul întreprinzător, pus la stîlpul infamiei de disprețul societății, se înfășoară în toga idealului național, se ridică cu curaj, pășesc pe umerii altora și pun piciorul pe cea mai înaltă treaptă a societății în mijlocul aplauzelor nebunești ale mulțimii, căreia îi plac idolii făcuți din noroiul în care zace. În asemenea groaznice zguduiri, în care se vînd comunități întregi și se prăbușesc state, se-nalță aceia care nu au nimic de pierdut și care reușesc să stăpînească situația. Atunci se făuresc destinele de o clipă ale nenorocirilor unei nații și apar nume răsunătoare pe care ziua de azi le transmite cu lauri celei de mîine, aceasta le primește cu dispreț, iar cea următoare le uită... Istoria e plină de astfel de exemple.

*

Într-o seară din ultimele zile ale lui septembrie, iacobinii aveau o importantă adunare în cîrciuma „Krali Marko".

Încăperea, luminată de o lampă ce abia licărea, era înţesată de oameni. În atmosfera îmbîcsită, plină de mirosuri grele şi de fum de ţigară, cei ce se strînseseră aci, mulţi duhnind a băutură, abia se vedeau la faţă. Îmbrăcaţi în cămăşi roşii şi bine înarmaţi, se înghesuiseră cu toţii pe laviţele aşezate de-a lungul pereţilor. Printre dînşii zăreai ici-colo cîţiva ţărani, în straiele lor. Se vedea şi un popă tînăr purtînd o sabie, agăţată de o curea trecută peste umăr, şi încins cu un şir de cartuşe care-i înfăşurau mijlocul. Erau şi două fete, dintre care una, care se vedea că este de la ţară, şedea înghesuită între bărbaţi. În fund, la masa unde-şi ţinea cîrciumarul sticlele şi paharele, Gorolomov, în picioare, cu capul gol, cu cămaşa desfăcută, ţinea un fel de cuvîntare luînd o poză *à la* Danton. Privea mereu spre dreapta, către cămin, unde şedeau singuratici doi străini, nişte polonezi, corespondenţi ai unor ziare. Se vede că unul dintre dînşii scria la o gazetă ilustrată, deoarece schiţa la repezeală înflăcărata figură a oratorului. Deoarece ştia şi nu se da la o parte să însufleţească mulţimea, Gorolomov reuşise în scurtă vreme să devină foarte cunoscut, numele lui inspirînd groază.

Gorolomov îşi termină discursul şi se aşeză. Acesta fu semnalul care dezlănţui o larmă îngrozitoare. Cei treizeci de inşi începură să strige, ridicîndu-se în picioare. După cît se vedea, cuvîntarea aprinsese şi mai tare avîntul patriotic al adunării. Fetele se urcară pe laviţe ca să scape de înghesuială. „Aşa e !“ „Ura !“ „Jos !“, „Jos !“ răsunau unele voci mai puternice, dominînd tumultul din sală.

— Cer cuvîntul ! Cer cuvîntul ! se auziră alţii.

— Eu am cerut cuvîntul ! urla cu vocea lui răguşită popa, agitîndu-şi sabia pe deasupra capetelor celorlalţi. Aceste gesturi ameninţătoare atraseră toate privirile asupra sa.

— Stimaţii mei prieteni, nu mai pot răbda această ocară ! E un adevărat scandal ! Cum se poate asta ? strigă el arătînd spre unul dintre pereţii pe care se vedeau două litografii, reprezentînd portretele unor ţari bulgari.

— Jos barbarii ! strigară cîţiva.

— Să-i rupem în bucăţi !

— Nu ! Să le dăm foc, să fie un autodafe ! propuse un licean.

Gorolomov își puse boneta și se ridică.

— Cetățeni, mi-am acoperit capul, deoarece voi vorbi despre capetele încoronate și nu vreau să se creadă că le fac vreo onoare. Eu, cetățeni, sînt dușmanul monarhilor și tiranilor. Monarhii sînt vrăjmașii omenirii și, ca atare, toată această omenire se ridică împotriva lor ! Acolo unde cad coroanele, se ridică popoarele, a spus marele Danton. Îmi parte foarte rău că revoluția franceză i-a tăiat capul doar lui Ludovic al XVI-lea și n-a făcut să sîngereze gîturile tuturor tiranilor din Europa !

„Jos coroanele !“ „Rușine !“ Aplauze furtunoase. Într-o clipă unul dintre portrete fu întors cu capul în jos, pe urmă rupt ; celuilalt se mulțumiră doar să-i scoată ochii.

Abia se termină această execuție, cînd un licean propuse o alta, avînd ca obiect o gravură așezată într-un colț al cîrciumii. Cîrciumarul însă se împotrivi. Gorolomov își ridică mîna și îndată se făcu tăcere.

— Cetățeni, n-avem de ce să mai rupem și acest tablou și să-l supărăm pe onorabilul nostru frate. Christos, care-i zugrăvit acolo, a fost de mult izgonit din sufletele noastre, ca un șarlatan. Noi nu ne închinăm Dumnezeului la care se închină țarii, drojdia societății omenești... Dumnezeul nostru este altul.

— Da ! Eu recunosc numai pe domnul Savaot, strigă popa.

— Ia mai tacă-ți gura, mă, pomanagiule ! Nu înțelegi nimic, îl apostrofă altul.

— Cetățeni, continuă Gorolomov. Marea revoluție franceză a dărîmat altarele și idolii și în locul lor marele Robespierre a înălțat o splendidă fecioară ce reprezenta zeița rațiunii, căreia i s-a închinat el, cel dintîi... Dumnezeul nostru este libertatea și eu mă înclin ei, plecîndu-mă în fața acestei mărețe eroine.

Și, lăsîndu-și boneta lîngă sticlele de pe masă, Gorolomov se apropie de una din fete, puțin ciupită de vărsat, îmbrăcată într-o rochie mov, și cu sabia în mînă se înclină în fața ei pînă la pămînt.

Fata rămase nemişcată şi insolent de liniştită. Era ameţită de măreţia divinităţii pe care o întrupa şi nu se mai mira că este adorată ca atare.

Întreaga asistenţă bătu din palme, cu toate că nu înţelegea semnificaţia acestei ceremonii, copiată aidoma după revoluţia franceză.

Printre atîtea aplauze se auzi şi una care semăna a palmă curată. Potcapul popii se rostogoli pe jos.

Toţi îşi întoarseră privirile spre cealaltă laviţă, unde acesta rămăsese încremenit. A doua fată, ţăranca, în picioare, roşie ca focul, se uita la el furioasă.

Fiind sigur că a înţeles cauza acestei mînii, Gorolomov se ridică :

— Cetăţeano, i se adresă el, indignarea ta este cu totul îndreptăţită. Sfinţia-sa era dator să-şi scoată potcapul atunci cînd s-au dat cuvenitele onoruri zeiţei libertăţii.

Ţăranca crezu însă că Gorolomov o mustra pentru gestul ei şi de aceea îi explică supărată că fapta fusese provocată de o anumită necuviinţă a popii, care abuzase de împrejurarea că se găsea prea aproape de dînsa.

Hohote de rîs însoţite de cele mai felurite şi vesele comentarii răsunară în cîrciuma slab luminată. Unii îşi băteau joc de bietul popă ce privea acum ruşinat, alţii o lăudau pe viteaza „cetăţeancă"...

— Cetăţeni ! Terminaţi odată cu rîsul ! Patria este în primejdie, strigă cu glas de tunet Gorolomov. În aceeaşi clipă un jandarm se strecură pînă la dînsul, duse mîna la chipiu şi îi şopti ceva la ureche. Figura lui Gorolomov străluci de bucurie.

Dădu un răspuns, tot în şoapte, noului venit.

— Am înţeles ! zise jandarmul şi ieşi din cîrciumă.

Dar un nou zgomot atrase atenţia tuturor.

Doi iacobini, care se certau, se luaseră acum de gît din cauza unui lanţ de aur de la un ceasornic şi se complimentau cu epitete ce nu pot fi tipărite în nici un dicţionar. Gorolomov îi despărţi.

— Hanibal e la porţile cetăţii... şi voi vă încăieraţi pentru toate fleacurile ! Al cui este lanţul ăsta ? întrebă el, luîndu-l din mîinile lor.

— Al meu este ! Eu l-am desprins de la o...

— Ba nu! Eu l-am tras, ticălosule! îl întrerupse celălalt.

— Ia, nu mai minţi fără ruşine! replică mînios cel dintîi.

— Bine, Lepavcev, să zicem că tu ai luat lanţul. De ce nu i-ai luat şi ceasornicul? întrebă Gorolomov.

Lepavcev tăcu, încurcat.

— N-ai fost de loc la înălţime!... Lanţul ăsta nu vă aparţine nici unuia dintre voi. Va forma un capital al comunei.

—Ce comună? se auziră strigăte din cîteva părţi ale cîrciumii. Noi murim de foame şi...

— Cine-i de vină, proştilor? Sînt atîtea restaurante!

— Ne-au dat de mîncare de cîteva ori, dar pe urmă n-au mai vrut.

— Cum îndrăznesc? Atunci daţi-le chitanţe.

— Nu mai vor nici aşa!

— Primăria nu le mai recunoaşte.

— Ba e datoare să asigure patrioţilor mijloace de trai! Dacă ne face greutăţi, o să pun într-o zi poporul s-o ia cu asalt şi s-o dărîme pînă la temelii, aşa cum s-a petrecut cu Bastilia.

— Aşa trebuie! Foarte bine!

— Iar toţi birtaşii care nu vor să primească chitanţele pe care le semnaţi, înseamnă că sînt trădători şi spioni. Loviţi-i peste bot, să le sară toţi dinţii! N-au decît să se plîngă oriunde-or vrea. Chiar şi diavolului, că şi ăla e tot cu noi.

— Aşa e! răspunseră o mulţime de glasuri. Cum vine asta, unii să-şi dea viaţa pentru patrie, iar alţii să se îngraşe din sudoarea poporului?

— Negustorii sînt tîlhari de drumul mare!

— Trebuie să le luăm averile! Să aibă toată lumea!

— Păi, ce mai staţi la gînduri, proştilor? Vreţi să bat eu toba şi să vă spun ce aveţi de făcut?

— Jos obscurantiştii!

— Trăiască sărăcimea!

Cîţiva începură deodată să cînte *Rugăciunea* lui Botev, preluată apoi de toţi. La versul *Nu tu, căruia i se închină călugării şi popii,* preotul cel răspopit dădu cu potcapul de pămînt, strigînd că nu-l mai recunoaşte nici pe Savaot!...

Cîntecul răsuna acum sălbatic, ca în gura unor beţivi. Atmosfera era din ce în ce mai încordată. Sublima *Rugăciune* a lui Botev, aşa cum o cînta acum această gloată întărîtată, părea respingătoare, ca un steag murdărit cu noroi. Gorolomov porunci să se aducă vin, paharele se ciocniră şi mulţimea închină zgomotos... Strigăte, rîsete, înjurături. Orgia patriotică se dezlănţui ca în fiecare noapte... Într-un moment de linişte sunetele armonioase ale unei fanfare pătrunseră şi în cîrciuma întunecoasă. Era muzica militară care cînta la celălalt capăt al grădinii publice, în faţa palatului primăriei. Se dădea un bal în cinstea prinţului Alexandru.

— Să trimitem o delegaţie a poporului la alteţa-sa !

— Ura !

Într-o clipă propunerea fu primită în unanimitate. Gorolomov fu ales de toţi, împreună cu alţi doi iacobini, şi scos din cîrciumă pe braţe, ca un învingător... Delegaţia se îndreptă spre primărie. În timp ce mergea clătinîndu-se şi sprijinindu-se de gardul grădinii, Gorolomov îşi compunea cuvîntarea în gînd. După ce mai făcură douăzeci de paşi, dădură de un bărbat îmbrăcat tot în cămaşă roşie, căţărat pe acelaşi gard şi care, cu faţa spre grădină, ţinea o cuvîntare înflăcărată făcînd cu mîinile gesturi teatrale.

— Kardaşev ! zise unul din membrii delegaţiei. A convocat un miting aici... Rîia asta a oratoriei nu-i dă pace...

Cufundată în întuneric, grădina era liniştită. Un singur felinar înalt era aprins, în dreptul bufetului. Oratorul vorbea doar stîlpului acestuia, deoarece alt public nu se strînsese. Numai grecul care ţinea bufetul stătea în uşă, privindu-l pe Kardaşev şi zîmbind maliţios.

— Hai noroc, fîrtate ! Văd că nu prea ai aplauze... strigă la el Lepavcev.

Kardaşev tresări, se uită la iacobini, după care se întoarse iarăşi spre felinar, continuîndu-şi înflăcărat discursul.

Grecul, care înţelegea din cele auzite tot atîta cît şi stîlpul felinarului, privea şiret la singuraticul orator şi zîmbea.

În acelaşi timp alţi doi iacobini ieşiră tiptil pe cealaltă uşă a bufetului, ducînd în braţe nişte sticle de şampanie şi vin de Bordeaux. Cînd văzură delegaţia, duseră îndată

degetul la gură. Popa își băgă mîinile printre șipcile de lemn ale gardului și zise încet : „Măi diavoli necinstiți, lăsați ceva și pentru popa, ca să poată binecuvînta Unirea“. Porniră apoi mai departe cîntînd pe melodia altui cîntec o strofă cu niște versuri adaptate împrejurărilor :

Noi zburăm cu veselie
Ajutor cu toți să dăm,
Și din greaua tiranie
Rumelia s-o scăpăm !

Santinela ce păzea intrarea primăriei se dădu cu respect la o parte în fața cămășilor roșii. În sala de bal, scăldată în lumină, perechile valsau vesele. De cum trecu pragul ușii, Gorolomov aruncă o privire în toate părțile : voia să vadă unde era principele.

— Să trăiești, Gorolomov ! i se adresă un ofițer ce purta o strălucitoare uniformă, strîngîndu-i prietenește mîna. Pe cine cauți ?

— Pe alteța-sa. Am venit cu o delegație.

Ofițerul privi mirat la aspectul cu totul necuviincios al delegației, care venea de la cîrciumă. Cămașa roșie a lui Gorolomov era descheiată la piept și cu dîre de vin ce i se scurgeau de pe barbă. Boneta lui înaltă era acum întoarsă în așa fel, încît stema cu leul ii ajunsese în dreptul urechii. Cu pana cea albă înfiptă proțap atingea uriașa lampă agățată de tavan. Popa și Lepavcev nu erau nici ei îmbrăcați mai cuviincios. Delegația răspîndea o duhoare de cîrciumă atît de puternică, încît făcu să dispară în tot balul parfumurile delicate ale femeilor.

Ofițerul se pregătea tocmai să atragă atenția delegației asupra acestui lucru, cînd muzica începu cadrilul și el se grăbi să-și găsească partenera... Gorolomov și prietenii săi se îndreptară spre bufet, unde li se spusese că se afla principele. Dădură buzna acolo, cu boneta pe cap. Miroseau groaznic a băutură.

Principele trecuse aici ca să se răcorească cu un pahar-două de șampanie. Era foarte vesel și volubil. Statura sa înaltă se vedea ușor printre ofițerii îmbrăcați în uniforme strălucitoare. Cînd îl zări pe Gorolomov, se încruntă cu repulsie și șopti repede către aghiotantul său :

— *Qui me l'a fait entrer cette canaille-là ?* [1]

Dar nu se indignă decît aristocratul din el, şi nu suveranul : acesta se stăpîni îndată, îşi luă o mină amabilă şi-i strînse puternic mîna lui Gorolomov.

Gorolomov se descoperi şi pronunţă o înflăcărată cuvîntare, care începea cu vorbele pe atunci la modă : „Hanibal este la porţile cetăţii"... (imitaţie după revoluţia franceză) şi se termină cu următoarea urare făcută prinţului, parodiind refrenul imnului *Sumi Mariţa* [2] : „Marş, marş ! Constantinopolul este al nostru !"

Prinţul Alexandru, care nu era prost, rîse pe sub mustăţi. Poate pentru că, dintr-o fatală necesitate, în loc să împingă graniţa Bulgariei pînă spre Constantinopol, era gata-gata s-o tragă înapoi pe cea turcească pînă la Plovdiv.

*

Noaptea era înstelată şi liniştită. Străzile cu totul pustii. Gloatele gălăgioase ale beţivilor se potoliseră şi fiecare plecase la casa lui. Din cînd în cînd se mai auzeau, săltînd ca nişte valuri îndepărtate, sunetele vesele ale muzicii de la bal. Gorolomov se pierdu în străzile întunecoase. În cele din urmă bătu la o poartă.

Era sectorul III de poliţie, pe care locuitorii din Plovdiv nu-l vor uita niciodată.

— Îl păziţi bine ? întrebă el pe cel cu figura întunecată, care-i deschise.

— E la beci.

— Dar „trădătorii" ăia ?

— I-am adus.

Aceştia erau cîţiva membri ai redacţiei care îi respinseseră romanul.

Gorolomov intră într-una din celule. Felinarul orb lumina slab faţa unui om, legat de un stîlp. Era voluntarul Nedelkov.

Fără să vrea, Gorolomov tresări, de parcă şi-ar fi pierdut curajul în faţa teribilului său acuzator. Se temea într-

---

[1] Cine a lăsat să intre pe canalia asta (franc.).

[2] Vechiul imn naţional al Bulgariei.

adevăr de el. De cînd venise la Plovdiv, nu ieşise niciodată din cîrciuma „Krali Marko“ decît însoţit de cîţiva inşi înarmaţi. Cu toată puterea şi importanţa lui crescîndă, Gorolomov nu avea linişte din cauza acestei răzbunări care-i tulbura triumful. În ziua aceea dăduse dispoziţii poliţiei să-l aresteze pe Nedelkov, sub orice motiv.

Cînd îl văzu şi îl recunoscu pe Gorolomov, voluntarul nu putu să-şi reţină furia :

— De ce ai venit aici, blestematule ?

Gorolomov se trezi aproape din beţie. Se opri la o distanţă respectabilă şi zise :

— Nedelkov, hai să ne împăcăm şi să uităm totul.

— Cu tine să mă împac ? De asta m-ai adus şi m-ai legat aici ?

Vocea aspră a lui Nedelkov tremura.

— Gîndeşte-te, omule, înainte de a vorbi. Ştii bine cine-i Gorolomov. Cînd unul ca dînsul îţi cere iertare, nu ţi-e de ajuns ? Şi Gorolomov făcu un pas spre dînsul.

— Piei din ochii mei !

— Ascultă-mă, te eliberez chiar în clipa asta, cu o singură condiţie şi anume : dacă-mi dai în scris că nu mai ai nimic împotriva mea şi nu te plîngi în legătură cu Marika ; aş fi luat-o în căsătorie, dar vezi şi tu, revoluţia mi-a legat mîinile... Nu-mi mai aparţin mie însumi... Hai să ne sărutăm, ca nişte fraţi.

Drept răspuns, Nedelkov îl scuipă în obraz.

Gorolomov se şterse în tăcere şi se întoarse repede sus.

Acolo dădu de patru inşi mînjiţi cu funingine pe faţă şi purtînd nişte haine lungi, de parcă erau popi. În mîinile lor se vedeau nişte bîte groase.

— Ce-a zis ? A recunoscut trădătorul ? întrebară încet iacobinii.

— Nu, continuă să înjure pe alteţa-sa...

— Dar de ruble, ce zice ?

— A încercat să mă cumpere şi pe mine, ca să-i dau drumul... Hai, intraţi, ordonă Gorolomov, pe urmă mai duceţi-vă o dată la ăia... După care adăugă şi mai încet : Şi loviţi mai ales în piept, aţi auzit ?...

Cînd ajunse la poartă, stătu puţin şi ascultă. Curînd răzbătu pînă la el un geamăt omenesc înăbuşit... Atunci

Gorolomov o porni spre casă. Pe stradă era beznă, dar în urechile lui mai răsunau ecourile de la „Krali Marko“ :

Noi zburăm cu veselie,
Ajutor cu toţi să dăm
. . . . . .

Înainte de a se culca scrise şi trimise următoarea telegramă către cîteva ziare din Apus :

„Astăzi principele a avut plăcerea să primească delegaţi ai poporului avînd în frunte pe cunoscutul revoluţionar Gorolomov. A avut loc un schimb de cuvîntări cu caracter politic. Entuziasmul şi liniştea domnesc pretutindeni.“ Telegramele lui Gorolomov se primeau la telegraf fără să mai fie nevoie de plată.

A doua zi, la revărsatul zorilor, cînd oraşul dormea încă, o căruţă transportă, de la sectorul III de poliţie la cimitir, trupul unui om zdrobit în bătaie şi plin de sînge ; mai respira încă. Era voluntarul Nedelkov.

Gorolomov răsuflă uşurat.

*

Războiul serbo-bulgar fu declarat. Un război nebunesc şi blestemat !

Pentru Rumelia el fu totuşi ca un paratrăsnet, deoarece o mîntui de o nouă pustiire, adică de cea turcească. În parte, acelaşi lucru se poate spune şi pentru Plovdiv, deoarece legiunea trebui să plece.

Aceasta din urmă, măcar de ruşine, trebuia să se arate vitează nu numai în faţa unor cetăţeni paşnici şi dezarmaţi. De fapt legiunea se risipi. Unii se ataşară diferitelor unităţi ale armatei în calitate de furieri pe la cancelarii, alţii alcătuiră un batalion de voluntari, care părăsi cu mare alai Plovdivul şi se evaporă pînă ce ajunse la Slivniţa [1] ; cei mai mulţi trecură şi rămaseră la Sofia în calitate de oameni politici şi ziarişti. Gorolomov se înscrise voluntar la cavalerie împreună cu cîţiva foşti colegi de liceu, între care se afla şi Spasov, acum profesor. Escadronul lor se

[1] Localitate aşezată în apropiere de graniţa cu Serbia ; în războiul serbo-bulgar din 1885 s-a dat aici bătălia decisivă cîştigată de bulgari.

afla lîngă graniţa cu Serbia, undeva spre Timoc. Avea misiunea de a-l ţine în şah pe Leşanin şi de a atrage aici o parte din forţele lui. Dar o ciocnire mai serioasă cu inamicul nu avusese încă loc.

Gorolomov, care ajunsese ofiţer pentru meritele sale politice, se revolta împotriva destinului :

— Orice s-ar spune, sîntem nişte nefericiţi. Războiul e pe sfîrşite, şi vom fi siliţi să ne întoarcem acasă fără pic de glorie, fără să fi schimbat măcar un singur foc de armă cu sîrbii. Şi eu care nu ştiam cum să fac ca să viu mai repede aici de la Zürich... ăsta-i război ? Un adevărat scandal !

— Scandalul nu constă în asta, Gorolomov, răspunse Spasov, aliniindu-şi calul alături de acela al prietenului său, ci tocmai în acest război, dus între două popoare frăţeşti. Asta e de plîns.

Gorolomov îl privi de sus, dispreţuitor.

— Cugetările astea cu miros de tămîie şi de evanghelie aduc puţin a frică, remarcă el surîzînd.

— Ba de loc ; ca om, aceste vărsări de sînge inutile mă îndurerează.

. . . . . , , , ,

— Asta-i vorbărie... Spune mai bine adevărul : n-am chef să mor, ca să fim sinceri şi să ne înţelegem, zise Gorolomov.

Spasov însă continuă :

— Dacă ar fi fost aşa, n-aş fi ajuns aici cu tine, Gorolomov. Şi pe urmă, pot zice şi eu că vitejia asta a ta...

— Ia mai las-o... Faptele o vor arăta... Ba şi firea mea, frate Spasov, e alta... eu spun *à la guerre comne à la guerre*... Cine pleacă la război, dar se gîndeşte la pace, ăla nu-i soldat. Eu vreau să văd sînge. Cîntecul gloanţelor e mai dulce pentru mine decît muzica lui Beethoven...

Către seară micul detaşament ajunse la poalele unui deal stîncos. Locul era pustiu şi sălbatic. Nu erau nici un fel de semne că inamicul ar fi pe aproape.

— Ăsta e război sau plimbare ? Un adevărat scandal ! bombănea cît mai tare Gorolomov, ca să-l audă şi ceilalţi.

Comandantul detaşamentului hotărî să înnopteze în această vale, în hanul ce rămăsese pustiu. Dădură jos

şeile, legară caii la conovăţ, fixară santinelele şi se strînseră cu toţii sub acoperiş să se odihnească.

Gorolomov avea expresia unui om disperat : această sete de luptă şi de primejdie îi făcea pe ceilalţi să-l admire, însufleţindu-i prin exemplul său.

Deodată comandantul, care dăduse în galop o raită prin împrejurimi, se întoarse şi spuse că fusese informat de nişte ţărani că o mică trupă sîrbească de infanterie intrase în satul apropiat, de peste deal, ca să înnopteze acolo.

— Băieţi, continuă el, iată un prilej să ne punem la încercare curajul... Ne vom odihni aici pînă la miezul nopţii şi după aceea îi vom ataca.

Dădu apoi dispoziţiile necesare, pornind din nou în cercetare. Cavaleriştii începură să se frămînte din ce în ce mai tare. Gorolomov se făcuse palid la faţă şi parcă nu-şi dădea bine seama ce se petrecea în jurul său. Faptul că se afla în apropierea imediată a unei bătălii îl zgudui puternic. Porni după comandant şi-l ajunse din urmă.

— Ce este, Gorolomov ? îl întrebă familiar ofiţerul, un om aspru, dar binevoitor faţă de Gorolomov.

— Domnule Radinov, v-aţi hotărît cu toată seriozitatea la acest atac ?

— Păi, n-ai auzit, porumbelule ? Te-ai pregătit ?

— Există totuşi o primejdie evidentă pentru detaşamentul nostru.

Căpitanul îl privi neliniştit.

— Domnule Radinov, detaşamentul nostru e alcătuit mai ales din liceeni, şi ăştia voluntari... Eu cred că nu trebuie să-i expunem.

— Ce tot vorbeşti, Gorolomov ?

— Nu sînt soldaţi în toată puterea cuvîntului.

— Şi ăia de care vorbeşti tu au două suflete ?

— Dar ăştia sînt intelectualitatea Bulgariei !

— Cu atît mai bine. Intelectualitatea va lupta cu şi mai mult entuziasm. Cred că şi de aceea am venit aici.

— Dar intelectualitatea... replică Gorolomov mai dîrz.

— Locotenent Gorolomov ! Aici nu se discută, ci se execută... i-o tăie repede ofiţerul. Intelectualitate, neintelectualitate !... Ba e destul de discutabil dacă dumneavoastră sînteţi intelectualitatea Bulgariei. În rîndurile ar-

matei se află încă mii de alţi intelectuali, dacă includem cei aproximativ o sută de ofiţeri cu studii superioare. Şi toţi se aruncă în foc fără să se vaiete. Ruşine!

— Radinov, gîndeşte-te la greaua răspundere pe care ţi-o asumi!... zise Gorolomov cu ton ameninţător.

Comandantul îşi pierdu răbdarea.

— Locotenent Gorolomov! Îţi ordon să-ţi faci datoria sau voi da dispoziţii să fii împuşcat, în cazul cînd îmi demoralizezi oamenii! strigă ofiţerul şi îi întoarse spatele.

Gorolomov rămase ca trăsnit.

*

După miezul nopţii detaşamentul porni încet prin întuneric. Străbătu valea, o luă spre apus ocolind dealul şi ieşi într-un şes tăiat de văioage seci, mîncate de viiturile apelor. Spre răsărit cerul începuse să se albească puţin, dar pe pămînt întunericul era încă dens. Ostaşii ce mergeau călări păreau nişte vedenii. Nimeni nu scotea o vorbă. Doar tropotul cailor înăbuşit de pămîntul moale rupea tăcerea. Satul pe care urmau să-l atace nu era departe. Se crăpa de ziuă. Inima lui Goromolov era pierită de frică. Nu avea să treacă mult şi se putea rostogoli de pe cal, străpuns de gloanţele inamicului... Fiecare pas pe care-l făcea îi hotăra soarta. Îşi dădea seama că trebuie să aibă o faţă palidă ca de mort şi că după ce va mai trece o jumătate de oră nu va mai putea nici să-şi ascundă teama şi nici să-şi mai scape viaţa din această primejdie; fuga va deveni aproape imposibilă. Fiecare minut era acum scump şi ireversibil. Detaşamentul coborî iarăşi într-o vale, după care trebuia să treacă la formaţia de atac. Aici era încă destul de întuneric. Gorolomov nu mai stătu pe gînduri: rămase cît mai în urmă, aşteptă să se depărteze călăreţii pe celălalt mal şi porni repede în jos pe firul văii. Dezerta.

Semăna cu un somnambul care merge fără să-şi dea seama încotro. Străbătu destul drum, fără să ştie unde va ajunge. Cerul se lumina, vîrfurile arbuştilor şi tufelor de pe malurile văii se desenau acum tot mai clar. Lui Gorolomov i se părea că se cufundă într-un fel de beznă. Se despărţise de tovarăşii săi şi nu ştia cu cine va da faţă. Se

făcu ziuă. Dinainte îi apăru perdeaua întunecată a unei păduri. Se îndreptă spre dînsa, intră în desiș și se gîndi să se odihnească puțin. Descălecă de pe cal, îl legă de un copac și se așeză să chibzuiască ce avea de făcut. Ce mult regreta cîrciuma „Krali Marko". Dar era departe, departe... Socoti că era o prostie să-și rîște viața... În depărtare se auziră detunături ce spintecau văzduhul... Desigur detașamentul trecuse la atac. Lupta începuse. Gorolomov își ținu răsuflarea. Schimbul de focuri, cînd mai tare, cînd mai slab, dură o jumătate de oră, după care încetă. Gorolomov se destinse. Simți o dulce satisfacție că se afla în afara primejdiei. Nici un alt sentiment nu-l mișca. Lumina pătrundea tot mai mult printre copacii pădurii. Se uită neliniștit în jurul său. Deocamdată nimic nu tulbura liniștea ce domnea în pădure. Mai merse puțin, privi printre tulpinile copacilor desfrunziți și își dădu seama că dincolo de pădure era un șes pe care se vedea în depărtare un sat. Ceasuri întregi chibzui ce trebuia să facă : să rămînă peste noapte aici, în pădure, nu avea nici un rost ; mîine tot va trebui să plece și să iasă dintr-însa ; pe urmă mai era foamea, care-și înfigea amarnic ghearele nemiloase în stomacul lui gol. Să încalece pe cal și să o apuce spre răsărit, spre frontiera bulgară, era cu totul primejdios. Dacă ar fi ajuns în Bulgaria, ar fi fost bine, căci acolo era sigur că nu va fi pedepsit. Dacă însă cădea în mîinile sîrbilor, ceea ce era foarte probabil, aceștia l-ar fi împușcat imediat ca pe un inamic, mai ales că refuzaseră să recunoască pe voluntarii bulgari ca soldați în adevăratul sens al cuvîntului. Pînă la urmă avu o inspirație : hotărî să se predea de bunăvoie în satul care se vedea, indiferent ce autorități sîrbești va găsi acolo. Ca prizonier viața, ba chiar și onoarea lui erau salvate. Știa el cum s-o întoarcă și să explice pînă la urmă dispariția sa din detașament, chiar la începutul bătăliei. Își rupse de pe uniformă galoanele și epoleții, ca și orice alte semne care l-ar fi putut trăda și care ar fi dovedit că este voluntar în trupele de cavalerie, lepădă toate armele, se închină (acum credea în Dumnezeu) și ieși din pădure. Cîmpia era pustie. Cu o batistă albă în mînă, el se îndreptă cu curaj spre sat, prin valea care îl străbătea.

*

Războiul luă capăt prin armistițiul de la Pirot.

Oștile noastre victorioase se întorceau și intrau în capitală însoțite de flori și binecuvîntări.

Dar cel mai triumfător dintre toți era căpitanul Gorolomov. Cînd trecu prin fața palatului princiar, unde se desfășura parada militară, toate privirile se îndreptară spre dînsul. Călare pe un cal negru, cu o uniformă pe care luceau decorațiile și epoleții de aur, privea în jurul lui, de la înălțimea învingătorului, cu un surîs mîndru. Prințul îi făcu un semn binevoitor cu capul.

Ce se întîmplase cu fugarul ?

Iată cum se petrecuseră lucrurile :

Cînd intrase în satul sîrbesc Jivanovaț fluturînd o batistă albă, toți sătenii erau în mare fierbere : panica se datora zvonului despre apropierea imediată a unei armate bulgare. În aceste împrejurări, trei soldați sîrbi ieșiră dintr-o cîrciumă și se predară lui Gorolomov, dîndu-i și puștile, crezînd că bulgarii au și intrat în sat. Gorolomov rămase ca trăsnit. Dar într-o clipită își dădu seama de situație... O jumătate de oră mai tîrziu gonea călare ca să-și găsească detașamentul și să-l anunțe că el singur cucerise satul capturînd prizonieri și arme ! Peste puțin voluntarii ocupară localitatea Jivanovaț. Gorolomov fu lăudat și felicitat de tovarășii săi. El le povesti adînc mișcat despre împrejurările în care se rătăcise în vale, de modul în care căutase zadarnic detașamentul și de hotărîrea ce-o luase în disperarea sa. Ca să nu se creadă că ar fi dezertat, se decisese să moară eroic și, cu sabia goală în mînă, se aruncase asupra sîrbilor din sat. Apariția lui provocase panică, soldații se predaseră... De aici decorații, înălțare în grad, faimă, glorie... De astă dată fericirea dăduse oarbă peste el, iar perspicacitatea îl ajutase să transforme o fugă rușinoasă în triumful unei victorii.

În același timp pe colinele din jurul Slivniței se vedeau încă proaspete mormintele negre ale altor eroi, care nu merseseră înaintea inamicului cu batista albă, ci cu baionete și cu strigăte de ura.

Cinste memoriei lor ! Căci ei nu luptaseră pentru glorie, ci pentru a-și face datoria față de patrie. Această înaltă

morală este unica rază nobilă şi luminoasă din războaie, care altfel sînt respingătoare şi oribile, ca rezultat al ambiţiei turbate a acelora care le fac necesare sau trag foloase de pe urma lor.

. . . . . , , , ,

Necontenite strigăte de ura spintecau văzduhul şi veselia era mare.

Dar în acelaşi timp, în alte locuri ale capitalei, se auzeau gemete şi suspine. Spitalele răspundeau străzilor. Şi aceasta semăna cu un protest.

Spasov se afla în spitalul ce fusese instalat în clădirea *Sobraniei*. În jurul lui gemeau soldaţii răniţi ce zăceau în cele cincizeci de paturi. Peste tot mirosea a iod şi a alte medicamente ; deseori ţipetele stridente ale acelora care nu mai puteau suporta durerile tulburau această linişte stranie. O droaie de doctori, felceri şi de surori de caritate circulau printre paturi şi pansau rănile soldaţilor. Nu era nimic triumfal în această clădire. Dacă pe străzi laurii nu lăsau să se vadă sudoarea şi sîngele ce picurau de pe fruntea Bulgariei, aici durerea se îndura cu răbdare eroică, şi sufletele se căleau tainic în cuptorul suferinţelor.

Spasov fusese rănit de un glonte la mîna stîngă, într-o ciocnire cu inamicul, pe care-l învinsese şi unde dăduse dovadă de sînge rece şi curaj. De două ori bisturiul se răsucise în rana lui pentru a înlătura cangrena. Soldatul nu scosese nici un geamăt măcar. Acum, fusese uitat aici şi nici un semn din partea guvernului nu venise să ridice moralul acestui nobil ostaş care merita o răsplată cu mult mai mare. Decoraţiile şi favorurile erau duse de vîntul politicii în alte părţi... Dar Spasov nu se plîngea. Adevăraţii eroi sînt oameni potoliţi.

Într-o zi îl văzu venind pe Gorolomov care-şi vizita prietenul, nu atît pentru a-i aduce o mîngîiere sau a-i spune o vorbă bună — inima sa nu era în stare să bată pentru acest elementar sentiment omenesc — cît pentru a-i arăta neruşinatele sale succese în cariera militară. Şi pieptul, şi faţa îi străluceau. Fără să vrea, Spasov se încruntă. Aflase aici despre uciderea lui Nedelkov, şi Gorolomov îi inspira o repulsie pe care nu şi-o putea învinge.

— Bună ziua, frăţioare, zise Gorolomov cu ton familiar şi binevoitor, întinzîndu-i de departe mîna.

Spasov nu i-o dădu pe a lui şi mormăi printre dinţi :

— Scuzaţi-mă, nu mă pot mişca.

— Ah, pardon, uitasem... Eh, cum merge treaba ? Slavă Domnului, bine. Nu-i aşa ?

Spasov făcu doar un semn cu capul.

Plin de sine, Gorolomov nu observă expresia de răceală de pe faţa lui Spasov. Se aşeză pe marginea patului şi continuă :

— Oricum ar fi, Spasov, principalul e că am scăpat... Şi cîte nu s-au mai petrecut, într-un timp atît de scurt ! Ce vrei, frăţioare, aşa e războiul... Eh, haide, felicită-mă şi tu, zise el zîmbind, umflîndu-şi pieptul, fudul.

— Felicitări, gemu mai mult decît vorbi rănitul, azvîrlind o privire fugară peste crucea de email a decoraţiei.

Gorolomov se miră că Spasov se bucura atît de puţin de decorarea sa. Se uită mai atent la bolnav.

— După cîte văd, ai încă dureri mari... Ah, dragă prietene, m-aş mulţumi cu jumătate din succesele mele dacă aş şti că te pot vedea sănătos.

Faţa lui Spasov se roşi de o indignare pe care Gorolomov nu o înţelese. Îşi îndreptă capul ca să poată respira mai uşor şi zise nervos :

— Îţi mulţumesc pentru generozitatea ta, Gorolomov.

— Da, continuă Gorolomov, dar închipuie-ţi ce decepţie ! Dintr-o dată, armistiţiul ! Abia începuse războiul şi iată că apare ticălosul ăla de Kevenhüller, şi prinţul, ca o babă, se apucă de semnează armistiţiul... I-am arătat în faţă indignarea mea şi, închipuie-ţi, a fost silit să recunoască... E o ruşine ! Trebuia să-i dictăm pacea lui Milan, la Belgrad... Campania noastră s-a terminat prostește, nu-i aşa ? Dar nu ăsta este lucrul cel mai important. Închipuie-ţi că tot din cauza asta am rămas şi eu la mijlocul drumului : nici carne, nici peşte, cum zic ruşii... Căpitan, şi basta ! Şi mai sînt oameni care mă invidiază ! Abia acum mi-am dat seama de adevărata mea chemare, abia acum am pus mîna pe filonul bogat... Dar ce să-i faci, mă persecută soarta... şi gata ! Cînd te gîndeşti la Jivanovaţ ! În definitiv, ce am făcut eu acolo... Inamicul o ia la goană dina-

intea ta ca o turmă speriată ; trei sîrbi, nenorociţi, care vin şi îţi spun : „Ne predăm, frate !“ Ha, ha, ha, şi încă „frate !“ Ce laşi !... Şi cîteva puşti cu baionete. Nici nu merita să te oboseşti... Erou, strigă toţi, erou ! Da, vorba aia, în ţara orbilor şi chiorul e rege... Asta-i aşa. Dar cred că eşti de acord cu mine cînd te gîndeşti la atîtea talente militare care nu s-au putut manifesta şi au murit îngropate de pacea asta stupidă... Păcat, mare păcat, frate Spasov.

Rănitul asculta în silă această neruşinată fanfaronadă. Se uita în jurul său să vadă dacă nu cumva vine felcerul ca să pună capăt chinurilor lui morale. Gorolomov i se adresă iarăşi :

— Ascultă, Spasov, mi se pare că nu mi-ai văzut poza în revista aia ilustrată. Să ţi-o aduc.

— Nu-ţi mai da osteneală.

— Şi închipuie-ţi, ce neruşinaţi, au scris dedesubt: „Gorolomov — erau al războiului cu sîrbii !“

— Mă bucur totuşi, pentru că altfel aş fi crezut că ai fost erou doar prin sectoarele de poliţie de la Plovdiv, zise Spasov, săgetîndu-l cu o privire în care ardeau flăcări de mînie.

Gorolomov îl privi uluit :

— Nu te înţeleg, Spasov !

— Ba eu te-am înţeles foarte bine !

— Adică, ce vrei să spui de fapt ? şi Gorolomov se ridică de pe pat.

Lui Spasov i se făcu negru în faţa ochilor, dar nu răspunse nimic. Mînia îl înăbuşea. Prin simpatie şi rana începu să-l doară mai tare. Îşi încreţi fruntea şi clipi des, încruntîndu-şi sprîncenele ca să nu-l mai vadă pe Gorolomov.

Acesta, înlemnit, aştepta ca Spasov să deschidă ochii şi să-i răspundă. În faţa acestui pat de suferinţă semăna acum cu un condamnat. Se dădu puţin la o parte ca să facă loc unei surori de caritate. Aceasta se opri în faţa patului şi întrebă cu o voce mîngîietoare :

— Dormiţi, domnule Spasov ?

La acest glas plăcut, Spasov deschise ochii. Un val de linişte binefăcătoare se revarsă pe faţa lui. Gorolomov, ca orice ofiţer galant, se aplecă s-o vadă mai bine. Şi tresări : înaintea lui se afla Mariika Nedelkova. Era acum o fată

zveltă, cu o ţinută demnă, cu o privire blîndă, delicată, ca de copil. Cu ochii ei negri, melancolici, acoperiţi de gene lungi, cu crucea roşie cusută pe halat, părea o vestală. Prezenţa tinerei fete lumina acest loc al durerii cu razele calde ale încrederii şi speranţei. Simţea cum o ard privirile atîtor suferinzi şi zîmbetul ei minunat nu-i dispărea nici o clipă de pe faţă. Îl întrebă pe Spasov dacă-l mai durea rana, pregătind îndemînatică tot ceea ce trebuia pentru schimbarea pansamentului, fără să-şi ridice ochii măcar o singură dată spre Gorolomov. De altfel, şi Spasov evita privirea acestuia. Văzînd că era cu totul de prisos, acesta plecă scrîşnind din dinţi şi roşu pînă în vîrful urechilor.

Se întoarse acasă furios. Nu mai putea de ciudă şi nu-şi ierta faptul că s-a pus într-o situaţie atît de umilitoare în faţa acelui om neînsemnat şi a unei fete care nu reprezenta nimic. Nici cînd îl scuipase tatăl Mariikăi nu suferise atît de mult — asta se petrecuse fără martori — ca acum, în faţa acestui mîndru dispreţ al celor două fiinţe... Dar gîndurile amare îi fură risipite de ordonanţa care-i aduse o invitaţie pentru serata ce urma să aibă loc la palat.

*

Trecu cîtăva vreme. Gorolomov juca acum un rol important în consiliile care hotărau destinele ţării. Era în perspectivă să ocupe o înaltă funcţie de stat. Într-o dimineaţă, cînd tocmai îşi pusese strălucitoarea sa tunică şi-şi dăduse cu pomadă ungurească pe mustăţile negre, intră ordonanţa şi-i spuse că o tînără doamnă întreabă de dînsul.

Pe faţă i se aşternu o expresie triumfătoare.

„Maria trebuie să fie, îşi zise el, mi-am dat eu seama că supărarea ei de ieri n-a fost decît o simplă cochetărie feminină... Iar o să-mi cadă în mînă."

— Pofteşte-o să intre, ordonă el soldatului, aruncind repede o privire în oglindă.

Intră Zinaida Matveevna !

Sosise chiar atunci, ca soră de caritate a ambulanţei trimisă de Crucea Roşie elveţiană.

— Ah, scumpul meu Panaiot Petrovici ! strigă ea entuziasmată, repezindu-se spre dînsul.

Gorolomov îi primi cuvintele foarte tulburat.

— Noroc, dragă Zina, răspunse el cu o amabilitate forțată. Se vedea clar că sosirea ei la Sofia îl surprindea în mod cu totul neplăcut.

Ea însă nu observă nimic.

— Așa-i că nu sperai să mă vezi aici ? Recunoaște și tu : a fost o surpriză ! rîdea ea fericită. Ce vrei, trebuie să ajutăm și noi pe cei ce suferă... Ce să-ți spun, dragul meu, te felicit pentru situația ta. Cu grade și decorații. Iată că Panaiot Petrovici al meu este un erou !... Nu mai face mutra asta ! Vino încoace să te sărut, dar de data asta pe lauri, și fata îl sărută zgomotos pe frunte. Pe urmă își azvîrli neglijent paltonul și adăugă : Lasă acum, o să-mi povestești tu faptele tale de vitejie pe-ndelete... Mai bine spune-mi : mă găsești mai frumoasă ?

Și fata îl privi în ochi, alintător. Frigul de afară îi rumenise obrajii ; ochii ei luminoși jucau plini de viață.

— Ești minunată, Zinaida Matveevna, răspunse în silă Gorolomov, mormăind printre dinți : Cine dracu te-a mai adus aici ! Căci în beția succeselor uitase cu totul de domnișoara Berendeeva și de promisiunea ce-i făcuse, așa cum uita tot ce nu era în legătură cu egoista sa vanitate.

Nu se putu stăpîni însă și-i zise :

— Ah, Zinaida Matveevna, ce idee și pe tine să vii aici, din Elveția, pe iarna asta ? E o adevărată nebunie.

— Datoria față de oameni, Panașa, nu vezi blestematele astea de războaie, cîtă durere, cîtă suferință...

— De ce blestemate ? o întrerupse Gorolomov. Războaiele sînt o lege a naturii.

— Dar peste această lege a naturii există o lege mai înaltă, aceea a conștiinței : ea ne cere să ușurăm măcar suferințele și relele ce nu pot fi evitate.

— Oh, iarăși sentimentalismul ăsta...

— Cum adică, Panaiot Petrovici, să nu întindem mîna, să nu dăm ajutor, să nu alinăm suferințele omenirii ? Iarăși ciudățeniile tale ! zise tot mai mirată studenta.

— Ia mai lasă umanitarismul ăsta îmbrăcat în cuvinte pompoase... Din experiența vieții am ajuns la convingerea că principiile și idealurile noastre nu sînt alt-

ceva decît nişte baloane de săpun... Viaţa, Zinaida Matveevna, este un joc de noroc. Cine are cap tare, ăla trece prin zid. Cine poate, oase roade; cine nu, nici carne moale. Cine poate să răzbată bine, cine nu — la o parte cu el, nimic nu-l poate salva; trebuie să moară.

Zinaida îl privi stupefiată.

— Panaiot Petrovici, cum poţi vorbi aşa? Iarăşi paradoxuri, iar extremisme şi ciudăţenii! Pe urmă adăugă blînd: Aş fi curioasă să ştiu dacă vrei să te mai întorci şi să-ţi continui activitatea la Zürich, după ce ai gustat din toate astea. Şi ea atinse uşor crucile şi decoraţiile de argint şi email de pe pieptul lui.

— Imposibil, Zinaida Matveevna.

Zinaida îl privi întrebător.

— Patria... Zinaida Matveevna... E un moment mare acum... Ne trebuie forţe...

— Va să zică, îmbrăţişezi cariera militară?

— Oh, nu! Dacă ar mai fi durat războiul, ar fi fost altceva: într-adevăr o carieră strălucită... Dar blestemata asta de pace, care ne-a legat mîinile cu forţa... Nu! O carieră strălucită în administraţia de stat.

— Adică, vrei să zici ministru?

Gorolomov făcu doar un semn uşor cu capul şi zîmbi.

Fata rămase o clipă gînditoare.

— Şi idealurile noastre? Şi ziarul tău *Uraganul?* Va să zică, ai renunţat! vorbi ea decepţionată.

— *Uraganul?* Ah, Zinaida Matveevna, de ce nu le spui pe nume: prostiile noastre copilăreşti! M-am trezit din beţia umanitarismului acesta caraghios şi din toate idealurile şi „uraganele" noastre! Lumea este aşa cum este, şi nimeni nu o poate schimba. Toată înţelepciunea este să ştii să te foloseşti de împrejurări. E o prostie să dai vrabia din mînă pe cioara de pe gard.

— Ciudat totuşi... E oare atît de mult de cînd tunai şi fulgerai împotriva acestor paraziţi de pe spinarea poporului şi credeai în bine şi în progres? Ce schimbare, Panaiot Petrovici...! zise fata revoltată.

— Da, mult, chiar foarte mult! Asta era pe vremea cînd Dumnezeu umbla pe pămînt, Zinaida Matveevna!... Bine că m-am trezit! Astăzi cunosc un singur Dumnezeu, un singur progres: fericirea personală, şi basta.

Gorolomov făcu această cinică profesie de credință pe un ton iritat, deoarece simțea că discuția lua, în mod inevitabil, o întorsătură cu totul neplăcută... Nu se simțea de loc la largul său. Zinaida Matveevna ținea minte, desigur mai bine decît el însuși, cuvintele lui de atunci și i le amintea acum cu prezența ei. I se agăța de gît tocmai cînd voia să fie liber. De aceea trebuia o dată pentru totdeauna și cît mai repede să termine cu dînsa. Avea o serie întreagă de mijloace — fie brutale, fie josnice — le alese pe cele din urmă : se potriveau mai bine cu firea lui. Își luă o mină tristă și oftă adînc.

— De ce oftezi, Panaiot Petrovici ? Dimpotrivă, trebuie să te bucuri, dacă nu pentru altceva, atunci cel puțin pentru că o vezi pe Zinaida ta, și ea îl învălui într-o privire duioasă.

— Ah, tocmai de aceea sînt trist, dragă Zinaida.

Fata păli. Se uită la el neliniștită și întrebă repede :

— Ce este, Panaiot Petrovici ?

— Zinaida Matveevna, m-am purtat cu dumneata ca un adevărat criminal. Sînt o victimă a soartei și omul cel mai nefericit din lume, zise el luîndu-și o figură tragică.

— Dar ce s-a întîmplat, pentru numele lui Dumnezeu ?

El își plecă privirea și îi luă mîinile într-ale lui.

— Ascultă spovedania mea de om cinstit și pe urmă fă ce crezi — disprețuiește-mă sau iartă-mă.

Cu aceeași expresie disperată, cu glasul tremurînd de emoție, el îi povesti dragostea lui cu Mariika, jurămîntul pe care i-l făcuse acum trei ani, nenorocrile pe care i le adusese fetei această legătură și cărora dintr-o ușurință de neiertat nu le-a pus capăt atunci, cu toate că ar fi putut ; cumplita sa mustrare de cuget pentru cruzimea cu care se purtase față de fata care-l adorase ; pe urmă noua sa iubire din Elveția — aceea cu Zinaida — care-l stăpînise și atunci, și acum ; minciuna în care o ținuse, împotriva voinței lui, ascunzîndu-i sfintele sale obligații față de Mariika ; apoi întîlnirea cu Maria, victima sa, și sfîșietoarea scenă ce urmase ; lupta groaznică între datorie și inimă, luptă care-i zguduia întreaga făp-

tură şi acum, cînd îi cerea Zinaidei un ajutor, un sfat, ca să poată ieşi cu faţa curată.

Figura studentei se întunecase. Această amară spovedanie, care dăduse o lovitură de moarte tuturor speranţelor ei, o zdrobise şi o mişcase profund.

— Panaiot Petrovici, vorbi ea, văd că te porţi ca un suflet nobil... Renunţ de bunăvoie la tine şi la fericirea mea; fă fericită pe fata aceea, care are mai mult drept decît mine să te aibă lîngă ea.

Gorolomov îi luă mîna şi i-o sărută recunoscător... Abia îşi mai putea ascunde bucuria.

Dar după aceste cuvinte, durerea învinse. Ochii tinerei rusoaice se umplură de lacrimi... Îşi îmbrăcă repede paltonul şi, înainte de a o porni spre uşă, se întoarse spre Gorolomov zicîndu-i :

— Fiţi sigur, *monsieur* Gorolomov, că nu sînt supărată pe dumneavoastră. Dar glasul nefericitei fete era înecat de plîns.

*

Chiar atunci însă uşa se deschise şi în cameră intră Spasov. Era îmbrăcat în haine civile şi palid la faţă ca un mort. Mîna lui stîngă, bandajată, era susţinută de o faşă ce-i trecea peste umăr.

— Noroc, Spasov ! zise degajat Gorolomov.

— Kurudimov ! Eşti un om lipsit de onoare ! spuse foarte apăsat Spasov. Nu-ţi ajunge că ţi-ai bătut joc de Maria şi că ai ucis-o sufleteşte ? Nu-ţi ajunge că l-ai omorît pe taică-său în închisoare, în chip bestial ? Acum vrei să-ţi baţi joc de dînsa ? Ticălosule !

— Nu înţeleg, ce vrei să spui ?

— Nu înţelegi ? strigă Spasov ca scos din minţi. Ieri ai fost la Mariika şi, după ce ai jignit-o cum nu se poate mai rău, i-ai făcut şi nişte propuneri murdare, de care doar tu eşti în stare... N-ai pic de omenie în tine !

— Asta-i treaba mea... Ce-i Maria pentru tine, de te bagi între mine şi ea ?...

— Este logodnica mea, erou de operetă ce eşti !

Şi cu un gest hotărît, Spasov îi rupse epoletul şi îl plesni cu el peste obraz.

Gorolomov se dădu înapoi îngrozit, strigînd în ruseşte către Zinaida :

— E nebun ! E nebun !

Spasov, tremurînd tot, îi mai aruncă o privire şi ieşi apoi încet din cameră.

Studenta asistase mută la această scenă. Înţelese însă aproape totul. Cu instinctul ei de femeie, îşi dădu seama că aici era vorba de aceeaşi Marie, despre care cu puţin înainte îi vorbise atît de emoţionat Gorolomov. După cumplita lui tulburare, ea înţelese că toate faptele murdare pe care le demascase neaşteptatul oaspete reprezentau purul adevăr şi că tot ce ascultase înainte de venirea lui Spasov fuseseră minciuni. Felul în care Gorolomov primise aceste grave învinuiri şi mai ales ruperea epoletului o convinse că în faţa ei se afla un nemernic.

Ea îl arse o clipă cu privirea ei dispreţuitoare, după care ieşi repede din odaie. Gorolomov rămase multă vreme uluit. Era atît de buimăcit, încît nu fu în stare să citească nici măcar cărţile de vizită ale celor doi corespondenţi de presă care aşteptau la uşa lui.

. . . . . .

Pacea se încheie, dar Dumnezeu nu o hărăzi şi Bulgariei. Frămîntările politice continuară să o zdruncine din temelii. Nori negri acoperiră pentru dînsa soarele dreptăţii şi al carităţii... Gorolomov avea să devină un om mare. În literatură, în ştiinţă, în ideologie, în cariera militară şi ca om dăduse faliment total. Viaţa îi lăsa o uşă deschisă : politica. Plutea acum pe valurile ei furtunoase şi tulburi. Deveni publicist şi trezi la viaţă cele mai bestiale şi mai mîrşave instincte, scrise articole din cele mai sîngeroase turnînd pretutindeni gaz peste foc, articole care umplură tot văzduhul de vaietele celor schingiuiţi, de duhoarea cimitirelor şi abatoarelor... Iar faima numelui său creştea mereu.

*

Mai trecu ceva vreme. Într-o adunare ce avea loc în casa unui ministru şi la care era de faţă şi Kiterov, sosit de curînd din Rusia, veni vorba despre vacanţa unui

foarte înalt post în conducerea statului. Numele lui Gorolomov era pe toate buzele.

— Păi, dumneavoastră ştiţi cine este Gorolomov? zise Kiterov mirat. Ştiţi că a fost dat afară cu scandal din universitate ?

— Da, pentru convingerile lui, răspunse ministrul.

— Pentru convingeri ? Nu ! A furat un condei cu briliante dintr-un magazin. Pentru asta a fost exclus.

Toţi rămaseră înmărmuriţi, privind neîncrezători la Kiterov.

— Nu mai vorbesc de reputaţia lui de aici...

Un minut-două, cei prezenţi şuşotiră între ei.

— Gorolomov e o forţă ! zise unul dintre miniştri, dînd tonul.

— O forţă, confirmă alt ministru.

— O forţă, o forţă, repetară cu glas ferm şi ceilalţi.

Pe urmă discuţia alunecă pe altă temă...

1888

ODINIOARĂ

(Memorii intime şi istorice asupra evenimentelor din anul 1876)

I

Era 23 aprilie 1876.

Au trecut de atunci aproape şase ani. Ce frămîntare a mai fost în primăvara aceea ! Evenimentele — care de care mai noi, mai groaznice, mai înspăimîntătoare — se desfăşurau cu o iuţeală nemaipomenită, îmbulzindu-se, întrecîndu-se unele pe altele. Chiar astăzi, cînd încerc să-mi pun în ordine impresiile de atunci, mă încurc în ele, într-atît sînt de felurite, de încîlcite şi de stranii. Cu cît mă cufund mai adînc în ele şi-mi frămînt fruntea cu palmele, cu atît mai limpede îmi apar în minte şi prind viaţă chipuri şi întîmplări noi, ca nişte cuvinte scrise cu cerneală simpatică pe o hîrtie încălzită la foc. Într-adevăr, primăvara era răzvrătită, cerul plin de furtuni rău prevestitoare, inimile înfricoşate, sufletele pline de înfrigurată aşteptare. Bătuse ceasul ! La 19 aprilie, oraşul Panaghiurişte ridicase steagul, la 20 se răsculase Koprivştiţa. După şase ore se răzvrătea Klisura !... Alte răscoale trebuiau să urmeze... Vorba devenea faptă, visul — realitate. Începu să fumege focul pe care-l pregătise Levski, pe care-l aprinsese Kableşkov, pe care-l înteţise Benkovski !

Călătoream cu o trăsură închisă prin valea Stremei, în direcţia munţilor Sredna Gora.

În satul pe care-l lăsasem în urmă nu era răscoală. Oamenii se hotărîseră să se apere doar, cu alte cuvinte, să stea liniștiți... Răscoala izbucnise cu zece zile înainte de soroc și această grabă îi uluise pe mulți, pricinuind cea dintîi șovăială : era primul insucces !

În această stare de așteptare se aflau multe orașe și sate. Stăpînirea turcească, care pînă acum păruse adormită, se hotărî să acționeze și începu să facă arestări. Doi oameni călare veniseră de la Karkovo în căutarea mea... Primejdia era inevitabilă. Noaptea, un prieten devotat îmi făcu rost de un răvaș de drum pe numele meu, dar cu semnalmente false. De asemenea și de trăsură. Aceste mijloace reprezentau unica și trista mea șansă de scăpare... Fugeam orbește spre Plovdiv, fără să știu ce mă așteaptă acolo, și pînă acolo.

Cu toate că era zi de tîrg în orașul apropiat, pe șosea nu se vedeau țărani. Pe toată lungimea lui, drumul era pustiu și mort. Nu se vedea nici un nor de praf ridicat de vreo căruță, nici un om și nici o vită pe nicăieri. Numai corbii poposeau în cîrduri negre, acopereau verdeața vreunui copac, se înălțau ca un nor întunecat și croncăneau strident, așezîndu-se apoi în altă parte. Dar prezența lor nu dădea viață împrejurimilor, ci le făcea și mai pustii. Pe alocuri, în mijlocul vreunui ogor negru, pe jumătate arat, se vedea, ca un schelet, cîte un plug părăsit, care-și aștepta în zadar stăpînul... Nicăieri, nici o suflare.

În dreapta și-n stînga, la poalele Balcanilor sau ale Munților Sredna Gora, și în valea dintre ei, se zăreau acoperișurile întunecate ale nenumăratelor sate, înconjurate de pomi mari și stufoși și înfrumusețate de plopi înalți, printre care se vedeau de departe numai turlele albe ale bisericilor. Vai ! Cînd le-am revăzut iarăși, a doua oară, reprezentau tabloul pustiirii : casele și gardurile, prăvălite și arse, grădinile cu pomii tăiați, bisericile fără acoperișuri, cu zidurile în parte dărîmate și înnegrite de foc !...

La sud de verdeața proaspătă a pășunilor străluceau șopotind apele Stremei, limpezi ca lacrima.

Între timp, trăsura se hurduca monoton pe drumul nisipos și mîncat de ape, zdruncinîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta...

Vizitiul, un turc cu trăsături blînde, plesnea din cînd în cînd cu biciul spinarea costelivă a cailor.

Era îngrijorat şi tăcut. Tăceam şi eu.

Pînă la urmă m-am gîndit că e bine să intru în vorbă cu el. Tăcerea lui mă neliniştea, cu toată bunătatea ce i se citea pe faţă. Mi-am răsucit o ţigară şi i-am cerut un foc. Abia atunci se întoarse spre mine, mă privi, căută la brîu şi-mi dădu amnarul.

— Osman-aga, de ce-ai amuţit aşa ?... Spune ceva ! începui eu.

Vizitiul se întoarse încă o dată, mai dădu vreo două bice cailor, îi îndemnă şi întrebă liniştit :

— Pe la dumneavoastră, ce-i ?

— Pe la noi ?... Nimic, am răspuns cu prefăcută nepăsare. Dar în clipa aceea m-aş fi temut de privirea lui cercetătoare. De altfel, nu se întoarse.

Deodată am văzut că nu mai mergeam pe drumul mare. Mergeam pe alt drum, neştiut de mine, şi care ducea puţin spre sud-vest, către un sat necunoscut, turcesc, deoarece am zărit geamia lui scundă. M-am alarmat.

— Osman-aga, strigai repede, am pierdut drumul, nu-i ăsta !

— Ieşim noi iarăşi la drumul mare, dar ăsta pe care mergem nu e pietruit şi caii nu obosesc, răspunse el, aprinzîndu-şi o ţigară lungă.

Trebuia să mă arăt satisfăcut de explicaţia lui. De ce mă ducea Osman în satul ăsta turcesc ? Mii de gînduri îmi treceau prin cap.

Cîmpia era largă, dar pustie. Nu se vedea ţipenie de om.

Fără să vreau, mă uitai înapoi, ca să văd dacă nu eram urmărit. Nu se zărea nimeni pe drum.

Intrarăm în sat. Numele lui nu-l ştiu şi nici acum nu pot să-mi dau seama cum i-o fi spunînd şi pe unde-o fi. Era alcătuit, ca toate satele turceşti, din cîteva cocioabe acoperite cu paie şi crengi, cu curţi nesfîrşite îngrădite cu uluci joase şi pline de pomi stufoşi, de buruieni şi bălării înalte. Pe unele coşuri se vedeau stînd într-un picior cocostîrci cu ciocul roşu, clămpănind zgomotos şi tulburînd liniştea de moarte a satului. La zgomotul trăsurii, cîteva babe murdare, care trebăluiau prin curţi, se

acoperiră îndată cu nişte basmale zdrenţăroase şi decolorate, ascunzîndu-se în cocioabele lor de ochii străinului. Ca să nu le tulbur pudicitatea, m-am ghemuit în colţul trăsurii.

În piaţeta din mijlocul satului şedeau roată, tolăniţi în iarba verde, vreo cincizeci de turci, tineri, bătrîni şi copii. În mîinile tuturor se aflau tot felul de arme : unii ascuţeau cuţite lungi, drepte sau puţin încovoiate, alţii frecau cu cîrpele puşti şi pistoale, în sfîrşit, alţii turnau gloanţe la un foc mic. Toţi se ocupau de armele astea aducătoare de moarte... Feţele lor sălbatice aveau expresii sinistre şi, cînd văzură trăsura care se apropia, se opriră cu toţii din lucru şi mă ţintuiră cu nişte priviri pline de ură şi răzbunare.

Mă gîndii la perfidia lui Osman, care mă adusese aici ca să fiu prima victimă a fanatismului lor... Cîţiva inşi ieşiră în întîmpinarea trăsurii şi vorbiră ceva cu Osman. Am crezut că-l întrebau dacă nu cumva vin din satele răsculate. Probabil că el îi linişti, deoarece îi urară „*saadetlen*“ [1] şi se întoarseră la ceilalţi. Mi-am încrucişat pentru ultima oară privirea cu dînşii şi am plecat mai departe.

Vai ! Aceştia erau viitorii başibuzuci, care trebuiau să mărească hoarda lui Tosun-bei [2].

În ceata asta se ascundea pieirea Klisurei.

Dar pe atunci nu mă gîndeam la asta. Toţi credeam în reuşita cauzei noastre sfinte. Însufleţirea era atît de mare, nădejdile atît de nebuloase şi atrăgătoare ! Cine ar fi putut să nege atunci izbînda ? Oraşele şi satele erau gata. Dorinţele, aspiraţiile, speranţele tuturor se contopeau într-un singur gînd. Pretutindeni inimile băteau la fel... Neobositul Kableşkov alergase ca un nebun pînă atunci şi vorbind, sfătuind, promiţînd, ameninţînd, blestemînd, înflăcărînd inimile şi fermecînd sufletele făcuse minuni : femeile deveniseră bărbaţi, bărbaţii—viteji, răbdarea—mînie, furcile şi secerile-arme ; îl simţeai pretutindeni. Vorba lui înflăcărată întărea pe cei cu credinţă slabă, gonea teama din inimi, aşa cum risipeşte vîntul

[1] Intr-un ceas bun (turcă).

[2] Comandantul trupelor turceşti care au cucerit Klisura.

ceaţa, şi reînvia în ochii înmărmuriţi ai celor ce-l ascultau atîtea idealuri... Vai ! Şi tot acest edificiu măreţ, pe care îl ridicase el şi tovarăşii lui, trebuia să se prăbuşească atît de repede şi să devină praf şi pulbere în faţa îngrozitoarei realităţi !... Muri în uitare, fără să-şi lase un nume în inimi şi un mormînt pe pămînt.

II

Trăsura continua să se tîrîie spre munţii Sredna Gora. Osman lovea acum mai des caii, care păşeau greu, căci drumul nostru ducea printre nişte mocirle din care răsuna a pustiu orăcăitul miilor de broaşte. Ne hurducarăm mult prin locurile astea neumblate. Se vedea că niciodată nu trecuse pe aici vreo trăsură cu cai. Înţelesei pînă la urmă că bunul Osman alesese înadins acest aşazis drum, ca să scape de un atac posibil al răsculaţilor. Deoarece trebuie să spun că, în acel moment critic, necunoscutul şi frica erau aceleaşi pentru toţi.

Ne mai tîrîrăm încă o oră pe colinele nisipoase şi mîncate de ape şi, după podul de la Bania, ieşirăm în şoşea. Defileul pustiu, care se întinde de aici la Ciucurli, îl străbăturăm în deplină tăcere. Satul Ciucurli se afla la capătul de sud al defileului, într-o vale lipsită de apă. Satul acesta, destul de frumos, se deosebea de altele prin locuitorii săi : bărbaţii erau vestiţi pentru vitejia lor şi socotiţi ca neam de haiduci, iar femeile erau renumite pentru frumuseţea lor. Dar de data asta nu i-am văzut nici pe unii, nici pe alţii. Satul era pustiu. Singura cîrciumă deschisă era păzită de un bătrîn cu barbă albă şi aproape orb. După un scurt popas, pornirăm iar şi pe la orele cinci am văzut limpede colinele de la Plovdiv, care se profilau în depărtare pe orizontul întunecat al Munţilor Rodopi.

— Oare ce-o fi acolo unde se vede fumul acela ? mă întrebă deodată Osman, arătînd undeva, în dreapta, spre cîmpia cea largă. Mă uitai mai atent. Trebuie să fie foc, ciorbagi ! adăugă el.

— Foc ? şi am scos capul din trăsură ca să văd mai bine. Într-adevăr, la o distanţă destul de mare, se zăreau

două coloane de fum, groase şi negre, care se ridicau drept în sus, pînă la oarecare înălţime, risipindu-se apoi în toate părţile, ca nişte nori.

Era un foc. Ardeau două sate.

Osman dădu bice cailor, care-o porniră nebuneşte. Se grăbea şi el, mă grăbeam şi eu să ajung la Plovdiv, dar drumul nu se scurta şi oraşul nu se apropia. Toţi cei care au călătorit la Plovdiv, venind dinspre munţii Sredna Gora, ştiu cît de nesfîrşit le pare drumul, mai ales de la Cirpali încoace. Mergi, mergi şi colinele întunecate ce se văd în zare rămîn tot aşa — nici mai mari, nici mai apropiate ; ai impresia că cu cît mergi mai mult, cu atît se depărtează de tine. Pentru noi însă această iluzie era acum foarte chinuitoare. La orizont apărură alte coloane de fum şi cîmpul semăna cu un teren vulcanic din care răsufla focul de sub pămînt prin cîteva cratere...

Ne oprirăm la hanul din Cirpali.

Cîrciuma şi porţile curţii erau închise. În sat nici un fel de zgomot. La fîntînă doar, o ţărancă speriată plîngea şi ţipa. Cînd îl văzu pe Osman, care ducea caii la adăpat, veni în grabă spre el şi începu să-l întrebe în bulgăreşte, plîngînd :

— Agă ! Ce-o să fie cu noi ? Spune-mi, ce să fac ?

— Nu plînge, nu plînge, femeie, nu-i nimica ! răspunse Osman, tot în bulgăreşte.

Cînd mă văzu în trăsură, ţaranca se apropie de mine plîngînd mereu.

— Nene ! Tu ştii mai bine... Spune-mi, e adevărat că o să ne omoare ? Astă-noapte a fugit tot satul. Totul e pustiu, nu mai e ţipenie de om... Au fugit toţi... Doar eu am rămas şi nu ştiu ce să fac ! Oh, Doamne ! Of, măiculiţă ! striga ea, ştergîndu-şi lacrimile cu colţul broboadei. Nene, e adevărat c-au început măcelul ? Spune-mi, eu ce să fac acum ?...

Ca s-o liniştesc, nu puteam să fac altceva decît să repet cuvintele turcului, cuvinte seci şi mincinoase, neomenos de mincinoase ! Cum ? ! Satele ardeau, lumea fugea, iar ea să fie liniştită şi să nu plîngă ! Care era soarta acestei biete femei, azi, mîine ? Ce-o aştepta ? Întreba ce să facă ! Ea, o femeie, cerea ajutor !

— Şi unde-au plecat cei din satul vostru ? întrebai.

— Au fugit, au fugit ! Au plecat şi m-au lăsat singură... Nu mi-a spus nimeni, dormeam ! Oh, Doamne !

M-am gîndit deodată să o iau în trăsură cu mine şi s-o aduc în oraş... În vremea asta, apăru Osman cu caii de la fîntînă. Faţa lui se schimbase şi din expresia lui blîndă nu mai rămăsese acum nici urmă. Îmi aruncă o privire crudă, fanatică, întîi mie, apoi femeii, şi se apucă să înhame caii. În timp ce mă gîndeam cum să-i propun să luăm şi femeia în trăsura noastră, el se sui repede pe capră mormăind supărat :

— Hii... să mergem, să mergem !...

Şi dădu bice cailor, iar trăsura porni.

Ţăranca rămase plîngînd...

Am simţit un junghi în inimă... Mă mustra conştiinţa. Îmi dădeam seama că trebuia să fac ceva pentru biata femeie, dar n-am făcut nimic.

Deodată Osman îndemnă caii.

În faţa noastră, la cincizeci de paşi, apărură vreo cinci cerchezi călări ; nu mergeau pe drum, ci veneau de-a dreptul peste ogoare. Se apropiară de şanţul şoselei, îl trecură cu caii lor mici şi ieşiră la drum. Osman porni să bată caii lui obosiţi, părînd că nu bagă de seamă cerchezii care veneau spre noi. Mă aflam într-o situaţie critică. Nu posedam nici o armă să mă apăr şi nici n-aveam încotro să fug. Cerchezii veneau spre noi, biciuindu-şi mereu caii. Cînd trecură prin dreptul nostru, cîţiva dintre ei se aplecară spre ferestruica trăsurii şi se uitară. Fie că mă luară drept turc, fie că ţăranca, cu plînsul ei, le atrăgea atenţia într-acolo, trecură repede şi îşi văzură de drum. Mi se păru că aud strigătul îngrozit al femeii, un strigăt deznădăjduit, animalic !

Parcă-l aud şi acum...

Se însera. O ceaţă uşoară se lăsa peste cîmpie.

În oraş, la Plovdiv, nu se aprinseseră încă luminile, dar spre apus, cîmpia cea largă începu să se lumineze. Focurile nu se mai zăreau, se vedea doar cerul în flăcări şi pe alocuri roşeaţa lui devenea din ce în ce mai vie. Va să zică, focurile continuau să ardă ! Cine-o fi dat foc caselor de acolo ? Care or fi fost satele ce căzuseră pradă flăcărilor ? Or fi fost sate bulgăreşti sau turceşti ? Le-or fi atacat răsculaţii sau poate turcii ? În orice caz, credinţa

mea era că bulgarii au fost aceia care le-au dat foc. Mi-amintesc, se spunea că atunci cînd o bate ceasul răscoalei, în fiecare sat bulgăresc trebuie să se dea foc la cîteva case... Așa se hotărîse : focul să fie semnalul abnegației și al jertfei...

Cînd am ajuns la Plovdiv, se întunecase.

III

De la prima ochire se vedea că și aici se petrece ceva. Neliniștea domnea pretutindeni. Prăvăliile erau închise, sau se închideau. În oraș rareori vedeai vreun bulgar. Pe ambele părți ale străzilor, pe trotuarele lor strîmte și noroioase, se scurgeau cete de turci înarmați pînă-n dinți, cu pistoale, revolvere, iatagane mai lungi sau mai scurte. Musulmanii erau neliniștiți, speriați, întărîtați. Se întîlneau, se strîngeau la un loc, se despărțeau și forfoteau încoace și-ncolo. Pe alocuri, pe la vreun colț, pe vreo uliță înfundată, se adunau în pîlcuri și vorbeau în taină. Forfota asta se vedea pînă la pod. Pot să vă asigur că fețele lor erau schimonosite de ură ; în toate privirile scînteia setea de sînge. Ăștia trebuia să fie viitorii bașibuzuci ai lui Hafîz-pașa. Podul era plin de lume, dar nu văzui nici un bulgar sau grec. Mi-amintesc și acum ce priviri de fiară îmi aruncau fanaticii ăștia cînd trebuiau să se dea la o parte din fața trăsurii. În fiecare clipă credeam că văd vreo mînă care vrea să mă smulgă afară. Podul dudui strașnic. Mariița era albăstrie în dreapta, întunecată în stînga. Vuietul ei era surd și jalnic, așa cum e și azi. M-am ascuns în fundul trăsurii... Roțile huruiau acum puternic pe strada cea lungă Uzun-Cearșia, rămasă pustie. Cu fiecare clipă devenea parcă tot mai lipsită de viață.

Se întunecase de-a binelea cînd am ajuns la birtul Kațigra. Sosisem tocmai la timp. Abia reușii să-mi dau jos din trăsură lădița de drum, cînd porțile cele mari ale curții se închiseră cu zgomot și lanțurile zornăiră sinistru. Poarta era acum închisă, zăvorîtă și proptită cu un drug

puternic. În aceeaşi clipă m-am văzut înconjurat de prieteni şi cunoscuţi, care începură să-mi pună mii de întrebări, cerînd să le dau veşti de prin părţile noastre. Am constatat că nu erau nici înspăimîntaţi şi nici speriaţi; erau doar neliniştiţi, însă veseli. Cînd le-am confirmat noutatea că răscoala a pornit cu adevărat, se însufleţiră, cerură să se aducă rachiu şi începură să-şi reverse sentimentele prin cuvinte înflăcărate, căci aceeaşi nădejde ne întărea pe toţi. Mi-au povestit atunci despre marşul caimacamului de Pazargic spre Panaghiurişte. Fusese respins şi se întorcea acum acoperit de ruşine. Răsculaţii ocupaseră trecătorile şi umpleau pădurile. Răzmeriţa se va întinde. În noaptea asta trebuia să se dea foc oraşului. Bogătaşii îşi duseseră comorile la Kurşumhan, ca să le pună în siguranţă. Turcii erau speriaţi de-a binelea. Armata de la Ţarigrad nu putea să vină, podul de la Tîrnovo-Seimen era distrus !...

Afară se lăsase întunericul.

Dinspre stradă nu se auzea nici un zgomot. Deodată bubui un tun ! O dată, de două ori, de trei ori ! Văzduhul răsună, geamurile zornăiră.

Şi iarăşi linişte.

— Ce este ? ne întrebarăm, tresărind, unii pe alţii. Şi amuţirăm.

— Staţi ! Ia uitaţi-vă, zise unul dintre prieteni ridicîndu-se şi privind atent spre răsărit.

Ne uitarăm cu toţii.

— Foc ? strigă cineva.

Într-adevăr, dinspre partea de răsărit a birtului, peste gardul curţii, străluciră dintr-o dată limbi roşii de foc şi flăcările începură să joace prin fumul negru şi gros, răspîndind mii de scîntei. Cu fiecare minut ce trecea, flăcările se întindeau ridicîndu-se tot mai sus, încălzind zidurile albe ale curţii. Vîntul sufla şi legăna vîrfurile ascuţite ale limbilor de foc, care se aplecau şi se întindeau în toate părţile. Tot cerul era luminat.

— Uite, a început ! zise unul.

— Da, şopti altul.

Flăcările se ridicau mereu mai sus, iar zgomotul şi trosnetul lor înăbuşit ajungeau pînă la noi.

Dar nici un zvon, nici un strigăt de nicăieri. Pe uliță nu se vedea nimeni. Era o tăcere de moarte în orașul ăsta cu atîta lume. Parcă toți locuitorii lui ar fi adormit. Doar flăcările astea de iad nu dormeau. Jucau în văzduhul întunecat, se despărțeau în fîșii, se despicau, se înfășurau iarăși, ca un zmeu ce-și aduna limbile roșii pufnind, ca o lighioană fantastică.

Focul părea că-i aproape, chiar alături de zidul curții în care ne închisesem. Ograda, oamenii erau luminați ca ziua, simțeam chiar dogoarea lui; geamurile ferestrelor străluceau ciudat, reflectînd jocul pîlpîitor al flăcărilor.

Iar afară, în stradă, era mereu liniște. În sfîrșit, cu totul tulburați și uluiți, începurăm să ne uităm în jurul nostru prin curtea amenințată să fie cuprinsă de flăcări. Dar ceea ce ne îngrijora și mai tare era liniștea care domnea pe străzi. Ne urcarăm în balcon. Focul nu era atît de aproape, dar de aici flăcările erau și mai orbitoare. În fața noastră, uriașele stînci ale lui Geambaz-tepe erau luminate de o lumină roșie, sumbră, sinistră. Nici unul dintre noi nu se îndoia că în noaptea asta izbucnise răscoala la Plovdiv. Toate zvonurile de peste zi, toate pregătirile înfrigurate de apărare sau de atac ale populației turcești, iar acum focul acesta, pe care nimeni nu alerga să-l stingă, ne întăreau această convingere.

Așteptarăm în liniște. Domnul S. ne dădu la fiecare cîte un revolver. Dacă e să murim, cel puțin să ne apărăm.

Ce noapte agitată!

A doua zi, încă de dimineață, poarta cea mare a fost deschisă. Focul fusese stins și orașul se mai liniștise. Ici-colo, se deschideau cîteva prăvălii.

Sînt sigur că locuitorii orașului n-or să uite niciodată impresiile puternice din noaptea asta.

Aflarăm totul. Se încercase într-adevăr dezlănțuirea răscoalei. Complotiștii din Plovdiv hotărîseră ca în noaptea de Sfîntul Gheorghe să dea foc orașului din mai multe părți. În parte, planul a fost pus în acțiune. Un lumînărar își incendie atelierul în care se aflau lumînări, seu și săpun, lîngă care mai pusese și zece lăzi cu gaz. Atelierul se găsea pe Uzun-Cearșia, la capătul dinspre miazăzi, lîngă Giumaia. Aici fusese focul cel mare din noaptea trecută. În alte două locuri, tot pe Uzun-Cearșia, mai erau

două lăzi cu gaz, dar complotiştii — nu aflarăm de ce — nu le putuseră da foc. Se vorbea că ar fi încercat să arunce în aer, cu dinamită, depozitul de praf de puşcă de pe Sahat-tepe. Făptaşii fuseseră prinşi...

După această nereuşită, nu mai putea fi vorba de o răscoală la Plovdiv. Şi ce-ar fi putut face cei cîţiva tineri îndrăzneţi, dar fără experienţă, în faţa apatiei şi duşmăniei celor din jurul lor? Aici nu era ca în orăşelele curat bulgăreşti de la poalele Balcanilor: Panaghiurişte, Koprivştiţa, Klisura, Sopot, Karlovo, Kalofer şi altele. Acolo toţi erau într-un gînd, gata de luptă şi jertfă. Luptele dintre partide, certurile dintre familii pieriseră ca prin farmec, în faţa valului sacru al patriotismului redeşteptat! Duşmanii se îmbrăţişau; ciorbagiii, turcofilii, bogătaşii nu mai reprezentau un element potrivnic. Şi ei erau acum numai bulgari. Prin case tinerii se sfătuiau. Unele locuinţe deveniseră adevărate arsenale. Frica, îndoiala sau neîncrederea pieriseră cu totul. Toţi erau acum copiii unei mari familii. Prima oară tatăl îşi certase fiul cînd acesta îi şoptise ceva, a doua oară nu mai spusese nimic, iar a treia oară începură să se sfătuiască împreună: din tată se transformase în tovarăş de luptă. Extremele uneori se ating. De multe ori tocmai ceea ce pare imposibil şi ireal dă oamenilor mai multă energie şi-i ajută să-şi ajungă ţelul. Şi apoi omul nu gîndeşte numai cu mintea, ci şi cu inima şi simţirea. Acolo unde mintea şovăie, vine inima s-o încălzească, simţirea s-o oţelească. Cînd a aflat tata prima oară că plănuim ceva tainic şi atît de necugetat, s-a încruntat şi mi-a arătat, bineînţeles cu toată asprimea, întreaga nebunie a acestei imposibile acţiuni. Şi ca să ilustreze şi mai bine ceea ce-mi spunea, rosti aceste expresive cuvinte, pe care n-o să le uit niciodată: „Ne găsim în fundul iadului!“ Vai! Cîtă dreptate avea! Ne aflam chiar în inima, în sînul tiraniei, şi nu ne puteam aştepta la nici un ajutor de la nimeni, de nicăieri. În jurul nostru erau numai robi şi tirani. Robii înfrînţi, cu mîinile goale; tiranii numeroşi şi gata de răzbunare, ca nişte ereţi gata să-şi sfîşie prada la cel mai mic semn, care ar fi trădat dorinţa de libertate! Herţegovina îşi găsea adăpost în Austria sau în

Muntenegru ; Creta avea zările întinse ale Mediteranei, noi aveam doar Turcia — cu lanţuri ce ne-ar fi încătuşat picioarele la prima mişcare. Dar cine mai cugeta astfel pe vremea aceea ? Entuziasmul lăsase prea puţin loc raţiunii. Puterea turcului era doar o umbră, cruzimea lui — motiv ca s-o înfrîngem, slăbiciunea noastră — raţiunea luptei. Gîndul prinsese viaţă, idealul ni se înfăţişa frumos, măreţ, înfricoşător. Bătuse ceasul cînd oamenii judecau cu inima şi simţeau cu mintea !...

Nu trecu multă vreme şi vîltoarea îi cuprinse pe toţi. Tata, după lungi discuţii, îmi spuse : „Şi aşa, şi aşa, tot murim, barem să..." Îl luase şi pe el şuvoiul. Ochii tuturor erau parcă împăienjeniţi de un fel de ceaţă, care nu-i mai lăsa să vadă lucrurile aşa cum erau. Acum turcul nu mai era primejdios şi nimeni nu se mai temea de el. Într-un moment de exaltare, un tînăr care ajunsese din urmă un turc pe drumul dintre Karlovo şi Sopot, i se urcase în spate şi-l călărise aşa vreo jumătate de kilometru, spunîndu-i : „Uite, aşa o să vă călărim de-acum înainte, citacilor [1] !" De ruşine, turcul nu se plînse nimănui, şi-i fu teamă să se răzbune, pe cînd tînărul mergea liniştit şi povestea tuturor întîmplarea. Un alt tînăr, auzind un onbaşiu [2] strigînd în piaţa din Karlovo către un grup de ţărani : „*Kalp millet*" [3], se făcu roşu de mînie şi, dîndu-i vreo cîteva palme, răcni la el : „Gura, citacule !", pierzîndu-se apoi în mulţime. N.I. citea în mijlocul pieţii articolele incendiare din *Veac* şi *Napredăk*, mulţimea îl asculta şi nimeni nu se mai temea de comentariile aţîţătoare. M.K., om de cincizeci de ani, înstărit şi respectat de toţi, mare admirator al Rusiei, cita pretutindeni pasaje în care se vorbea despre prăbuşirea Turciei. Toţi ascultam cu evlavie aceste enigmatice previziuni. Tineretul rîdea pe ascuns şi se bucura de fericitele urmări ale acestor profeţii, dar pînă la urmă le crezu şi el : credeam atunci orice, chiar imposibilul. Un singur lucru nu-l puteam crede : că Turcia nu se va prăbuşi. O hîrtie secretă, cu cifre şi litere din cărţile bisericeşti, umbla din mînă

---

[1] Denumire pejorativă dată de bulgari ţăranilor turci.

[2] Caporal (turcă).

[3] Popor păcătos (turcă).

în mînă și cheia lor dădea acest dublu răspuns : în 1876 Turcia va cădea...

Și printre toate acestea, Kableşkov, neobositul Kableşkov ! Era pretutindeni, agitat, palid ca o vedenie, ca un demon fermecător, rătăcitor, apărînd, dispărînd și întreţinînd cu puterea verbului său înflăcărat această măreaţă exaltare.

Era ca un duh din altă lume.

Ne lipseau doar conducătorii !

Un Kosciusko, un Garibaldi !

Cu asemenea mase ar fi făcut minuni. Ei ar fi susţinut prima ciocnire a ideii cu realitatea. Dar ne lipseau. Lipsea organizarea, sufletul oricărei acţiuni, lipsea planul comun, sorocul, lipseau conducătorii. Mişcarea se poticni de la început, lupta se transformă în jertfă. Benkovski căzu mort în luptă prin cine ştie ce păduri, rămas singur din toată ceata. Volov se aruncă în Iantra și se înecă pentru a nu cădea viu în mîinile dușmanului ; Kableşkov fu prins, dar se omorî ca să scape de chinuri...

Ţăranii răsculaţi se supuseră cu rușine ; își trimiseră popii și primarii să cerșească îndurarea și să sărute picioarele comandanţilor hoardelor de bașibuzuci, depuseră armele și își predară fiicele...

Catastrofa era totală, înspăimîntătoare !

Nu se mai pomenise o nereușită atît de mare, o prăbușire atît de rușinoasă !

Ciorbagiii din Bucureşti — diplomaţi ad-hoc ! — aruncară vina asupra poporului, care se răsculase fără să-i întrebe.

La Panaghiurişte, Hafîz-pașa înota pînă-n gît în sînge și voluptate.

Mamele blestemau pe vinovaţii ce dezlănţuiseră această nefericită mișcare.

Ţankov și Balabanov, în broșura lor adresată Europei, negau existenţa mișcării și afirmau că Benkovski, Kableşkov, Volov și ceilalţi sînt spioni turci.

Toate din raţiune politică.

Nimeni nu spunea o vorbă bună.

Să vedem, oare istoria ce va spune ?

IV

Trenul de Ţarigrad pleca la prînz. Luai hotărîrea să plec în aceeaşi zi. Dădui geamantanul prietenului N. deoarece nu voiam să am la mine nimic din ceea ce ar fi putut bate la ochi, sau mi-ar fi putut întîrzia plecarea. Prietenul meu stărui să vadă ce lucruri îi dădeam. Deschisei geamantanul şi el cercetă totul cu atenţia unui vameş prusac. Printre altele, se găsea aici şi un caiet cu poezii de dragoste, pe care reuşisem să-l iau în grabă ; toate celelalte lucruri — vreo cîteva caiete groase — le îngropasem în ajun în pivniţa de acasă, lîngă căpistere, sub o grămadă de lut care zăcea acolo de multă vreme. Dar în iunie 1877, hoardele lui Omar, înainte de a preface casa în scrum, scormoniseră lutul destul de grijuliu, ca să găsească cutia de tablă cu producţiile muzei bulgare, şi le luară în robie, alături de celelalte prăzi.

Domnul N. cercetă atent cuprinsul poeziilor, pe urmă puse arătătorul pe ultima strofă a poeziei *Nume* şi citi :

> În luptă de-aş fi, în crîncenă luptă,
> Prin tunete-l voi auzi,
> Şi chiar în sfînta-mi rugăciune,
> Fără să vreau, l-oi pomeni.[1]

— Ascultă, amice, eu caietul nu pot să-l iau, căci versul ăsta o să-mi vină de hac dacă dă cineva de el.

Ştersei nenorocita strofă şi prietenul se linişti.

— Atunci, adio ! şi-i dădui mîna.

— Cum ? Pleci ?

— Chiar acum.

— Dar răvaşul de drum ţi l-ai vizat ?

— Răvaşul ?! strigai. Ah, uitasem de el ! Lua-l-ar dracu !

Ca de obicei, uitasem tocmai ce-mi trebuia mai mult.

Simţii un fior rece prin inimă şi încercai un sentiment de groază la gîndul că trebuia să mă duc la conac. Conacul! Cuvîntul ăsta mă scîrbise totdeauna. Cînd eram mic şi aveam drum pe lîngă porţile mereu vraişte ale conacului

[1] Din volumul *Floare de mai* (N. a.)

turcesc, grăbeam pașii să trec mai repede și întorceam capul. Jandarmii aceia îmbrăcați cu pantaloni negri, largi și cu tunici cu fireturi la mîneci, cu fesuri roșii, de sub care se vedeau marginile murdare ale fesurilor albe, cu centurile lor de piele care se încheiau în față cu o cataramă pătrată de tinichea galbenă, pe care erau săpate niște litere turcești ; curtea aceea largă invadată de buruieni, piatra aceea pătrată din mijlocul curții pe care întindeau nenorociții ca să-i bată, temnița din care se căscau două găuri negre cu zăbrele groase, din spatele cărora te priveau fețe galbene și supte, ca de mort — toate acestea mă scîrbeau cumplit și mă umpleau de groază...

Îmi scosei răvașul din sîn și mă uitai la el. Fusese dat pentru altcineva, dar purta numele meu. Trebuia însă vizat și o pornii repede spre conac. Cînd intrai pe poarta cea mare, curtea era plină de jandarmi, de cerchezi, de țărani legați, care stăteau pe lîngă zid ; în același timp, pe poarta cealaltă aduceau un preot înalt și bine clădit. Avea gîtul strîns într-un fel de cerc negru și era cu mîinile legate la spate. În urma lui veneau doi polițai care, pînă să ajungă în mijlocul curții, îl și loviseră de vreo zece ori. Cînd ajunse mai aproape, îi văzui fața șiroind de sudoare; urechea dreaptă și părul lui cărunt erau pline de sînge pe jumătate închegat de arșița soarelui ; camilafca îi era prăfuită și turtită. Privea dus și indiferent ; se vedea bine că frica îi paralizase orice alte simțăminte. Sărmanul ! Niciodată n-o să pot uita fața aceea de martir ! Poate fusese prins cu crucea în mînă, pe cînd își conducea turma spre... Golgota !

Aflai unde era cancelaria răvașelor de drum și împinsei ușa, temător. Intrai. Pe divanul acoperit cu un covor tărcat, ședea turcește cancelarul, îmbrăcat în straie nemțești. Avea o față smeadă, alungită, dar blîndă.

Îi întinsei răvașul. Înainte de a-l despături, mă întrebă:

— Unde mergi ?

— Aș dori să fie vizat pentru Țarigrad.

Începu să citească repede, pronunțînd deseori, cu jumătate de gură, unele cuvinte. Deodată ridică ochii spre mine și mă privi cercetător. Îi susținui privirea, curajos.

— E departe Koprivștița de satul vostru ? mă întrebă el îngîndurat.

Îi răspunsei.

— Ce mai e prin părţile acelea ? continuă el să mă întrebe, cu o privire şi mai pătrunzătoare.

— Nu ştiu nimic, răspunsei.

Mă ţineam tare. Chipul liniştit al acestui om îmi dăduse siguranţa de care aveam atîta nevoie ca să nu par un răzvrătit. Figura lui avea ceva simpatic şi încurajator. Mulţumii în gînd providenţei şi socotii că cercetarea era terminată.

Dar efendi mă privi din nou.

— Răvaşul acesta e al tău ?

— Al meu.

— Cîţi ani ai ?

— Douăzeci şi cinci.

— Hm... aici scrie treizeci !

Uitasem că atîta trebuia să spun.

— Au greşit... n-au ştiut cîţi ani am, mă grăbii să adaug, liniştit.

— Dar aici mai e o nepotrivire !

— Ce anume ?

— Scrie că ai ochi albaştri, iar ochii tăi sînt altfel...

— Cum ?

— Nici culoarea părului nu e aceeaşi...

Îmi dădu răvaşul înapoi :

— Răvaşul ăsta nu-i bun. O să te întoarcă înapoi de la prima staţie... Scoate-ţi altul, dragul meu. Adu-mi o chezăşie şi-ţi dau eu unul nou.

Mă uitai la dînsul ameţit. Faţa asta blajină, privirea asta indulgentă mă copleşise. Mă gîndeam să-i mulţumesc pentru că mă prevenise, dar socotii că n-ar fi prudent. Răvaşul meu era fals. Omul din faţa mea putea spune un singur cuvînt poliţaiului care stătea la uşă şi eram pierdut!

Mai întîi vizitiul, apoi cancelarul ăsta... Ce oameni cumsecade.

Se vede că de data asta era mîna providenţei.

Am părăsit cancelaria, am trecut prin curte şi pînă ce-am ieşit pe poartă mărturisesc că mi se tăiaseră picioarele... M-am dus repede la un armean, un bun şi vechi prieten al tatălui meu, i-am povestit, pe cît puteam, adevărul în legătură cu răvaşul şi l-am rugat să-mi dea chezăşia necesară. Primi cu plăcere cererea mea, se bucură

că am venit la el în nevoia asta şi-mi povesti de cînd îl cunoştea pe tata, pe la ce iarmaroace umblaseră, ba chiar şi cîteva întîmplări asemănătoare cu a mea, rugîndu-mă să-l aştept la prăvălie vreo jumătate de oră, pînă cînd se va întoarce ca să-mi scrie chezăşia. Îl aşteptai, dar nu veni. Trecu o jumătate de oră, mai trecu una, nimic. Trenul pleca peste o oră şi, dacă-l scăpam, ar fi trebuit să aştept încă o zi şi o noapte în cele mai mari chinuri, căci fiecare clipă era plină de primejdii. Mi-am dat seama că Garabet mă refuzase într-un mod politicos şi am început să mă uit prin piaţă, doar oi vedea vreun cunoscut sau pe cineva de prin părţile noastre. Deodată inima îmi tresăltă de bucurie. Văzui pe domnul I., muhtarul [1] din satul nostru. Desigur că avea şi pecetea la el. Nici că se putea mai bine ! Din două salturi îl ajunsei.

— Bine că v-am găsit, nene I. ! Mă grăbesc să iau trenul, dar se pare că mi-au greşit răvaşul. Daţi-mi, vă rog, o chezăşie întărită cu pecetea satului, ca să-mi scot un alt răvaş.

Faţa lui rotundă surîdea ; la brîu avea divitul [2] ; mă uitam cu drag la el şi mi se părea că acuşi-acuşi o să-şi deschidă buzele negre ca să dea drumul condeiului şi cernelii cu care trebuia scrisă chezăşia cerută. Dacă divitul nu-şi deschise gura, o deschise în schimb stăpînul său :

— Ca să-ţi spun drept, domnule, eu nu pot să-ţi dau nici o chezăşie, nu mă...

— Cum, dar vă rog, mă grăbesc... De ce să nu mi-o daţi ?

— Acuma e foc... vezi dumneata... Să fi fost altădată, da, ţi-aş fi dat-o cu plăcere, dar acum, în focul ăsta, nu pot.

— Şi atunci eu ce fac ?

— Nimic. Te întorci în sat, îţi scoţi de acolo o nouă chezăşie şi...

— Imposibil ! îl întrerupsei eu.

— Şi pentru mine e imposibil, adăugă el.

Îl privii deznădăjduit. Omul acesta mi se părea acum un monstru. Niciodată nu crezusem că poate fi atît de rău. Totuşi avea dreptate...

---

[1] Primar (turcă).

[2] Tub de metal în care se ţinea tocul şi cerneala, atunci cînd cineva pleca la drum.

V

Îngrijat şi deznădăjduit, o pornii pe străzi. Îmi vîjîiau urechile, totul se învîrtea în jurul meu şi, orb cum eram, dădui peste un poliţai care, drept răsplată, îmi trînti un pumn în spate, pumn care făcea cît vreo douăzeci de-ai mei... M-am mulţumit să-l fulger doar cu privirea. Atunci am văzut că ducea din urmă o ceată de ţărani legaţi, continuînd să împartă lovituri în dreapta şi-n stînga. Rătăcii pe străzi buimăcit. La birtul Kaţigra nu mai îndrăzneam să intru. Ce să fac ? mă întrebam. Fiecare poliţist pe care-l vedeam mi se părea că vine spre mine să mă ia în primire ; orice turc ce se uita la mine mi se părea un spion care umblă să-mi descopere taina. Cu toată indolenţa ei proverbială, poliţia turcească ar fi putut totuşi să-mi găsească urma şi aici, unde eram aproape necunoscut. Fiecare clipă de întîrziere mărea această posibilitate. Deodată în spatele meu cineva îmi pronunţă numele. M-am întors, tresărind.

Fiori reci îmi cuprinseră trupul.

În faţa mea stătea spionul P.

Spun „spion" pentru că aşa era socotit de opinia publică.

Prezenţa acestui om provoca teamă sau repulsie.

Avea o figură sinistră. Pe faţa lui neagră-verzuie, uscată, brăzdată de bătrîneţe şi sărăcie, împodobită cu o mustaţă tăiată scurt, străluceau în orbitele lor adînci doi ochi negri ca noaptea, pătrunzători, vicleni, foarte mobili, de parc-ar fi căutat pretutindeni o pradă. Sub fesul lui învechit, de culoare viorie, lăsat pe spate, lucea o frunte bombată, pleşuvă, iar pe ceafă se vedeau inele de păr cărunt, ce cădeau pe gulerul slinos al surtucului său de şiac violet. Restul îmbrăcămintei lui era o dovadă clară a nevoii în care trăia această lepădătură a societăţii.

Mă cunoştea şi aflase unele lucruri, deoarece venea adesea prin satul nostru.

Îmi întinse mîna.

— Încotro, tinere ?...

Şovăii dacă trebuia să-i arăt sau nu intenţia pe care o aveam. Pînă la urmă i-o spusei.

— Păi, atunci e tocmai timpul, zise, uitîndu-se la ceas. Peste o jumătate de oră pleacă trenul... Pe la voi ce se mai aude ? Merge bine treaba ?

Nu-mi convenea de loc această neaşteptată întorsătură pe care o lua conversaţia noastră, dar ar fi fost o prostie din partea mea să mă fac că nu pricep încotro bătea.

— Potrivit, i-am răspuns semnificativ.

Începusem deja să mă căiesc de vorbele astea, dar el reluă :

— Da, ştiam că o să iasă rău... v-aduceţi aminte că v-am spus-o încă pe cînd eraţi în sat... nu trebuia... Forţe considerabile vin dinspre Ţarigrad. De mîine trenul n-o să mai ia călători. Nu mai sta aici, pleacă cît mai curînd... Într-un ceas bun ! Şi mă lăsă.

Eu însă l-am strigat. Mă hotărîsem să iau taurul de coarne. Amabilitatea acestui om mă încurajase — pe faţa lui se citea de data asta sinceritatea. Fizionomia sa nu mi se mai păru atît de respingătoare, ci doar jalnică. I-am povestit pe scurt situaţia grea în care mă aflam şi i-am cerut sfatul. El mă trase repede :

— Vino cu mine, te rog !

Am pornit. Pe uliţă era destulă lume. Cîţiva trecători ne priviră miraţi ; doi poliţişti pe care-i întîlnirăm se uitară întrebător la P. ; cunoscuţii mei G. şi S., cu care băusem un pahar la Kaţigra, îngălbeniră cînd mă văzură condus de P. spre conac. Cît despre mine, nu eram nici speriat, nici liniştit, ci doar tulburat că mă găseam într-o astfel de situaţie neobişnuită... Pe drum P. nu mă întreabă nimic, privind doar distrat înainte sau înapoi. Degeaba încercam eu să citesc în ochii omului acestuia sentimentele şi intenţiile lui lăuntrice. Începusem să-mi pierd curajul. Îmi dădeam seama cu groază că mărturisirea făcută lui P. îi oferea prilejul să-şi arate devotamentul faţă de guvern, predîndu-mă pe mîna autorităţilor. Ba îmi trecu prin cap să mă pierd în mulţime, să mă ascund, să fug... P. se îndepărtă puţin şi începu să vorbească în şoaptă cu un efendi destul de bine îmbrăcat. Văzui în două rînduri că acesta se întoarse spre mine. Probabil că obiectul convorbirii lor eram chiar eu. Ce putea altceva să-i spună P. acestui efendi atît de îngrijit îmbrăcat ? Mi se păru că

m-a privit ironic înainte de a pleca. Ne continuarăm drumul spre conac. Starea mea o poate înţelege doar acela care s-a aflat vreodată într-o situaţie asemănătoare. Mă lăsai în voia soartei şi nici nu încercai să-l rog să mă cruţe sau măcar să aflu hotărîrea pe care o luase P.

Intrarăm în curtea conacului, care era acum plină de ţărani, ba chiar şi de orăşeni ; unii dintre ei erau legaţi şi stăteau în picioare, alţii se aplecaseră, rezemîndu-şi capetele de zid, unde o dîră de umbră apăra de razele nemiloase ale soarelui de amiază frunţile lor asudate.

P. împinse uşa cancelariei, îmi făcu semn să intru după el şi, salutînd pe efendi cel blînd pe care l-am găsit în acelaşi loc şi în aceeaşi poziţie, zise :

— Naşid-bei, daţi un răvaş de drum prietenului meu. Dau chezăşie !

Efendi se uită întîi la el, îmi aruncă apoi şi mie o privire în care se citeau bunătatea şi încrederea, scrise cîteva rînduri pe o bucată de hîrtie şi notă nu mai ştiu ce pe altă hîrtie, care părea că e chiar răvaşul. Prima hîrtie i-o întinse lui P., cu cuvîntul : „Semnează !“, iar a doua mi-o dădu mie, zicîndu-mi :

— Nouă groşi !

P. semnă chezăşia, eu plătii răvaşul şi ieşirăm afară. Răsuflam uşurat. P. îmi spuse :

— Pleacă cît mai curînd ! Adio ! Şi să nu-l uiţi pe trădătorul bulgar, pe spionul P. Dumnezeu unul ştie...

Îi strînsei mîna puternic, cu căldură, pornind în fugă. Peste cîteva minute eram la gară.

Trenul era gata de plecare. Clopoţelul sună prima dată. Mi-am scos repede biletul şi m-am îndreptat spre uşa ce dădea pe peron. M-a oprit însă un veteran turc, bătrîn şi înalt.

— Răvaşul ?

— Na, i-am spus, întinzîndu-l nepăsător.

Bătrînul îl desfăcu, îl citi, dădu din cap şi mi-l înapoie. Sării într-un vagon.

În vremea asta clopoţelul sună a treia oară, văzui şapca conductorului pe sub fereastra vagonului, se auzi cum cineva trînti uşile, şi trenul se urni cu un zgomot surd.

Plovdivul, cu dealurile lui acoperite de case, se pierdea încet-încet din fața ochilor mei.

Spre sud își ridicau vîrfurile întunecoase pădurile sălbatice ale Rodopilor. În spatele lor, ca după un zid gigantic, se ascundea un pămînt tainic, care n-avea nici un nume, de care nu vorbea nimeni, despre care nu auzise nimeni, dar care — vai ! — trebuia să cutremure lumea, trebuia să facă să tresară și marea, și uscatul prin groaznica privelişte pe care o oferi la Batak [1] și pe care o vesti, o descrise, o ilustră, o răspîndi în lumea întreagă neobositul Mac Gahan [2] !

VI

A doua zi, tîrziu de tot, trenul opri la gara Sirkegiskelesi din Țarigrad. Îndată ce-am coborît din vagon și am ieșit pe peron, un funcționar îmi ceru răvașul și, în timp ce-l citea atent la lumina sclipitoare a unui felinar suspendat, doi soldați mă căutară în chipul cel mai prozaic prin buzunare, pe sub haine, pipăind peste tot. În sfîrșit îmi dădură drumul zicînd :

— *Bișei, ioc !* [3]

Eram străin și nu cunoșteam bine Țarigradul. Nu-mi amintesc peste ce cunoscut am dat, care avu bunătatea să mă conducă pînă la Bal-Kapan, unde domnul T. îmi oferi ospitalitate. Îmi amintesc bine amabilitatea prietenească pe care mi-o arătă.

În aceeași noapte am aflat de uciderea consulilor străini de la Salonic. Acest eveniment făcuse mare vîlvă la Țarigrad și, adăugîndu-se la tulburările din Tracia, întărea credința tuturor că Europa va interveni energic în chestiunea orientală.

---

[1] Sat în Bulgaria (aproape de orașul Pestera) ; în răscoala din aprilie 1876, turcii au făcut aici masacre îngrozitoare, ucigînd patru mii de bărbați, femei și copii.

[2] *Mac Gahan J.* (1844—1878) ; publicist american ; a luat apărarea bulgarilor în timpul evenimentelor din 1876—1878.

[3] N-are arme (turcă).

Între timp, în cele cinci-şase zile cît am stat fără să vreau la Ţarigrad, m-am convins că aici nimeni n-avea o idee precisă asupra pregătirilor care se făcuseră toată iarna şi la începutul primăverii şi nici asupra caracterului şi proporţiilor mişcării noastre. Ziarele publicau informaţii născocite, monstruoase chiar, afirmînd ba că numărul răsculaţilor trece de 100.000, ba că în Balcani se află o armată sîrbească de 20.000 de oameni, ba că Plovdivul ar fi fost făcut scrum. Mai tîrziu ştirile au început să fie mai pozitive şi mai verosimile. Arătau că răsculaţii din Panaghiurişte deţin încă oraşul, că la Koprivştiţa şeful poliţiei fusese ucis şi că numeroase sate din Munţii Sredna Gora se răsculaseră.

Oraşul era în alarmă. Turcii erau speriaţi şi îndîrjiţi. Bulgarii se ascundeau. În fiecare dimineaţă trupe turceşti, cu muzica militară în frunte, se îndreptau spre Sirkegiskelesi. Trenurile transportau ostaşi, care umpleau nu numai vagoanele de călători, ci şi cele de marfă sau pentru vite, legate unele de altele de-a valma. Lăzi cu gloanţe destinate Bulgariei erau depozitate, zi şi noapte, la gară.

Îmi pare rău că nu-mi pot aminti prea clar astăzi tot ceea ce mă făcuse atunci să fiu în continuă panică. Mi-amintesc doar că frica şi tulburarea în faţa necunoscutului ne cuprinseseră pe toţi şi că zăpăceala în faţa evenimentelor, care se succedau cu atîta repeziciune, era generală. În acelaşi timp apăru memorandumul de la Berlin — în Herţegovina izbucnise răscoala, la Salonic populaţia turcească ucisese în mod sălbatic pe consulii străini, în Bulgaria începuse răzmeriţa ameninţătoare, iar la Ţarigrad se zvonea ceva de o răscoală a populaţiei musulmane, de un masacru general — de data asta nu al reprezentanţilor puterilor străine, ci al tuturor creştinilor din capitală.

Tot acum sosi vestea groaznică a măcelului de la Batak. Unii credeau, alţii nu. La Ţarigrad însă mocnea ceva.

Într-una din ultimele zile ale lui april, şedeam împreună cu V. şi M., doi elevi ai şcolii militare de medicină, pe balconul ce se afla deasupra librăriei şi societăţii tipografice condusă de bunul meu prieten G. Înaintea noastră se vedea deschisă uriaşa poartă ferecată cu fier de la Bal-Kapan-han, în faţa căreia cîţiva negustori discutau proba-

bil politică, aşezaţi pe scăunele joase, bînd cafea. Acelaşi lucru îl făceam şi noi. V. avea în mînă ziarul *Napredăk* şi-mi citea cîte ceva, din cînd în cînd.

Vorbeam cu M. despre evenimentele zilei. Toţi aveam în mînă ceştile de cafea, căci la Stambul, capitala lumii mahomedane, e un lucru de neiertat să stai undeva la taifas, fără să-ţi bei tradiţionala cafea.

În vremea asta V. lăsă gazeta şi scoţînd repede o foaie galbenă, tipărită cu litere turceşti, zise :

— Am uitat să vă arăt un lucru foarte interesant.

— Ce-i asta ? întrebai.

— E un supliment al ziarului *Basăret*, de ieri. Îl atacă teribil pe Mahmud-Nedim paşa. Îl denunţă ca autor al răscoalei din Bulgaria, îl face chiar conducător al...

— Prostii ! Prostii de-ale turcilor ! strigai.

— Prostii, dar articolul ăsta a avut un efect extraordinar asupra populaţiei turceşti. Circulă zvonul că numai pînă aseară s-au vîndut cinci mii de fiţuici din astea.

— Va să zică, Mahmud-Nedim paşa nu-i iubit ?

— Şi mai înainte era urît, dar acum nemulţumirea împotriva lui a crescut îngrozitor. Am auzit de la nişte colegi turci că vor să-l ucidă, dacă nu renunţă la vizirat.

— Coboriţi ! strigară cîteva glasuri.

Ne uitarăm printre zăbrelele balconului, spre poarta cea mare de la Bal-Kapan, de unde se auzise strigătul, şi văzurăm cum cele două aripi mari şi grele ale ei se închideau cu zgomot. Negustorii dispăruseră.

— Ce este ? întrebai, buimăcit.

— Nu ştiu ! răspunse M., neliniştit. Ia uitaţi-vă colo ! Fug ! Strada se goleşte de oameni... Prăvăliile se închid !

Jos se trăgeau obloanele la prăvălii, iar oamenii fugeau care încotro — unii înainte, alţii înapoi — fugeau cu toţii...

— Să fugim ! Repede !... Răscoală !... strigă V., care îşi aruncă pe umeri haina militară, luînd-o în goană pe scări în jos.

Îl urmarăm şi noi. Săbiile tovarăşilor mei zornăiau, lovindu-se de scări.

Ieşirăm în stradă.

Frizeriile, cafenelele, prăvăliile care cu cîteva minute înainte dăduseră viață acestei străzi din Stambul erau închise, ferecate, mute.

Pe străzi nu se vedea picior de om. Totul era straniu și pustiu. Prietenii mei se uitară puțin în jur, șovăind, neștiind încotro s-o apuce.

— La Balîk-Pazar ! strigă V.

— La pod ! răcni M.

Și o luarăm la fugă.

Trecurăm pe cîteva străzi întortocheate, strîmte și pustii și ieșirăm la Balîk-Pazar. Strada asta, unde de obicei era atîta mișcare, unde mulțimea zgomotoasă abia își putea face loc printre cele două rînduri de tarabe supraîncărcate cu tot felul de pește și unde se răsfăța bogata și variata producție a Mării Negre, Mării Egee, Mării de Marmara sau chiar a Dunării, era acum și ea aproape pustie. Toți alergau spre piațeta din fața geamiei Eni, ca să ajungă la podul dinspre Pera, care era unica șansă de scăpare.

Așa făcurăm și noi.

Cînd ieșirăm în piațetă, nu știam încă de ce fugea lumea, cine o gonea din urmă sau după cine alerga. Nimeni nu-i gonea. Dar fugeau cu toții. La pod, pe toată întinderea lui, se vedea o mare mulțime de oameni. Mii de capete se ridicau, se întorceau, pierzîndu-se apoi în gloată. Fesuri, pălării, jobene, capele, turbane albe, căciuli, amestecate, toate de-a valma, se mișcau, se îmbrînceau agitîndu-se ca valurile mării. Strigăte puternice în toate limbile, răcnete stranii se auzeau din masa de oameni înghesuiți și se pierdeau apoi în zgomotul asurzitor ; de pe celelalte străzi ale Stambulului se scurgeau necontenit alți fugari ce veneau în goană spre pod, vărsîndu-se în torentul acela uriaș, mărindu-l, îngroșîndu-l, împingînd lumea, care, în loc să meargă înainte, parcă dădea înapoi, deoarece coada creștea mereu pînă în piațetă, devenind din ce în ce mai lungă, din cauza acestor noi veniți !

Noi nu înaintam, ci ne clătinam doar între spatele și pieptul mulțimii, sub o apăsare îngrozitoare, care ne înăbușea, ne sufoca. Eram duși fără voia noastră, fără să putem da din mîini sau din picioare, nemișcați ca niște

corpuri moarte în mijlocul învălmășelii de nestrăbătut. Frica de răscoală dispăru : ne temeam doar să nu fim striviţi sau înăbuşiţi ; simţeam nevoia de aer, respiram greu, glasul ni se îneca în gîtlej şi totuşi nu înaintam pe pod. Fiecare striga, mirîndu-se de ce se opriseră cei dinaintea lui. Dar nimeni nu dădea nici un răspuns. Panica creştea, gloata se înghesuia, presiunea era tot mai mare.

Deodată, ca prin minune, începurăm a ne mişca. Spinările dinaintea noastră se clintiră, ne eliberară pieptu-rile şi astfel furăm împinşi înainte. Deoarece forţa, piedica aceea care era mai în faţă şi ne strîngea între două ziduri ce tindeau să se unească, fu înlăturată, mulţimea, găsind drum liber pentru presiunea ei, începu să împingă şi mai tare, dar acum nu ne mai strivea, căci jumătatea din faţă a masei de oameni cedase şi astfel se echilibrase în sens invers apăsarea celor două „atmosfere" de corpuri tari. Pe neaşteptate, am simţit că mă îmboldea ceva de la spate. Un corp dur — mi se părea că e cotul cuiva — mi se proptise în spinare şi mă apăsa groaznic. Muream de durere, în faţa ochilor începură să-mi apară pete negre şi simţeam că-mi pierd cunoştinţa ; pieptul îmi era strivit de o apăsare de care nu puteam scăpa. Atunci am făcut o ultimă şi disperată sforţare şi, dînd din umeri, am reuşit să-mi scot mîna dreaptă, am ridicat-o şi învîrtind-o de la dreapta la stînga spre spate, am izbit, cu toată forţa, pe cel cu cotul de fier. Lovitura a fost urmată de o plesnitură răsunătoare şi cotul de fier îmi lăsă spinarea în pace. Mă întorsei atunci, ca să văd cine încasase această palmă salvatoare. Văzui faţa îndîrjită şi schimonosită de furie a unui levantin, un adevărat Goliat, care ridicase mînios pumnul său ţeapăn ca să mă lovească în cap. În acelaşi moment alte două mîini i se înfipseră în gît. Păli pe dată şi pumnul îi căzu moale ; văzu că mai are doi adversari militari, cu care lupta ar fi avut urmări dezastruoase în ceea ce-l privea. Scrîşni sălbatic din dinţi şi se dădu la o parte.

Podul se clătina, îndoindu-se sub greutatea cîtorva mii de fiinţe omeneşti. Situaţia era gravă. În orice clipă se putea prăbuşi şi toată suflarea aceea ar fi căzut în undele verzi şi limpezi ale Cornului de Aur. Ne chinuiam nerăbdători să ajungem la capătul de miazănoapte al po-

dului, căci numai acolo era scăparea de măcel, de sufocare, de coturile de fier sau de valurile mării.

În sfîrşit, ne strecurarăm pînă la capătul podului; mulţimea zgomotoasă ne azvîrli în spaţiul liber şi puturăm respira liniştiţi, ca nişte înotători care au suferit un naufragiu şi pe care marea înfuriată i-a aruncat la ţărm...

Pe Cornul de Aur pluteau, venind spre noi, o puzderie de bărci încărcate cu oameni, care se salvau fugind din Istanbul în Pera, unde socoteau că atît populaţia din acest cartier, locuit exclusiv de supuşi străini, cît şi prezenţa ambasadorilor europeni ar fi o pavăză împotriva fanatismului dezlănţuit.

Părăsirăm treptele largi de piatră ale străzii ce urca în Pera şi intrarăm într-o cafenea de tip european. Cerurăm limonadă. Acest răcoritor a avut o acţiune binefăcătoare asupra piepturilor noastre strivite; ne venirăm în simţiri.

În acest timp grosul mulţimii fugea înainte, spre sud. Panica dura încă.

Centrele mari, aşa cum e Ţarigradul, devin deseori scena unei asemenea panici, care, pornind de la cine ştie ce întîmplare, prin zvonurile care circulă cu iuţeala fulgerului din gură în gură, ia proporţii fantastice.

— Aşteptaţi-mă aici! Vreau să mă duc pînă la pod, să văd ce este, zise V. Sînt militar şi ca atare nu se leagă nimeni de mine.

Şi plecă.

Îl aşteptarăm înfriguraţi.

După o jumătate de oră, V. se întoarse şi ne povesti cu de-amănuntul din ce ieşise toată comedia asta.

Ţin minte toţi manifestaţia neaşteptată pe care cîteva mii de predicatori turci o făcuseră în acea zi în faţa palatului sultanului împotriva lui Mahmud-Nedim paşa.

Populaţia creştină, văzînd această gloată de cîteva mii de oameni, se speriase şi, crezînd că începe vreun măcel al creştinilor, o luase la goană nebună spre pod, ca să treacă în cartierul european al oraşului. Populaţia musulmană, observînd această spaimă şi neştiind din ce provine, o luă şi ea la fugă după ceilalţi. Tocmai în acest timp podul se deschise ca să lase să treacă un vapor mare din Bosfor în Cornul de Aur şi aceasta pricinuise oprirea

mulţimii şi extraordinara aglomeraţie de pe o jumătate a podului.

După aceea prietenii mei mă plimbară pe înălţimile şi grădinile de la Beioglu [1]. N-o să mă opresc ca să vă descriu frumuseţile acestui oraş oriental, natura şi mai ales poziţia lui minunată. L-au descris toţi marii călători din Apus, l-au cîntat toţi poeţii, l-au pictat pictori renumiţi, dar fermecătoarea sa priveliişte nu şi-o poate închipui întru totul decît acela care l-a văzut şi l-a admirat aievea, aşa cum am făcut eu. Luaţi toate frumuseţile din Veneţia, Neapole, Lausanne, Rio de Janeiro, Amsterdam şi Alexandria, adunaţi-le pe toate la un loc şi veţi avea o idee aproximativă despre ceea ce reprezintă oraşul lui Constantin cel Mare.

Pe una din străzi ne întîlnirăm cu tînărul publicist B.; discutarăm împreună cîteva minute, şi el îmi împărtăşi intenţia sa de a părăsi pe ascuns oraşul, pentru a evita pericolele ce-l ameninţau.

Cînd mă întorsei seara în Stambul, n-am mai tras la Bal-Kapan, căci, după manifestaţia predicatorilor, prezenţa mea ar fi putut aduce neplăceri casei în care găsisem atîta ospitalitate. Mă hotărîsem să stau ascuns şi de aceea am tras la un han simplu şi puţin cunoscut, din apropierea portului. În acelaşi timp, prietenii mei se îngrijeau să-mi scoată de la Exarhie un paşaport pentru România.

Am stat în închisoarea mea voluntară două zile. În acest timp singura mea distracţie era să mă uit la trupele turceşti, alcătuite mai ales din asiatici şi care nu încetau să treacă cu fanfara în frunte, de dimineaţă pînă seara, îndreptîndu-se spre gară.

Într-o seară stăteam la fereastră şi privirea-mi îngîndurată rătăcea pe ţărmul înflorit al Bosforului şi pe orizontul îndepărtat, în adîncul căruia se desenau neclar umbrele albăstrii ale munţilor Asiei mici, acoperiţi încă de zăpezi. Deodată am zărit jos, în stradă, pe unul dintre băietanii care vînd de obicei ziare pe pod şi care striga, cu glasul său puternic, în greceşte şi franţuzeşte:

---

[1] Cartier din Constantinopol.

— *Basăret, Neologos !* Ştiri importante ! *Supplément du Courrier d'Orient ! Phare du Bosphore !* Mare răscoală în Bulgaria !...

Eram dornic să aflu noutăţi.

Am chemat băiatul, am cumpărat *Phare du Bosphore* şi am început să citesc, alarmat.

Deodată am tresărit, citind aproximativ următoarele : „Aseară poliţia a făcut o descindere la locuinţa lui T. din Bal-Kapan, care găzduise un individ dubios, urmărit de autorităţi. Poliţia nu l-a putut aresta, dar e pe urmele lui."

Evident, era vorba de mine.

În timp ce meditam asupra situaţiei grele în care mă aflam, auzii pe scări paşi repezi ce urcau spre camera mea.

Erau prietenii mei, care intrară fără să bată la uşă.

Le întinsei *Phare du Bosphore.*

Mă priviră uluiţi.

— Mîine pleacă un vas francez spre Galaţi. Mîine dimineaţă veţi pleca. Pînă ce nu vă vom îmbarca pe vapor, nu ne vom despărţi, zise V.

Le mulţumii. Toată noaptea n-am putut închide ochii şi în mintea mea cele cinci rînduri din ziar se tot învîrteau, prinzînd viaţă şi luînd chipul a cinci siniştri poliţai.

Dimineaţa, prietenii mă însoţiră. La Sirkegi-skelesi ne urcarăm într-o barcă şi plutirăm pe apele negre-verzui ale Bosforului. Ne îndreptam spre vaporul ce pleca la Galaţi şi care se afla ancorat la o bună distanţă de ţărm. Silueta graţioasă a bărcii turceşti spinteca repede undele mării. Vaporul era sub presiune, gata de plecare. Îmi luai rămas bun, despărţindu-mă frăţeşte de prietenii mei, care se întoarseră la mal.

VII

La orele nouă, roţile vaporului începură să se învîrtească înspumînd marea, cîţiva nori de fum ieşiră pe coş presărînd funingine pe călători, vaporul se zdruncină uşor, se răsuci, plecă...

Se îndrepta spre nord.

Răsuflai uşurat.

Lăsarăm repede în urma noastră încîntătoarele împrejurimi ale Ţarigradului. Palatele, cupolele, geamiile, clădirile străluceau limpezi în razele aurii ale soarelui de miazăzi. Malurile Bosforului erau minunate. Primăvara le dăruise toată frumuseţea şi farmecul ei. Dumbrăvi verzi şi dese, semănate ici-colo cu netede şi mici poieni, se adunau tainic în jurul palatelor albe, vesele şi zîmbitoare, ce se oglindeau în apele Bosforului. Vile singuratice şi cochete răsăreau prin văi sau pe pantele abrupte şi verzi ale colinelor vălurite ce coborau repede spre mare.

Iar cînd ajunserăm la capătul strîmtorii, Marea Neagră se înfăţişă privirilor noastre uimite, în toată măreţia şi imensitatea ei.

Vaporul despica repede şi uniform valurile mari, negre-verzui ale Mării Negre, înspumîndu-le, albindu-le, frămîntîndu-le şi lăsîndu-le apoi multă vreme să se prelingă şi să se salte în urma lui.

Jumătatea dinspre sud a mării, în care discul lucitor al soarelui se reflecta orbitor, înmulţit la infinit de undele tremurătoare ale valurilor domoale, părea că este de aur topit. Spre răsărit, întinsul mării se făcea din ce în ce mai rotund unindu-se în sfîrşit cu albastrul cerului, după care nu se mai vedea nimic. Tainicul şi nepătrunsul ridicau împreună o stavilă în faţa ochilor. Dincolo de natura vie, cunoscută, începea haosul. Căci marea şi cerul, cu toate descoperirile şi călătoriile fantastice în necuprinsele lor adîncimi ale inepuizabilului Jules Verne, au rămas şi astăzi elemente străine şi necunoscute pentru omenire. Mont Blanc, Himalaia, Cordilierii, Hekla, Sahara, Siberia sînt azi umblate, traversate, cercetate, scoase la iveală, depăşite de mintea şi piciorul omului. Ştiinţa stăpîneşte tainele lor, omul cunoaşte pustiurile, vîrfurile şi abisurile, cărora le-a dat un loc în natură şi un nume în ştiinţă. Dar cerul ? Dar marea ? Numai simpla rostire a numelui lor ne duce spre ceva tainic, de nepătruns, mai presus de închipuirea minţii noastre, mai puternic decît veşnicele noastre aspiraţii... Pentru noi ele sînt încă un domeniu întunecos de ipoteze, o lume nebuloasă, un haos.

Multă vreme ne însoţiră dinspre asfinţit şi sud ţărmurile albastre ale Turciei, scăldate de valurile mării şi ale cerului. Pînă la urmă, se pierdură în zare, şi în faţa ochilor noştri nu mai rămăsese nimic care să ne aducă aminte de viaţă, de oameni.

Soarele asfinţi.

Vaporul plutea pe spaţiul necuprins. Cerul se acoperea treptat cu aburi subţiri şi străvezii, care se transformau în ceaţă şi apoi în nori. Începu să bată un vînt nu prea puternic, dar suficient ca să unduiască talazurile jucăuşe ale mării. Nava se legăna, marginea întunecoasă a mării începu cînd să se ridice, cînd să se coboare, parcă în adîncimile cerului. Începui să ameţesc. Privirea mi se tulbură şi căzui în nesimţire. Aveam rău de mare !

. . . . . .

Ne trezirăm cînd se vedeau ţărmurile Dobrogei. Se întindeau spre apus, de la nord la sud, ca o linie dreaptă de tot. Pluteam paralel cu ele şi-mi plăcea aspectul lor pustiu, sălbatic şi trist. Mi-l închipuiam în sinea mea pe Ovidiu exilat de Augustus, cum se plimba pe aceste maluri mereu surde, în faţa acestei mări cu veşnicul ei freamăt ce-i inspirase cîntecele. Eram aproape de Constanţa — vechiul Tomis.

Către prînz, ajunserăm la gurile Dunării şi intrarăm pe braţul Sulina.

Trecurăm pe lîngă Ismailul destul de decăzut din punct de vedere comercial, pe lîngă Tulcea cea înfloritoare, pe lîngă Isaccea, văzurăm de departe Măcinul şi ajunserăm la Galaţi.

Santinela română, un dorobanţ cu căciulă *à la* Mihai Viteazul, îmi ceru paşaportul, mă conduse într-o căsuţă mică de lemn, unde un funcţionar îl cercetă şi-l viză, iar eu îi mulţumii prietenos :

— Mulţumesc, domnule. Adio !

— Cu multă sănătate ! [1] răspunse el.

Mă urcai în vaporul local care pleca tocmai atunci la Brăila.

Acolo am ajuns seara şi am tras la hotelul „Petersburg". Toată ziua următoare mi-am petrecut-o plimbîn-

[1] In original în limba română.

du-mă şi vizitînd cîţiva cunoscuţi. În port se îmbarcau mereu voluntari care plecau în Serbia, iar de acolo formau cete care treceau în Bulgaria. Grădinarii îşi lăsau grădinile nelucrate, negustorii mărunţi şi băcanii îşi vindeau mărfurile pe preţuri de nimica, numai să poată pleca mai repede. Vechii tovarăşi ai lui Rakovski, Hagi Dimităr şi Filip Totiu, cetaşi uitaţi şi înmormîntaţi de ani de zile prin cine ştie ce cîrciumi şi birturi de prin subsolurile caselor din Brăila, îşi dăruiau vasele de gătit şi-şi spărgeau sticlele. Sîngele vechilor haiduci se trezea în ei.

— În Serbia ! În Serbia ! Aceste cuvinte erau pe buzele tuturor.

În port am avut prilejul să fiu de faţă la o scenă impresionantă.

Doi fraţi, amîndoi băcani, se certau în mijlocul unei mulţimi de curioşi.

— Rămîi aici, frate, zicea cel mai mare, care ţinea o legătură în mînă, că eu plec. Nu lăsa şi tu prăvălia... Am muncit atîţia ani de zile !

— Tu pleci şi pe mine mă laşi aici, să-ţi păzesc chibriturile... Ce, numai tu eşti bulgar ? striga celălalt, îndîrjit.

— Nu vorbi aşa, nu vorbi ! Rămîi aici !

— Rămîi tu ! De ce nu rămîi tu ?

— Păi, eu ţi-am spus odată că plec în Serbia şi plec. Dac-oi muri, rămii măcar tu. Nu uita că avem o mamă.

— Nu vreau, nu vreau, nu vreau ! Merg şi eu ! Toţi pleacă ! Şi eu sînt tot bulgar !

Îmi dădură lacrimile : eram copleşit de atîta entuziasm, de atîta abnegaţie, exprimate în cuvinte atît de simple.

A doua zi de dimineaţă am plecat la Bucureşti cu trenul : vagonul meu era plin de tineri. Erau veseli şi expansivi : strigau, glumeau, fluierau, cîntau cîntece de-ale noastre. Cei mai mulţi erau tineri de tot, aproape copii.

Cînd am ajuns la Bucureşti şi am ieşit din gară, m-am urcat într-o trăsură şi l-am întrebat pe vizitiu la care hotel e mai bine să trag.

— Hotel „Bulgaria“ ! răspunse el, cunoscîndu-mă că sînt bulgar.

— Bine, hai şi la „Bulgaria“ ! Numele îmi place.

Asta se petrecea, dacă mi-aduc bine aminte, la 31 mai.

Dimineața îmi beam cafeaua la „Transilvania".

„Transilvania" ! Care emigrant bulgar, cetaş, prîbeag sau om politic nu-şi aminteşte de această vestită cafenea ?

Aici era centrul, sediul permanent al tuturor compatrioţilor care voiau să-şi găsească cine ştie ce cunoscut, să afle ceva noutăţi din Bulgaria, să citească vreun ziar sau pur şi simplu să-şi reverse strălucita elocvenţă sau patriotismul de paradă... Aici se întîlneau, se cunoşteau, se împrieteneau, vorbeau şi se sfătuiau acei bieţi refugiaţi scăpaţi de ştreang, din temniţă, de la Diar-Bekir, alcătuind apoi viteaza ceată a lui Botev şi unităţile de voluntari din Serbia, care, sub comanda căpitanului Raiko Nikolov, au acoperit de glorie, la Gredetin şi în alte părţi, numele de bulgar ; mai tîrziu, aceşti luptători ce umblaseră toată iarna goi, flămînzi şi dispreţuiţi, îngroşară în primăvară rîndurile opălcenţilor [1] de la Ploieşti, ca să moară eroic la Şipka şi Stara Zagora, în momentele critice ale atacurilor turbate date de hoardele lui Suleiman.

Aici, la „Transilvania", şedeau alături, cot la cot. Lîngă bătrînul cetaş, epavă uitată, rămasă din cetele de haiduci nimicite ale lui Hagi Dimităr, Totiu, Panaiot, Ilio sau Ţeco-Voievod, şedea tînărul învăţător fugit prin păduri din flăcările răscoalei din aprilie ; lîngă negustorul ruinat pentru cauza naţională stătea un popă de ţară, cu barba răsfirată ; pe aceeaşi masă îşi rezemau coatele şi agitatorul, şi grădinarul, şi bulgarul din părţile răsăritene, cu pantaloni negri de şiac, şi macedoneanul de la Debăr, cu cămaşa albă de aba, lungă pînă la genunchi ; vînzătorul de ziare ambulant discuta cu poetul neconsacrat încă ; studentul ce nu-şi terminase studiile, dat afară sau fugit din cine ştie ce şcoală, stătea de vorbă cu cărămidarul sărac de la marginile Bucureştiului ; un amestec de fiinţe omeneşti deosebite ca idei, educaţie, caracter dar pe care nefericirea patriei robite îi apropia, îi unea...

În fiecare zi soseau la Bucureşti noi refugiaţi pe care moartea, prigoana sau doar frica îi făcuse să caute adăpost aici. Pe Dunăre, prin Ţarigrad şi Brăila, ba chiar şi prin Viena, soseau în fiecare zi noi fraţi, emigranţi care veniseră la Bucureşti, unii cu trenul, alţii cu căruţa, iar

[1] Regimente de voluntari bulgari formate în România.

alţii, adică cei mai mulţi, pe jos, rupţi de oboseală, palizi, bolnavi, nenorociţi. Te durea sufletul cînd te uitai la oamenii aceştia deznădăjduiţi, fără ajutor, fără mijloace, fără cunoscuţi, fără nici o speranţă ; şi mai greu îţi venea cînd îi auzeai povestind scenele îngrozitoare la care fuseseră de faţă sau chiar participaseră — răscoala, bătăliile, înfrîngerile, predarea, teama ce-i cuprinsese şi pe cei mai curajoşi în faţa nereuşitei — cînd povesteau cum a fost nimicită Klisura sau Panaghiurişte, cum a căzut mînăstirea Dreanovo, cum au distrus başibuzucii atîtea sate înfloritoare, care se răsculaseră sau fuseseră gata să se răscoale.

VIII

În timpul acesta l-am văzut pe Botev.

Ne cunoşteam bine. Ne întîlnisem mai întîi la Brăila, în anul 1870, cînd poetul redacta ziarul *Duma,* în care şi-a manifestat pentru prima oară atît talentul de scriitor, cît şi protestul său faţă de actuala orînduire a societăţii. Mai tîrziu, încetase apariţia *Dumei* şi el venise în 1871 la Galaţi.

Acolo l-am văzut timp de cîteva luni de zile.

Era ca totdeauna pribeag, lipsit de mijloace, fără casă şi sărac ca Iov.

Înalt, bine făcut — aproape uriaş — cu ochii negri şi plini de flăcări, cu nasul lung, acvilin, puţin adus spre obrazul stîng, avea o frunte-naltă, nobilă şi sub pielea ei albă se vedeau mereu tremurînd vine albăstrii, la tîmple, lîngă părul negru, răzvrătit. Figura lui inteligentă, statura neobişnuit de înaltă, vorba sau rîsul său gutural, mersul apăsat şi mîndru îl deosebeau îndată şi-l situau deasupra mulţimii prin care trecea îngîndurat.

Şi tînărul acesta nu gîndea ca alţii.

Mintea lui era frămîntată de problemele mari ale omenirii, de întrebările grele, insolubile, care preocupau în vremea noastră pe toţi gînditorii.

În capul său clocoteau visuri măreţe şi tulburi, planuri uriaşe de viitor, imposibile poate, dar care apar numai în mintea acelora care îşi dau seama că rostul lor pe lume e mai înalt decît acela de a se zbate pentru o bucată de pîine. Faptul că împrejurările îl făcuseră să trăiască la fel cu ceilalţi, umilinţa la care-l silea nevoia, nevoia aceasta ucigaşă, îl muncea, îl chinuia. Era un protest viu împotriva inegalităţii, împotriva orînduirii nedrepte care-i ridica doar pe unii în societate. Simţea în el dorinţa de a lupta contra celor puternici ; era mulţumit să-l doboare pe cel aflat la putere, pe cel ce stătea sus. Fie că era vorba de ciorbagii, de Midhat-paşa sau de împăratul Wilhelm, toţi erau duşmanii lui.

O dată plecase special de la Brăila la Bucureşti, unde se pregătea piesa *Ivanko*, numai ca să joace acest rol şi să-l ucidă pe ţarul Asan. Îi părea rău că Ivanko nu era prezentat ca un personaj cu voinţă şi caracter de fier.

— Dar, zicea el, o să-mi însuşesc numai misiunea lui Ivanko, nu și firea sa...

Altădată îmi spuse :

— Îmi pare rău că n-o să se joace la noi prea curînd tragedia lui Schiller *Hoţii !* Aş fi jucat rolul lui Karl Moor ! Vreau neapărat să fiu un Karl Moor !

Botev era un spirit deosebit.

Dar în ceasul acela, la Galaţi, acest spirit înflăcărat tînjea, se răcea, se pierdea în lîncezeală, în apatie.

. . . . . .

Toată prima jumătate a lunii mai, Botev se ocupase numai de ceata sa. De-atîta muncă şi zbucium, din cauza puternicei tensiuni în care trăia pentru marea cauză căreia i se dedicase, poetul era parcă scos din minţi. Și chipul i se schimbase. Era tras la faţă, şi barba, pe care-o lăsase acum să-i crească în voie, îl făcea să pară mai măreţ, mai sumbru. În zilele astea n-a cunoscut nici odihna, nici somnul, nici mîncarea. Alerga din cafenea în cafenea, din cîrciumă în cîrciumă, din han în han, din casă în casă, ca să-şi vadă, să-şi cunoască, să înflăcăreze pe viito-

rii săi tovarăşi pentru lupta cea mare, la care pornise. Şi gîndurile sale erau altele. Ideea cea mare şi sfîntă care-l muncea de atîta vreme ca un demon tainic se încarnase acum în el.

În sfîrşit, toţi cetaşii erau acum înarmaţi cu carabine Winchester, toţi aveau ascunse în lăzi frumoasa uniformă de cetaş pe care ardeau de dorinţa s-o poarte. Daruri şi ajutoare soseau din toate părţile din belşug. În aceste clipe de speranţă şi exaltare, dragostea de ţară dezlegase băierile tuturor pungilor şi inimilor. Pentru ca pregătirea cetei şi îmbarcarea să se facă în secret, cetaşii se răspîndiseră prin toate porturile Dunării : Oltenița, Giurgiu, Zimnicea, Turnu-Măgurele. Materialul de război, ca şi uniformele, se trimiseseră în lăzi la Giurgiu. Secretul era păstrat de toţi. Cînd taina era descoperită, se şoptea confidenţial că ceata pleacă în Serbia. Toţi emigranţii din Bucureşti şi din alte oraşe se făceau că nu ştiu nimic, pentru ca să nu afle şi autorităţile româneşti şi să-i împiedice. Dar autorităţile ştiau totul mai bine decît oricine. Ordine secrete fuseseră trimise prefecţilor, (Brătianu conducea treburile politice atunci) ca să se prefacă a nu vedea nimic. Taina era cunoscută de toţi. Dar miezul ei, planul ca ceata să treacă pe malul bulgăresc îl ştia doar Botev, voievodul ei, şi doi-trei tovarăşi de-ai lui.

La 18 mai neînfricaţii cetaşi se urcară pe rînd din fiecare port pe vaporul „Radeţki“ şi după cîteva ore sărutau pămîntul sfînt al părinţilor noştri, la Kozlodui.

Măreaţă clipă !

La 21 mai Kavalgiev, prietenul lui Botev, primea din partea eroului o scrisoare datată din 17 mai 1876, de pe „Radeţki“.

În ea Botev îi povestea pe scurt cum a pus stăpînire pe vapor, îşi lua rămas bun de la soţia şi copilul său în cîteva cuvinte calde şi încheia, adăugînd că e fericit, că providenţa i-a împlinit ruga.

Şi această rugă era sfîntă.

O ştim cu toţii de la început şi pînă la sfîrşit.

. . . . . .

IX

ULTIMUL COMITET

În aceeaşi lună am plecat pentru cîtăva vreme la Oltenița ca să-mi văd o rudă. Dar înainte de aceasta am avut prilejul să-l cunosc şi pe celălalt mare fruntaş al emigrației : Liuben Karavelov.

L-am găsit într-o casă întunecoasă şi sărăcăcioasă, de pe noroioasa Cale a Moşilor, unde-şi avea şi tipografia. Fața oacheşă, palidă, zîmbitoare, cu o frunte înaltă, brăzdată de cute adînci, gata oricînd să se încrunte ironic, era încadrată de o barbă neagră şi stufoasă, de părul lui negru şi creț. Era neglijent îmbrăcat, purtînd în loc de sacou o bluză albastră, şi întreaga lui făptură avea ceva cu totul original, ceva foarte puțin bulgăresc, ca şi geniul său. Ochii lui liniştiți, deosebit de scînteietori, te sfredeleau încet, dar pătrunzător. Am rămas uluit, căci nimeni nu s-ar fi aşteptat ca revoluționarul şi autorul rubricii atît de sarcastice şi caustice *Ştii tu cine sîntem noi ?* să fie un om atît de blînd, de amabil şi de îndatoritor. Discuția noastră s-a învîrtit mai ales in jurul unor probleme literare. Am văzut că mă cunoştea după cele cîteva poezii, primele mele încercări, tipărite prin reviste. Cu ardoarea unui discipol în fața maestrului, mi-am exprimat sincera mea admirație față de articolele lui de critică literară, ca şi de serviciile pe care le făcea tinerei literaturi bulgare. La rîndul său, mi-a cerut şi el părerea despre poeziile şi lucrările lui beletristice. În ceea ce priveşte povestirile, i-am spus că era un excelent portretist. Despre poeziile pe care le scrisese n-am spus nimic. Mi s-a plîns că era încărcat pînă peste cap de tot felul de lucrări care nu-i dădeau răgaz să se ocupe atît cît ar fi trebuit nici de unele, nici de altele, şi m-a uimit spunîndu-mi că era nevoit să scrie printre picături — între un articol de fond şi unul ştiințific, între o „corespondență din Bulgaria“ şi o notă critică (toate urmînd să apară în ziarul său *Svoboda*) deseori sub presiunea a tot felul de griji şi veşnic chinuit de sărăcie...

În aceste grele condiţii au creat şi ceilalţi scriitori ai noştri din emigraţie şi de aceea scrierile lor poartă pecetea unor lucrări făcute cam în grabă.

Liuben încetase tocmai editarea revistei *Znanie,* care făcea notă disonantă ; acum armele şi nu ştiinţa aveau cuvîntul în Balcani. Karavelov, care prin *Znanie* îşi ridicase cel mai solid monument în literatura noastră, trebuia să culeagă de pe urma acesteia reproşuri, ba chiar şi ura compatrioţilor săi. În acel moment de exaltare şi înflăcărare patriotică, emigraţia voia să vadă în *Znanie* inconsecvenţa şi renunţarea la lupta revoluţionară, al cărei cel mai de seamă reprezentant fusese Liuben. În aceste clipe mai ales pasivitatea sa îl pusese într-o situaţia foarte critică. Steaua lui Botev, căzut ca un erou la Vesleţ, strălucea tot mai luminoasă şi lăsa într-o umbră supărătoare personalitatea şi meritele lui Karavelov. Eroismul fostului său tovarăş de luptă i se arunca în faţă ca un reproş, ca o condamnare... În general, Karavelov era total părăsit în vremea asta. Amorul său propriu — şi acesta era fără margini — suferea cumplit din cauza atîtor amărăciuni şi din alte cauze, aşa încît viaţa lui la Bucureşti era aproape insuportabilă. Cînd m-am întors peste o lună în acest oraş şi l-am căutat pentru a doua oară, nu l-am mai găsit : se stabilise la Belgrad. Acolo se izolă la via mitropolitului Mihail şi rămase tot timpul cît dură războiul serbo-turc. Se întoarse doar atunci cînd armatele ruseşti ajunseră la Bucureşti.

În răstimp, încă din iunie, izbucnirea unui război între Turcia şi Serbia era foarte probabilă. Ambele ţări concentrară trupe la frontieră. În fruntea armatei sîrbeşti se afla generalul Cerneaev. Bulgarii se entuziasmară din nou, speranţa de a lupta iarăşi împotriva turcilor, de astă dată cu succes, renăscu. Emigraţia îşi dete seama că în faţa unor evenimente atît de mari trebuia să se organizeze. Toate comunităţile bulgare din Muntenia şi din Moldova îşi trimiseră reprezentanţii în capitala României unde s-a ales un comitet care avea să conducă acţiunile emigraţiei. De fapt aceasta nu însemna decît refacerea Comitetului

Central Revoluţionar din Bucureşti [1], organizaţie ce activase mai înainte şi intrase în istorie prin glorioasele sale tradiţii. Pentru a salva însă aparenţele, el îşi luă acum numele de „Comitetul Central de Binefacere", dar sfera sa de activitate era foarte largă şi, cu toate că nu avea să dureze mult, sarcinile lui erau de importanţă istorică. Tocmai asupra acestui comitet vreau să mă opresc înainte de a încheia amintirile mele.

Deocamdată scopul principal al acestui Comitet Central de Binefacere era recrutarea şi trimiterea voluntarilor în Serbia, pentru cetele lui Totiu şi Panaiot. Pentru aceasta era nevoie de bani de drum. Tot acest puhoi năvalnic de emigranţi, care ardeau de dorinţa de a intra cît mai curînd în luptă, inunda acum oraşele româneşti plecînd spre Serbia. Cîţiva dintre emigranţii noi veniţi intrară în alcătuirea Comitetului. Printre ei se aflau St. Stambolov, Olimpie Panov şi cel ce scrie aceste rînduri. Cel dintîi a fost însărcinat şi cu redactarea ziarului lui Blăskov *Bulgaria Nouă* care apărea la Giurgiu şi care deveni gazeta Comitetului.

În acelaşi timp se trezi şi organizaţia „bătrînilor" — *Dobrodetelna Drujina* (Societatea de Binefacere) care îşi înfiinţă şi ea un organ de presă *Stara Planina*, sub redacţia lui S. Bobcev, fugit de curînd de la Constantinopol. Aceste două comitete desfăşurară o activitate febrilă pentru trimiterea cît mai grabnică a voluntarilor bulgari în Serbia, unde tunul începuse să bubuie. Şi unul şi celălalt se bucurau de ajutoarele băneşti oferite de comitete din Rusia. Dar, ca totdeauna şi peste tot la noi, spiritul de coterie politică împiedică activitatea ambelor societăţi de binefacere, ducînd la o luptă inutilă... Prietenul cel mai preţios şi cel care stimula mereu comitetul „tinerilor" (aşa cum era numit el în mod obişnuit) a fost Vladimir Semionovici Ionin (fratele celuilalt Ionin, trimis mai tîrziu agent diplomatic al Rusiei la Sofia). Comitetul, al cărui preşedinte de onoare fusese ales (preşedinte

[1] Este vorba de cea mai importantă organizaţie revoluţionară a emigraţiei bulgare, condusă în Bulgaria de Levski şi la Bucureşti de Liuben Karavelov.

activ era Kiriak Ţankov), se reînfiinţase, de altfel, la iniţiativa lui. Deşi înfrîngerea catastrofală suferită de sîrbi la Giunis, şi care pusese capăt războiului, îl amărî cumplit, el nu voia să se împace cu ideea că era imposibil de a duce mai departe lupta de eliberare în Peninsula Balcanică. În exaltarea sa, Ionin propuse, tîrziu, în toamnă, formarea unei cete şi trecerea ei peste Dunăre cu scopul de a ajunge în munţi şi de a chema din nou poporul la luptă ; în ciuda sănătăţii lui şubrede, voia chiar să ia parte el însuşi la această acţiune, pe cît de cavalerească, pe atît de necugetată. De altfel, Comitetul îl făcu repede să înţeleagă cît de lipsită de sens şi cît de imposibil de înfăptuit ar fi fost atunci o asemenea acţiune... Acest rus, primul pe care l-am văzut, mi-a lăsat impresia unui om cu un suflet de rară naivitate şi nobleţe. Era entuziast, lesne încrezător, lipsit de spirit practic, avînd toate calităţile şi defectele proprii slavului. Lui i-am dedicat prima mea culegere de poezii *Steag şi guslă*, apărută în acelaşi an la Bucureşti.

. . . . . , , , ,

După zdrobirea Serbiei, care puse capăt şi speranţelor noastre, activitatea Comitetului căpătă un caracter cu totul neplăcut. Deoarece izvoarele băneşti secară din cauza deziluziei provocată de înfrîngerea Serbiei, Comitetul era silit să respingă în fiecare zi, lăsînd goi şi flămînzi, pe voluntarii ce se întorceau nemulţumiţi din război şi care i se adresau cerînd ajutoare. Aceşti nefericiţi reveneau la Bucureşti din Serbia cu nădejdile sfărîmate ; plecaseră acolo cu atîta entuziasm şi se întorceau amărîţi, înjurînd şi blestemînd... Se simţeau victimele unei erori şi se vedeau înşelaţi în cele mai scumpe visuri ale lor... Era tulburător şi dureros să-i vezi pe toţi aceşti oameni ce rătăceau pe străzile Bucureştiului sau lîncezeau prin cafenelele oraşului, ca nişte jalnice epave ale naufragiului slav. Începură să curgă zilele acelea îngrozitoare cînd rătăceam flămînzi, avînd perspectiva celui mai sumbru viitor...

Dar Dumnezeul Peninsulei Balcanice hotărîse alte destine acesteia ; evenimentele se succedau cu repeziciune, problema orientală dădea buzna în istorie şi în cabine-

tele diplomaţilor, făcînd să amuţească orice alte preocupări în întreaga Europă. Tunurile de pe Morava încetară să mai bubuie, conferinţa de la Constantinopol preluă problema pe care războiul nu o putuse rezolva, dar şi prin larma discuţiilor ei inutile începu să se audă dinspre nord un nou zăngănit de arme. Pretutindeni mirosea a praf de puşcă...La iniţiativa Comitetului se convocă o mare adunare la Bucureşti. Luau parte la ea reprezentanţi ai tuturor filialelor Comitetului din România, ai tuturor principalelor comunităţi bulgare de aici, ba veniră şi delegaţi din oraşele bulgăreşti de pe malul drept al Dunării. Scopul acestei mari adunări era discutarea atitudinii pe care trebuia s-o ia emigraţia în faţa evenimentelor decisive ce urmau să se desfăşoare şi de asemenea constituirea unui organ ce trebuia să exprime sentimentele şi dorinţele poporului bulgar. Într-o sală splendidă de pe Podul Mogoşoaiei (acum Calea Victoriei), situată chiar în faţa Teatrului Naţional, această adunare, care-şi luă numele de Seim, îşi deschise cu toată solemnitatea lucrările. Discuţiile fură duse în mod strict parlamentar, cu înscrieri la cuvînt, cu dezbateri şi cuvîntări, cu votarea unor rezoluţii. Seimul, alcătuit din intelectualitatea bulgară, din patrie şi din emigraţie, era destul de impozant. Acesta a fost de fapt primul parlament bulgar, neoficial.

. . . . . .

Adunarea făcu o cît mai largă publicitate hotărîrilor luate... Poate că-şi dădea o importanţă prea mare, dar atitudinea ei era oportună în acest moment, cînd întreaga lume aflase de suferinţele poporului bulgar, fără să ştie însă care erau şi idealurile lui politice : glasul lui fiind înăbuşit.

Membrii adunării se fotografiară împreună, după care şedinţele luară sfîrşit.

Mai trecu ceva vreme şi veni iarna. Lucrările conferinţei de la Constantinopol se dovediră sterpe. Începu perioada aşteptărilor chinuitoare, cînd toţi eram neliniştiţi şi ne temeam pentru soarta Bulgariei. Masa băjenarilor creştea în fiecare zi şi Bucureştiul era plin de emigranţi bulgari care rătăceau pe străzi, trăind doar cu speranţele lor.

Comitetul îşi mută sediul într-o căsuţă de pe Intrarea Rosetti, de lîngă grădina Cişmigiu. Aici îşi continuă activitatea : se ducea corespondenţa cu comitetele slavofile, se scriau reportaje pentru ziarele ruseşti şi occidentale şi se menţinea moralul oamenilor prin ziarul *Bulgaria Nouă*, care pătrundea şi la sud de Dunăre prin intermediul unor călători sau agenţi speciali. Din cancelaria ce se găsea pe această ulicioară porneau apeluri şi memorandumuri adresate străinătăţii, telegrame de mulţumire către Gladstone, Lordul Russel, Garibaldi, Victor Hugo, care apărau cauza Bulgariei şi care ne onorară cu răspunsul lor ; se emiteau diplome pentru unii membri de onoare ai Comitetului, din Rusia sau din alte părţi — Axakov, generalul Fadeev, Mac Gahan, Cerneaev. Comitetul, atît de slab ca situaţie materială, dar mîndru de misiunea pe care o avea şi de încrederea ce şi-o pusese într-însul emigraţia bulgară din România, păstrînd tradiţiile vechiului comitet, îşi îmbrăca manifestările exterioare în haine cît mai pompoase, făcea mult zgomot în jurul său, vorbea cît mai tare în numele Bulgariei, deşi sub toate acestea se ascundea o existenţă precară. Aşa cerea imperativul vremii...

Membrii lui se adăposteau în cele cîteva camere mobilate de pe Intrarea Rosetti, umede, triste şi în care focul ardea foarte rar. Aici îngheţau, răbdau de foame sau zăceau bolnavi, dar aşteptau cu încredere primăvara, ce trebuia să le împlinească marile speranţe... într-una din camerele astea, o încăpere umedă, cu pereţii plini de igrasie şi mirosind a mucegai, am stat şi eu împreună cu răposatul Hr. Viskovski. Era mai mult bolnav şi aştepta cu nerăbdare onorariul pentru corespondenţele trimise ziarului *Novoe vremea* din Rusia, ca să ne cumpărăm lemnele, pe care soba din odăiţa noastră nu le văzuse încă la faţă. Dar mult aşteptatul onorariu nu veni — el nu sosi de loc cît ţinu iarna — şi de aceea eram siliţi să căutăm prin cufere vreo pereche de ghete, vreo haină sau alte lucruri care, după o scurtă discuţie, hotăram că sînt de prisos şi le vindeam unor telali evrei, cu un preţ cu care puteam să ne amăgim foamea o zi sau două. La lemne nu ne mai gîndeam — ar fi fost un lux nepermis.

Ne redusesem toate nevoile la minimum ; din spartană, viața noastră devenise ascetică. Dar energia tinereții nu ne părăsi ; înduram vitejește lipsurile, ba eram chiar inspirați ; eu, ca să scriu *Durerile Bulgariei* — atunci cînd mă întorceam încălzit de la vreo cafenea — Viskovski, ca să-și scrie corespondențele pentru *Novoe vremea*, pline de noutăți senzaționale pe jumătate născocite din patul său de suferință. Uneori îl ajutam, aducîndu-i cine știe ce zvon pe care-l auzisem și eu. După obiceiul său, Viskovski îl umfla în corespondență pînă peste poate, avînd în vedere în primul rînd numărul cît mai mare al rîndurilor ce trebuiau să apară în gazetă... De altfel, Viskovski era un suflet nobil și cinstit, capabil să se însuflețească de orice acțiune mare, dar cu totul lipsit de spirit practic în viața care și pînă atunci, ca și mai tîrziu, nu i-a fost de loc de invidiat. Cred că în această tristă odăiță de pe Intrarea Rosetti a luat el microbul bolii care l-a dus ceva mai tîrziu în mormînt.

Dar Comitetul, ca și întregul popor bulgar, a fost fericit să vadă, după atîtea așteptări, că războiul ce avea să aducă eliberarea noastră s-a declarat. Cumplitele sacrificii pe care le făcuse Bulgaria nu fuseseră zadarnice... Cînd rușii trecură Prutul, Comitetul își dădu seama că misiunea sa era încheiată, existența sa nemaiavînd nici un sens, atîta timp cît cauza Bulgariei o preluase în mîinile sale puternice țarul Alexandru II. Unica dorință a membrilor lui era acum să se alipească armatelor rusești și să treacă împreună cu ele în Bulgaria. El hotărî să se autodizolve și făcu acest lucru printr-un apel, de altfel și ultimul său act politic. Adresă între altele un apel patrioților, cerîndu-le să se ridice ca un singur om și să contribuie din toate puterile la războiul de eliberare. Această hotărîre, semnată de toți membrii și tipărită în cîteva sute de exemplare, a fost trimisă pretutindeni, neuitîndu-se nici redacțiile principalelor ziare din Europa.

Tunete și fulgere se abătură îndată după aceea asupra capetelor noastre ! În *Politische Korrespondenz*, din greșeală sau intenționat, textul apelului nostru a fost astfel răstălmăcit în traducere, încît reieșea că noi ne constitui-

sem într-un guvern provizoriu al Bulgariei, fapt afirmat şi în nota adăugată de ziar ! Gazetele ruseşti reproduseră totul după cele nemţeşti, şi această denaturare era însoţită de comentarii foarte severe. Furtuna nemulţumirilor se dezlănţui pretutindeni. Studenţii bulgari din Odesa, Kiev şi de la alte universităţi ruseşti publicară proteste împotriva acestor „impostori criminali", prietenii noştri ruşi rămaseră stupefiaţi, iar în sînul emigraţiei valul de nemulţumire împotriva noastră creştea... În ciuda tuturor justificărilor noastre şi a dezminţirilor publicate în *Politische Korrespondenz,* atmosfera urîtă ce ni se crease nu se risipi. Situaţia noastră deveni din neplăcută primejdioasă, atunci cînd ruşii ajunseră la Ploieşti. Atît din cauza părerii născute din mistificarea de mai sus, cît şi din pricina unor zvonuri ce circulaseră şi mai înainte, potrivit cărora n-am fi fost decît un grup de comunarzi radicali, periculoşi atît pentru ruşi, cît şi pentru războiul ce se ducea, puţin a lipsit ca înaltul comandament rus să nu dea ordin să fim arestaţi şi surghiuniţi... în Siberia. Această lovitură a fost înlăturată mulţumită unui tînăr ofiţer care ne simpatiza. Este vorba de cel care avea să fie mai tîrziu în Bulgaria generalul Sobolev. Între celelalte dovezi, care aveau să arate adevăratele noastre sentimente, Sobolev prezentă şi culegerea mea de poezii *Durerile Bulgariei,* ieşită de curînd de sub tipar şi unde se exprimau convingeri cu totul contrarii celor pe care intrigile ni le atribuiseră, atît mie cît şi tovarăşilor mei de luptă.

Îndată după aceasta furtuna trecu. Dar neîncrederea ruşilor faţă de noi rămase. Ori de cîte ori aveau nevoie de intelectuali bulgari, pe noi ne dădeau la o parte şi ne lăsau să umblăm ca şi mai înainte pe străzile Bucureştiului, ca şi cum n-am fi fost buni la nimic. Colonelul rus Parensov, trimis la Bucureşti, recruta tălmaci necesari regimentelor, făcînd apel la tot felul de analfabeţi sau necunoscuţi. Cererile şi propunerile noastre erau date politicos deoparte, inclusiv acelea prin care ceream să fim primiţi în unităţile de voluntari... Cîtă amărăciune

şi cît chin ne rodeau acum inimile, cînd după toate acţiunile noastre sincere şi patriotice eram înlăturaţi de peste tot. Unii dintre noi, lipsiţi de orice mijloace, răbdau de foame în adevăratul înţeles al cuvîntului, aşa cum făcuseră şi astă-iarnă ; faţă de durerile noastre morale aceasta nu însemna însă nimic. De altfel, ascundeam în faţa oricui acest lucru. Printre dînşii mă număram şi eu. Abia spre mijlocul lunii mai m-am îmbogăţit cu zece ruble de aur. Le-am primit de la Liuben Karavelov, care fusese angajat de ruşi pentru traducerea în bulgăreşte a înflăcăratei cuvîntări a lui Axakov (cunoscutul său discurs pe care ruşii voiau să-l difuzeze şi printre bulgari) şi pe care Liuben a tradus-o din nou, deoarece a găsit traducerea mea cu totul necorespunzătoare. În sfîrşit, în iunie, ne chemară şi pe noi la Ploieşti, ca să ne prezentăm prinţului Cerkaski, însărcinat cu organizarea administraţiei ruseşti în Bulgaria. Prinţul, un om foarte frumos, rotofei la faţă, ne primi cu o privire severă şi posomorîtă. Era fără tunică şi cămaşa îi era desfăcută la piept. După cîteva observaţii aspre şi după ce ne înştiinţă că vom fi tot timpul urmăriţi, ne declară că vom fi numiţi ca translatori pe lîngă unele unităţi militare, sau ca funcţionari în administraţia civilă. În aceasta din urmă am ajuns numai eu, în calitate de copist, la cancelaria lui Naiden Gherov, guvernator al Şiştovului (iulie 1877).

În acest fel şi-a încheiat existenţa ultimul Comitet Central din Bucureşti. Un sfîrşit nemeritat de greu pentru noi ; cu atît mai mult, cu cît se datora unei neînţelegeri din partea eliberatorilor noştri, care, printr-o fatală contradicţie, au avut din prima zi o atitudine neîncrezătoare şi neprietenoasă faţă de intelectualitate a cărei operă veneau s-o desăvîrşească.

Această prejudecată faţă de o parte a poporului bulgar — cea mai tînără şi care urma să fie purtătoarea destinelor lui — rămase prezentă şi mai departe în activitatea răposatului prinţ Cerkaski în Bulgaria. Într-o broşură confidenţială, trimisă guvernatorilor, am citit cu mare uimire un pasaj în care li se recomanda să supra-

vegheze mereu „Omladina“ [1] și influența ei dăunătoare în aceste împrejurări...

De unde o fi luat „Omladina“ asta primul administrator al Bulgariei ? Prințul Cerkaski muri un an mai tîrziu la San Stefano. Reușise oare pînă atunci să-și dea seama de nedreptatea ce ne-o făcuse și care a fost, poate, o greșeală politică ?

Plovdiv-Sofia, 1881—1891

---

[1] De la *mladina* — tinerețe (bulg.).

MOSAFIR ELOCVENT LA MASA STATULUI

(Schiţă)

„Numele meu este «Legune» pentru că sîntem mulţi"

MARCU, 5, 9.

I

Şi în această seară berăria „La racul roşu" era plină de lume. La toate mesele, învăluiţi în nori groşi de fum, şedeau oameni care beau bere sau coniac, vorbeau tare sau rîdeau. Puţini erau aceia care citeau ziare la lumina tulbure a lămpilor agăţate de tavan.. Cu fiecare minut ce trecea, gălăgia, strigătele *„garçon"*, „ţal", „plata" şi zgomotul paharelor cu care clienţii băteau în mese chemînd chelnerii creşteau tot mai mult, ca, de altfel, şi numărul celor ce intrau. Şi asta pentru că sosise ora de închidere a ministerelor şi a instituţiilor, cînd funcţionarii umpleau străzile ca o armată nedisciplinată ce se revărsa în toate direcţiile pentru a dispărea îndată înghiţită de cafenele, berării, restaurante, cîrciumi, cafe-şantanuri şi toate celelalte locuri din capitală asemănătoare cu butoiul Danaidelor, înghiţînd a opta parte din bugetul statului.

Zgomotul şi aglomeraţia creşteau şi din cauză că afară se lăsase un ger aspru ; vîntul tăios alunga fără milă lumea de pe străzile ce rămîneau pustii.

Uşa care se deschidea într-una lăsă să intre şi un domn înalt, foarte corect îmbrăcat, cu o faţă prelungă, plinuţă şi roşie, cu o barbă neagră purtată după moda vremii ; părea foarte mulţumit de sine însuşi. Se opri puţin lîngă uşă şi de acolo, în timp ce-şi scotea încet mănuşa neagră din mîna dreaptă, începu să privească la lumea înghesuită în jurul meselor. Probabil căuta pe cineva anume, sau doar un loc liber la o masă oarecare. Atît prin atitudinea lui degajată şi nepăsătoare, cît şi după privirea

lui sigură, se vedea că este un obișnuit al acestui local în care găsea în fiecare seară același zgomot, același fum și aceeași societate, neputîndu-l mira sau stînjeni nimic.

După o jumătate de minut de cercetare, domnul își părăsi postul de observație și se îndreptă spre partea opusă ușii, împărțind, în timp ce se strecura printre mese, strîngeri de mînă sau salutînd cu o ușoară înclinare a capului pe numeroșii săi prieteni și cunoscuți. Se opri în fața unei mese din colțul berăriei, la care se aflau doi inși. Unul dintre dînșii, cel mai bătrîn, era un om oacheș, uscățiv, cu o barbă *à la* Battenberg și cu o privire liniștită și puțin cam ironică. Era foarte elegant îmbrăcat și ținea pe genunchi o geantă neagră de felul acelora pe care le poartă avocații. Prietenul său, un tînăr cu fața foarte vioaie, îmbrăcat într-un costum cenușiu, de șiac, dar cu o căutătură timid-mirată și curioasă, se cunoștea că nu era din capitală, ci venit de undeva din provincie.

— Noroc, Baltov, strigă noul venit către domnul cel oacheș.

— O ! Georges ! Și Baltov se ridică să-i întindă mîna, după ce acesta își agăță paltonul în cui. Ce iei ?

— *Merci, merci*... O să beau un coniac. Am înghețat, zise Georges trăgîndu-și un scaun și așezîndu-se greoi pe el. Pe urmă își aruncă privirea spre prietenul lui Baltov, care, instinctiv, se apucase să răsfoiască o gazetă nemțească, ca să iasă probabil din situația sa jenantă, deoarece Baltov uitase să facă prezentările.

— Ah, să vă fac cunoștință : Avramov, profesor la Dobrici.

— Avramov ? Fratele lui Avramov, arhivarul de la noi ? Și el este tot din Dobrici. Mă bucur, zise tare Georges, luînd vorba din gura lui Baltov și nemailăsîndu-l să pronunțe și numele cel mic al prietenului său. Avramov, un om minunat, sîntem colegi... Dumneavoastră sînteți fratele lui ?

— Nu sîntem frați ; sînt și alți Avramov la Dobrici. afară de el, răspunse jenat profesorul din provincie, roșindu-se.

— Totuna... Îmi pare bine. Sînteți de mult aici ?

— Alaltăieri a sosit, răspunse Baltov... *Garçon !*... Încă două halbe și un coniac...

— Veniţi pentru prima oară în capitală ?

— Da, pentru prima oară.

— Şi chiar acum, în toiul iernii ?

— Aşa s-a nimerit.

— Eh, ce impresie vă face Sofia ? întrebă indiferent, aproape maşinal Georges, privind la unele ilustraţii şi anunţuri din gazeta nemţească.

— Foarte bună, răspunse Avramov din toată inima.

— Adică cum vine asta, o impresie bună ? Ce v-a impresionat aşa ? întrebă Georges luîndu-l puţin cam repede şi cam de sus, după ce lăsă ziarul pe scaun.

Avramov se tulbură uşor şi pe urmă răspunse :

— Păi, progresul, străzile, clădirile astea frumoase, magazinele bogate... Se vede că este o capitală.

— Şi civilizaţia, nu-i aşa ? rîse Georges. Avramov îl privi mirat.

— De ce şi civilizaţia ? interveni Baltov ca să-l ajute pe provincial. Unde vrei să găseşti civilizaţie dacă nu în capitală, la Beiler-ciflik ?

Georges dădu repede pe gît paharul său de coniac, îl săgetă pe Baltov cu o privire energică şi combativă, spunînd apoi cu glasul mai scăzut.

— Civilizaţie ? Vrei să zici evreimea, nemţimea, moda asta aiurită şi risipa, nu civilizaţia ! Aici nu este vorba nici măcar de umbra ei... Trebuie să fie orb cineva ca să nu-şi dea seama de adevăratul caracter al civilizaţiei noastre... E firesc, dumnealui vine din provincie, tot ce vede aici îl încîntă şi omul se entuziasmează... Dar cine pătrunde mai adînc şi caută să vadă ce stă la baza acestui lustru de suprafaţă din capitală îşi dă seama că totul e doar spoială, minciună şi ruină... Domnule... scuzaţi-mă, v-am uitat numele...

— Avramov.

— Domnule Avramov, cred că înţelegeţi că tot acest decor, toate aceste podoabe nu se fac cu rugăciuni, ci cu milioane de leva. Le aveţi ? Nu le avem. Cine le dă ? Nemţii ! Care va să zică, datorii şi iar datorii... Da, fiecare stradă sau clădire nouă, fiecare magazin bogat este o verigă din lanţul robiei noastre economice sub jugul nemţilor şi al evreilor. Fiecare haină, mobilă, fiecare lucru, pînă la cel mai mic ac, pînă la cea mai neînsem-

nată bagatelă adusă de nenumăraţii gheşeftari este o pîine pe care exploatarea străină o smulge din mîinile bietului meseriaş şi negustor bulgar, e lovitura de moarte dată muribundei noastre industrii. Ba şi balurile şi zaiafeturile astea atît de luxoase, care sînt astăzi la modă şi ruinează aristocraţia noastră — aristocraţia de salariaţi, bineînţeles — fac ravagii în buzunarul bulgarului, ca o epidemie grozavă printre oameni... Şi tot, tot ceea ce vedem şi facem, tot ceea ce numim progres e doar o simplă imitaţie. O maimuţăreală care ne duce doar la subordonare economică şi morală faţă de străini... Vezi, domnule Baltov, aşa stă treaba... Aşa încît mulţumesc pentru civilizaţia ta... Aş fi preferat ca această capitală a noastră să semene cu Beiller-ciflik, dar milioanele bulgăreşti să rămînă în Bulgaria... Avem timp să ne civilizăm şi mai tîrziu. Deocamdată sîntem goi...

După această înflăcărată peroraţie, Georges îşi dădu pălăria pe ceafă şi lovi nervos cu bastonul în masă. ca să vină chelnerul.

Avramov holbase ochii şi sta aşa, mirat şi uluit de ceea ce auzea.

Baltov începu să vorbească liniştit :

— Pardon, Georges, tu ca totdeauna eşti cam exaltat şi denaturezi sau exagerezi totul... Vorbeşti ca un extremist.

— Spun ceea ce e drept, Baltov ! Eu nu sînt avocat.

— Ba spui lucruri paradoxale, care cuprind şi puţin adevăr...

— Ba spun adevărul şi doar purul adevăr, combate-mă dacă poţi... *Zwei Glässer Bier*... Şi încă un coniac şi ceva gustări, se adresă Georges chelnerului care venise la chemarea sa.

— Să presupunem că este adevărat. Dar adevărul ăsta este ceva foarte vechi, este ceva pe care-l ştie toată lumea, nu l-ai descoperit tu acum, răspunse însufleţit Baltov. Nu e vorba aici să faci caz de elocvenţă... la ce bun toată vorbăria asta ? — ci să contribui cu ceva ca să micşorezi răul... să-i găseşti leacul... Sînt gata să-ţi sărut mîna dacă eşti în stare să faci o asemenea importantă descoperire... Numai că mi se pare că ceea ce se întîmplă

la noi e ceva prin care fatal trebuie să trecem. O să imităm străinătatea, o să împrumutăm moda ei, o să împrumutăm şi bani, pînă cînd vom putea să ne ţinem pe propriile noastre picioare. Nimeni n-a putut să se pună de-a curmezişul şi să oprească acest lucru — nici China — şi nici noi n-o să putem... Ştim cu toţii că aşa stau lucrurile. Eh, bine, dar soluţia, soluţia găseşte-mi-o tu !

— Dă-mi toată puterea în mînă, şi soluţia e gata.

— Bine ! Să presupunem că toată puterea legislativă şi executivă a ţării e în mîna ta. Şi că eşti atotputernic. Cum o să împiedici pătrunderea tuturor fleacurilor ăstora nemţeşti ? Şi nu uita capitulaţiile.

— N-o să mă leg de capitulaţii... O să fac însă o lege care o să sune cam aşa : orice funcţionar de stat, civil sau militar, de la uşier la ministru, într-un cuvînt, toţi aceia care o dată pe lună bagă mîna în bugetul statului, ba şi familiile lor, vor fi obligaţi să poarte îmbrăcăminte făcută numai din postavuri şi stofe bulgăreşti. Includ aici şi armata. Cine nu îndeplineşte această condiţie nu poate fi funcţionar de stat. Mă înţelegi ? Presupune deci, Baltov, că din momentul ăsta se pune într-o strictă aplicare legea de care îţi vorbesc. Care va fi rezultatul ? Iată-l : o sută de mii de oameni, cheltuind pe an, una peste alta, în cel mai rău caz, cîte 200 de leva fiecare *pentru încurajarea industriei bulgare,* vor lăsa în Bulgaria în fiecare an, douăzeci de milioane de leva, numai la acest articol — postavuri ! Or, astăzi milioanele astea ajung în buzunarele străinilor... Peste cinci ani Bulgaria va fi bogată şi înfloritoare, o mulţime de oraşe şi de tîrguri se vor înviora şi se vor reface ; furca, războiul, maşinile, fabricile vor da muncă şi pîine la mii şi mii de familii cinstite... Va fi belşugul lui Dumnezeu pe pămînt... Nu-i aşa ?

...Iar capitulaţiile tale n-au decît să-şi caute de treabă. Ceva mai mult ! Ca să nu se supere diplomaţii de la Pesta şi Viena, n-am să pun nici o centimă vamă pe ştofele lor ce se importă aici... N-au decît să găsească cumpărători printre şopii de la Boiana, printre funcţionarii daţi afară din slujbă şi care rabdă de foame toată ziua stînd prin cafenele şi citind ziare ! N-au decît să le cumpere

cei două sute de măturători din Sofia, ăia care strigă totdeauna „ura“, pentru oricine.

Georges tăcu, dar îşi aţinti victorios ochii pe Baltov, ca şi cum ar fi aşteptat replica lui, pregătindu-se s-o facă praf şi pulbere. Baltov nu răspunse însă, ci continuă să-şi fumeze ţigara strînsă între dinţi şi să tacă oarecum ironic. Îşi dădea seama că teoria lui Georges nu se putea pune în practică, dar nu socotea necesar să-l combată. Poate că ascultase şi altădată şi tot din partea lui, ca şi a altora, aceleaşi filipice împotriva răului şi aceleaşi măsuri imposibil de aplicat în acel moment. Avramov însă nu-şi reţinu admiraţia faţă de această minunată idee şi interveni :

— Păi, atunci de ce nu se face la noi legea asta atît de înţeleaptă ? Ar fi salvatoare pentru ţară. Nu există nici atît patriotism ? *Sobrania,* de pildă...

Georges se încruntă şi zise :

— *Sobrania,* domnule Avramov ?... Dacă *Sobrania* în ultima ei sesiune, în locul atîtor hotărîri fără rost, ar fi făcut legea asta, ar fi salvat Bulgaria... Ţara ar fi fost datoare să ridice atunci cîte o statuie fiecărui deputat, încă din timpul vieţii... Numai că, vezi dumneata, *Sobrania*... Dar ce să mai vorbim, mai bine s-o lăsăm moartă... Vorbeşti de patrie, de patriotism... Ah, bai Avramov, se cunoaşte că vii din provincie. Acolo treaba asta se mai poate numi încă patriotism, sau patrie, acolo, la Dobrici ; dar la Sofia nici evreii care cumpără haine vechi nu mai dau doi bani pe vorbele astea. Eşti din provincie, eşti provincial... Aici, cine poate scormoneşte, caută, profită de situaţie, îşi umple buzunarul... şi toate astea, bineînţeles, pentru binele poporului... Înţelegi ?

Georges se opri dintr-o dată, deoarece de la masa vecină se ridică şi se întoarse spre el un domn cu o figură foarte impozantă, cu nişte favoriţi mari şi cu baston negru, gros.

Domnul acesta se scula să plece ; cînd îl zări pe Georges, îi întinse mîna.

— Georges, ai citit nota ? întrebă el rînjind viclean.

— Da, ruşii iar caută rîcă... Dar poftiţi, luaţi loc... O bere ? zise Georges amabil, trăgînd încă un scaun lîngă el.

— Mulţumesc, Georges, mă duc la masă. *À propos*, ai primit invitaţia pentru mîine seară ?

— Da, am primit-o şi voi veni... Beţi măcar un coniac...

— *Merci, merci*, mă grăbesc...

Şi domnul cu favoriţii mari se strecură printre mesele la care lumea se cam rărise şi ieşi din berărie.

Îndată pe faţa lui Georges se văzu o expresie de nelinişte. Îl întrebă în şoaptă pe Baltov :

— Cum de nu l-am văzut adineauri ? Era chiar în spatele nostru.

— Pe Daskarov ? Ba l-am văzut şi credeam că l-ai văzut şi tu, răspunse nepăsător Baltov. Şi cu aceste cuvinte, îşi consultă ceasornicul şi se sculă de la masă.

— Încotro ? îl întrebă Georges.

— Mă duc la cină.

— Stai că merg şi eu cu tine.

— Da, da, să mergem, zise şi Avramov, dar se vedea cît de colo că ar fi preferat conversaţia lui Georges şi nu cina, deoarece se ridică puţin de pe scaun şi se aşeză îndată la loc.

— Păi, voi aveţi cu totul alt drum. Eu o s-o iau spre „Rodopi", aşa încît ne vom despărţi chiar de la uşă, observă Baltov şi bătu în masă chemînd chelnerul.

— Ce, vrei să plăteşti ? Lasă ! Asta-i treaba mea ! şi Georges îi reţinu mîna, băgată în buzunar, pentru a scoate portmoneul.

— Nu, aşa nu vreau... Sistemul nemţesc e cel mai bun : plăteşte fiecare ce a băut, replică Baltov.

— Să-i ia dracu şi pe nemţi şi sistemul lor ! Ştii că nu-i pot suferi pe afaceriştii ăştia ! Mie îmi place obiceiul slav, după care musafirii trebuie cinstiţi ! strigă Georges, înlăturîndu-l cam brutal pe chelnerul care venise la chemarea lui Baltov. Acesta se mai uită o dată la Georges pe jumătate nemulţumit, pe jumătate mirat.

— Cu bine... Cu bine, Avramov. Te las în grija acestui „mosafir elocvent la masa statului".

Şi Baltov se îndreptă zîmbind spre uşă.

II

În vremea asta berăria rămăsese destul de goală. Funcţionarii plecaseră la cină. Gălăgia nu mai era atît de mare ; pe deasupra meselor şi capetelor celor cincisprezece cehi şi nemţi rotofei, care rezistau eroic la postul lor, în faţa unei baterii de pahare pline şi goale, pluteau straturi dese de fum de ţigară. Pe la mesele care erau mai aproape de lămpi, cîţiva diplomaţi bulgari şedeau adînciţi în lectura ziarelor, căutînd să citească printre rîndurile gazetei *Neue freie Presse* ca să-şi dea seama ce avea să iasă din nota guvernului rus în legătură cu nihiliştii. Mai erau vreo zece bulgari care nici nu beau, nici nu citeau ziare : discuţia lor se învîrtea în jurul balurilor şi a altor probleme la ordinea zilei.

Georges îşi mai aprinse o ţigară, pufăi de cîteva ori din ea, slobozi apoi puternic fumul pe gură, dar Avramov observă că îngrijorarea încă i se mai vedea pe faţă.

— Cine a fost domnul de adineauri ? întrebă el.

Georges se încruntă puţin, după care îi spuse cu voce mai scăzută înaltul post pe care-l ocupa Daskarov şi instituţia la care lucrau amîndoi.

— Este un om foarte primejdios, continuă el, cum îi ajunge ceva la ureche, pe dată raportează conducerii, iar eu am vorbit destul de tare... Ce să-ţi spun, îmi repugnă să dau şi mîna cu el... Mîine, de pildă, poate băga o intrigă sau ticlui un denunţ... şi tu stai şi te miri de unde ţi-a venit. Da ! Dumneavoastră, domnule Avramov, sînteţi fericiţi în provincia aia liniştită... acolo asemenea lucruri nu există.

— Ba se mai întîmplă şi pe la noi, numai că acolo poţi cu mult mai repede să ştii cine ţi-e duşman şi cine ţi-e prieten, răspunse Avramov.

— Da, da, continuă înfocat Georges, e o ticăloşie şi o făţărnicie oriunde te-ai uita... Ce să cauţi caracter la funcţionarii noştri, la aceste „pîrghii solide ale maşinii guvernamentale“, cum îi numesc unii. N-au decît acele convingeri poruncite de sus şi nu se închină decît la Dumnezeul care le este indicat ca atare. Sînt gata, ca să-şi păstreze locşorul lor cald, să sacrifice tot ceea ce le dă

fizionomia lor de oameni. Și eu sînt funcționar, dar nu-mi reneg convingerile... Sînt în opoziție... Dacă văd eu că-i negru, poți să mă omori și tot n-o să zic că-i alb... Ce vrei, așa e firea mea. E drept, nu țip în gura mare... Și sînt mulți care gîndesc și privesc lucrurile tot așa ca mine, dar își ascund gîndurile cît pot mai bine, ca într-o fîntînă adîncă. Poți să-i strîngi și de gît că tot nu vei afla ce hram poartă. Sînt și sute de cameleoni de ăștia politici, cărora ți-e rușine să le întinzi mîna, înțelegi? Și acum au ajuns oameni mari, funcționari influenți, și-au făcut și case, s-au aranjat cum nu se poate mai bine. Iar oamenii cinstiți, firile independente, bat străzile flămînzind sau se văicăresc prin colțuri, uitați și disprețuiți. Ia-l, de pildă, pe Avramov... Ah, ce om cinstit, ce slujbaș conștiincios, un om rar, ce să vă spun! Poți fi mîndru cu un asemenea frate.

— Dar nu e frate cu mine.

— Da, pardon, mi-am dat seama... aveți doar același nume. Oricum ar fi, un funcționar admirabil, dar care va muri tot pe modestul său post de arhivar... De ce? Pentru că maică-sa, atunci cînd l-a făcut, nu a avut grijă să-i frîngă șira spinării, ca să se poată ploconi în fața tuturor — iată marele său defect, înțelegi? E pur și simplu îngrozitor...

Georges mai ceru încă două halbe. Se aprindea din ce în ce mai mult din propriile lui cuvinte. Înfierarea viciilor sociale îl întărîta și îi intensifica totodată indignarea și debitul verbal, căci critica este terenul cel mai propice al elocvenței: ea o stimulează și o nutrește. Și o dată trecut la această temă cu largi vibrații, Georges nu voi s-o părăsească atît de ușor. Pe urmă și atenția cu care-l asculta Avramov îl încuraja. Așa că își reluă îndată firul:

— Da, asta-i societatea noastră, dragul meu Avramov, intelectualitatea noastră funcționărească din capitală — vorbesc de cea masculină... De cea feminină — ce să-ți mai spun? Niște păpuși, și atîta tot. Cît e ziua de mare se gîndesc doar la mode... La orice oră magazinele de modă sînt înțesate de cocoanele noastre... O rochie nu știu să-și facă, dar sînt la curent cu numele și calitățile

celor mai scumpe ştofe şi toalete : şi pluş, şi brocart, şi *satin-de-Lyon*, şi *sortie de bal*, şi *Resenmantel*, şi *satin-merveilleux* şi toate celelalte fleacuri de la Paris... Nevestele copiştilor vor să se poarte ca cele ale directorilor, astea ca cele ale miniştrilor, alea ca ale generalilor, iar ultimele îşi aduc rochiile de la Berlin, ca să fie la fel cu cele pe care le poartă împărăteasa, soţia Kaizerului. Este un adevărat scandal ! Pur şi simplu revoltător !... În special la baluri, acolo, ţi-nchipui, femeile sînt în elementul lor... Acolo poţi cel mai bine să-ţi dai seama cît e de caraghioasă această făptură feminină, care poate respira numai dacă şi-a pus pe ea diferite penaje, dacă şi-a împodobit rochia cu tot felul de zorzoane, turnúri, dantele, panglici, bagatele şi cîte şi mai cîte prostii de-astea, care mai de care mai pestriţe şi cu nume mai caraghioase. Femeia cu mintea cea mai limitată, cu căpşorul cel mai sec, s-ar putea să nu ştie o mie de lucruri, pe care ar trebui să le ştie orice femeie, dar poate să-ţi spună în schimb cum se numeau sau se jucau toate dansurile de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, al XV-lea şi al XVI-lea. Şi polca, şi cadrilul, şi *lancier*-ul cu plecăciunile lui caraghioase, care se cheamă *révérence* şi toate celelalte pe care domnul Baltov ar vrea să le numească progres şi civilizaţie... Mă rog, înţeleg toate acestea cînd este vorba de femei : femeia este un amestec de frivolitate, capricii şi prostie... Nu este o fiinţă omenească cu totul întreagă la minte, cum a spus-o un învăţat, pe bună dreptate. Dar bărbaţii ăştia, care vin la baluri cu fracurile şi cu clacurile lor... bieţi cavaleri... ce ruşine ! Şi toate astea înseamnă progres, civilizaţie, capitala Bulgariei !

Şi Georges bătu furios cu palma în masă, dîndu-şi apoi pălăria cu totul pe ceafă.

— Ce ai de zis în chestia asta ? se adresă el deodată lui Avramov, pironindu-şi privirea în ochii lui. Acesta roşi, surprins de neaşteptata întrebare, voi să spună ceva aşa, la întîmplare, deoarece nu-i trecuse de loc prin minte să vorbească, ci dimpotrivă fusese hotărît să-l asculte în continuare pe noul său amic. De altfel Georges îl scăpă din această penibilă situaţie, deoarece în aceeaşi clipă un nou torent de gînduri năvăli în creierul său

puternic excitat, făcîndu-l să-şi continue peroraţia. De astă dată atacurile sale fură îndreptate asupra celorlalte domenii de viaţă ale societăţii bulgare. Totuşi fraza lui nu mai avea aceeaşi combativitate. Gîndurile apăreau fragmentate parcă, fără o strînsă legătură între ele, iar ura ce clocotise pînă acum în pieptul său împotriva a tot ce era rău şi trivial nu mai avea aceeaşi înflăcărare... Convorbirea, sau mai bine zis monologul lui Georges îşi pierdea văzînd cu ochii vioiciunea de mai înainte, începînd să pălească... În cele din urmă, el puse capăt acestei elocvenţe cu un căscat prelung şi se pregăti să plătească. Aceasta duse la o nouă ciocnire, de astă dată cu Avramov, dar Georges ieşi şi acum învingător.

Cînd cei doi cunoscuţi părăsiră berăria „La racul roşu", se înserase de-a binelea şi străzile erau cufundate în întuneric. Era frig, vîntul încetase şi fulguia uşor. Cîteva minute merseră fără să vorbească, fiecare fiind încă sub impresia sentimentelor şi gîndurilor pe care convorbirea de la masă le deşteptase în sufletul lor. Avramov era puternic emoţionat; înaintea lui se deschidea un nou orizont; privea acum cu alţi ochi la ceea ce, astăzi încă, îl entuziasmase. Uite ce înseamnă să-ţi părăseşti un pic colţul tău uitat de provincie şi să mai dai puţin prin capitală... Aici omul se mai întîlneşte cu persoane ca Georges, oameni culţi, care ştiu să gîndească şi să aprecieze critic tot ceea ce luceşte pe deasupra. Georges ăsta a vorbit ca din carte. Şi Avramov simţi că a crescut şi mai mult în ochii săi. Curînd cei doi cunoscuţi dispărură în întunericul ce învăluia Piaţa Alexandru, în faţa palatului princiar.

III

A doua zi, la nouă fix, Georges se afla în biroul său, la masa de lucru. Toţi cei care-l cunoscuseră la berăria „La racul roşu", sau pe stradă, nu ar fi crezut că e unul şi acelaşi cu cel pe care-l vedeau acum la lucru, la bi-

roul său de nuc, acoperit cu postav verde. Fața lui era atît de plinuță, de rumenă și de mulțumită, dar cu ce concentrare și seriozitate sta aplecat acum asupra hîrtiilor pe care le citea! Cu privirea severă și lipsită de orice patimă, părea că poartă o mască ce-l făcea rece și îngîndurat. Se vedea pe chipul lui expresia unui om pătruns de conștiința datoriei, a funcționarului care, la biroul său, oficiază ca un preot în fața altarului. Ai fi spus că omul acesta n-a știut niciodată ce înseamnă zîmbetul sau veselia, că a crescut aici la masa asta de lucru și că și-a contopit existența cu hîrtiile de pe dînsa.

Într-un cuvînt, Georges de la birou nu semăna de loc cu cel de la berărie sau de pe stradă.

Dintr-o dată figura i se întunecă. Pe lîngă seriozitatea profesională pe care i-o impuneau îndatoririle slujbei, apăru acum încă ceva. Părea că-l apasă o grijă ce-l privea doar pe el personal. Și asta pentru că tocmai acum își aminti de imprudența pe care-o făcuse aseară și care putea să aibă urmări fatale pentru dînsul.

Simți dintr-o dată neînfrînta dorință de a-l vedea pe Daskarov, de a-și da seama cum stăteau lucrurile și de a se liniști.

— Ah, dacă m-a auzit Daskarov ăsta!

Se adresă în șoaptă unui ușier și-l întrebă ceva.

— A venit și a intrat imediat la domnul ministru.

Georges tresări.

— Zici că a intrat la domnul ministru?

— Da.

— Și chiar imediat ce a venit la birou?

— Da, imediat.

— Și zici că încă e la dînsul?

— Da. Nu a ieșit pînă acum.

Presimțiri negre începură a-i da tîrcoale. „De ce s-o fi dus Daskarov atît de repede la ministru?“ se întrebă el. Desigur să-i raporteze despre *aia*... Și în alte rînduri Daskarov intrase la ministru îndată ce venise, întîrziind ceasuri întregi în cabinetul lui, dar lui Georges i se păru că acest lucru se întîmplă abia acum pentru întîia oară și că asta e în legătură cu dînsul, cu nenorocirea ce avea să i se întîmple. Copleșit de gînduri negre, Georges lăsă condeiul din mînă și se rezemă abătut de spătarul scaunu-

lui său. Privirea i se opri distrată pe peretele din fața lui, dar această preocupare exprima o puternică nelinişte interioară ; fără să vrea, buzele lui începură să şoptească în mod mecanic un singur cuvînt repetat la infinit : „destituit“, destituit“, destituit“ ! Obrajii săi, atît de roşii, păliră dintr-o dată, şi Georges părea acum tras la față. „Destituit“, „destituit“, „destituit“, îi şoptea parcă cineva la ureche.

Uşa se deschise, lăsînd să intre un alt uşier.

— Vă pofteşte domnul ministru, zise acesta respectuos lui Georges, după care aşteptă răspunsul, ca un soldat în poziție de drepți.

Georges întrebă cu un glas sfîrşit :

— Pe mine ? Și îşi pironi ochii în aceia ai uşierului, de parcă ar fi vrut să citească pe fața sa cine ştie ce groaznică taină.

— Da, răspunse acesta.

Georges se ridică repede de la birou, îşi îndreptă cravata, aruncă o privire asupra ținutei sale şi ieşi din odaie.

Cînd intră în cabinetul ministrului, era palid la față.

Ministrul scria ceva la un birou mare, aşezat în colțul unei largi încăperi. Pe jos erau covoare scumpe. O sobă vieneză, uriaşă, duduia vesel.

Lîngă birou, în picioare, se afla Daskarov.

Georges se înclină adînc.

În ciuda oricărei aşteptări şeful îl privi binevoitor şi îi ceru unele lămuriri într-o chestiune de serviciu. Georges i le dădu şi, respirînd uşurat, se pregăti să se retragă.

— A, ia stai puțin, i se adresă iarăşi ministrul.

Georges ciuli urechile.

— Ce părere ai de Avramov ? întrebă ministrul.

— Arhivarul ?

— Da, de dînsul este vorba, şi ministrul îşi băgă iarăşi nasul în hîrtii.

— Este un om conştiincios, domnule ministru, un bun funcționar, care se ocupă cu toată seriozitatea de problemele serviciului, răspunse Georges. În aceeaşi clipă întîlni însă privirea nemulțumită a lui Daskarov.

Și ministrul se întunecă puțin la față.

— Da, se ocupă cu seriozitate, dar mai ales de politică, observă cu un ton apăsat şi iritat Daskarov, aruncînd o privire severă, aproape răutăcioasă spre colegul său. După expresia feţei şi după felul în care intervenise Daskarov, Georges era acum pe deplin convins că se găseşte în afară de orice pericol şi că întreaga discuţie se referea la soarta bietului Avramov. Această siguranţă îl încurajă şi el îşi veni în fire. Îi trecu chiar prin gînd să pună o vorbă bună pentru prietenul său, să protesteze împotriva acuzaţiilor lui Daskarov, dar acest gînd îl străbătu doar o clipă ; instinctul de autoapărare domină îndată orice alte sentimente şi el nu mai deschise gura ca să-i ia apărarea lui Avramov.

„L-aş mai putea oare ajuta, chiar dacă aş spune ceva?... Nu ! N-aş face altceva decît să-l aţîţ pe Daskarov împotriva mea“, gîndi el.

— Face politică sau nu ? întrebă ministrul.

— Nu vă pot spune nimic sigur, domnule ministru... La birou... mă uit la el... văd că-şi caută de treabă... Ce face însă în afara serviciului, asta nu ştiu, nu vă pot spune nimic sigur, nu pot garanta...

Acest răspuns în doi peri confirmă în mod indirect pîra lui Daskarov. Era semnarea sentinţei de moarte a bietului arhivar.

Ministrul dădu din cap cu înţeles şi se uită la Daskarov, a cărui faţă exprima acum satisfacţia.

Înaltul demnitar făcu un semn binevoitor cu capul spre Georges, după care se aplecă din nou asupra hîrtiilor. Acesta din urmă se înclină şi se întoarse în biroul său. Avea acum din nou o privire luminoasă. Faţa lui îşi recăpătase înfăţişarea de mai înainte ; era iarăşi rotundă, cu pielea netedă, cu o expresie plăcută ce arăta că inima i se liniştise. Trecuse printr-o spaimă grozavă şi acum totul se potolise. Şi omul se cufundă din nou în lucrările sale.

La orele douăsprezece Georges ieşi din minister. Se îndreptă spre casă, salutînd cu un zîmbet pe unul şi pe altul. Masca de seriozitate pe care o purtase la birou era dată acum la o parte şi lăsa din nou să i se vadă chipul blajin, fericit.

Cînd dădu în bulevardul Dondukov observă un necrolog lipit pe colțul unui zid. Se opri și citi numele decedatului.

— Racev, silabisi el profund impresionat. Citi apoi și cele cîteva rînduri scrise sub numele decedatului.

„Înmormîntarea va avea loc la orele trei... Trebuie să cer învoire pentru astăzi după-amiază", își zise el. Și-și continuă drumul spre casă.

Se auzi dintr-o dată strigat din ușa unei băcănii. Întoarse capul și dădu cu ochii de Baltov.

— Noroc, Baltov !

— Noroc, ce mai e nou ?

— Nimic... Ah, ba da ! A căzut o nenorocire pe capul bietului Avramov : l-au dat afară.

Și Georges îi relată cu voce scăzută împrejurările destituirii.

— Și știi ? În locul său a fost numit Hogiov, vărul lui Daskarov... Înțelegi cum stă treaba ?

— Bietul Avramov !

— Și mie îmi pare foarte rău... Eu mi-am făcut datoria... Dar... Ce cumperi ? Salam elvețian ? Ia dă-mi și mie puțin, să duc o gustare pentru prînz, ceru Georges băcanului.

IV

Balul era în toi. Sala cea mare, luminată *a giorno* de nenumăratele lămpi și de un policandru mare de cristal, răsuna de sunetele orchestrei. Un șir de tinere femei, în toalete vaporoase, dintre care unele în *grand și petit décolleté,* dansau grațios împreună cu cavalerii lor, îmbrăcați în fracuri negre și ținînd în mîna stîngă clacul strîns; cînd acestea se aliniau de-a lungul peretelui, un alt rînd de perechi înainta în piruete, și ușoara atingere a picioruşelor ce purtau pantofi de atlas și lunecau pe parchetul neted și bine lustruit producea un zgomot foarte plăcut. Șirul dansatorilor execută apoi multe alte figuri, evoluînd la comanda tunătoare a elegantului dirijor.

Se dansa cadril-monstre.

Înghesuit între privitori, Avramov nu-şi mai lua ochii de la această încîntătoare priveliişte ; asista pentru prima oară în viaţa sa la un asemenea spectacol. Totul, sunetele muzicii, lumina orbitoare, toaletele scumpe şi strălucitoare, pieptul şi umerii goi ai femeilor, adierea parfumurilor, manierele distinse şi mişcările graţioase ale perechilor, toată această splendoare a capitalei îl ameţise puternic pe tînărul provincial. Ceea ce se desfăşura în faţa lui era atît de nou, atît de copleşitor, atît de strălucit, cum nu mai văzuse niciodată. Parcă nu era în Bulgaria... Îşi aduse însă aminte de discuţia cu Georges din seara trecută şi un pesimism amar îi umbri impresiile. Se întunecă la faţă şi îşi întoarse privirea spre Baltov.

— Ei, îţi place ? îl întrebă zîmbind prietenul său.

— Îţi mulţumesc foarte mult că m-ai adus să văd un bal în capitală... E minunat... Dar să ştii că Georges al tău avea dreptate. „Civilizaţia“ asta nu e pentru noi, nu e pentru Bulgaria...

Baltov îl privi rîzînd.

— Te-ai molipsit de teoriile lui ?

Avramov se uită la el serios, răspunzînd cu o voce fermă :

— Da, m-am molipsit, deoarece văd că tot ceea ce mi-a spus este adevărat... orice patriot ar trebui să-şi însuşească ideile lui Georges şi să lupte împotriva acestei mode distrugătoare... Trebuie dus un război necruţător împotriva unei astfel de molime.

— Ai devenit foarte negativist, Avramov ; lui Georges îi plac paradoxurile, nu te uita în gura lui... Pe urmă nici nu se poate altfel ! Ce vrei ? Să ne întoarcem înapoi la ce-i vechi ?

— Mi-e egal : acest nou nu-mi place.

— Întreabă-l pe Georges, astă-seară. Păcat că nu-l văd...

Această discuţie avu loc în scurta pauză pe care o făcea orchestra între cadril şi *lancier*. Dintr-o dată orchestra răsună iarăşi puternic şi în sală se formară vreo zece careuri de perechi ce dansau... Cu toată proasta sa dispoziţie Avramov se lăsă furat de acest nou dans cu splen-

didele reverenţe ale doamnelor. Cînd dansul luă sfîrşit, cei doi prieteni îşi reluară discuţia.

— O maimuţăreală, nimic altceva decît o maimuţăreală bulgărească... Avea dreptate Georges, zise Avramov.

— L-ai văzut şi astăzi ? întrebă Baltov.

— Nu, dar aseară, după ce ai plecat tu, am stat mult de vorbă. Am discutat despre funcţionarii de aici din Sofia, despre baluri... Ceea ce mi-a spus, o văd acum cu ochii. Da, da, l-am văzut şi astăzi, după-masă, pe Georges ! Uitasem, era la o înmormîntare.

— Da, a murit Racev... Erau foarte buni prieteni, din copilărie !

Chiar în clipa aceea cel ce conducea dansul făcu un semn spre orchestră care începu din nou să cînte.

Un vîrtej de fracuri negre şi de rochii aproape aeriene porni să alunece în piruete pe parchetul lucios.

— Ăsta este valsul, cei mai buni dansatori acum ai să-i vezi, şopti Baltov, cu ton de mentor, lui Avramov.

— Mai sînt încă multe dansuri ?

Baltov scoase din buzunarul exterior al redingotei o foaie de hîrtie verde.

— După vals urmează cotilionul şi o dată cu el se termină şi programul.

— Cum este cotilionul ăsta ? întrebă curios Avramov. Baltov îi explică.

— Totul a fost adus în mod special de la Viena, încheie el.

— Dar de ce nu ai dansat pînă acum ?

— Îmi vine rîndul, la cotilion... O vezi pe domnişoara aia cu rochie azurie ? Ea va fi partenera mea.

Dar Avramov îl apucă deodată de braţ, îl scutură puternic şi-i spuse privind spre uşă :

— Uite, uite !

— Ce este ?

Tocmai atunci, la braţul unui domn ce avea în piept o cocardă, lucrată din panglici de trei culori, intra o doamnă în toaletă pompoasă.

Chiar în spatele lor venea un bărbat înalt, elegant, în frac, cu papion şi mănuşi albe. Era Georges.

Înainte ca Avramov să-şi revină din buimăceala provocată de apariţia lui în acest loc şi într-o asemenea ţinută, acesta din urmă îi văzu şi veni repede spre dînşii.

— Ah, sînteţi şi voi aici ?... Foarte bine !... Foarte frumos... Închipuiţi-vă, astăzi am întîrziat — şi asta din cauza... Oricum ar fi, am reuşit totuşi, cu soţia... A ? Balul s-a dus... Cum, Baltov, nu s-a jucat cotilionul ?

— Acum o să înceapă, după vals...

— Slavă Domnului, zise repede şi voios Georges, era cît p-aci să nu mă ţin de cuvînt : la serata de sîmbăta trecută am angajat-o pe doamna N. pentru cotilion. Uite-o, stai să mă duc s-o salut, ca să vadă că sînt un cavaler punctual.

Şi Georges se depărtă sprinten, oprindu-se în faţa unei doamne cu un decolteu splendid, căreia îi făcu o plecăciune graţioasă.

V

Avramov îl luă la braţ pe Baltov şi-l conduse la bufet, retrăgîndu-se într-un colţ unde era mai puţină lume.

— Explică-mi, pentru Dumnezeu, cum vine treaba asta ?... Nu mai înţeleg nimic, strigă el, ridicînd braţele cu totul uluit.

Baltov înţelese cauza acestei atitudini.

— Vrei să zici că nu te aşteptai să-l vezi pe Georges aici ? zise el cu un zîmbet liniştit.

— E un om foarte ciudat ! Aseară tuna şi fulgera împotriva acestei comedii, împotriva unei maimuţăreli, în care se complace totuşi. Pur şi simplu a uitat totul : nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase. Adineauri a asistat la înmormîntarea celui mai bun prieten al său, iar acum se grăbeşte să ia parte la cotilion... Orice-ai spune, e groaznic, e o lipsă de caracter ce n-am văzut. Un singur lucru mă miră : cum poţi fi atît de bun prieten cu un asemenea om...

Faţa lui Avramov era roşie de indignare.

— Dimpotrivă, Georges e un om minunat.

— Îţi baţi joc de mine ? Acuma îmi amintesc cum se gudura aseară pe lîngă Daskarov ăla ! Şi mai zicea că face parte din opoziţie.

— Dragul meu Avramov, eşti un provincial ! Da, un provincial din cap pînă-n picioare. Îţi faci o părere definitivă de la prima impresie, pe urmă te trezeşti şi începi să te miri şi să te-ntrebi... Georges e un om cumsecade. Asta ţi-o spun eu. Nu e nici josnic, nici lipsit de conştiinţă şi nu e cu nimic mai rău decît ceilalţi oameni cumsecade... E doar ceva mai deştept decît mulţi alţii şi sesizează lucrurile mult mai repede... Că-n adîncul sufletului său Georges se află în opoziţie, asta este adevărat ; aceasta nu înseamnă însă că încearcă ceea ce nu se poate. Şi-ar sparge pur şi simplu capul... La ce ar folosi o asemenea prostie ?... Cîteva cuvinte care să facă plăcere lui Daskarov sau ministrului nu-l costă nimic, dar ele sînt în acelaşi timp scutul care-i apără situaţia, casa, nevasta, liniştea... Dacă vrei să mergi pe o linie perfect dreaptă te trezeşti foarte repede aruncat în stradă. Navigaţia abilă printre stîncile mării — în asta constă toată filozofia. Că Georges îi atacă pe funcţionari ? Şi încă cum ? Dar Georges este un funcţionar important şi trebuie să-ţi spun că se află în slujbă din clipa în care tunurile ruseşti au început să răsune în Bulgaria... şi pînă astăzi. Are două decoraţii şi e propus pentru a treia. A funcţionat sub toate guvernele, le-a servit pe toate şi fiecare ministru l-a socotit omul lui de încredere... El consideră că va fi totdeauna mai de folos ţării dacă rămîne în slujbă decît dacă se lasă să fie dat afară din serviciu şi stă cu braţele încrucişate. De aceea îşi coordonează acţiunile în funcţie de acest principiu practic. La ce bun să intre singur în gura lupului, s-o facă pe eroul şi să fie zdrobit ; s-ajungă apoi o biată victimă, să scîncească prin cafenele căutînd, după telegramele din ziare, să simtă dincotro bate vîntul, ca să vadă dacă poate spera să-şi refacă situaţia... Ar fi o prostie... Ai auzit de Avramov, arhivarul? Astăzi l-au dat afară !

— Cum ? Şi ce-l mai lăuda !

— Da, a fost dat afară ca să fie numit în locul lui nu ştiu ce rudă a lui Daskarov. E victima intrigilor lui... Geor-

ges era în admirația lui Avramov, dar sînt sigur că nu a îndrăznit să-l apere, deoarece știa că, o dată ce ministrul a hotărît să-l dea afară, nu mai putea fi salvat. Iar Avramov, știi, e cu gura cam mare și are o fire cu totul opusă lui Georges... Prin urmare, de ce să-și mai rîște situația... Vorba aia „cămașa e mai aproape de piele decît haina"... Dar lui Georges îi pare foarte rău de Avramov, și asta în mod cu totul sincer... Ne-am văzut astăzi.

— Îi pare rău ? zise ironic Avramov. Cred că-i pare tot atît de rău ca și de prietenul la a cărui înmormîntare a fost astăzi... L-a durut atît de mult, încît n-a putut să uite de cotilionul ăsta... Ce tot spui, Baltov !...

Și Avramov își întoarse fața cu repulsie, de parcă ar fi vrut să nu mai vadă chipul unui om atît de lipsit de caracter.

Baltov așteptă să se uite din nou la el și continuă :

— Nici această atitudine a lui nu trebuie să te mire ; este în armonie deplină cu concepția lui despre viață... Ce folos să ne măcinăm și să ne chinuim din cauza unui rău inevitabil ? Avramov, colegul său, a fost dat afară ! Racev, prietenul său, a fost înmormîntat astăzi... Dar Georges și-a împlinit datoriile sale de om : a regretat din suflet destituirea lui Avramov, l-a condus pe Racev la locul de veci, iar acum își îndeplinește datoria sa față de viață ; mănîncă, bea, muncește, dansează, deoarece aceste contradicții alcătuiesc verigile lanțului vieții omenești... E atît de scurtă, încît am greși dacă n-am profita de dînsa !

Avramov se uita la prietenul său din ce în ce mai uluit ; încă nu putea să-și dea seama dacă Baltov vorbea serios, dorind să justifice în ochii lui atitudinea lui Georges, sau cele ce spunea erau doar o simplă ironie. Privirea lui Baltov avea o expresie la fel de liniștită și de ironică, ca de obicei. Aceasta îl irită pe Avramov, care izbucni furios :

— Și asta cum ți-o explici : Georges care ieri tuna și fulgera împotriva Austriei, a nemților și a modei, astăzi o aduce aici pe nevastă-sa, îmbrăcată ca o ducesă în zorzoane nemțești, la un bal, la care el însuși nu poate să vină decît cu frac și clac ? Condamnă în vorbe exploa-

tarea străină, dar în faptă el însuşi o susţine !... După care logică, mă rog ?

— După cea mai simplă, răspunse Baltov. În ceea ce priveşte vorbele lui Georges, ele apără o cauză dreaptă. Ca un om care-şi dă seama de situaţie, e firesc să fie indignat, după cum e tot atît de normal să se încadreze în normele de viaţă admise de societatea în care trăieşte. N-o să îndrepte el lumea... E aşa cum este... Cine este împotriva societăţii fuge de dînsa şi trăieşte ca un sihastru în creierii munţilor... Iar Georges nu e nici excentric, nici sălbatic. Îi place să trăiască, este un epicurian şi profită de toate plăcerile pe care i le oferă societatea... Vrem nu vrem, o să ne supunem legilor, o să răbdăm tirania, o să ne golim buzunarele ca să cumpărăm toate zorzoanele şi fleacurile astea nemţeşti, rezervîndu-ne dreptul să le înjurăm şi pe ele, şi pe nemţi, şi moda, şi societatea... Ce vrei ? Georges locuieşte în capitală şi trebuie să trăiască ca atare. Ăsta-i mediul în care se mişcă, ăsta-i aerul pe care-l respiră. Ce vrei să facă ? Iar dacă vrei să ştii şi umilul tău amic, cu care vorbeşti acum, face la fel.

— Da, numai că tu nu ţii predici la „Racul roşu", Baltov, ci eşti consecvent măcar cu tine însuţi.

Baltov îşi pironi privirea în ochii lui Avramov, îi puse mîinile pe umeri şi zise :

— Şi el este consecvent, fii sigur : face şi el ce face toată lumea şi nu iese din turmă. Nu-şi părăseşte de loc principiile : face opoziţie cînd îi convine, îşi scoate pălăria şi salută atunci cînd trebuie, închide ochii şi se face că nu vede cînd situaţia o cere, înjură Austria, deoarece nu există bulgar care să n-o urască, combate vehement moda, deoarece asta se poartă, i se supune însă — tot din aceeaşi cauză... Într-un cuvînt, Georges este omul secolului, omul secolului al XIX-lea, oportunistul bulgar, bine cu toată lumea, amabil cu toţi, totdeauna mulţumit. Cum s-ar spune, un om deştept şi admirabil !...

Avramov rămase cu ochii la Baltov. Pe faţa acestuia nu se vedea nici ironie, nici indignare, prietenul său purtînd aceeaşi mască de maliţioasă seninătate. De fapt era foarte posibil ca Baltov să găsească într-adevăr firească,

justă, ba chiar lăudabilă atitudinea acestui om, atît de inconsecvent şi lipsit de opinii proprii.

— Cum îl mai cheamă pe Georges ăsta, ca să ştiu şi eu ? întrebă Avramov.

— Păi, nu ţi l-am prezentat aseară ?

— Da, însă el te-a întrerupt şi n-am putut afla numele lui de familie. Şi pe urmă tu îi spuneai doar Georges. Care este adevăratul nume al acestui funcţionar ce rezistă sub toate guvernele ?...

— Numele lui este *legiune* ! zise surîzînd Baltov.

Şi plecă repede spre sala de dans, unde orchestra începuse cotilionul, lăsîndu-şi prietenul la bufet, adînc îngîndurat.

martie, 1891

PE POTECI DE MUNTE

(O amintire)

Ajunserăm destul de devreme la hanul din Karnar, poposirăm acolo după obicei şi intrarăm în cîrciumă, ca să ne odihnim şi să bem cîte un păhărel de rachiu de struguri, înainte de a porni să urcăm pieptiş Balcanii, ale căror poale înverzite începeau chiar din poarta hanului.

Mergeam pentru prima oară prin părţile astea. Dar cei trei tovarăşi şi concetăţeni ai mei călătoriseră de multe ori în România şi cunoşteau bine drumul ce ducea spre această ţară — odinioară o adevărată Colchidă pentru cei din Sopot sau din Karlovo. Acolo mă trimitea şi pe mine tata, ca să fac negustorie cinstită, sub aripa unei rubedenii, dîndu-mi binecuvîntarea părintească şi zece taleri de aur în buzunar.

Poate de aceea mă urmăriseră necruţătoare, ca o muscă de cal, versurile acestea inspide :

Noaptea verii-abia trecuse,
Şi în zorile de zi,
Flăcăiandrul calu-şi scoase
Pe portiţă, şi-o porni.

Pleacă tînărul departe,
Să ajungă negustor.
Şi-ale tatii dulci cuvinte
Îi vor fi de ajutor.

Cu mîncarea pe care o aveam în traistă, pregătirăm o mică gustare, înveselind-o cu rîsete şi glume. Căci omul devine vesel fără să vrea atunci cînd călătoreşte primăvara prin Balcani, într-o zi frumoasă şi într-o tovărăşie plăcută.

În cîrciumă nu eram singuri. Într-un colț ședeau tăcuți alți doi călători. Mergeau pe jos, după cum se vedea după toiegele lor de drum, iar după hainele ce le purtau nu păreau să fie bulgari. Unul dintre ei, cu fața păroasă și arsă de soare, cu ochi negri și lucitori, purta un surtuc vechi, de culoare verde, croit scurt. Jiletca și pantalonii erau cam rupți, iar la gît, în loc de cravată, își înfășurase un fel de basma dintr-o pînză mai groasă. Pălăria lui cu boruri mari, ponosită și trasă mult pe fruntea încruntată, dădea acestui drumeț o înfățișare și mai sumbră, asemănîndu-l foarte mult cu tîlharii legendari de prin Abruzzi.

Tovarășul său, dimpotrivă, blond, alb la față, fără barbă, nu părea să fie italian și mai cu seamă calabrez ; figura lui era mult mai senină. Purta o bluză cenușie, scurtă, pantaloni albaștri, largi, o capelă turtită pe cap, împodobită cu o pană de cocoș — toate la fel de vechi și uzate. Doar în picioare purta opinci bulgărești. Erau desigur italieni, muncitori la calea ferată care se construia atunci de baronul Hirsch sau poate pe la vreo carieră de piatră.

Amîndoi erau tăcuți. Rareori scoteau o vorbă, privind mai mult către noi, voind parcă să afle ce vorbim și de ce rîdem.

Gustarea noastră și călătoria care-mi plăcea mă făcuseră deosebit de sociabil și expansiv. Voiam să cinstesc cu un pahar de vin pe simpaticii concetățeni ai lui Dante și Petrarca.

Dar unul dintre tovarășii mei clipi din ochi și-mi șopti:

— La ce bun ? Nu te băga cu ei...

— De ce ? întrebai, doar cu privirea.

— Nu-s oameni prea curați la suflet... parcă-i știu eu de undeva... adăugă el, tainic.

Îl privii din nou, ca un om care nu pricepe nimic.

— Hai să mergem... Nu-i de noi aici, zise el neliniștit.

— Tîlhari ? șopti celălalt tovarăș de drum.

— Mai rău, mai rău... mormăi primul.

Această discuție îmi stăvili veselia. Ne ridicarăm ca să plătim. Cînd deschisei portmoneul în fața tejghelei cîrciumarului, nu știu prin ce împrejurare unul dintre străini — cel alb la față — se găsi și el acolo ; observai îndată că reușise chiar să-și arunce ochii și pe galbenii

mei, în timp ce întindea mîna ca să ia peste tejghea un pachet de foiţă de ţigări. Mişcarea asta însă mă lăsă să zăresc şi eu sub bluza lui descheiată capetele a două revolvere şi mînerul alb, de os, al unui pumnal uriaş...

Asemenea arme grele, la un biet drumeţ ce mergea pe jos, nu era ceva obişnuit. Desigur că şi tovarăşul său, dacă l-ar fi dezbrăcat cineva de surtucul său zdrenţăros, ar fi semănat cu un întreg arsenal — ba chiar şi după faţă se vedea că e un adevărat Fra Diavolo ! Prudenţa tovarăşului meu era deci întemeiată ; aveam de-a face cu nişte bandiţi ! Acuma însă parcă mă înspăimînta mai mult cel blond...

Pornirăm pe poteca muntelui. La prima cotitură, întoarserăm capul înapoi şi constatarăm cu bucurie că amîndoi rămăseseră încă în cîrciumă. Întîmplător, un jandarm mergea pe acelaşi drum cu noi. Răsuflarăm uşuraţi.

Intrarăm în pasul cel larg de la Troian[1] şi drumul şerpuia prin pădurea verde de carpen, care îmbrăca pe atunci tot muntele. Tufele acestea deveneau tot mai înalte şi mai bogate, cu cît urcai mai sus, zăgăzuind ca două ziduri numeroasele cotituri ale drumului. Din interiorul pădurii, răsunau vesel trilurile privighetorilor. Caii de munte, costelivi, păşeau încet, dar vioi pe drumul pietros şi stricat de şuvoaiele de apă care-l mîncaseră, semănîndu-l cu gropi şi şanţuri. Sforăiau de plăcere, trăgînd prin nările lor largi aerul răcoros de munte. Cu cît urcam mai sus, cu atît se lărgea şi panorama din vale, iar priveliştea devenea şi mai încîntătoare. Priveam cu nesaţ şi nu mă mai săturam admirînd acest peisaj pitoresc, aceste frumuseţi de rai ce se află între Munţii Balcani şi Bogdan. Ca să le pot contempla liniştit, lăsai liber frîul calului, încrezător în instinctul lui. Mă oprii chiar pe alocuri. De la o vreme, îmi dădui seama că tovarăşii mei o luaseră mult înainte şi că rămăsesem singur în pădure. Abia atunci mi-amintii din nou de cei doi italieni dubioşi şi mă uitai înapoi, dar drumul era pustiu. Avui o senzaţie neplăcută, mă trecură chiar fiori reci, căci în Turcia orice

[1] Veche trecătoare prin Munţii Balcani (1648 m. înălţime), utilizată încă din antichitate, fiind drumul cel mai scurt de la Plovdiv spre Dunăre.

pădure ascunde în ea destule primejdii. Fiecare tufiş mai des putea adăposti o ceată de haiduci, orice freamăt de frunze putea aduce după el o crimă, de oriunde putea ieşi un ucigaş, aşa cum din jungla indiană putea să apară un şarpe boa, un tigru sau o panteră. Pasurile de munte, adică locurile cele mai romantice ale Bulgariei, erau în acelaşi timp şi cele mai periculoase ; toate tufişurile pe aceste meleaguri povesteau prin freamătul frunzişului lor nu legende poetice cu nimfe şi zîne, ci întîmplări sîngeroase, de groază şi moarte. De aceea, cînd călătorea cineva singur, desişurile semănau a capcane, iar foşnetul lor era misterios şi înfiorător ca şoapta unui complot... Închipuirea presăra pretutindeni urme îngrijorătoare. Ea te făcea să cauţi şi să zăreşti mereu printre tulpinile înfrăţite ale copacilor şi printre ramurile lor împletite cînd ţeava unei puşti arnăuţeşti, cînd turbanele unor tîlhari, cînd poalele veşmintelor lungi ale cerchezilor ascunşi în tufişuri.

Singurătatea din jurul meu mă apăsa... Strigai o dată, strigai de două ori, doar mi-o răspunde cineva, doar oi auzi un glas de om, dar nu-mi răspunse decît ecoul... Înfipsei energic călcîiele în coapsele calului, însă şi el era obosit. Peisajul devenea din ce în ce mai duşmănos. Soarele dogorea, vîntul nu mai adia, pădurea amuţise ; se auzea doar bîzîitul unui roi de muşte, şi acesta supărător de tare în liniştea aceea de moarte... Mergeam acum printre doi pereţi de arbori. Greu s-ar fi putut găsi un loc mai potrivit pentru un tîlhar, care ar fi vrut să ucidă. La o cotitură, întorsei instinctiv capul înapoi şi tresării : văzui pe cei doi italieni care apărură pe drum şi dispărură deodată în tufiş. Înţelesei totul : drumul făcea aici o cotitură bruscă ; desigur, aceştia o luaseră de-a dreptul prin tufişuri, ca să-mi iasă înainte şi să-mi taie calea, crezînd că nu i-am văzut... Atunci înfipsei straşnic călcîiele în coastele calului. Cînd ajunsei aproape de punctul de întîlnire, văzui că cei doi tîlhari veneau pe o potecă... Ne mai despărţeau cîţiva paşi doar ! Atunci mînai calul nebuneşte, fără să mai ţin seama de gropile drumului mîncat de ape şi nici de prăpastia de-a lungul căreia treceam. Dar, din nefericire, drumul era din ce în ce mai anevoios ; tăiat în stînci ascuţite, alcătuia acum un fel

de trepte neregulate şi abrupte, aproape imposibil de urcat. Pe o astfel de treaptă calul alunecă uşor şi căzu. Picioarele îmi rămaseră prinse în scările de la şa şi îmi dădui seama cu groază că animalul, speriat de căzătură, în sforţările pe care le făcea ca să se ridice, aluneca, împreună cu mine, fără putinţă de scăpare, spre prăpastia adîncă. Dădui un strigăt... În aceeaşi clipă văzui deasupra capului meu figurile tîlharilor... Cel blond scoase repede pumnalul... Îmi simţii îndată picioarele desprinse din scările fatale şi mă trăsei repede într-o parte. Calul, apucat de frîu şi uşurat de povara din spate, se ridică numaidecît, tremurînd din cap pînă-n picioare, simţind instinctiv groaznica primejdie din care scăpase.

Atunci abia îmi venii şi eu în fire.

— *Grazzia, signore,* îndrugai către cei doi „tîlhari", care jucau acum rolul de salvatori, profund tulburat de teamă şi recunoştinţă. Şi, ameţit încă, scosei maşinal portmoneul şi le întinsei tot ce era într-însul, adică sîmburele viitoarei mele averi. Italianul cel blond nu primi şi zise:

— *No, no no !*

Mă ajutară împreună să încalec.

— *Grazzia, grazzia, signore...* repetai eu singurele cuvinte italieneşti pe care le cunoşteam, pornind apoi din nou la drum

Cei doi tîlhari dispărură iarăşi în pădure.

La prima cotitură a drumului îmi ieşi înainte Zdravko, cărăuşul meu, care se întorcea să mă caute.

Tovarăşii mei, neliniştiţi de dispariţia mea, mă aşteptau sus, într-o poiană. Eram destul de necăjit, dar nu le destăinuii nimic din strania mea întîmplare, căci mi-era ciudă de cele întîmplate şi, mai ales, simţind că mai tremur încă, mi-era teamă să nu-şi rîdă de mine.

Totuşi, cînd ajunserăm la Troian, mai întrebai încă o dată pe unul dintre ei :

— Cine erau italienii aceia pe care i-am găsit la hanul din Karnar ?

Mă privi cu înţeles.

— Nu ţi-am spus o dată ? Ce mai...

Şi făcu un gest, care însemna că nu vrea să vorbească mai mult de un lucru atît de primejdios.

— Haiduci ? şoptii eu.

— Ce haiduci ! Haiducii haiducilor ! zise el.

— De unde-i cunoşti ?

— Îl cunosc doar pe unul... Ce mai... Fereasca Dumnezeu să dai ochi cu asemenea oameni !

Şi figura acestui prudent tovarăş deveni şi mai misterioasă.

Degeaba mă chinuii eu să-l trag de limbă şi să aflu ceva mai desluşit.

Dar de păţania mea nu spusei nimic.

*

Doi ani mai tîrziu, mă întorceam, viu şi nevătămat, în oraşul meu natal, fără a fi izbutit să ajung în România nici Cresus, şi nici Rotschild. În locul grămezii de aur, tata văzu cu groază cum întindeam în faţa lui o mulţime de caiete cu sfîşietoare ode şi poeme !...

În primele zile după sosirea mea, m-am dus să fac o vizită prietenului meu K. Am găsit acolo o mulţime de tineri. Apariţia mea neaşteptată i-a surprins : schimbau între ei, pe furiş, priviri şi şoapte semnificative. Am înţeles pe dată tulburarea lor şi mi-am dat seama de caracterul adunării ; de două-trei zile circula zvonul că diaconul Levski ar fi în oraş ; fără îndoială, această adunare fusese convocată de el sau pentru el.

— Domnule K., mă adresai eu gazdei, cu voce tare şi aproape nemulţumit, toate şoaptele astea sînt o ruşine, prezentaţi-mă, vă rog, şi pe mine Apostolului şi eroului bulgar Levski !...

La aceste cuvinte ale mele se făcu deodată linişte deplină.

Mulţi întoarseră capul spre uşa unui chiler, care se deschise scîrţîind.

Din chiler apăru un tînăr îmbrăcat în haine ţărăneşti.

— Păi, noi ne cunoaştem de mult, zise el vesel, apropiindu-se de mine.

— Ah, dumneavoastră eraţi ? ! strigai eu înmărmurit, recunoscînd în acest ţăran pe italianul cel blond, cu bluza albastră, de pe povîrnişul de la Karnar, acela care tăiase cu pumnalul frînghiile scărilor de la şaua calului meu.

Ne îmbrățișarăm călduros și ne sărutarăm în fața comitetului de curînd ales și care rămase uluit văzînd cele ce se petreceau. Intrai și eu în comitet.

Așa l-am cunoscut pe Levski.

Cine era celălalt tovarăș, italianul cel negru de pe povîrnișul de la Karnar, n-am aflat : fără îndoială că era și el tot un apostol.

1892

O BULGĂROAICĂ

(Episod istoric)

AFERIM, BABO, MAŞALLAH !

(Cîntec popular)

I

În după-amiaza zilei de 20 mai 1876 — zi în care ceata lui Botev fusese zdrobită la Vola în Munţii Vraţei şi Botev însuşi căzuse străpuns de gloanţele poterei de cerchezi condusă de cumplitul Geambalaz — un grup de femei stătea pe malul stîng al Iskerului din faţa satului Liutibrod aşteptînd să treacă rîul cu barca.

Prea puţine din ele ştiau ce se petrecuse în ziua aceea, ba altora nici nu le păsa. Zgomotoasele potere, care de două zile treceau mereu pînă dincolo de Vraţa, n-aveau nimic cu ele, şi de aceea femeile îşi vedeau mai departe de muncile cîmpului. E drept că se aflau aici numai femei ; bărbaţii nu îndrăzneau să iasă la cîmp. Cu toate că teatrul luptelor dintre ceată şi potere era destul de departe de Liutibrod, zvonul lor adusese şi aici nelinişte şi bărbaţii erau cu ochii în patru. Tot în aceeaşi zi sosiseră în sat cîţiva soldaţi turci, ca să urmărească pe cei bănuiţi că ar putea avea legături cu cetaşii ; la mal, unde era barca cea mare, alţi cîţiva soldaţi observau pe cei care treceau de o parte şi de alta a rîului. În clipa asta barca era la celălalt mal şi ţărăncile aşteptau nerăbdătoare să se întoarcă, pentru ca să le ia şi pe ele. În sfîrşit, barca se întoarse. Barcagiul, un ţăran din Liutibrod, năimit de

sat la treaba asta, sprijini lopata în prundiș ca s-o tragă la mal și strigă apoi spre femei :

— Haide, fă, mai repede !

În aceeași clipă se iviră pe drumul dinspre Celopek doi jandarmi călări. Descălecară în grabă și împrăștiară femeile, care erau gata să dea năvală în barcă. Unul dintre jandarmi, un turc burduhănos și bătrîn, plesni cu cravașa și le înjură.

— Înapoi, scroafe ghiaureşti ! La o parte !

Femeile se dădură în lături, ca să aștepte iarăși.

— Plecați de-aici, ticăloaselor ! strigă celălalt jandarm și se repezi la ele cu biciușca. Femeile o luară la fugă, țipînd.

În acest timp barcagiul trăgea caii în barcă. Se urcară și jandarmii, iar burduhănosul se întoarse spre barcagiu strigînd furios :

— Să nu mai iei nici o căţea ! Să nu le văd pe aici ! Și le amenință sălbatic.

Femeile, mîhnite, o porniră înapoi pe lîngă tarlale.

— Stai puțin, agă ! Stai, te rog ! strigă o țărancă, ce venea alergînd dinspre Celopek.

Jandarmii își ridicară privirile spre ea.

— Ce vrei, fă ? întrebă în bulgărește burduhănosul.

Era o femeie de vreo șaizeci de ani, înaltă, costelivă, cu înfățișare bărbătoasă. Ținea în brațe un copil înfășurat într-o cergă ruptă.

— Lasă-mă să trec și eu, agă ! Lasă-mă ! Să-ți dea Dumnezeu sănătate și ție, și copiilor tăi !

— Tu ești, Iliițo ? Ah, a naibii ghiauroaică !

O cunoștea pentru că-i făcuse niște plăcinte în sat, la Celopek.

— Eu sînt, hagi Hasan-aga. Lasă-mă, pentru copilașul ăsta !

— Unde duci viermele ăsta ?

— E nepotu-meu, hagi. Maică-sa a murit, el e bolnav... mă duc la mînăstire.

— Ce să faci acolo ?

— Să-i citească, hagi, de sănătate, vorbi rugătoare țăranca, cu ochii plini de spaimă.

Hagi Hasan și tovarășul său se așezară în barcă.

Barcagiul ridică lopata.

— Pentru Dumnezeu, agă, fă binele ăsta! Gîndeşte-te că ai şi tu copii!... O să ne rugăm pentru tine!

Turcul se gîndi puţin şi zise apoi cu dispreţ:

— Haide, intră, măgăriţo!

Ţăranca sări repede în barcă şi se aşeză lîngă barcagiu. El întoarse barca, care prinse a pluti pe apele tulburi ale Iskerului umflat de ploi; undele lui luceau cu sclipiri argintii în lumina soarelui ce asfinţea, coborînd printre nori, ca să se culce după stîncile munţilor.

II

Într-adevăr, biata bătrînă din Celopek se grăbea să ajungă cît mai curînd la mînăstire. Strîngea la piept copilaşul, nepoţelul ei de doi ani, orfan şi bolnav. Abia mai respira. De două săptămîni se topea văzînd cu ochii; degeaba încercaseră şi leacuri băbeşti, şi băi, ba merseseră şi la doctor, la Vraţa. Îi citise şi popa din sat: totul fusese în zadar. Mai rămăsese ultima nădejde la Sfînta Fecioară. „Să-i facă o slujbă la mînăstire, să-i citească copilului!“ Aşa ziceau şi femeile din sat. Cînd îl văzu acum, după-masă, se sperie: parcă era mort. Hai, repede! De ne-ar ajuta Sfînta Fecioară... Cu toate că se stricase vremea, ea pornise spre mînăstirea „Maica Precista“ de la Cerepiş. Dar pe cînd trecea prin pădurea de stejar, ca să coboare la Isker, îi ieşise în cale un flăcăiandru îmbrăcat în haine ciudate, cu fireturi pe piept şi cu puşcă. Era tras şi galben la faţă.

— Pîine... Pîine, mătuşico! Sînt mort de foame! zise el tăindu-i drumul.

Îndată îi dădu prin cap: „Să ştii că e dintr-ăia pe care-i hăituiesc acuma! Doamne, Dumnezeule!“ murmură baba Iliiţa, speriată. Căută în traistă şi văzu că a uitat să ia pîine. Rămăseseră pe fundul ei doar cîteva coji uscate. I le dădu.

— Ce zici, mătuşă, oi putea oare să mă ascund în satul ăsta?

Auzi ! Să se ascundă în Celopek ! Păi, acolo e foc acuma, or să-l dea pe mîna turcilor ! Mai ales cu hainele astea !

— Nu se poate, fiule, nu se poate ! îi spuse ea, uitîndu-se cu milă la fața lui chinuită, pe care se așternuse acum deznădejdea. Se gîndi apoi puțin și adăugă : Ascunde-te, fiule, deocamdată în pădure, să nu te vadă careva, Așteaptă-mă în noaptea asta, pe-aici, pe aproape, ca să pot da de tine. O să-ți aduc și pîine, și vreo haină ceva... cu astea, nu se poate. Sîntem și noi creștini !

Fața cea suptă a flăcăului se lumină acum de nădejde.

— O să te-aștept, mătușico ; du-te acum, mulțumesc !...

Și îl văzu cum se pierde prin pădure, șchiopătînd. I se umplură ochii de lacrimi. O luă la fugă în vale. Gîndea : „Să fac binele ăsta... Sărmanul ! Vai de el !... Poate s-o milostivi și Dumnezeu de viața copilului ! Sfîntă Fecioară, ajută-mă măcar să ajung la mînăstire ! Doamne, apără-l, e bulgar și el și a venit să-și dea viața pentru credința noastră creștinească !“

Hotărî să spună totul starețului, un bătrîn milostiv și bun bulgar, să ia pîine și haine țărănești și, îndată ce-o citi copilașului încă pe întuneric, să-l găsească pe fugar.

Acum alerga cu puteri întreite, ca să scape, de-o vrea Dumnezeu, două vieți.

III

Noaptea acoperise cu vălul ei mînăstirea de la Cerepiș. În cheile Iskerului, sub cerul întunecat, tăcerea era înspăimîntătoare ; doar apa clocotea jos în vale, monoton și jalnic, pierzîndu-se cu vuiet surd după zidurile înalte ale stîncilor ce-o străjuiau. În față se ridicau, negri, pereții stîncoși — „Colții Babei“. Stăteau acolo mohorîți, cu văgăunele lor întunecate, cu obeliscurile lor singuratice, ascunși în întuneric, cu vulturii dormind pe creste. Dormea și mînăstirea, mută și pustie.

Deodată bătu cineva în poartă.

Ciinii se porniră pe lătrat. Se auzi bătînd din nou, a doua oară, a treia oară. În curte se ivi un argat; în aceeaşi clipă ieşi din chilie şi un călugăr, doar în poturi, fără rasă.

— Ivane, ia vezi cine bate? zise călugărul şovăind, rezemat de parmaclîcul cerdacului, pe care se vedeau întinse nişte haine negre.

În poartă se bătu iarăşi.

— Trebuie c-o fi vreunul din „ăia"! Acum ce facem? Nu dau drumul! Nu-i nici stareţul aici... Stai! Întreabă mai întîi!

— Cine-i acolo? strigă argatul şi ascultă apoi. Pe urmă zise: Parc-ar striga o femeie.

— Ce femeie te-a găsit la vremea asta? Ăia sînt, sau turcii... Turcii trebuie să fie. Noaptea asta or să ne ucidă. Vin aici să caute... Dar aici nu-i nimic, nu dau voie la nimeni... Doamne, îndură-te!

Vocea de afară se auzi iar.

— E o femeie care strigă! repetă argatul. Care eşti?

— Mătuşă-ta, Ivane. Iliiţa din Celopek! Deschide... Oh, deschide odată! Să-ţi ajute Dumnezeu!

— Eşti singură? întrebă argatul.

— Singură, Ivane, doar cu nepoţelul.

— Vezi să nu fie vreo cursă! zise părintele Eftimie către argat.

Ivan îşi mai veni în fire, se apropie de poartă şi se uită prin oblonaş. Cînd se încredinţă şi călugărul, pe cît îl lăsa întunericul, că afară e o femeie şi că e singură, porunci lui Ivan să deschidă. Poarta se crăpă cît să intre ţăranca şi se încuie îndată.

— Lua-te-ar cel cu coarne! Ce cauţi aici, Iliiţo? întrebă de-a dreptul călugărul.

— Am venit cu nepoţelul meu. E tare bolnav, e rău... unde e părintele stareţ?

— E plecat la Berkoviţa. Ce-ai cu el?

— Voiam să-i citească... Dar acuma?... Citeşte-i tu!

— La miezul nopţii? Ce să-i fac eu dacă-i bolnav? mormăi supărat călugărul.

— Tu n-ai ce să-i faci, dar Dumnezeu e atotputernic.

— Acuma mergi mai bine de te culcă şi mîine om mai vedea noi...

Dar ţăranca se ruga, stăruia tare. Pînă mîine cine ştie ce se mai întîmplă. Copilul e rău de tot, boala nu aşteaptă. Numai Dumnezeu ne mai poate ajuta. Va plăti cît trebuie.

— Eşti nebună, femeie ! Ne faci să deschidem biserica în miez de noapte, să dea năvală răsculaţii sau turcii, să prade mînăstirea !

Şi mormăind aşa, intră în chilie ; ieşi după două minute în rasă, dar cu picioarele goale în încălţări şi cu capul gol.

— Haide !

Ea îl urmă în biserică. Călugărul aprinse o lumînare de ceară, îşi puse epitrahilul şi luă cartea de rugăciuni.

— Adă bolnavul aici !

Iliiţa apropie copilul de lumină. Faţa lui era galbenă ca ceara.

— Păi, a murit ! observă călugărul. Dar ochişorii copilului, prăvăliţi în fundul capului, se deschiseră tocmai atunci, de parc-ar fi vrut să dezmintă aceste cuvinte, lucind ca nişte stele la reflexele lumînării.

Călugărul ridică epitrahilul aşezîndu-i-l pe cap şi citi la repezeală molifta de sănătate ; făcu semnul crucii deasupra copilului şi închise cartea. Ţăranca îi sărută mîna, lăsînd în ea doi groşi.

— Dacă îi e scris să trăiască, o să trăiască... Acum du-te de te culcă în cerdac. Şi călugărul porni cu lumînarea spre uşă.

— Stai puţin, părinte Eftimie... zise ţăranca, oarecum nehotărîtă.

El se întoarse.

— Ce mai e ?

Ea scăzu glasul şi vorbi :

— Mai am să-ţi spun ceva... că doar sîntem creştini...

Călugărul se supără :

— Ce vrei să-mi spui şi ce creştini ? Haide, du-te şi te culcă, să nu mai ardă lumînarea, că poate o vede careva de sus şi vine să tragă aici...

Prin „careva“ călugărul înțelegea pe „răsculați“ și țăranca știa asta. Pe față i se văzu îngrijorarea, iar glasul îi tremură :

— Nu te teme, n-o să vină nimeni... Și apoi, cu glas mai tainic : Cînd veneam din sat, acolo, în pădure la noi...

Pe fața încruntată a monahului se văzură frica și mînia. El înțelese că femeia asta voia să-i spună ceva primejdios și strigă :

— Nu vreau să aud nimic și nici să nu-mi spui. Ceea ce știi, o știi pentru tine. Ori ai venit aici ca să dai foc mînăstirii ?

Țăranca mai voi să spună ceva, dar la acest răspuns își înghiți vorba ; porni deznădăjduită după călugărul cel mînios și ieși în curte.

— Păi, eu n-o să rămîn noaptea asta aici ! zise țăranca.

Călugărul o privi mirat.

— Dar ?

— Plec chiar acum...

— Ești nebună...

— Nebună sau nu, eu plec. Mîine dimineață în zori m-așteaptă atîta treabă ! Dați-mi niște pîine, că tare mi-e foame...

— Pîine cîtă vrei... Dă-i, măi Ivane ! Dar eu poarta încă o dată n-o mai deschid.

Totuși, țăranca se pregătea de plecare. Părintele Eftimie fierbea. Să deschidă iar poarta ? Era primejdios. S-ar putea să dea năvală oameni răi... Cine știe ce se mai poate întîmpla... Pe urmă îi străfulgeră prin cap că femeia asta, care-i văzuse și se întîlnise cu ei, ar putea aduce vreo belea pe capul mînăstirii dac-ar simți-o turcii. Nu, mai bine să plece de-aici, să i se șteargă urma.

— Haide, du-te ! zise el.

Țăranca lăsă copilul lîngă parmaclîc, luă jumătatea de pîine pe care i-o adusese Ivan și-o băgă în traistă, apucă iarăși copilul în brațe și ieși. În urma ei trîntiră poarta ferecînd-o.

IV

Baba Iliița porni în noapte spre Isker ; de partea cealaltă o aștepta cetașul. Era foarte îngrijorată. Nu cutezase și nici nu putuse să se sfătuiască cu călugărul cel mînios, care o întîmpinase în lipsa starețului. Urcă dealul din spatele mînăstirii și apucă pe drumul care suia deasupra Iskerului. În semiîntunericul nopții se puteau vedea destul de bine crestele munților golași, ziua încruntați, iar acum înfricoșători... Avea atîta nelinişte şi spaimă în suflet, încît totul i se părea înfiorător. Cînd ajunse pe culme, la ulmul cel mare, Iliița se așeză pe pămîntul rece, ca să se odihnească. Munții cei singuratici dormeau, pretutindeni domnea o liniște de moarte ; numai rîul vuia jos, undeva în beznă, unde, printre stînci, se ascundea acum și mînăstirea cu turlele și cerdacurile ei, în care nu licărea nici o luminiță. Din dreapta se auzi, în Liutibrod, lătrat de cîini. Iliița o porni iar, dar nu se îndreptă spre sat, pe unde îi era teamă să treacă, ci o luă pe sub malul surpat și coborî în fugă peste ogoare.

Curînd se pomeni jos, chiar pe malul Iskerului.

Barca era la țărm. Iliița se îndreptă spre coliba în care dormea barcagiul, ca să-l scoale și să-l roage s-o treacă dincolo. Dar în colibă nu era nimeni, se vede că barcagiul se temuse să rămînă aici peste noapte. Se miră și ea ce să facă. Veni iar la barcă. Iskerul vuia strașnic și, cînd văzu luciul undelor lui întunecate, o trecură fiorii. Ce să facă ? Să aștepte pînă dimineață ? Nici nu se putea gîndi la una ca asta, cu toate că în Liutibrod primii cocoși cîntau de revărsatul zorilor. Ce să facă ? Nu-i rămînea altceva decît să încerce singură să treacă dincolo; văzuse doar cum se vîsleşte... I se păru primejdios, dar n-avea de ales dacă voia să prindă flăcăul care o aștepta acum în pădure, mort de foame, chinuit de nelinişte şi teamă. Atunci lăsă copilașul pe nisip — uitase cu totul de el ! — și se aplecă să dezlege lanțul bărcii prins de un par. Deodată tresări : lanțul nu era legat, ci încuiat cu un lacăt ; îl încuiaseră desigur turcii, ca să nu mai treacă nimeni în timpul nopții. Se ridică năucită. Cocoșii

cîntau acum şi mai des în Liutibrod, spre răsărit cerul se luminase puţin — după un ceas-două avea să se crape de ziuă. Oftă cu neputincioasă deznădejde şi îşi încordă toate puterile ca să rupă lanţul sau să spargă lacătul. Dar îşi dădu repede seama că era cu neputinţă. Se ridică gemînd şi oftă din adîncul inimii. Deodată se aplecă a treia oară, apucînd parul cu amîndouă mîinile, ca şi cum ar fi vrut să-l scoată din pămînt. Parul, înfipt adînc, stătea acolo de ani de zile ca pironit. Îşi îndoi, îşi întrei puterile, mîinile ei crăpate se încordară, subsuorile se întinseră ca nişte arcuri de oţel, oasele trosniră de sforţare şi broboane de sudoare fierbinte începură să-i curgă pe obraz. Gemînd, obosită de parcă ar fi tăiat un car de lemne, ea se ridică, se odihni puţin şi iarăşi îl apucă. Cu noi puteri începu să se învîrtească în jurul lui, frîntă în două în încordarea ei de a-l clinti. Pieptul ei supt de bătrîneţe gemea din greu, picioarele i se înfundară pînă la pulpe în nisip, dar după lupta asta înverşunată, care ţinu vreo jumătate de ceas, parul se clinti, gaura se lărgi şi în cele din urmă izbuti să-l scoată din pămînt. Lanţul zornăi surd în întuneric.

Iliiţa oftă, de data asta triumfător, şi se lăsă pe nisip, zdrobită... După cîteva minute, barca plutea pe undele tulburi, ducînd-o pe Iliiţa, pe copil şi parul.

V

Aici Iskerul, scăpat din gîtuirea stîncilor, se revărsa larg şi curgea printre malurile scunde şi oable. Barca plutea dusă de curent, nesupunîndu-se lopeţii, pe care bătrîna o mînuia cu stîngăcie. Din această cauză se îndepărtă de locul unde trăgea de obicei. Iliiţa urmărea îngrijorată să nu se apropie iar de malul pe care-l părăsise. În sfîrşit, un vîrtej o împinse aproape de celălalt mal şi ţăranca, după multe chinuri, sprijini botul bărcii de ţărm. Coborî cu copilul în braţe şi o porni fără zăbavă la deal, spre pădure. Cînd intră în ea şi se apropie de lo-

cul unde întîlnise cetaşul, văzu o umbră printre ramuri şi-şi dădu seama că-i el. Cetaşul o întîmpină.

— Bună, flăcăule ! Ia de aici !

Şi ea scoase pîinea şi i-o întinse, ştiind că mai întîi de pîine avea nevoie cetaşul.

— Mulţumesc, mătuşico ! răspunse el mişcat.

— Stai puţin, îmbracă asta pe deasupra, zise ea, dîndu-i haina cu care acoperise copilul. Am luat-o de la mînăstire, fără să mă vadă, iartă-mă, Doamne, pentru păcatul ăsta...

Iliiţa luase la plecare haina ce atîrna pe parmaclîc, gîndind că e a argatului, ca să i-o ducă cetaşului. Abia cînd flăcăul o îmbrăcă, ea văzu, mirată, că e rasa călugărului.

— Nu-i nimic, o să-mi ţină cald, zise el, înfăşurîndu-şi trupul îngheţat cu haina cea aspră, de şiac.

Porniră. Cetaşul mergea îmbucînd cu lăcomie, tremura de frig şi şchiopăta straşnic. Era un flăcău de douăzeci de ani, înalt şi subţire. Barba abia-i mijise. Ca să-l lase să mănînce, femeia nu-l întreba nici cine-i şi nici de unde e de loc, vorbindu-i cu glas molcom ; pînă la urmă, curiozitatea învinse şi ea îl întrebă de unde vine. El îi povesti că nu coboară din munţi, ci vine din cîmpie. Se rătăcise de ceată în noaptea aceea în viile de la Vesleţ şi ajunsese pînă aici, trecînd prin mii de primejdii ; nu mîncase de două zile şi de două nopţi, era frînt de oboseală, cu picioarele rănite şi cu frica-n suflet. Acum fugea în munţi, să-şi găsească tovarăşii, sau să se ascundă.

— Fiule, tu nu poţi să mergi, îi zise ea, dă-mi puşca, să-ţi fie mai uşor.

Şi-i luă puşca în mîna stîngă, strîngînd cu dreapta copilul.

— Haide, flăcăule haide !

— Şi unde mergem acum, mătuşico ?

— Cum unde ? Acasă !

— Adevărat ? Îţi mulţumesc, eşti o femeie bună ! răspunse flăcăul mişcat pînă la lacrimi şi se aplecă de să-

rută mîna cea crăpată de muncă și care ținea strîns copilașul.

— Oamenii sînt speriați acuma și m-ar arde de vie dacă m-ar simți, urmă țăranca, dar cum să te las aici, nu poți să fugi și-or să te găsească cerchezii, bătu-i-ar Dumnezeu, că sînt și în sat. De ce-ați făcut asta, băieți? Crezi că împărăția asta blestemată se răstoarnă așa de ușor ? !... V-au ucis ca pe niște pui de găină. Dar văd că nu mai poți merge la deal !

Și ea luă și pușca în mîna dreaptă, iar cu stînga îl apucă de subsuoară. Se afundară în pădurea de stejar. Printre arbori cerul se lumina tot mai mult spre răsărit, cocoșii din Celopek cîntau pe întrecute, stelele păleau. Se crăpase de ziuă și, mergînd de-a dreptul, ar fi făcut pînă la Celopek doar o jumătate de ceas, dar așa cum mergea flăcăul n-ar fi ajuns nici în două ceasuri. Bătrîna se îngrijoră. De-ar fi avut aripi, l-ar fi luat să zboare cu el. Cetașul privi spre cer.

— Se crapă de ziuă, mătușă, zise el.

— Asta-i rău. N-o să ajungem la timp ! oftă ea.

Mai merseră încă puțin. În fața lor se auziră voci. Țăranca se opri.

— Așa nu merge, băiete, să facem altfel...

— Cum să facem, mătușă ? întrebă flăcăul, care vedea în această femeie pe maică-sa, pe mîntuitorul său, providența sa.

— Ascunde-te în pădure și stai aici pînă deseară. Cînd s-o înnopta o să coborîm în sat și o să te ascund în casă.

Flăcăul găsi și el că așa era mai bine. Țăranca îi dădu pușca înapoi.

— Rămîi cu Dumnezeu ! Zicînd acestea, Iliița își aminti de copilaș și, după ce-l atinse cu mîinile, izbucni în plîns. Oh, păcatele mele ! A murit ! Mînuțele-i sînt reci ca gheața !

Cetașul se opri, ca trăsnit. Durerea asta a țărăncii îl doborî ; voi să spună ceva, s-o mîngîie, dar nu putu să scoată nici o vorbă. Își dădu seama că nu mai avea nici un drept să aștepte vreun ajutor de la această generoasă

femeie, a cărei inimă era acum zdrobită de marea ei durere.

— Oh, păcatele mele, porumbelul meu !... striga ea disperată, uitîndu-se la fața copilașului.

Cetașul o porni prin pădure, zguduit și deznădăjduit. Dar bătrîna, cu glasul înecat de plîns, strigă :

— Băiete ! Ascunde-te bine ! Deseară să te găsesc tot aici...

Și se pierdu printre copacii întunecați.

VI

În dimineața aceea, soarele apăru strălucitor pe albastrul cerului, care de cîteva zile fusese tot noros și mohorît. Minunata vale a Iskerului, ce se întinde de la stînca lui Șișman încolo, era acum fermecătoare în haina ei verde de primăvară, încinsă de brîul argintiu al undelor care sclipeau în razele soarelui. Aici, la stînca lui Șișman, se termina odiseea lui din cheile strîmte prin care se strecura, trecînd cînd printre culmi abrupte, acoperite de fagi și stejari, cînd pe sub stîncile nalte și înfricoșătoare, sfîrtecate de peșteri cu castele, obeliscuri ciudate, dăltuite de jocul straniu al forțelor naturii și al timpului.

Nu se ridicase bine soarele, cînd pe drumul dinspre Vrața apăru o unitate de călăreți turci, iar în urma ei, din lanurile de secară, drumul se înnegri de gloata pedestrașilor, al cărei capăt nu se vedea.

Curînd, călăreții și pedestrașii ajunseră aproape de Isker și se opriră. Cei din urmă să tot fi fost vreo trei sute ; în frunte mergeau turci-bașibuzuci, înarmați cu tot felul de arme, iar ceilalți, majoritatea cerchezi, erau înarmați și ei. După cîteva minute de așteptare, călăreții se dădură în lături, lăsînd loc cerchezilor să treacă înaintea lor.

Gloata asta zgomotoasă era condusă de renumitul fruntaș cerchez Geambalaz, un tîlhar sălbatic și sîngeros, venit

din Caucaz. Din pușca unuia dintre poterașii lui plecase glonțul care-l ucisese pe Botev cu o zi înainte.

Geambalaz, călare pe cal, se opri lîngă ruinele unei vechi biserici din fața pădurii de la Celopek. În stînga ei se ridicau steiuri și pereți de nestrăbătut, iar în dreapta se întindeau ogoarele și bostănăriile celor din Celopek, pînă hăt-departe, unde se înălța o movilă golașă. În pădurea ce cobora pe coastele abrupte se zărea printre copaci o tîrlă singuratică, părăsită de stăpînul ei.

Ochii tuturor erau acum îndreptați spre această pădure adîncă, pustie și liniștită, unde se ascundea cetașul. Dar potera nu-l hăituia pe el... În noaptea aceea se dăduse de știre din Vrața că, puțin înainte de revărsatul zorilor, o ceată de haiduci coborîse din munte și se ascunsese în desișul pădurii, socotind probabil să treacă Iskerul și să scape în culmile Balcanilor Mari.

Potera, însetată de sînge și încurajată de izbînda din ajun, aștepta porunca, în timp ce Geambalaz descălecase de pe cal, sfătuindu-se cu vreo cîteva căpetenii de bașibuzuci asupra felului cum trebuia dat atacul. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, înalt, oacheș, cu barbă neagră, purtînd o frumoasă haină cercheză. Era înarmat pînă-n dinți ; ochii lui aspri și fioroși luceau de sub gluga cercheză țuguiată și păroasă.

În clipa aceea, dinspre tîrlă se auzi o detunătură de pușcă, ce răsună prelung, repetată de ecoul munților.

— Haiducii ! Haiducii ! strigară cîțiva.

Ochii tuturor se îndreptară spre tîrlă, unde se vedea acum doar un ghemotoc de fum pe care vîntul dimineții începu să-l răsfire printre crengi. După o clipă de buimăceală, potera trase o salvă de puști și bubuitul puternic răscoli îndelung pădurea. Cînd fumul salvei se risipi, zeci de glasuri izbucniră deodată :

— L-au ucis pe Geambalaz !

Într-adevăr, Geambalaz zăcea doborît la pămînt. Glontele îi străpunsese gîtul și din gură i se prelingea o dîră de sînge. Fusese lovit de glontele tras din poarta tîrlei.

La această veste, panica izbucni şi întreaga poteră o luă la fugă, ascunzîndu-se fiecare pe unde nimeri. Trupul căpitanului fu ridicat la repezeală. Nici călăreţii nu se mai vedeau. Dar din pădure nu mai răsună nici un foc de armă.

După cîtăva vreme, văzînd că nu mai trage nimeni şi socotind că haiducii au fugit, o ceată de cerchezi mai curajoşi îşi luă inima în dinţi şi pătrunse în pădure dinspre drumul ce ducea la Celopek. După ce răscoliră pretutindeni, găsiră la rădăcina unui stejar cadavrul unui cetaş. Era un bărbat de vreo treizeci de ani, cu obrazul acoperit de o barbă neagră şi rănit la un picior. Rana fusese legată cu nişte zdrenţe. Cerchezii socotiră atunci că întreaga ceată fugise în munţi.

Într-adevăr, după moartea lui Botev pe culmea Vola, o parte din ceata lui, adică vreo patruzeci de oameni, sub conducerea voievodului erou Pero, rănit la picior, fugise în munţi. Rătăciră prin desişuri toată noaptea şi, frînţi de nesomn şi rupţi de foame, coborîră în zori în pădurea de la Celopek. Cetaşii dormiseră ca morţii, neştiind că potera e pe urmele lor.

Unul dintre gloanţele cerchezilor îl nimerise întîmplător pe Pero ; alte victime n-au fost. Dar cînd cerchezii cercetară şi tîrla, mai dădură peste un cadavru.

— Un popă haiduc ! strigară ei, miraţi.

Acolo zăcea, lungit la pămînt, un flăcău fără mustăţi, cu capul străpuns de gloanţe. Era îmbrăcat într-o rasă călugărească, dedesubtul căreia se vedea uniforma de cetaş, plină de sînge. După gura lui înnegrită de arsura prafului de puşcă, reieşea că se omorîse singur cu aceeaşi puşcă cu care îl doborîse pe Geambalaz. Dacă se întîlnise sau nu cu ceata în noaptea care se scursese — asta n-o ştia nimeni.

În ciuda obiceiului lor, de data asta başibuzucii nu mai tăiară capul cetaşului, ca să-l plimbe în vîrful spăngii, în chip de trofeu : moartea căpitanului lor nu-i mai lăsa s-o facă... Se mulţumiră doar să dea foc tîrlei, unde lăsară şi cadavrul. Ea fumegă pînă seara, cînd două potere uciseră

pînă la unul, jos, la malul Iskerului, lîngă stînci, treisprezece cetaşi ce coborîseră după-amiază din munţi ca să treacă rîul.

*

Iliiţa a murit de mult. Dar copilaşul, care fusese pe moarte, rămase în viaţă şi pînă azi e teafăr şi chipeş. Este maiorul P. Răposata lui bunică, povestindu-i aceste întîmplări, îi spunea adesea că el s-a însănătoşit atunci nu datorită rugăciunii făcute la repezeală de călugărul cel mînios, cît faptei bune pe care ea n-a putut, dar pe care a dorit din toată inima s-o facă.

octombrie. 1899

APOSTOLUL ÎN PRIMEJDIE

Într-o frumoasă zi de iunie, cîţiva jandarmi ieşiră pe poarta conacului. Se opriră cu toţii în mica piaţetă ce se întindea în faţă şi, după ce se sfătuiră cîtăva vreme în şoaptă, se răspîndiră care-ncotro.

Unul dintre ei, binecunoscutul Ali-ceauş — un turc negru, bărbos, cu o figură respingătoare şi buhăită — se îndreptă spre uliţa cu prăvălii, făcîndu-şi loc prin mulţimea zgomotoasă, care forfotea între cele două rînduri scunde de dugheni şi băcănii, uitîndu-se atent la unii oameni. Cînd ajunse la hanul lui Traikovici, se opri, privi cercetător atît hanul cît şi cîrciuma, îşi pipăi maşinal revolverul, ca să se convingă că e la locul său în tocul de piele, şi dădu să intre.

Tocmai în clipa aceea se ivi în faţa lui un jandarm. Ali-ceauş se opri în uşa hanului şi-l aşteptă.

— Ce-ai aflat ? îl întrebă el încet.

— Am cercetat pretutindeni, dar n-am găsit omul pe care-l căutăm, răspunse jandarmul, ştergîndu-şi ceafa asudată cu o batistă.

— Te-ai uitat bine ? Ai ţinut minte ? Nu prea înalt, de vreo douăzeci şi cinci de ani, blond, cu ochii cenuşii, slab, în haină neagră. Du-te şi la celălalt han. În primul rînd, la ochi să te uiţi : cenuşii, cenuşii ca oţelul ! îi mai spuse Ali-ceauş aspru şi poruncitor, în timp ce-şi rotea privirea în toate părţile, cercetînd pe oricine trecea pe lîngă han sau intra în el.

— Am înţeles, Ali-ceauş ! zise jandarmul şi plecă.

Omul despre care vorbeau cei doi jandarmi era Vasil Levski. Pe el voiau să-l prindă.

În vremea asta, neînfricatul Apostol venise de la Plovdiv la Sofia în chip de negustor de lînă, ca să organizeze acel comitet care mai tîrziu a rămas vestit în istorie prin atacarea şi jefuirea căruţei de poştă turceşti, ce transporta o mare sumă de bani pe la Arabakonak. Poliţia din Sofia, anunţată telegrafic de cea de la Plovdiv, era în picioare. Jandarmii roiau după el. Mai abil şi mai iute decît toţi, Ali-ceauş era acela care conducea de cîteva zile urmărirea, dînd poliţailor îndrumările necesare, împreună cu descrierea exactă a înfăţişării şi îmbrăcăminţii revoluţionarului.

De altfel, Diaconul se afla în mare primejdie ; totdeauna îndrăzneţ şi neînfricat pînă la nesocotinţă, convins de nepriceperea poliţiei turceşti, sigur de sine, încrezător poate în steaua lui, care-l scăpase de atîtea ori din ghearele duşmanilor, el nici nu bănuia măcar că i s-a luat urma şi nici prietenii săi din oraş nu prinseseră de veste, ca să-i găsească un adăpost mai sigur.

Privirile ascuţite ale lui Ali-ceauş se opriseră cercetătoare şi asupra cafenelei lui Ilcio, care era chiar alături de cîrciuma lui Traikovici şi, înainte de a se abate la han, el intră şi aici.

În cafenea se aflau patru oameni : un oaspete, un bulgar înalt şi gras, îmbrăcat în haine de oraş şi care fuma pe bancă o narghilea, Ilcio, cafegiul, care ascuţea un brici, iar în faţa oglinzii ucenicul său, care tocmai bărbierea un străin cu părul blond, îmbrăcat cu o haină neagră de şiac, întors cu spatele spre uşă.

Acesta din urmă era Vasil Levski.

Ali-ceauş dădu bineţe bulgarului cu narghileaua, pe care-l cunoştea, şi se îndreptă spre cafegiu, întrebîndu-l, chipurile nepăsător, dar încet :

— Ilcio, n-a venit aici, la han, un... negustor ? Şi turcul îi descrise în cîteva cuvinte chipul şi îmbrăcămintea Diaconului.

— Nu ştiu, Ali-ceauş, eu n-am de-a face cu hanul, răspunse cafegiul, văzîndu-şi liniştit de treabă, deoarece nici nu-l cunoştea pe Levski şi nici nu voia să afle de ce caută Ali-ceauş un asemenea om.

— Unul slab, cu... repetă Ali-ceauş, îndreptîndu-şi maşinal privirea spre Levski, căruia nu putea să-i vadă decît spatele.

Cu toate că amîndoi vorbiseră încet, convorbirea fu totuşi auzită de ceilalţi din cafenea.

Ucenicul şovăi şi briciul începu să-i tremure în mînă, gata să-i scape jos. Faţa i se făcu galbenă de frică. Bietul băiat ştia că-l bărbiereşte pe Levski !

Dar şi mai mult se schimbă la faţă bulgarul cel voinic, care stătea pe bancă trăgînd din narghilea. Faţa lui se făcu albă ca varul : era Hristo Kovacev, prietenul lui Levski, care-şi dădea seama că Diaconul este pierdut.

Chipul lui Levski, ce se vedea în oglindă, rămase calm, liniştit. Pe faţa lui ca de piatră nu tresări nici o vinişoară şi nu se văzu nici un semn de îngrijorare. Această stăpînire de sine supraomenească, atît de necesară, nu-l părăsea nici în clipele de cea mai mare primejdie cu care era presărată aventuroasa lui viaţă.

Ali-ceauş se aşeză pe bancă şi-şi aprinse o ţigară.

— Ce mai faci, Hristo-efendi ? Ai fost bolnav ? întrebă Ali-ceauş pe sofiot, văzîndu-i obrazul palid şi răvăşit.

— Nu... Ali-ceauş... Da... Nu ! De căldură... izbuti să îndruge Kovacev cu totul zăpăcit.

— Băiete ! Ţine bine briciul, c-o să mă tai ! grăi aspru Levski către ucenic.

Fără să vrea, turcul întoarse capul spre haina neagră a Apostolului şi începu apoi să vorbească cu Kovacev despre lucruri fără importanţă.

„Blestematul ăsta aşteaptă să termine băiatul cu bărbieritul, ca să-l poată vedea pe Diacon la faţă... da, e pierdut...“ gîndi Kovacev. Dar în acest moment critic, atitudinea calmă, plină de sînge rece a Diaconului îi dădu curaj, şi o idee îi trecu prin minte : îşi aminti că Ali-ceauş avea o mică slăbiciune — băutura.

Îl invită :

— Bei un rachiu, Ali-ceauş ?

Turcul primi.

Dădu pe gît cinzeaca de rachiu, plescăind cu buzele umede, şi ochii îi luciră cînd răspunse cu un semn din cap la urarea lui Kovacev.

— Cînd e cald, rachiul răcorește, observă din nou Kovacev, nu mai tragi unul ?

Și, fără să mai aștepte răspunsul, mai ceru o cinzeacă. Turcul o bău și pe asta, clătindu-și apoi zgomotos gura cu apă.

Ca să-i distragă cu totul atenția, Kovacev începu să-i povestească pe șoptite, zîmbind șiret, nu știu ce întîmplare despre o voluptuoasă și tînără sofiotă cu șalvari, cunoscută prin viața ei desfrînată, și ochii libidinoși ai turcului se umeziră cînd mai trase o dușcă de rachiu fără să clipească.

„Acuma-i momentul s-o șteargă pe nesimțite", gîndi Kovacev, aruncînd o privire semnificativă spre Levski, care se ridicase de pe scaun să-și îndrepte cravata în fața oglinzii.

Dar deodată văzu îngrozit că Levski, în loc să se strecoare binișor, se întoarce cu fața drept spre turc, își caută punga în buzunar și îi plătește ucenicului. Ali-ceauș se întoarse și el și-l privi. Ochii cenușii, senini și liniștiți ai Apostolului se încrucișară cu aceia ai lui Ali.

Lui Kovacev i se făcu părul măciucă.

Pe dată însă se liniști.

— Noroc ! îl salută Levski, politicos, după obicei.

— Să vă fie de bine, domnule, răspunse și Ali, înclinînd ușor capul și întorcîndu-se iarăși spre Kovacev, ca să continue interesanta convorbire.

Levski ieși pe ușă.

După o jumătate de ceas, Ali-ceauș își aminti de misiunea sa, îl părăsi pe Kovacev și intră în han ca să-și ducă mai departe cercetarea și să se uite la noii veniți.

În aceeași clipă, trei jandarmi, pe fața cărora se citea bucuria izbînzii, mînau cu armele, din spate, cinci bulgari speriați, culeși din diferite hanuri.

Toți cinci erau blonzi și purtau haină neagră !

Kovacev privea tulburat din ușa cafenelei lui Ilcio la victimele sălbăticiei turcești.

Tot în vremea asta trecu un șop zdrențăros, care ducea un cal încărcat cu cărbuni.

— Nu vrei să-mi cumperi cărbunii, domnule ? Îi dau ieftin ! strigă şopul.

Kovacev îl văzu şi înlemni.

— Levski ! murmură el, uitîndu-se în jur speriat.

— Nu-i dau scump... Nu vrei ?... Voia dumitale... domnule !

Şi şopul îşi văzu liniştit de drum, ducîndu-şi calul.

1901

MOȘ IOȚO VEDE

Cînd îmi aduc aminte de părinții, bunicii și neamurile mele, care au trecut pe cealaltă lume înainte ca țara noastră să fi scăpat de robia turcească, înainte ca razele dulci ale libertății să le fi lucit înaintea ochilor, îmi închipui mereu cum s-ar mai bucura, cum s-ar mai minuna dacă așa, printr-o minune, s-ar trezi din somnul lor de veci, ar ieși din morminte și ar privi în jurul lor ; cît ar fi de uimiți de acest necunoscut, de viața asta de neconceput pentru ei și în care s-ar simți străini...

Dar sufletele lor nefericite nu vor învia ca să se bucure de minunățiile libertății pe care ei n-ar fi îndrăznit nici măcar să și le închipuie, chiar în visurile lor cele mai fantastice !...

Nu, ei nu vor învia, căci nimeni nu s-a sculat vreodată din morți...

*

A fost totuși un om care murise în ajunul Războiului de eliberare [1] și care, ce-i drept, n-a înviat, dar a putut să încerce uimirea unui înviat din morți care vede Bulgaria eliberată.

Acesta a fost moș Ioțo, un moșneag de optzeci și patru de ani.

Locuia într-un cătun îndepărtat, cuibărit cu cele cîteva căsuțe ale lui într-o văioagă de pe culmile înalte ale Balcanilor, deasupra cheilor Iskerului.

---

[1] Așa este numit în Bulgaria războiul ruso-româno-turc de la 1877—1878.

Acest moş Ioţo, un bătrîn fără carte, dar deştept din născare, trăise viaţa grea a robiei în toată grozăvia, durerea şi deznădejdea ei şi avusese nefericirea să orbească pe neaşteptate, aici, în sătucul natal, la şaizeci şi patru de ani, tocmai cînd începea războiul ruso-turc.

Rămase, aşadar, un mort între vii, ducîndu-şi viaţa cu aleanul nestins de a nu fi apucat să vadă şi el „rînduiala bulgărească", căci aşa îi zicea el Bulgariei libere.

În sufletul lui trăiau doar chipuri din trecutul cel negru, în capul lui se frămîntau acum, la anii bătrîneţii, un roi de întunecate amintiri ale vieţii lui de rob, amintiri urîte, îngrozitoare. Vedea şi acum, cu ochii minţii, ceea ce văzuse odinioară aievea; în noaptea care-l cuprinsese îi apăreau şi acum fesuri roşii, turbane, turci fioroşi cu figuri sălbatice; era noaptea cea lungă a robiei.

*

În acele locuri aproape pustii şi de nepătruns, din creierii munţilor, ecoul războiului abia ajunse. Războiul începu şi se sfîrşi fără ca măcar bubuitul tunului să se audă între stîncile singuratice din cheile Iskerului.

Bulgaria deveni liberă.

Liber era acum şi moş Ioţo — i se spusese doar.

Dar el era orb şi libertatea nu putea nici s-o vadă, şi nici să-şi dea seama de ea într-un fel oarecare.

Pentru el libertatea se rezuma doar în cuvintele : „Am scăpat de turci!"

Că nu mai erau, asta o simţea şi el.

Dar tînjea să vadă „rînduiala bulgărească", să se bucure şi el de ea.

La consătenii lui, oameni simpli ca şi el, în convorbirile lor, în gîndurile lor, în grija pentru pîinea de fiecare zi, el nu simţea nimic nou. Tot aceiaşi oameni, cu aceeaşi sărăcie, cu aceleaşi patimi sau nevoi ca şi mai înainte. În cîrciumă acelaşi zvon şi aceeaşi gălăgie, aceleaşi certuri, aceeaşi luptă cu nevoile şi cu natura în văgăuna asta îndepărtată şi pierdută de restul lumii.

„Unde-o fi rînduiala cea nouă ?" se întreba el mirat, stînd la umbră, sub ramurile unor stejari strîmbi din faţa

casei lui, cu privirea lipsită de viață, pierdută visător în spațiile nesfîrșite.

Dacă n-ar fi fost orb, ar fi zburat ca un vultur să vadă cum arată lumea cea nouă.

„Mai ales acuma aș fi avut nevoie de ochi !“ gîndea el cu amărăciune.

Să vadă și el Bulgaria liberă — acesta era gîndul ce-l chinuia mereu și care umbrea totul ; zgomotul vieții din jurul lui îl lăsa indiferent — totul era atît de mărunt, de neînsemnat, de meschin și de banal, încît nu-l mai impresiona cîtuși de puțin.

Îi era teamă că o să moară înainte de a-și da și el seama de această viață nouă, sau că bătrînețea o să-i întunece mintea înainte de a putea să cunoască și el minunăția asta...

*

O dată — trecuseră cinci ani de la Eliberare — se zvoni în sat că vine, prin cine știe ce întîmplare a providenței, administratorul de plasă.

Tot satul numai de asta vorbea ; tresăltă și biata inimă a lui moș Ioțo la aceste emoții neîncercate încă. Acum abia o să poată vedea și el „rînduiala bulgărească“ ! Întocmai, s-o vadă...

Întrebă și el ca să-și dea seama cine e mărimea asta și ce treabă face. Îi răspunseră cîțiva țărani, ce știau mai multe, că administratorul e ceva așa, ca un caimacam, ca un pașă.

— Cum asta, pașă bulgăresc ? întrebă el cu sufletul la gură de emoție.

— Păi, bulgăresc, cum altfel ! îi ziseră ei.

— Al nostru ? Bulgar ?... întrebă iar, mirat.

— Păi ce vrei, Ioțo, să fie turc ? răspundeau țăranii cu compătimire, deoarece văzuseră de mult autorități și mai înalte la Vrața — căci nici unul din ei nu fusese vreodată la Sofia.

Dar moș Ioțo nu se mulțumi cu acest răspuns. El întrebă cum e îmbrăcat administratorul, cum umblă, dacă poartă sabie sau nu. Îi spuseră.

— Cum, are și sabie ?

Și el respiră ușurat.

„O să-l văd cînd o veni“, gîndi el cu mintea sa de moș-neag, și capul său tremură.

*

Sosi administratorul și trase la Denkovi.

Casa lui Denko, singura mai arătoasă din sat, cu două caturi mici, tencuită cu pămînt, cu ferestruici, dintre care una avea chiar geam, cu scări strîmte în față fusese hotărîtă de sat ca să găzduiască pe înaltul oaspete.

Alergă și Moș Ioțo la Denkovi, bătu cu toiagul în gardul împletit și strigă :

— Denko, aici e oaspetele ?

Denko îl văzu și se îmbufnă.

— Aici e, moș Ioțo. Dar cu ce treabă vii ? Administratorul e obosit, lasă-l acuma !

— Măi, Denko, spune-i să iasă afară pentru vreo oră ! vorbi bătrînul și ciocăni cu toiagul prin curte, venind spre scările care duceau la cerdac.

— Ce ești așa grăbit ? Pentru cine și de ce-l cauți pe administrator ? întrebă gazda.

— Pentru nimeni, pentru mine, așa numai... Spune-i : „Moș Ioțo, orbul, vrea să te vadă !“

— Să-l vezi ?! zîmbi amar Denko, gîndind : „O să-l vezi tu atunci cînd ți-oi vedea mutra în fîntînă“.

Dar moșneagul stărui. Acum încerca cu toiagul prima treaptă a scării. Capul lui îmbătrînit tremura.

Gazda intră la administrator și-i spuse că un bătrîn în mintea copiilor, orb, dorește să-l vadă.

— Cu ce treabă ? întrebă administratorul.

— Vine să te vadă.

— Să mă vadă ?!... Parcă ziceai că-i orb ?...

— Orb de cinci-șase ani.

Și el îi povesti cum pe neașteptate moș Ioțo pierduse vederea tocmai cînd „frații“ [1] intrau în Bulgaria.

— Era un om de treabă și agonisise ceva, adaose Denko, dar din voia Domnului a orbit, cine știe de ce... Acum se uită, dar nu vede... Cum s-ar zice, un om mort... De ce

[1] Denumire dată rușilor în Bulgaria.

nu l-o fi luînd Dumnezeu ! Bine c-a lăsat un pic de avere, o căsuță, vitișoare, de văd de el fecioru-său și nora. Și îl îngrijesc bine...

— Curios, zise administratorul, lasă-l să intre ! Adică nu, mai bine ies eu.

Și ieși în cerdac, coborînd apoi pe scări.

Moș Ioțo cunoscu după tropotul cizmelor că ăsta-i pașa bulgăresc și-și scoase pălăria.

Funcționarul văzu înaintea sa un moșneag cu barba albă, dar încă în putere, cu o față mare, arsă de soare, într-un ilic cam rupt și cu nădragii legați cu sfoară. Tremura din tot trupul. Sta locului, cu capul albit, puțin aplecat.

— Ce-i, moșule ? întrebă administratorul, prietenos.

Bătrînul ridică fruntea și se uită la el cu ochii săi lipsiți de viață și care nu mai mișcau în orbite. Doar mușchii obrajilor lui tremurau nervos.

— Luminăția-voastră sînteți, fiule ?

— Eu sînt, moșule.

— Pașa ?

— Da, el, zise administratorul zîmbind.

Moș Ioțo se apropie de el, își mută pălăria la subsuoara stîngă, îi luă mîna, pipăi mîneca de postav, apucă nasturii de alamă de pe piept și fireturile ; pipăi cu mîna lui tremurîndă epoleții împletiți, de argint ai tunicii, apoi se ridică și-i sărută.

— Doamne, am văzut ! vorbi bătrînul, închinîndu-se și ștergîndu-și cu mîna lacrimile care-i curgeau din ochii morți. Apoi se închină pînă la pămînt și zise : Acuma iartă-mă, fiule, că te-am supărat !

Și, bocănind cu toiagul lui, ieși, cu pălăria în mînă.

*

Pe urmă începură iar să curgă zilele, una la fel cu cealaltă, zile fără lumină ; începu iarăși întunericul adînc al omului orb, în care lucea în mii de raze strălucitoare, ca o stea luminoasă în bezna nopții, una și aceeași apariție : a administratorului — pașa bulgar ! I se părea moșneagului că după cinci ani de orbire, zărise un moment și văzuse „rînduiala bulgărească“ — o rază din acea Bulgarie

nouă — şi se încredinţase întru totul că turcii s-au dus acum şi că a venit pe lume libertatea.

În afară de întîmplarea asta, celelalte erau ca şi mai înainte : în cîrciumă întîlnea aceiaşi ţărani şi auzea aceleaşi certuri şi discuţii. În jurul lui viaţa continua să curgă la fel, cu nevoile, cu munca şi cu luptele ei meschine, fără ca el însuşi să ia parte la ele, străine pentru el şi străin pentru ele. O singură bucurie îi rămăsese ca să-i mîngîie noaptea vieţii : conştiinţa că Bulgaria e liberă. Şi cînd îşi pleca auzul uneori la certurile şi la vrajbele din sat, se mira cum îşi otrăveau oamenii şi acum viaţa, cînd ar fi trebuit să fie mereu veseli şi să se bucure de Bulgaria cea liberă. Doar aveau ochi : trebuiau deci să fie fericiţi !

„Ar zice omul că ei sînt orbi şi eu văd", gîndea el.

Şi iarăşi şedea sub stejar, ascultînd cum murmura în vale Iskerul, gîndind că venea de departe, că văzuse lucruri cu mult mai mari şi că se bucura de ele. Şi vremea trecea.

*

Într-o zi, inima lui moş Ioţo tresări de o nouă emoţie. Venise în concediu de Paşti singurul soldat din cătun.

— Şi cum a venit ? În haină militară ? întrebă, mişcat, moş Ioţo.

— Da, în haine ostăşeşti, îi răspunseră.

— Şi cu sabie ?

— Să auzi numai cum sună, moş Ioţo !

Dădu fuga moşul la feciorul lui Kolio.

— Măi, flăcăule, aicea eşti, mă ?

— Pe cine cauţi, moş Ioţo ? întrebă bătrînul Kolio.

— Unde-i askerul [1], să-l văd şi eu ?

Kolio îşi strigă feciorul, ca să-l vadă şi moş Ioţo, şi zîmbi mîndru. Soldatul veni.

Bătrînul îl simţi după sabia care zdrăngănea pe pietre. Se repezi de strînse mîna vînjoasă pe care ostaşul i-o întinse vesel. Ba pipăi şi tunica cea groasă, nasturii, chipiul, apucă sabia şi o sărută. Pe urmă îl privi cu ochii lui lipsiţi de viaţă, şi pe faţa-i plină de uimire se scurseră două lacrimi.

---

[1] Soldat (turcism).

— Cum adică, acum avem oaste bulgărească ? întrebă el tremurînd de fericire.

— Sigur că avem, moş Ioţo ; şi oaste, şi căpitani, ba şi un principe al nostru, răspunse ostaşul.

— Şi o să vină vreodată pe-aici ?

— Cine, principele ?

Şi ostaşul, şi Kolio începură să rîdă de prostia lui Ioţo.

Şi moş Ioţo îl descusu un ceas întreg despre palatul princiar de la Sofia, de tunurile bulgăreşti, de instrucţia militară şi de toate... Şi cînd auzi de minunăţiile pe care i le povestea ostaşul, i se păru că undeva, în adîncurile sufletului său, răsare un soare ce luminează totul. Şi el revăzu iarăşi munţii înverziţi, stîncile goale cu vulturii ce coboară din zbor deasupra lor şi lumea cea albă a lui Dumnezeu, minunat de frumoasă !

Iar ostaşul, îndulcit la vorbă, povestea mereu alte minunăţii...

— Oh, Doamne ! Acuma ar trebui să văd şi eu ! se supără iarăşi bătrînul.

*

Mult timp trăi moş Ioţo cu aceste noi bucurii. În cătunul îndepărtat nu mai veni însă nici un om din Bulgaria nouă, ca să-i toarne în suflet noi şi binefăcătoare emoţii. În viaţa monotonă a sătucului nu se mai întîmpla nici un eveniment care să răsfrîngă cîtuşi de puţin viaţa tumultoasă a ţării. Luptele politice, care se ţinură lanţ zguduind din străfunduri întreaga Bulgarie, trecură fără nici un ecou în viaţa lui liniştită. Pînă la aceste cîteva căsuţe sărăcăcioase nu ajungea nici un ziar, căci nimeni nu ştia carte ; nu aveau învăţător, pentru că nu era nici şcoală, popă n-aveau, pentru că nu era nici biserică, jandarm n-avea sătucul, pentru că n-avea primărie, iar cînd începea iarna, cu troienele sau cu noroaiele ei, se tăia cu totul, pentru vreo şapte luni, orice legătură — şi aşa atît de anevoioasă — cu restul lumii... Ba chiar de războiul cu Serbia [1], în care murise singurul ostaş pe care-l putuse da satul,

[1] Este vorba de războiul din 1885—1886 dintre Serbia şi Bulgaria, încheiat prin pacea de la Bucureşti.

abia se auzi. Ajunseseră pînă aici doar zvonuri vagi că undeva, peste munți, se petrecea ceva, dar ce anume, nimeni nu știa prea bine. În lupta pentru o bucată de pîine de secară, și aceea necoaptă sau uscată, nu mai avea nimeni timp să mai fie curios și să se intereseze de mașinațiile unor capete înguste sau răuvoitoare.

Moș Ioțo zăcea și el în această liniște netulburată a sătucului, fără să știe ce se petrece în lume.

Începu să cadă, încetul cu încetul, într-o apatie apropiată de slăbirea minții la adînci bătrînețe, nemailuînd parte la viața din jurul lui. Ceasuri și zile întregi stătea la umbra stejarilor, dus pe gînduri, cu privirea moartă, pironită în gol, ascultînd zgomotul surd al Iskerului.

Părea că nimic nou dinafară nu-i mai putea abate sufletul de la moarte, care se apropia încet și liniștit.

•

Și totuși se întîmplă ceva.

Se răspîndise zvonul că se va construi o linie ferată prin cheile Iskerului și că inginerii ar fi început chiar măsurătorile. Zvonul acesta ajunse și la urechile lui moș Ioțo și-i răscoli adînc sufletul amorțit. Din fundul conștiinței lui se trezi o amintire demult adormită : auzise în tinerețea lui, de la unul din ciorbagiii din Vrața, de la Manociorbagi, că o mulțime de mărimi și pași turci, ba chiar și ingineri francezi, spuseseră că tren care să treacă pe aici, prin chei, nu se poate face ; că milioane și milioane de-ai cheltui, tot degeaba...

— Cum ? Tren bulgăresc ?...

Nu voia să creadă. Tren ?... În cheile astea, în locurile astea strîmte, unde nici calul nu găsea loc să-și sprijine copita pe stînci ? Unde chiar piciorul caprei abia se cățăra pe pereții de piatră ?...

— O împărăție atît de mare nu s-a încumetat, d-apăi noi ?!

Dar zvonul stăruia, continuînd să tulbure închipuirea moșneagului cel orb, dînd de lucru minții lui, care în toate celelalte privințe începuse să se reîntoarcă în faza copilăriei.

Într-o zi îi spuseră şi lui că s-a început construcţia căii ferate. Ţăranii se angajară ca muncitori şi coborîră jos, la Isker.

Se minună moşneagul :

— Se vede că au găsit pe undeva ingineri şi mai învăţaţi, că lumea-i mare... Tot francezi sînt ?

Îi spuseră că sînt bulgari.

Moşneagul amuţi.

— Cum, bulgari ?! Inginerii noştri ?! Acolo unde paşi şi francezi învăţaţi au spus că nu se poate ! Ce, avem noi acuma oameni şi mai învăţaţi ? Dar milioanele, miile de milioane de care vorbea Mano-ciorbagi ?...

— Avem şi milioane... Cine are barbă, are şi pieptene...

Sufletul lui moş Ioţo era acum în extaz. Şi armată, şi paşale, şi tunuri, şi principe, şi oameni învăţaţi, şi milioane, şi alte minuni peste minuni !

Acum „rînduiala bulgărească" i se înfăţişa ca ceva măreţ, puternic, de necuprins... Biata lui minte nu putea să înţeleagă toată această măreţie. Pînă acuma simbolurile „rînduielii bulgăreşti" erau pentru el doar epoleţii administratorului de plasă sau sabia ostaşului pe care o pipăise şi o sărutase ; acuma îl copleşea, îl amuţea cu forţa ei şi-i umplea sufletul de mîndrie ; mîna unor bulgari tăia munţii, mintea lor născocea lucruri nemaivăzute, de se minuna omul, nu alta !

Unde-o fi acum Mano-ciorbagi, să-l vedem ce mai zice?

Cînd auzi primele detunături ale dinamitei care sfărîma stîncile, prăvălindu-le în vale, îşi sterse ochii plini de lacrimi cu mîneca hainei.

*

De atunci, locul său favorit de odihnă era la cincizeci de paşi de casa lui, pe o stîncă ce sta aplecată deasupra adîncilor chei ale Iskerului, de unde se auzea forfotul muncii înfrigurate.

De dimineaţă pînă seara stătea acolo, ascultînd strigătele oamenilor, detunăturile, loviturile tîrnăcoapelor, rostogolirea stîncilor, mişcarea şi toată gama zgomotelor acestei munci uriaşe.

Construcția căii ferate se termină, și trenul începu să circule. Moș Ioțo tresări cînd auzi primul șuierat de locomotivă și duduitul roților pe șine.

Fluiera, trecînd cu zgomot mare, „trenul bulgăresc“ ! Și moș Ioțo parcă învie, parcă renăscu.

Venea totdeauna la stînca lui, la ora cînd trecea, ca să audă cum fluieră și să privească cum pufăie prin chei trenul bulgăresc.

Drumul de fier se lega în mintea lui de Bulgaria cea liberă. El îi vorbea limpede, cu duduitul lui, de timpurile astea noi, de noua Bulgarie. Ca și mai înainte, în sat nimic nu-i amintea de ea : doar fluieratul mașinii îi vorbea. Și cînd se apropia și începea să șuiere, el lăsa totul baltă și da fuga la stîncă, cu toiagul în mînă, ca să vadă...

Călătorii ce stăteau la ferestrele vagoanelor privind cotiturile pitorești ale defileului se uitau mirați la peretele din fața lor, pe care se cocoțase un om ce-i saluta cu pălăria. Era moș Ioțo. În felul ăsta saluta el Bulgaria cea nouă.

Consătenii lui se obișnuiseră să-l vadă în fiecare zi la stîncă și-și ziceau, zîmbind :

— Moș Ioțo vede !

Acest om, care era mort pentru lumea și viața din jurul lui, învia numai la zgomotul trecerii trenului, de care se bucura ca un copil. Căci numai trenul personifica pentru moș Ioțo Bulgaria liberă. Deoarece nu văzuse niciodată un tren, închipuirea lui îl socotea ca un zmeu năprasnic, înaripat, care scoate foc pe nări, duduie, pufăie și urlă, trecînd ca gîndul prin munți, zvonind pretutindeni forța, slava și progresul Bulgariei libere.

Orbirea și slăbiciunea minții lui îi apăraseră sufletul, ca o cămașă de zale, de deziluziile pe care le încercăm noi, cei care vedem...

Fericit orb !...

Deseori, vreun conducător de tren care-și începea serviciul pe această linie, mirat că vede pe stîncă, la aceeași oră, un bătrîn fluturîndu-și pălăria la trecerea trenului, întreba la prima stație pe țăranii care se urcau la clasa a III-a :

— Cine-i omul ăla care ne-aşteaptă mereu colo sus, pe stîncă, salutînd cu pălăria ? Vreun nebun ?

Iar ţăranii răspundeau mai totdeauna :

— Da de unde ! E moş Ioţo, care vede...

*

Într-o seară, Ioţo nu mai veni acasă. Dis-de-dimineaţă fecioru-său se duse să-l caute la stîncă, gîndind c-o fi căzut în prăpastie.

Îl găsi mort acolo, cu pălăria în mînă.

Ioţo murise pe neaşteptate, salutînd Bulgaria cea nouă...

1901

CUPRINS

	Pag.
Mitrofan şi Dormidolski	5
Vecinii	57
Moş Nistor	149
O epocă ce naşte oameni mari	164
Odinioară	211
Mosafir elocvent la masa statului	256
Pe poteci de munte	278
O bulgăroaică	285
Apostolul în primejdie	300
Moş Ioţo vede	305

Combinatul Poligrafic
„CASA SCÎNTEII"

Coli tipo : 20.
Com. 90 824
București — R.S.R.

ÎN COLECŢIA C.L.U.

au apărut:

Ivan Vazov
MUNTELE DE AUR

Elin Pelin
POVESTIRI

Marcus Tullius Cicero
FILIPICE

Charles Dickens
SCHIŢELE LUI BOZ

Ippolito Nievo
MEMORIILE UNUI ITALIAN, 2 vol.

I. S. Turgheniev
FUM

I. S. Turgheniev
ÎN AJUN

Virgiliu, Horaţiu, Iuvenal
PAGINI ALESE

Lei 9,50